Tomas Man

LOTA U VAJMARU

bukur BOOK

Tomas Man

LOTA U VAJMARU

Prevod sa nemačkog
Aleksandar Mitić

Urednik
Zoran Bukur

Naslov originala
Thomas Mann
LOTTE IN WEIMAR

ISBN 978-86-9024-598-7

Izdavač: Bukur Book
Pančevo, 2003.

PRVO POGLAVLJE

Jednoga skoro još letnjega dana duboko u septembru 1816. godine, Mager, kelner gostionice *Slon* u Vajmaru, obrazovan čovek, imao je uzbudljiv, veseo i zamršen doživljaj. Ne zato što je u tom događaju bilo nečeg neprirodnog; pa ipak se može reći da je Mager neko vreme verovao da sanja.

Toga dana, odmah posle osam sati ujutru, pred glasovitu kuću na trgu stigoše običnim poštanskim kolima tri žene, kod kojih se na prvi pogled, a takođe ni na drugi, nije moglo zapaziti ništa osobito. Bilo je lako pogoditi njihov uzajamni odnos: behu to majka, ćerka i sobarica. Stojeći pod ulaznim svodom spreman na poklon u znak dobrodošlice, Mager je posmatrao kako kućni sluga pomaže dvema prvim ženama da siđu sa papuče na pločnik, dok se sobarica, zvana Klarica, opraštala od poštanskog momka pored koga je sedela i sa kojim se izgleda dobro zabavljala. Čovek ih je posmatrao iskosa sa osmehom, misleći verovatno na strano narečje kojim je putnica govorila i još ju je pratio pogledom sa nekom podrugljivom zamišljenošću, dok ona nije sišla sa visokog sedišta ne bez nepotrebnog uvijanja, pridizanja haljine i gizdavosti. Tada on za kanap povuče svoj rog sa leđa i poče vrlo osećajno da u njega duva na zadovoljstvo nekoliko dečaka i ranih prolaznika koji su prisustvovali dolasku.

Okrenute leđima kući, dame su još stajale kod poštanskih kola da bi nadgledale prenošenje svog inače skromnog prtljaga, a Mager je iščekivao trenutak kad će se one, umirene u pogledu svog vlasništva, uputiti prema ulazu, da im onda kao pravi diplomata pođe u susret na pločnik sa učtivim pa ipak lako uzdržanim osmehom na licu boje sira, uokvirenom crvenkastim zulufima, u svom zakopčanom fraku, sa ispranom vratnom maramom u starom uspravnom okovratniku i pantalonama tesno zategnutim iznad vrlo dugih stopala.

„Dobar dan, prijatelju!“ reče ona dama što je materinski izgledala, svakako matrona, već zašla u godine, najmanje blizu pedeset, popunačka, u beloj haljini sa crnim ogrtačem, kratkim končanim rukavicama, visokim šeširom, gledala je ispod kovrdžave kose pepeljastosive boje koja je nekad bila plava. „Bio bi nam, dakle,

potreban stan za troje, jedna soba sa dva kreveta za mene i moje dete“ (ni dete nije bila baš sasvim mlado, sigurno blizu dvadeset, tamnih uvojaka kao svrdlo za vađenje čepova, i sa krstićem oko vrata; fino izvijeni majčin nosić beše kod nje nešto preoštro isturen) „i jednu sobu ne suviše daleko odatle za moju devojku. Može li se to dobiti?“

Od izrazite malaksalosti, plave ženine oči gledale su pored kelnera u lice gostionice; njena mala usta položena u gojazne staračke nabore na obrazima, micala su se osobito prijatno. U svojoj mladosti verovatno je bila još dražesnija nego što je to sada bio slučaj sa kćerju. Kod nje je padalo u oči neko podrhtavanje glavom, i donekle je delovalo kao potkrepljivanje njenih reči i brzi poziv na odobravanje, tako da se činilo da uzrok tome nije toliko slabost koliko živahnost ili bar oboje podjednako.

„Razume se“, odvrati konobar, odvede majku i ćerku k ulazu, dok je sobarica za njima išla mlatarajući nekom kutijom za šešire. „Kod nas je, doduše kao obično, dupke puno i lako bi moglo da nam se desi da moramo odbijati ugledne ličnosti; ali mi nećemo štedeti truda da što je moguće bolje udovoljimo željama dama.“

„O, to je zaista lepo“, odvrati strankinja i izmenja po jedan vedar i pažljiv pogled sa svojom kćerju zbog odabranog načina govora ovog čoveka u kome se jako osećao i tirinško-saksonski naglasak.

„Smem li zamoliti? Molim lepo!“ reče Mager, praveći im komplimente na popločanom tremu. „Prijem se vrši tamo desno. Domaćica kuće, gospođa Elmenrajh, radovaće se tome. Izvolite samo!“

Gospođa Elmenrajh, sa jednom strelom u kosi i pojasom kojim je visoko potpasala bistu uvijenu u pleteni kaput zbog blizine kućnih vrata, sedela je kao na prestolu pored pera, leska za upijanje i jedne mašine za računanje iza nekakve dućanske tezge, koja je od trema odvajala tu kancelarijsku prostoriju sličnu udubljenju u zidu. Odvojivši se od svog naslona za pisanje, jedan nameštenik nešto je po strani raspravljao na engleskom sa nekim gospodinom u ogrtaču visokog okovratnika, kome su verovatno pripadali koferi naslagani kod ulaza. Gledajući više flegmatično preko došljakinja nego u njih, gazdarica odgovori na pozdrav one starije i nagovešteni kniks devojke, sa dostojanstvenim naklonom glave, naćuljenog uva sasluša kelnerovo saopštenje da dame traže sobe i dohvati kućni plan po kome je jedan časak prelazila vrhom olovke.

„Dvadeset sedam“, odredi ona, okrenuta prema kelneru u zelenoj kecelji koja je čekao sa prtljagom dama. „Još jednom zasebnom sobom ne mogu vas uslužiti. Gospođica bi morala da bude u sobi sa devojkom grofice Lariš fon Erfurt. Imamo, eto, u kući mnogo gostiju sa poslugom.“

Klarica napući usne iza leđa svoje gospodarice, ali ova beše već pristala. Ona reče da će se devojke ipak složiti i zamoli, već spremna da pođe, da je odvedu u sobu kuda bi odmah mogli odneti i ručne kofere.

„Odmah madam“, reče kelner. „Samo trebalo bi uzgred ispuniti još i jednu formalnost. Najpokornije vas molimo za samo nekoliko redaka. Pedantnost nismo mi izmislili već sveta Hermandada. Ona ne može nikud iz svoje kože. Moglo bi se reći da se zakon i prava stalno nasleđuju kao neka večita bolest. Da li bih vas zaista smeo zamoliti za dobrotu i ljubaznost?“

Dama se nasmeja pogledajući opet prema svojoj kćeri i mašući glavom veselo i začuđeno.

„A, tako“, reče ona, „na to sam zaboravila. Učinimo sve što treba! Uostalom, kako vidim, on je mudar čovek“ (ona upotrebi način obraćanja koja je bio uobičajen još u njenoj mladosti), „vrlo načitan i siguran u citatima. Neka mi dâ to što treba!“ I prilazeći opet stolu ona uze tananim prstima u polu rukavicama pisaljku od krede na uzici koju joj gostioničarka pruži i naže se, još uvek se smejući, nad prijavnu tablu na kojoj već beše nekoliko imena.

Pisala je polako i postepeno prestajala da se smeje, a onda samo još ispuštala zabavne, slabe i uzdasima slične glasove i odjeke svoje veselosti koja je prestajala. Klimavo podrhtavanje njenog potiljka pokazivalo se jasnije nego ikad, svakako zbog neudobnosti njenog položaja.

Posmatrali su je. S jedne strane kći joj je gledala preko ramena, lepih pravilno povijenih obrva (kao u majke) izdignutih k čelu, podrugljivo pripijenih i razvučenih usana; a sa druge strane gledao ju je kelner Mager, delom samo zbog nadzora da li ona tačno popunjava crveno obeležene rubrike, a delom iz malograđanske radoznalosti i sa onim zadovoljstvom koje nije sasvim bez pakosti što je za nekoga došao trenutak da napusti donekle zahvalnu ulogu nepoznatog i da kaže svoje jade i ispovedi se. Iz nekog razloga

kancelarijski službenik i putnik Britanac behu isto tako prekinuli razgovor i posmatrahu ženu kako drhteći glavom izvlači slova skoro sa dečijom brižljivošću.

Mager žmirkajući pročita: „Dvorska savetnikovica, udovica, Šarlota Kestner, rođena Buf iz Hanovera. Poslednje mesto boravka Goslar. Rođena 11. januara 1753 u Veclaru. U pratnji svoje ćerke i služavke.“

„Je li to dovoljno?“ upita dvorska savetnikovica i kako joj ne odgovaraše, ona sama zaključi: „To mora biti dovoljno!“ Pritom je htela da pisaljku energično stavi na sto, ali zaboravi da je ona vezana, te sruši metalno postolje na kom je visila. „Kako sam nespretna!“ reče ona pocrvenevši, pa ponovo baci jedan brz pogled na kćer koja je gledala oborenih očiju i podrugljivo pripijenih usta. „O, to se opet može lako popraviti; sve što treba je učinjeno. Postarajmo se da najzad dođemo u svoju sobu!“ I sa izvesnom užurbanošću okrenu se da pođe.

Kći, devojka i kelner, kao i ćelavi kućni sluga koja je iza njih nosio kutije i putničke torbe, krenuše za njom tremom ka stepenicama. Mager ne beše prestao da žmirka i usput nastavi sa time i to u intervalima bi tri-četiri puta vrlo brzo zatreptao i onda za trenutak nepomično gledao pocrvenelim očima, pri čemu su mu usta bila otvorena da ne kažemo blesavo, već takoreći nekako uglađeno i doterano. No na daskama prvog stepenika zaustavi on čitavu grupu.

„Oprostite!“ reče on. „Najlepše vas molim da mi oprostite ako moje pitanje... To nije obična i nedopuštena radoznalost koja... Imamo li čast da sa dvorskom savetnikovicom gospođom Kestner, madam Šarlotom Kestner, rođenom Buf, iz Veclara...?“

„Ja sam ta“, potvrdi stara dama smeškajući se.

„Mislim... svakako, pa naravno, ali mislim – pa ipak se na kraju svakako ne radi o Šarloti ili kraće Loti Kestner, rođenoj Buf iz teutonske[1] kuće u Veclaru, bivšoj...“

„Baš o njoj, prijatelju. Ali ja nikako nisam bivša, moje prisustvo je ovde sasvim stvarno i zaista bih želela u dodeljenu mi sobu...“

„Neodložno!“ povika Mager i zalete se žurno dalje oborena čela, onda opet zastade kao ukopan i skrsti ruke. „Blagi bože!“ reče on sa

[1] Nemački rimokatolički viteški red.

dubokim osećanjem. „Blagi bože, gospođo dvorska savetnikovice! Neka gospođa dvorska savetnikovica oprosti ako se moje misli na identitet koja je nastao u ovom slučaju i perspektivu koja se otvara odmah ne mogu da... To dolazi, takoreći, iz vedra neba... Ova kuća, dakle, ima čast i neprocenjivo odlikovanje da istinsku i stvarnu, originalnu ako se tako smem izraziti... Jednom rečju, ja sam udostojen da vidim Verterovu Lotu...“

„Biće baš tako, prijatelju“, odvrati dvorska savetnikovica sa mirnim dostojanstvom pošto sobarici koja se cerekala dobaci jedan prekoran pogled. „I kad bi to za njega bio jedan razlog više da nama ženama umornim od puta sada bez odlaganja pokaže sobu, onda bih zaista bila zadovoljna time.“

„Ovog trenutka“, uzviknu kelner i pođe žurnim koracima. „Soba broj 27, o bože, nalazi se iznad drugog stepeništa. Udobne su ove naše stepenice, kako primećuje gospođa dvorska savetnikovica, ali jesmo li mogli samo naslutiti... Bez sumnje bi se i uprkos naše pretrpanosti... Ipak, soba je lepa, gleda pravo na trg i ne bi se smelo desiti da vam se ne dopadne. Još donedavno stanovali su u njoj gospođa i gospodin major fon Eglofštajn iz Halea kad su ovde bili u poseti kod svoje gospođe tetke, supruge glavnog dvorskog komornika istog imena. Oktobra trinaeste imao ju je glavni ađutant njegovog Kraljevskog Visočanstva Velikog Kneza Konstantina. To je u neku ruku istorijska uspomena... Ali, bože, šta ja govorim o istorijskim uspomenama koje za jednog čoveka od osećanja nikako ne mogu izdržati poređenje sa... Samo još koji korak, gospođo dvorska savetnikovice! Od stepenica ima samo još koji korak ovim hodnikom. Sve je nedavno okrečeno kao što vidi gospođa dvorska savetnikovica; od kraja trinaeste, posle posete donskih kozaka, morali smo potpuno renovirati stepenice, sobe, hodnike i salonske prostorije, čemu je možda već odavno bilo vreme. To su samo iznudila divlja nasilja svetskog zbivanja, iz čega bi se mogla izvući pouka da se obnavljanje života možda ne ostvaruje bez velike pomoći nasilja. Uostalom, ja neću da pripišem zaslugu za naše osveženje isključivo kozacima. U našoj su kući isto tako bili Prusi i mađarski husari i da ne govorim o Francuzima koji su tu bili pre njih. Stigli smo. Ako bih smeo zamoliti gospođu dvorsku savetnikovicu!“

Da bi omogućio ulaz u sobu, on se duboko povi za vratima koja širom otvori. Hitrim pogledom žene ispitivački okrznuše ukrućene

zavese od muslina na oba prozora, ogledalo na podupiraču između njih u pozlaćenom okviru i, naravno, sa nešto mutnih mrlja, postelju pokrivenu belim zastiračima iznad kojih je bilo jedno malo zajedničko nebo, i ostale udobnosti. Zid je krasio jedan bakrorez koji je predstavljao neki predeo sa antičkim hramom. Čist pod sijao se sveže premazan uljem.

„Sasvim valjano“, reče dvorska savetnikovica.

„Kako bismo mi bili srećni kad bi se dame ovde koliko god prijatno osećale! Ako bi nešto nedostajalo – ovde je ručica za zvono. Samo se po sebi razume da ću se ja pobrinuti za toplu vodu. Bili bismo toliko srećni ako bismo zadovoljstvo gospođe dvorske savetnikovice…“

„Ali razume se, dragi prijatelju. Mi smo obični ljudi i nismo razmaženi. Hvala vam dobri čoveče“, reče ona kućnom sluzi koji svoj teret beše spustio na naslon sa kaiševima za prtljag i udaljio se. „A hvala i vama, prijatelju“, obrati se ona kelneru klimajući glavom u znak da ga otpušta. „Zbrinute smo i imamo sve i želele bismo da se sada malo…“

Ali Mager stajaše nepomično, prepletenih prstiju, pocrvenelih očiju kojima je ponirao u crte stare dame. „Veliki Bože“, reče on, „gospođo dvorska savetnikovice, kakav znamenit događaj! To vredi da se zabeleži! Gospođa dvorska savetnikovica možda ne razume jednog čoveka od srca kome se iznenadno i preko svakog očekivanja takav événement[2] sa njegovim dirljivim perspektivama… Gospođa dvorska savetnikovica je takoreći navikla na takve prilike i na taj njen svima nama sveti identitet, ona, moguće, gleda na to ležerno i kao na nešto svakodnevno i ne shvata sasvim kako se jedna osetljiva, od malena literarna duša, koja se tome ni najmanje nije nadala, mora osećati prilikom poznanstva, ako smem tako reći, molim da mi oprostite – prilikom susreta sa jednom ličnošću koja je ovenčana sjajem poezije i takoreći vatrenim rukama odnesena visoko gore na nebo večne slave…“

„Dobri prijatelju“, odgovori dvorska savetnikovica braneći se sa smeškom, iako se podrhtavanje glavom, koje je na kelnerove reči opet postalo upadljivo, moglo protumačiti kao odobravanje.

[2] Događaj (événement; fra.)

(Sobarica stajaše iza nje i sa veselom radoznalošću posmatraše čovekovo lice skoro spremno da zaplače, dok kći sa upadljivom ravnodušnošću poče da radi nešto oko prtljaga u dnu sobe.) „Dobri prijatelju, ja sam obična skromna stara žena, čovek kao i mnogi drugi, ali vi imate tako neobičan, uzvišen način izražavanja…“

„Moje je ime Mager“, reče kelner kao u znak objašnjenja. On izgovori ‘Maher’ svojim srednje-nemačkim mekim narečjem; u glasu mu je bilo nečeg molbenog i dirljivog. „Ja sam, ako to ne zvuči suviše uobraženo, faktotum u ovoj kući, desna ruka, kako se obično kaže, gospođe Elmenrajh, vlasnice gostionice. Ona je već godinama udovica, gospodin Elmenrajh je, nažalost, godine 1806 pao kao žrtva svetskog događaja, pod tragičnim okolnostima o kojima ne priliči ovde govoriti. Na mome mestu, a naročito u vremenima kakva je proživeo naš grad, čovek, gospođo dvorska savetnikovice, dolazi u dodir sa mnogim ljudima, prolaze tako pored čoveka mnogo značajne pojave, značajne po rođenju ili po zaslugama i on oseća, prirodno, izvesnu ravnodušnost pri dodiru sa visokim ličnostima koje su se borile u svetskom događaju i sa nosiocima imena koja ulivaju poštovanje i podstiču maštu. Tako je to, gospođo dvorska savetnikovice. Samo, gde li je sada ta poslovna naviknutost i otupelost! Nikada u svom životu, to mogu priznati, nije mi pao udeo u takav prijem i usluga koja bi mi uzbudila srce i duh kao ova današnja – vaistinu vredna da se zabeleži. Jer kao što se čoveku dešava, bilo mi je poznato da žena dostojna poštovanja, prvobitni uzor onog večito dragog lika, boravi među živima i to u gradu Hanoveru, ja sada zaista uviđam da sam to znao. Samo, to saznanje nije bilo za mene stvarno, nikad nisam mogao ni pomisliti na mogućnost da ću stojati licem u lice prema tom svetom biću. Nisam prosto smeo ni sanjati o tome. Kad sam se jutros – to je bilo pre nekoliko sati – probudio, bio sam ubeđen da će i ovaj dan biti kao i stotine drugih, jedan prosečan dan ispunjen običnim i dobro poznatim dužnostima mog poziva u tremu ili kod trpeze. Moja žena – ja sam oženjen, gospođo dvorska savetnikovice, madam Mager radi u kuhinji na jednom višem položaju – moja žena može potvrditi da nisam pokazao nikakvog znaka da naslućujem bilo šta neobično. Mislio sam samo na to da ću i večeras leći u postelju kao isti onaj čovek koja je i ustao. A eto! Ono što ne očekujemo – desi se često. Koliko je u pravu narod u toj prostoj velikoj primedbi! Gospođa

dvorska savetnikovica će mi oprostiti zbog moje uzrujanosti i moje možda nedopuštene govorljivosti. Puno srce – prepuna usta, veli narodna poslovica na svoj ne sasvim književan a ipak tako tačan način. Kad bi gospođa dvorska savetnikovica znale za ljubav i poštovanje koje ja gajim u sebi takoreći od malih nogu prema našem Knezu – pesniku, velikom Geteu, uz to za moj ponos kao građanina Vajmara, što tog uzvišenog čoveka svojim nazivamo… Kada bi iste znale šta su posebno baš 'Jadi mladog Vertera' ovome srcu oduvek… Ali neću da govorim, gospođo dvorska savetnikovice, ja dobro znam, ne priliči to meni, iako je istina da jedno tako sentimentalno delo kao ovo pripada svim ljudima, i ono i velikim i malim pruža najdublja uzbuđenja, dok, svakako, na stvaralačke proizvode kao što su 'Ifigenija' i 'Prirodna kći'[3] možda bi samo viši slojevi smeli da imaju pretenzije. Kad pomislim koliko smo se puta madam Mager i ja noću uz sveću povijali nad ovim božanstvenim stranicama raskrvavljenih duša, i shvatim da u ovom trenutku slavna i besmrtna junakinja tih stranica, živa i stvarna, kao čovek poput mene preda mnom… Za ime Boga, gospođo dvorska savetnikovice!" kliknu on i udari se rukom po čelu. „Ja pričam i pričam i odjednom suknu u meni nešto i kao da me opeče, naime to da još nijednom nisam upitao da li su već gospođa dvorska savetnikovica uopšte pile kafu!"

„Hvala, prijatelju", odvrati stara dama koja je slušala poštenjakov izliv uzdržanog pogleda i usta koja su lako podrhtavala. „Mi smo to na vreme učinile. Uostalom, dragi gospodine Magere, vi idete i suviše daleko u svojim poređenjima i jako preterujete ako mene ili čak i ono mlado stvorenje koje sam nekad bila, zamenjujete prosto junakinjom one knjižice o kojoj se mnogo pisalo. Vi niste prvi koga moram na to upozoriti, ja pripovedam tome evo već četrdeset i četiri godine. Ona figura iz romana čiji je život svakako postao tako široko poznat koja je stekla tako veliku i stvarnu slavu, da bi neko mogao doći i reći da je jedno od nas dve istinska i prava ono, što ipak sebi ne bih dopustila, ta devojka razlikuje se vrlo mnogo od moje nekadašnje ličnosti, moju sadašnju da ostavimo sasvim po strani. Tako svako, eto, može da vidi da ja imam plave oči, dok je Verterova Lota crnooka, kao što je poznato."

---

[3] Ova se Geteova drama kod nas može sresti i pod nazivom *Vanbračna kći*. Originalni naslov dela: *Die natürliche Tochter*.

„Pesnička licenca!“ uzviknu Mager. „Kao da mi ne bismo morali znati što je to – pesnička licenca! A ono, gospođo dvorska savetnikovice, ne može ipak ništa okrnjiti od postojeće identičnosti! Možda se pesnik njome poslužio kao nekom skrivalicom, da bi malo zavarao trag…“

„Ne“, reče dvorska savetnikovica odmahnuvši glavom, „crne oči potiču sa neke druge strane.“

„Pa ako!“ rasrdi se Mager. „Čak i da je ta identičnost malo umanjena tako sićušnim odstupanjima…“

„Postoje mnogo veća“, energično ubaci gospođa dvorska savetnikovica.

„…Pa ipak ostaje potpuno nedirnuta druga, izukršta se sa onom i nerazdvojna je od nje – identičnost sa samom sobom, hoću reći: sa onom isto tako legendarnom ličnošću čiji nam je lik još pre kratkog vremena veliki čovek tako prisno dao u svojim uspomenama, pa i ako gospođa dvorska savetnikovica nisu Verterova Lota baš do poslednje sitnice, onda su one ipak u dlaku i bez ikakvog umanjenja Lota Ge…“

„Uvaženi moj“, reče dvorska savetnikovica zapovednički. „Bilo je dosta zadržavanja dok ste bili ljubazni da nam pokažete našu sobu. Očigledno ispuštate iz vida da nas sada sprečavate da njime raspolažemo.“

„Gospođo dvorska savetnikovice“, reče molbeno kelner *Slona* sklopljenih ruku. „Oprostite mi! Oprostite jednom čoveku koji… Moje ponašanje je neoprostivo, znam to, pa ipak vas molim za oproštaj. Ja ću svojim trenutnim udaljavanjem… Već me nešto vuče“, reče on, „već me nešto ionako odavno vuče odavde i pored svih obzira i pristojnosti; jer kad pomislim da ni do ovog časa gospođa Elmenrajh sigurno nema ni pojma jer jedva ako je do sada bacila jedan pogled na spisak gostiju, a možda bi i taj pogled, njenoj prostoj pameti… A madam Mager, gospođo dvorska savetnikovice! Kako me odavno nešto vuče njoj u kuhinju da joj veliku gradsku i literarnu novost iz prve ruke… Pa ipak, gospođo dvorska savetnikovice, i upravo zbog toga da se uzbudljiva novost upotpuni, usudiću se da zamolim za oproštaj zbog još jednog jedinog pitanja… Četrdeset i četiri godine! I gospođa dvorska savetnikovica za te četrdeset i četiri godine nisu videle gospodina tajnog savetnika?“

„Tako je, prijatelju“, odgovori ona. „Ja poznajem mladog pravnog

praktikanta Dr. Getea iz Gevandsgase u Veclaru. Vajmarskog državnog ministra, velikog pesnika Nemačke nikada nisam očima videla.“

„Kako je to uzbudljivo!“ uzdahnu Mager. „Kako to uzbuđuje čoveka, gospođo dvorska savetnikovice! I tako su, dakle, gospođa dvorska savetnikovica došle u Vajmar da…“

„Ja sam u Vajmar došla“, prekide ga stara dama nešto sa visine, „da posetim svoju sestru, suprugu finansijskog savetnika Ridela i dovedem joj svoju kćer Šarlotu, koja je iz Elzasa, gde ona živi, došla kod mene u posetu i prati me na ovom putovanju. S mojom sobaricom nas smo tri, i ne možemo kao gosti za stan pasti na teret mojoj sestri koja i sama ima porodicu. Zato smo odsele u gostionici ali ćemo već na ručku biti kod naših dragih. Je li on time zadovoljan?“

„Koliko samo, koliko samo, gospođo dvorska savetnikovice! Premda mi na taj način nećemo imati mogućnost da dame za našom table d'hôte…[4] Gospođa i gospodin finansijski savetnik Ridel, Esplanade 6 – o, znam. Gospođa supruga finansijskog savetnika je dakle rođena – ali, da to sam znao! Odnosi i veze bili su mi već poznati, samo što ih do sada nisam… Milostivi bože, gospođa supruga finansijskog savetnika nalazila se dakle u onom čoporom dece koja su se gurala oko gospođe dvorske savetnikovice u predsoblju lovačke kuće kad je Verter prvi put u nju ušao, i koja su pružala ručice za užinu koju je gospođa dvorska savetnikovica…“

„Dragi prijatelju“, upade mu Šarlota opet u reč, „nije bilo nikakve dvorske savetnikovice u onoj lovačkoj kući. No pre nego što vi, molim vas, pokažete našoj Klarici njenu sobicu, a ona na to čeka, radije nam recite: Je li daleko odavde do Esplanade?“

„Ni najmanje, gospođo dvorska savetnikovice. Samo komadić puta. Kod nas u Vajmaru nema dalekih puteva; naša veličina leži u duhovnome. Ja sam sam sa radošću pripravan da odvedem dame do pred kuću gospođe supruge finansijskog savetnika, ukoliko dame ne vole više da se posluže iznajmljenom kočijom ili jednom portechaise[5] kojih ima dovoljno u našoj rezidenciji. Ali samo još jedno, gospođo

[4] Hotelska, restoranska usluga – jelovnik sa jednog ili nekoliko izbora, međutim unapred suženog, po fiksno definiranoj ceni. Suprotan pojam na table d'hôte je à la carte. (fra.)

[5] Nosiljka. (fra.)

dvorska savetnikovice, samo još ovo jedno. Zar ne, iako su gospođa dvorska savetnikovica došle u Vajmar u posetu svojoj sestri, one će ipak bez sumnje ulučiti priliku da i na Frauenplanu[6]...“

„I to će biti, dragi prijatelju, i to će biti. Nek on učini sad tako i odvede ovu gospođicu u njenu sobu dole, jer će mi odmah uskoro biti potrebna.“

„Da, i da mi usput kaže“, zacvrkuta mala, „gde stanuje onaj čovek što je napisao divnog ‘Rinalda’, dirljivi roman koji sam zaista već pet puta progutala i da li ga stvarno čovek, ako ima sreće, može sresti na ulici!“

„Hoću, gospođice, hoću rado“, odvrati Mager rasejano, pošto sa njom krenu prema vratima. Ali tu se još jednom zaustavi, odupre se kočeći jednom nogom o pod, a drugu zbog ravnoteže zadrža u vazduhu.

„Jednu reč još, gospođo dvorska savetnikovice“, zamoli on. „Jednu jedinu poslednju rečcu na koju se brzo može odgovoriti! Gospođa dvorska savetnikovica treba da shvate – čovek neočekivano stoji pred originalom, palo mu je udeo na samom izvoru – on to mora da iskoristi, ne sme to neiskorišćeno – gospođo dvorska savetnikovice, zar ne, onaj poslednji razgovor pred Verterov odlazak, ona scena utroje koja u srce dira, u kojoj je bilo reči o pokojnoj majci i o smrtnom rastanku, a Verter stiska Lotinu ruku i uzvikuje: ‘Mi ćemo se opet videti, opet naći, mi ćemo se u svim prilikama prepoznati!’ Zar ne, ona počiva na istini, gospodin tajni savetnik nije je izmislio, ona se zaista tako odigrala?!“

„Da i ne, prijatelju, da i ne“, reče nevoljnica i ljubazno podrhtavajući glavom. „Ali idite sada, idite!“

I uzbuđeni čovek ode žurno sa Klaricom pored sebe.

Šarlota duboko uzdahnu pošto skide šešir sa glave. Njena kći, koja je za vreme ovog razgovora vešala u orman svoje i majčine haljine i raspoređivala sadržinu nesesera po toaletnom stolu u simsovima umivaonika, gledala ju je podrugljivo.

„Ti si, znači otkrila svoju zvezdu“, reče ona. „Efekat nije bio loš.“

„Ah, dete“, odgovori majka, „to što ti nazivaš mojom zvezdom više je krst uz koji ipak može da ostane i neko odličje, koje izbija na videlo

6 Trg u Vajmaru.

bez moga sudelovanja, ja to ne mogu sprečiti niti ga sakriti."

„Malo duže, draga mama, ako ne u toku čitavog ovog nešto ekstravagantnog boravka, mogla je ona svakako ostati skrivena da smo stanovale radije kod tetke Amalije umesto u javnoj gostionici."

„Ti vrlo dobro znaš, Lotika, da to nije bilo moguće. Tvoj ujak, tvoja tetka i tvoje rođake nemaju suviše prostora, iako oni stanuju ili baš zato što stanuju u otmenom kraju. Bilo je nemoguće upasti im u kuću sa tri osobe i, ma i samo za nekoliko dana, prisiliti ih na najneudobnije stesnjavanje. Tvoj ujak Ridel ima dovoljno prihoda za život kao činovnik, ali su ga zadesili teški udarci, godine 1806 sve je izgubio, on nije bogat čovek i ne bi nam ni u kom slučaju dolikovalo da mu udarimo po kesi. Ali ko će mi zameriti da najzad još jednom zagrlim svoju najmlađu sestru, našu Mali, i da se radujem sreći koju ona uživa kraj svog valjanog muža? Ne zaboravi da ja možda mogu biti vrlo korisna tim dragim srodnicima. Tvoj se ujak nada mestu komornog direktora kod Velikog Vojvode – mojim vezama i starim prijateljstvima možda ću moći ovde na licu mesta uspešno ubrzati da se ispune njegove želje. I zar nije najzgodnija prilika za putovanje u ovu posetu baš ovo vreme kada si ti, moje dete, opet kraj mene posle deset godina kako smo bile razdvojene, i možeš me pratiti? Zar me sme neka moja naročita sudba sprečavati u tame da idem tamo kuda najpravednije hoće moje srce?"

„Svakako ne, mama, svakako ne."

„Ko je mogao i pomisliti", nastavi dvorska savetnikovica, „da ćemo odmah pasti u ruke jednom takvom entuzijasti kao što je ovaj Ganimed sa zulufima? I Gete se u svojim memoarima žali na nevolju koju je stalno imao zbog radoznalosti ljudi, koji pitaju ko je prava Lota i gde stanuje, te da se pred tom navalom nije mogao zaštititi nikakvim inkognitom – on to, mislim, naziva pravom kaznom, i smatra da ako se već ogrešio svojom knjižicom, onda mora temeljito i preko svake mere ispaštati zbog tog greha. Ali tu se vidi da ljudi – a naročito pesnici – misle samo na sebe; jer on ne pomišlja na to da mi kao i on moramo da trpimo nevolju zbog radoznalosti, a uza sve ostalo ni na to šta je on nama napravio, tvom dobrom pokojnom ocu i meni, sa svojom prokletom mešavinom pesništva i istine..."

„O crnim i plavim očima."

„Ko je u šteti ne treba da se brine zbog ruganja, ponajmanje zbog ruganja svoje Lotike. Morala sam ipak prekoreti ludog čoveka što me,

takvu kakva sam, smatra za pravu Verterovu Lotu.“

„On je bio dovoljno bezobziran kad te nazvao Geteovom Lotom.“

„Mislim, zaista, da mu ni to nisam propustila, već ga prekorela sa neskrivenim negodovanjem. Ne bih te dobro poznavala, dete moje, kad ne bih osetila da je, po tvome strogom mišljenju, trebalo da tog čoveka jače držim na uzdi od samog početka. Ali reci mi, kako? Da sebe uteram u laž? Da mu stavim do znanja da neću ništa da znam o sebi i svojim stvarima? Ali da li ja imam i pravo raspolaganja tim stvarima, koje sada već pripadaju svetu? E, dete moje, ti si sasvim druge prirode nego ja – dopusti mi da dodam da to ni za trenutak ne umanjuje moju ljubav prema tebi. Ti nemaš ono što se naziva ljubaznošću – a što se još uvek mnogo razlikuje od gotovosti na žrtvu i spremnosti da se dâ svoj život za drugoga. Štaviše, često mi se činilo da se u jednom životu punom žrtava i usluga drugome stvara izvesna oporost, i – recimo to bez hvale i kuđenja, ili čak sa više hvale nego kuđenja – izvesna ogrubelost, koja ne zahteva mnogo ljubaznosti. Ne treba, dete moje, da sumnjaš u moje poštovanje prema tvom karakteru kao ni u moju ljubav. Već deset godina ti si u Elzasu anđeo-čuvar tvog jadnog dragog brata Karla koja je izgubio svoju mladu ženu i jednu nogu – nesreća retko dolazi sama. Šta bi bez tebe bilo sa njime, sa mojim jadnim detetom kome je potreban dom! Ti si mu negovateljica, pomoćnica, domaćica i majka njegovoj siročadi. Tvoj život je život rada i delo nesebičnog milosrđa, kako se onda neće urezati crta ozbiljnosti koja se kod tebe i drugih opire dokonoj osetljivosti. Tebi je više stalo do izgnanstva nego do interesantnosti – koliko ti u tome pravedno postupaš! Veze sa velikim svetom strasti i umetnosti, koje su nam pale u deo...“

„Nama? Ja ne održavam takve veze.“

„Dete moje, one će nam ostati i prionuti uz naše ime do trećeg i četvrtog kolena, bilo to nama pravo ili ne. Pa ako nas zbog tih veza saleću prostosrdačni ljudi, oduševljeni ili samo i radoznali – jer ko tu može povući granicu – imamo li mi pravo da štedimo sebe i da prezrivo odbijamo te srdačne ljude? Eto, u tome se razlikuju naše dve prirode. I moj je život bio ozbiljan i nije bio baš sasvim bez odricanja. Ja sam tvome dragom, nezaboravnom ocu, mislim, bila dobra žena, rodila sam mu jedanaestoro dece a devetoro odgajila do čestitih ljudi, jer sam dvoje morala izgubiti. I ja sam podnosila žrtve, u trudu i patnjama. Ali to mi nije povredilo ljubaznost ili kako ti to nazivaš

dobrodušnost, životna grubost nije me ogrubela da bih tako jednom Mageru okrenula leđa i rekla mu: 'Budalo, ostavi me na miru!' Ne, ja to nikako ne mogu."

„Govoriš baš tako, draga mama" odgovori Lota mlađa „kao da sam ti nešto prebacila i ponela se pred tobom nećerinski. Ta ja nisam ni usta otvorila. Ljutim se kad ljudi tvoju dobrotu i strpljenje stavljaju na tako tešku probu, kao što je upravo ova od maločas, i iscrpljuju te svojim uzbuđenjem – hoćeš li mi zameriti zbog te srdžbe? Ovu haljinu ovde", reče ona podižući jednu belu haljinu ukrašenu bledocrvenim pantljikama koju baš izvadi iz majčinog prtljaga, „ne bi li je ipak trebalo malo ispeglati, pre nego što je možda obučeš. Jako je izgužvana."

Dvorska savetnikovica pocrvene, što joj je stajalo lepo i dirljivo. To je podmladi na čudan način, promeni njeno lice u lice ljupke mlade devojke: čovek bi najednom pomislio da vidi kako je ono izgledalo sa dvadeset godina; plave oči koje nežno gledaju ispod ravnomerno zasvođenih obrva, fino povijen nosić, prijatna malo usta povratiše u tom svetlu, u ružičastoj nijansi tog rumenila, za nekoliko sekundi svoj dražesni izgled koji su nekad imali. Valjana činovnikova kćerkica, mati njegovih mališana, zvezda sa balova u Folpertshauzenu iznenadno izbi još jednom ispod tog rumenila koje beše oblilo staru ženu.

Pošto gospođa Kestner beše skinula svoj crni ogrtač, stojala je u jednoj haljini isto tako beloj kao i ona koju joj je kći pokazala, samo naravno nešto običnijoj. U toplije godišnje doba (a bilo je još letnje vreme) ona je sa osobitom ljubavlju stalno nosila bele haljine. Ali na onoj u kćerkinoj ruci videle su se bledocrvene pantljike. Nehotice se behu obe okrenule, starija, kako je izgledalo, od haljine, a mlada od majčinog rumenila koje joj je bilo mučno zbog toga što je pod njime majka izgledala dražesna i podmlađena.

„Ali ne", odgovori dvorska savetnikovica na Šarlotin predlog. „Nećemo se cifrati! Ta vrsta krepa se opet brzo ispravi, viseći u ormanu, a ko bi ga znao hoću li uopšte imati priliku da je nagrnem."

„Zašto ne bi imala", reče ćerka, „i zašto si je inače ponela sobom? Ali baš zato ćeš je zacelo obući u ovoj ili onoj prilici, dozvoli mi, draga mama, da se vratim na moje skromno pitanje, nećeš li se ipak odlučiti da one nešto isuviše svetle pantljike na grudima sa rukavima zameniš malo tamnijim, recimo: pantljikama lepe ružičaste boje. To

bi bilo gotovo tako brzo…“

„Ah, ta ostavi, Lotika!“ odvrati dvorska savetnikovica sa izvesnim nestrpljenjem. „Ti ne razumeš, dete moje, baš nikakvu šalu. Htela bih da znam zašto hoćeš da mi zabraniš malu duhovitu šalu, nežnu aluziju i pažnju koje sam smislila. Dozvoli da ti kažem da stvarno poznajem malo ljudi kojima smisao za humor nedostaje tako kao tebi.“

„Ne bismo smeli tek tako pretpostavljati da taj smisao ima neko koga ne poznajemo ili više ne poznajemo.“

Šarlota starija htede još nešto uzvratiti ali njihov razgovor prekide povratak Klarice koja donese toplu vodu i veselo ispriča da sobarica gospođe grofice Lariš nije nimalo rđavo stvorenje, da će se sa njom dobro slagati, a sem toga da joj je komični gospodin Mager čvrsto obećao da će joj svakako pokazati bibliotekara Vulpiusa koji je sastavio divnog ‘Rinalda’ i koji je, uostalom, zet gospodina fon Getea: pokazaće joj ga kad ide u nadleštvo i čak će i njegovog sinčića, koji se zove Rinaldo, po junaku slavnog romana, moći posmatrati kad bude išao u školu.

„Vrlo dobro“, reče dvorska savetnikovica, „ali je krajnje vreme da sada vi obe, ti Lotika u pratnji Klarice, pođete do Esplanade tetki Amaliji, i javite joj za naš dolazak. Ona nam se sigurno još nikako ne nada i očekuje nas tek po podne ili uveče, jer pretpostavlja da smo se zadržali kod Libenauovih u Goti, a mi smo ovog puta ipak izbegli to zadržavanje. Hajde, dete, nek se Klarica raspita za put, poljubi mi tetku unapred i sprijatelji se već u međuvremenu sa rođacima. A ja, stara žena, moram svakako prvo malo prileći, pa ću doći za vama čim se malo odmorim.“

Ona poljubi kćer kao u znak izmirenja, jednim znakom zahvali sobarici na kniksu i ostade sama. Na stolu sa ogledalom bilo je mastilo i pero. Ona sede, uze jedan listić, umoči pero i žurnom rukom, dok joj je glava lako podrhtavala, napisa već spremljene reči:

„Poštovani prijatelju!

U vašem sam gradu na nekoliko dana, u poseti svojoj sestri, sa mojom kćerju Šarlotom i želja mi je da dovedem kod vas svoje dete, a isto tako bih se radovala da vidim onaj lik koji je, dok smo oboje prebrodili život svaki prema svojim mogućnostima, postao za svet tako značajan.

Vajmar, hotel 'Slon', 22 septembra 1816.
Šarlota Kestner rođena Buf."

Ona posu pismo peskom za upijanje, zatim ga otrese, presavi list, pa savijene krajeve spretno gurnu jedan u drugi i napisa adresu. Onda povuče za zvonce.

DRUGO POGLAVLJE

Šarlota zadugo nije našla mira, koji nije baš sasvim iskreno ni tražila. Pošto je skinula gornju odeću i ispružila se na jednoj od postelja pod malim muslinskim nebom, pokrivši se šarenim putnim pokrivačem, ona je doduše, zbog svetlosti od prozora koji behu bez tamnijih zavesa, sakrila oči maramicom i pod njom držala oborene očne kapke. Ali je pritom išla više za svojim mislima, od kojih joj je srce lupalo, nego za snom koji je razumno bio poželjan i ovo utoliko odlučnije što je tu nerazumnost godinama osećala kao nešto mladalačko, kao dokaz i znak neuništivosti i nepromenljivosti najprisnijih kucaja svog srca i u tome uživala sa potajnim smeškom. Ono što joj je neko jednom napisao u oproštajnom pisamcu: „I ja sam, draga Lota, srećan što čitam u vašim očima veru da se ja neću nikad izmeniti". Vera je to naše mladosti, koja nas u osnovi nikad ne napušta, i kad u starijim danima primetimo da se ta vera održala, da smo mi ostali uvek isti, da je starenje nešto telesno, spoljašnje, i da ništa ne može uticati na postojanost našeg srca, tog ludačkog koje smo provodili kroz decenije – to zapažanje nam je prijatno i ono je vesela i ujedno stidljiva tajna našeg staračkog dostojanstva. Bila je takozvana stara gospođa, tako je i samu sebe podrugljivo nazivala, i putovala je sa dvadesetdevetogodišnjom kćerju, koja je još uz to bila deveto dete koje je mužu izrodila. A sad je ležala tu i srce joj je lupalo kao kakvoj učenici pred nekom strašnom ludorijom. Šarlota je zamišljala posmatrače kojima bi se to činilo dražesno.

Jedino Lotiku-mlađu nije mogla da zamisli kao posmatrača ove uzrujanosti srca. I pored poljupca pomirenja majka nije prestajala da se ljuti na nju zbog kritike „bez humora" koji je napravila povodom haljine i pantljika i koja se u osnovi odnosila na celo ovo putovanje koje se mogla tako dostojanstveno i prirodno obrazložiti, a koje je ona

ipak ocenila kao „ekstravagantno“. Neprijatno je voditi na put nekoga ko je suviše pronicljiv da bi poverovao da se zbog njega putuje, već smatra sebe izgovorom za taj put. Jer to je neprijatna, uvredljiva pronicljivost, upravo popreki pogled koji u zamršenim motivima nekog postupka vidi samo one koji su fino prikriveni i samo njih usvaja, dok se motivima koji se mogu iznositi i kazivati, ma koliko oni bili dostojni poštovanja, ruga kao izgovoru. Šarlota oseti sa mržnjom uvredljivost takve, a možda i svake psihologije, i baš je to imala na umu kad je prekorila kćer zbog nedostatka ljubaznosti.

A zar oni, ti pronicljivi, mislila je ona, nemaju čega da se boje? A šta ako se okrene list i obelodane motivi njihove pronicljivosti koji se možda ne iscrpljuju sasvim u ljubavi prema istini? Lotikinu odbijajuću hladnoću – dakle i nju bi mogla da prozre pakosna pronicljivost, i ona je pružala povoda da se u nju baci pogled i to ne naročito privlačan. Doživljaji, onako kako su njoj majci, pali u deo, nisu, tako, bili suđeni ovom detetu dostojnom poštovanja, niti bi mu prema njegovoj prirodi ikad bili dosuđeni: doživljaj kao onaj glasoviti utroje, koji beše počeo tako veselo, tako mirno, a onda se, zahvaljujući ludosti jedne strane, izrodio u zbrku punu muka i pretvorio u veliko i časno savladano iskušenje za jedno čestito srce – da bi jednog dana, o gordog užasa, postao poznat celom svetu, uzdigao se iznad stvarnosti, zadobio neki viši život i tako uzmutio i uzbunio ljude kao nekad jedno devojačko srce, i da bi bacio svet u zanos kome se često prigovaralo da je opasan.

Deca su neosetljiva i netrpeljiva prema ličnom životu majke, mišljaše Šarlota: iz nekog sebičnog pijeteta koji je u stanju da pretvori ljubav u okrutnost i koji ne postaje ništa bolji ako se prosto u njega umeša ženska zavist – zavist prema majčinoj ljubavnoj avanturi koja se prerušuje u podrugljivu odvratnost prema opsežnim slavnim posledicama te avanture. Ne, plemenita Lotika nije nikad doživela tako strašnu lepotu i grešnu smrtnu slast kao njena majka one večeri kad je muž bio odjahao poslom a Onaj bio došao, iako nije trebalo da više dolazi pre Badnje večeri; kad je uzaludno slala po svoje prijateljice i morala ostati sama sa njime, a on joj čitao *Osijan*[7]

[7] Osijan je Irski / Škotski Kelt; pripovedač i pretpostavljeni autor ciklusa epskih pesama, koje je Škotski pesnik Džejms Makferson prikupljao –

zbog patnje junaka bio i sam savladan svojim sopstvenim najcrnjim jadom; kada joj je dragi očajnik bio pao pred noge i pritiskao njene ruke na svoje oči i svoje jadno čelo, pa kad ju je najsvesrdnije sažaljenje pobudilo da i ona njegove ruke pritisne, iznenadno su se dodirnuli užarenim obrazima i zaboravili na sve pod pomamnim poljupcima kojima su njegova usta najednom opržila njene usne što su se mucavo opirale...

Tada se seti da ni ona to nije doživela. To beše velika stvarnost i ona ju je pod maramčetom brkala sa onom malom u kojoj se stvari nisu tako burno događale. Pomamni mladić beše joj oteo upravo samo jedan poljubac, ili – ako izraz „oteo“ ne bi odgovarao njihovom obostranom ondašnjem raspoloženju: on ju je od srca poljubio, delom kao vihor, delom melanholično, kad su brali maline, na suncu – poljubio brzo i vrelo, ushićeno i nežno-žudno, a ona mu to dopustila. A onda se ovde dole ponela isto tako savršeno kao gore u carstvu lepote – da, baš zbog toga ona je tamo zauvek smela da predstavlja tako bolno-plemenitu figuru, jer se ovde umela ponašati onako kako je to sama od nje mogla da zahteva najodanija kći. Jer to je i pored sve srdačnosti bio smeten i besmislen poljubac, nedopušten, sumnjiv i koji kao da je dolazio sa nekog drugog sveta, poljubac nekog Princa ili vagabunda za koji je ona bila isuviše rđava i suviše dobra; pa iako je jadni Princ iz zemlje vagabunda imao potom suze u očima, a ona isto tako, ipak mu je rekla sa čestitom srdžbom u kojoj nije bilo prekora: „Fuj, neka ga je sram!“ Da sebi tako nešto više nije dozvolio, inače ćemo se zauvek rastati! To neće ostati među nama, neka on zna. Još danas ću sve reći Kestneru. I ma koliko da je on molio da ne kaže, ona je o tome još istog dana pošteno obavestila ovog dobričinu, jer je on to morao znati: ne toliko što je ona to učinio koliko zato što je ona to dopustila; Alberta je to ipak vrlo mučno dirnulo, pa su u toku razgovora na osnovu svoje razumne neprikosnovene uzajamne privrženosti došli do zaključka da sada dragog „trećeg“ malo više pritegnu i odlučno mu pokažu pravo stanje stvari.

Još i danas, posle toliko godina, videla je ona zatvorenih očiju čudnovato jasno pred sobom onaj izraz lica koji je on napravio prilikom veoma hladnog prijema koji su mu mladi supružnici priredili jednog dana posle poljupca, a posebno kad je on u deset sati

slušajući i zapisujući, preveo i objavio nakon 1760.

uveče, dok su oni zajedno sedeli pred kućom, došao sa cvećem koje je ona primila tako nehajno da ga je bacio i u tropama svečano izgovarao smešne besmislice. Tada mu je lice bilo čudnovato dugo, ispod napuderisane kose uvijene iznad ušiju: dugačkog obešenog nosa, sa uzanom senkom brčića nad ženskim ustašcima i slabom donjom vilicom, i uz to tužno-molbenim smeđim očima koje su bile male prema nosu ali sa izrazito lepim svileno-crnim obrvama.

Tako je on treći dan posle poljupca izgledao kada mu je ona, saglasno odluci o venčanju, suvo saopštila da bi se prema tome ravnao: da on od nje ne može nikada očekivati išta više sem dobrog prijateljstva. A zar on to nije znao – kad su mu prilikom te jasne odluke obrazi prosto upali, a on sam tako pobledeo, da su mu se oči i svilene obrve isticali iz tog bledila u vrlo tamnom kontrastu? Putnica priguši jedan dirljiv smešak ispod svoje marame, dok se prisećala tog nerazumno razočaranog tužnog izraza lica, koji je potom opisala Kestneru, što je dosta doprinelo odluci da dragom, bezumnom čoveku, za dvostruki rođendan, njegov i Kestnerov, za sada ovekovečeni 28 avgust, pošalje zajedno sa džepnog izdanja Homera i jednu pantljiku, pantljiku od haljine, da bi i on imao nešto od nje za ushit...

Šarlota pocrvene pod maramicom, i njeno srce učenice od šezdeset i tri godine ponovo zakuca jače i brže. Lotika mlađa još nije znala da je njena majka otišla tako daleko u duhovitosti da na grudima pripremljene haljine, koja je podražavala Lotinu haljinu, iskoristi pantljiku koja je nedostajala. Ona je nedostajala, njeno mesto bilo je prazno jer ju je imao onaj, onaj koji se lišio, kome ju je poslala kao utehu u dogovoru sa svojim verenikom, i koji je dobrodušno darovanu uspomenu obasuo sa hiljadu ekstatičnih poljubaca... Negovateljica brata Karla samo bi kritički razvukla krajeve usana kad bi otkrila ovu pojedinost majčinog izuma. On je bio smišljen zbog časti njenog oca, dobrog vernog čoveka, koji je taj poklon jednom ne samo odobrio, već i sam dao podstreka za to, i uprkos svemu što je i on zbog upornog Princa prepatio, plakao sa svojom Lotikom kad je otišao onaj koji mu je skoro oteo ono što mu je najmilije.

„On je otišao“, rekli su jedno drugom kad su pročitali pisamce koje je on nažvrljao noću i ujutru: *Ostavljam vas srećne i ne odlazim iz vašeg srca... Zbogom, hiljadu puta zbogom!*

„On je otišao“, rekoše oni naizmenično, i sva deca u kući iđahu tamo-amo kao da nešto traže i ponavljahu ožalošćeno: „On je otišao!“ Suze navreše pri čitanju pisamca, i ona je smela mirno da plače i nije trebalo da išta krije pred svojim dobrim čovekom; jer i njemu oči behu vlažne i celog dana mogao je da govori samo o prijatelju: kako je on divan čovek, istina, ponekad čudan u ponašanju, u nekim stvarima ne baš prijatan, ali tako savršen genije i naročito dirljiva osobenost koja pobuđuje saosećanje, brigu i srdačno blagonaklono divljenje.

Tako je govorio dobričina. I kako ju je privlačila k njemu zahvalnost, i ona bila čvršće nego ikad uz njega zato što je on tako govorio i smatrao potpuno prirodnim što ona plače za onim koji je otišao! Dok je ležala tu zaklonjenih očiju, obnavljala se ta zahvalnost u uznemirenom srcu putnice sa svom toplinom; telo joj se pokretalo kao da se privija na neke pouzdane grudi, a usne su ponavljale reči koje je onda govorila: drago joj je, mrmljala je, što je on otišao, taj treći što je došao sa strane, jer mu ona ipak nije mogla dati ono što je od nje želeo. To je rado slušao njen Albert, koji je osetio isto tako jako kao ona preimućstvo i viši prirodni sjaj onoga što je iščeznuo, toliko jako da se mutila njihova obostrana razborita sreća sa jasnim ciljem, te je jednog dana hteo da joj pisamcem vrati zadatu reč da bi slobodno birala između onoga što blista i njega. I ona je izabrala – itekako izabrala! Naime opet samo njega, potpuno ravnog po poreklu, onoga koji joj je bio određen i suđen, svoga Hansa[8] Kristijana: ne samo stoga što su ljubav i vernost bile jače od iskušenja, već i usled dubokog straha koji je osetila pred tajnom u biću onog drugoga – pred nečim nestvarnim i životno nepouzdanim u njegovoj prirodi što nije znala niti se usuđivala da imenuje i za šta je tek kasnije našla jednu žalosnu reč samooptužbe: „Nečovek bez cilja i mira…“ Samo kako je to čudno da je jedan nečovek mogao biti tako mio i valjan, tako do kraja čestit mladić, i da su ga deca tražila i tugovala za njim govoreći: „Otišao je!“

Mnoštvo letnjih slika iz onih dana promicale su joj kroz glavu pod maramicom, izbijale žive i rečite, blistave od sunčeva sjaja i opet se gasile; scene utroje, kada je Kestner jednom bio slobodan od dužnosti i mogao biti sa njima; šetnje po planinskom bilu odakle su posmatrali

---

[8] Johan Kristijan Kestner (1741 - 1800), bio je nemački advokat i arhivar.

reku kako vijuga među livadama, dolinu sa brežuljcima, svetla sela, zamak i osmatračnicu, ruševine manastira i tvrđave – a onaj, očigledno ushićen što sa odanim ljudima uživa u ljupkom izobilju sveta, govorio o uzvišenim stvarima i uz njih terao šalu i svakojake lakrdije, tako da su supružnici jedva mogli da idu dalje od smeha. Časovi koje su proveli sa knjigom u sobi ili na travi kad im je čitao iz svog omiljenog Homera ili iz Fingalove pesme i najednom, u nekom izlivu oduševljenja, očiju punih suza, bacio knjigu i udario po njoj pesnicom, a onda, kad bi video njihovu zbunjenost, prsnuo u veseo i zdrav smeh... Scene udvoje, između njega i nje, kad joj je pomagao u domaćinstvu, u povrtnjaku, brao sa njom pasulj ili voće u vrtu Nemačkog reda, sasvim dobar dečko i mio drug koji se jednim pogledom ili jednom rečju mogao obuzdati i brzo vratiti uljudnosti, ako bi hteo da se upusti u bolne stvari. Videla je i čula sve to, sebe, njega, videla izraz lica i mimiku, čula dovikivanja, uputstva, priče, šale, „Lota!“ i „Najdraža Lotice!“ i „Neka se on ne izmotava! Neka se radije popne na drvo da mi dobacuje voće u korpu!“ Ali je čudno bilo što sve te slike i uspomene nisu imale, takoreći, iz prve ruke izvanrednu jasnoću i svetlosnu snagu, i tačno obilje detalja; što se, prvobitno, sećanje nikako nije bavilo time da ih očuva u pojedinostima, već ih je moralo dodavati iz svojih dubina, delić po delić, reč po reč. One su bile istraživane, rekonstruisane, na najtačniji način ponovo pravljene sa svim onim što je sa tim u vezi, blistavo premazane firnajsom i takoreći postavljene između svećnjaka, zbog značaja koja naknadno behu zadobile protiv svakog očekivanja.

Uz udaranje srca, tu pojmljivu pojavu koja prati putovanja u zemlju mladosti, slivale su se te slike i uspomene, pretvarale se u šarolike ludorije sna i tonule u dremuckanje koje je u toku dva sata obuzelo šezdesetogodišnju ženu posle ranog početka dana i truckanja na putu.

Dok je spavala, zaboravivši sasvim na svoj položaj, na tuđu gostioničku sobu u kojoj je ležala – na tu prozaičnu poštansku stanicu na putu u zemlju mladosti – izbi deset pa deset i po sata sa

dvorske crkve sv. Jakova; a ona je još spavala. Probudi se sama, pre nego šta je probudiše, ali ipak pod uticajem spoljne smetnje koja se približavala i sustizala je iz neke unutrašnje pripravnosti koja bi bila manje napeta i manje osetna, kad ne bi bila povezana delom sa radosnim delom sa obespokojavajućim predosećanjem da taj zahtev za buđenje ne potiče od saznanja da je sestra očekuje, već iz oblasti nekih uzbudljivih pretenzija.

Ona sede, pogleda koliko je sati i uplaši se malo zbog toga što je bilo kasno; mislila je samo na to da sad mora što pre da pođe svojim rođacima. Baš beše počela da opet uređuje svoju toaletu, kad neko zakuca.

„Šta je?“ upita ona na vratima nešto razdraženim i žalosnim glasom. „Ne možete ući.“

„Ja sam to, ja, gospođo dvorska savetnikovice“, čulo se spolja. „Samo ja, Mager. Oprostite, gospođo dvorska savetnikovice ako smetam, samo ovde je jedna dama, mis Kuzle iz broja 19, jedna dama iz Engleske, gošća naše kuće.“

„Da, i onda?“

„Ne bih se usudio da inkomodiram“, govorio je Mager iza vrata, „ali je mis Kuzle saznala da se gospođa dvorska savetnikovica nalazi u ovom gradu i kod nas, i moli uporno da joj dopustite da vas poseti ma i samo na kratko vreme.“

„Recite dami“, odgovori Šarlota kroz vrata, „da nisam obučena i da moram otići čim to učinim, i da mi je mnogo žao.“

U izvesnoj protivrečnosti sa ovim rečima prebaci ona preko sebe ogrtač za češljanje, čvrsto rešena da odbije prepad, ali želeći da čak ni prilikom tog odbijanja ne bude potpuno nespremna.

„Nije potrebno da to kažem gospođici Kuzle“, odgovori Mager sa hodnika. „Ona to i sama sluša jer stoji ovde pored mene. Stvar je u tome što bi gospođici Kuzle bilo veoma nužno da dođe na podvorenje kod gospođe dvorske savetnikovice, ma i samo na koji minut.“

„Ali ja i ne poznajem damu!“ uzviknu Šarlota sa lakim negodovanjem.

„To je baš ono, gospođo dvorska savetnikovice“, odgovori kelner. „Gospođica Kuzle pridaje upravo najveću važnost tome da se sa vama odmah upozna, ma i samo letimično, ako tako mora biti. „She wants

to have just a look at you, if you please“[9], reče on vešto prevrćući jezik kao da se u neku ruku i jezično pretvara u ličnost molilje – što se ovoj učini kao znak da preuzme svoju stvar iz ruku posrednika i da je ona samo vodi; jer napolju uzbuđenim ćurlikom odmah zazvoni njen visoki dečji glas koji kao da neće više da prestane, već sa glasno podignutim „most interesting“[10] i „highest importance“[11] nastavlja da teče kao nepresušna reka, tako da se nevoljnica u sobi polako uverila da će ipak najpre zaustaviti tu reku ako se preda žilavom navaljivanju one što je stojala pred vratima i pokaže joj se. Nije nikako imala nameru da nametljivici govori engleski i time joj olakša da joj otima vreme.

Pa ipak je bila dovoljno Nemica da objavi svoju kapitulaciju jednim polušaljivim „Well, come in, please“[12] i onda se morala nasmejati Magerovim rečima „Thank you so very much“[13] sa kojima se, po svom običaju, duboko povio u sobu da bi propustio gospođicu Kuzle.

„Oh dear, oh dear“[14] reče malena osoba koja je izgledala originalno i veselo. „You've kept me waiting, but that is as it should be.[15] Dosta puta već stalo me mnogo više strpljenja dok nisam došla do cilja. I am Rose Cuzzle. So glad to see you.“[16] Ona izjavi da je tog trenutka saznala od sobarice da se Mrs. Kestner od jutros nalazi u ovom gradu, u ovoj gostionici, samo nekoliko soba od njene i da se njoj uputila bez oklevanja. Da ona dobro zna („quite realize“) kako važnu ulogu igra Mrs. Kestner in german literature and philosophy[17], „Vi ste slavna žena, a celebrity, and that is my hobby, you know, the reason I travel“[18]. Da li će dear Mrs. Kestner biti tako ljubazna da joj

---

[9] Ona želi samo da vas vidi, molim. (eng.)

[10] Veoma zanimljivo. (eng.)

[11] Od najvećeg značaja. (eng.)

[12] Pa, dobro, uđite molim. (eng.)

[13] Mnogo, mnogo vam hvala. (eng.)

[14] Oh draga, oh draga. (eng.)

[15] Ostavili ste me da vas dugo čekam, ali tako treba da bude. (eng.)

[16] Ja sam Roza Kuzle, milo mi je što vas vidim. (eng.)

[17] U Nemačkoj književnosti i filozofiji. (eng.)

[18] ...slavna ličnost, a to je znate moje hobi, to je razlog moga putovanja. (eng.)

dozvoli da ona sasvim brzo skicira njeno dražesno lice u svojoj beležnici?

Tu beležnicu nosila je ono ispod ruke; bila je velikog formata, platnenih korica. Na glavi joj beše puno crvenih uvojaka a jasno crveno beše joj i lice sa pegavim zatubastim nosom, debelim ali simpatično napućenim usnama između kojih blistahu beli zdravi zubi, plavozelenih očiju koje su ponekad gledale razroko na isto tako simpatičan način. Iz antički visokog pojasa njene dugačke haljine od svetle tkanine sa cvetićima, čiji je nabrani, pridignuti donji deo nosila preko ruke, izgledalo je da njene jako razgolićene grudi, pegave kao i nos, hoće veselo da se otkotrljaju. Preko ramena nosila je jednu koprenu. Šarlota oceni da ima oko dvadeset pet godina.

„Drago dete“, reče ona, nešto zbunjena u svom građanskom načinu ponašanja živahnom ekscentričnošću ove pojave, ali spremna da zadrži strpljivi svetski ton: „Moje drago dete, ja umem da cenim interesovanje koje kod vas izaziva moja skromna ličnost. Dozvolite mi da dodam da mi se vaša odlučnost mnogo dopada. Ali vi vidite koliko sam malo spremna da primim posetu, a da i ne govorim o tome da poziram za portret. Baš sam htela da iziđem, jer me dragi rođaci nestrpljivo očekuju. Radujem se što sam vas upoznala, ma i ovako na brzu ruku kako ste i sami predložili, i pri čemu, na moju žalost, moram ostati. Mi smo se videle, nešto više od toga bilo bi protiv dogovora, i zato mi, dakle, dozvolite da pozdrav dobrodošlice odmah spojim sa zbogom.“

Ostalo je neizvesno da li je mis Roza uopšte razumela njene reči; u svakom slučaju, po licu joj se nije primećivalo da im pridaje značaj. Dok je nastavljala da oslovljava Šarlotu sa „dear“, brbljala joj je neizdržljivo svojim smešnim punačkim usnama, svojim lakim, veselim i sigurnim jezikom svetske žene, da bi joj razjasnila smisao i neophodnost svoje posete, da bi je podrobno upoznala sa svojim preduzimljivim životom u službi jedne određene lovačke i sakupljačke strasti.

Ustvari je bila Irkinja. Putovala je crtajući, pri čemu nije bila lako praviti razliku između cilja i sredstva. Njen talent, izgleda, nije bio tako velik da bi se mogao lišiti podrške koju mu je pružao senzacionalni značaj predmeta; njena živost i praktična čilost bile su isuviše velike da bi se zadovoljila tihim radom na umetnosti. Tako se neprestano mogla videti u potrazi za zvezdama savremene istorije i

istorijski čuvenim mestima čiju je pojavu hvatala u svoje sveske za skiciranje po mogućstvu zajedno sa potpisom modela kao overom i često pod najneprijaznijim okolnostima. Šarlota je slušala i gledala sa čuđenjem, gde je sve bila ta devojka. Ona beše nacrtala u uglju most u Arkoli, atinski Akropolj i kuću u Kenigsbergu u kojoj se rodio Kant. U jednom čunu koji se ljulja, a koji je iznajmila za pedeset funti, beše nacrtala u plimutskoj luci cara Napoleona na ‘Belerefonu’[19], kad je, došavši posle ručka na palubu, prilikom okretanja broda šmrkao burmut. To nije bila dobra slika, sama je priznala: pomamna gužva čamaca punih ljudi, žene i dece koji viču ura svuda oko nje, talasi i kratkoća imperatorovog zadržavanja na palubi bili su vrlo štetni za njen posao, te junak sa poprečnim dvorogim šeširom, trbuhom u prsluku, raskrečenim peševima, izgledaše kao u šaljivom ogledalu spljošten odozgo prema dole i razvučen u širinu. I pored toga, beše uspela da se pomoću nekog poznatog oficira sa sudbinskog broda dočepa njegovog potpisa ili neke žurne škrabotine koja je mogla važiti kao potpis. Vojvoda od Velingtona ne beše propustio da podari i svoj potpis. Bečki kongres beše dao sjajne priloge. Velika brzina sa kojom je Mis Roza radila dopuštala je najzaposlenijem čoveku da joj u tome učini po volji. Knez Meternih, gospodin fon Taljeran, lord Kastlereg, gospodin fon Hardenberg i mnogi drugi evropski pregovarači učinili su joj to. Car Aleksandar beše svojim potpisom priznao za svoj jedan lik sa zulufima ukrašen vrlo smešnim nosom, verovatno zato što je umetnica umela da njegovoj kosi na slepoočnicama koja se kostrešila oko čele da izgled otvorenog lovorovog venca. Portreti gospođe Rahele fon Varnhagen, profesora Šelinga i Kneza Blihera fon Valštata pokazivali su da ona nije gubila vreme u Berlinu. Ona ga svuda beše iskoristila. Platnene korice njene mape sadržavale su još mnoge druge trofeje, koje je ona uz živahne komentare pokazivala zapanjenoj Šarloti.

Sada beše došla u Vajmar, primamljena glasom toga grada, „of this nice little place“,[20] kao središta čuvene nemačke duhovne kulture, koje je za nju bilo novo mesto za lov na znamenitosti. Žalila

[19] Naziv broda.

[20] Tog krasnog mestašca. (eng.)

je što je ovo ovde dosta kasno pronašla. „Old Wieland“[21] i Herder (koga je nazvala „great preacher“[22]), a isto tako i „the man who wrote the Robbers“[23] behu joj umakli smrću. Ipak je, prema njenim beleškama, živelo u ovom gradu pisaca koje je vredelo loviti kao gospoda Falk i Šice. Šilerovu udovicu imala je već u mapi, a isto tako i gospođu Šopenhauer i dve tri poznatije glumice dvorskog pozorišta, gospođice Engels i Lorcing. Do gospođe fon Hajgendorf, zapravo Jageman ne beše još prodrla, ali je težila ovom cilju utoliko revnosnije što se nadala da će osvojiti dvor pomoću te lepe favoritkinje – čemu se tim pre mogla nadati što već beše pohvatala veze za Veliku Kneginju-Prestolonaslednicu. Što se tiče Getea, čije je ime, kao uostalom i većinu drugih, izgovarala tako strašno, da Šarlota dugo nije shvatala na koga ona misli – njemu je bila na tragu, ali ga još nije mogla dobiti pred cev. Vest da se opšte-poznati model za junakinju njegovog slavnog romana iz mladosti od ovog jutra nalazi u gradu, u njenom hotelu, i skoro u neposrednom susedstvu njene sobe, beše je naelektrisala – ne toliko samo zbog Šarlote koliko i zbog toga što je mislila, kako je sasvim otvoreno izjavljivala, da bi pomoću tog poznanstva jednim udarcem ubila dve, pa i tri muve: Verterova Lota poravnala bi joj, besumnje, put k autoru ‘Fausta’; a ovoga bi stalo samo jedne reči pa da joj se otvore vrata Šarlote fon Štajn, o čijoj se vezi sa Ifigenijinim likom ponešto nalazilo kao podsetnik u njenoj beležnici pod odeljkom ‘German literature and philosophy’ što je ona sasvim bezazleno rekla ovoj sestri istog imena u carstvu originala.

Tako je, dakle, Šarlota, u svom belom ogrtaču za češljanje, provela sa tom Rozom Kuzle ne nekoliko minuta, kao što je strogo predvidela, već tri četvrti sata. Raspoložena naivnom draži, veselom delotvornom snagom male osobe, pod utiskom sve te veličine koju je ona umela da uhvati i pokaže joj trag, nesigurna da li da u tom umetničkom sportu gleda primesu gluposti koju je bila u iskušenju da mu pripiše, učvršćena u dobroj volji da pređe preko toga zahvaljujući laskavom saznanju da se i ona ubraja u veliki svet čiji je dah dopirao do nje iz lovačke sveske gospođice Kuzle, i da i sebe vidi naslikanu u slavnom nizu njenih listova – jednom rečju, kao žrtva svoje ljubaznosti, sedela

[21] Stari. (eng.)

[22] Veliki propovednik. (eng.)

[23] Čovek koji je napisao „Razbojnike“ (eng.)

je ona smeškajući se, u jednoj od dve kretonom prevučene fotelje gostinske sobe i slušala ćeretanje putujuće umetnice, koja je sedela u drugoj fotelji i crtala je.

Ona je to činila bučno-virtuoznim potezima, koji nisu uvek izgledali toliko pogođeni koliko su bili slobodni, jer ih je češće, uostalom bez nervoze, brisala velikom gumom. Bilo je prijatno susresti se sa njenim malo razrokim očima koje nisu pratile ono što je govorila veselo i prijatno i zdravo su izgledale njene loptaste grudi i njene punačke dečje usne koje su pričale o dalekim zemljama, o susretima sa slavnim ljudima, dok su među njima, beli kao gleđ, svetlucali divni zubi. Situacija je izgledala koliko bezazlena toliko i interesantna, i to je bilo ono što je Šarloti pomoglo da duže vremena lako zaboravi koliko je zakasnila. Ako bi se Lotika mlađa ljutila zbog ove posete, ona ne bi smela da svoju pobudu nazove brigom za majčin duševni mir. Nije se trebalo bojati od indiskrecije te male Anglosaksonke – ona nije išla dotle. To je čoveka umirivalo i davalo bavljenju sa njom neko zavodničko obeležje. Ona je govorila, a Šarlota ju je veselo slušala. Vrlo dobro raspoložena, ona se smejala jednoj priči koju je Roza sipala u toku rada: kako joj je pošlo za rukom da u Abručkim Planinama uvrsti u svoju galeriju jednog razbojničkog poglavicu po imenu Bolarosa, vođu razbojničke bande koji je bio strah i trepet zbog svoje hrabrosti i svireposti. Skoro opčinjen njenom pažnjom, i radujući se kao dete što na slici izgleda tako odvažan, naredio je on svojim ljudima da ispale jedan plotun iz svojih pušaka sa levkastim cevima u čast gospođice Roze i da je sa sigurnom pratnjom izvedu sa područja njegovih zločina. Šarlota se mnogo zabavljala zbog divljeg, i kako joj se činilo, prilično taštog viteštva tog sadruga iz albuma za skice. Dok se smejala, isuviše rastrojena da bi osetila čuđenje što on iznenada stajaše u sobi, pogleda ona prema kelneru Mageru čije se ponovljeno kucanje beše izgubilo u razgovoru i veselosti.

„Beg your pardon“[24], reče on. „Nerado prekidam. Ali gospodin doktor Rimer smatrao bi za svoju veliku čast da iskaže svoju odanost gospođi dvorskoj savetnikovici.“

---

[24] Oprostite. (eng.)

TREĆE POGLAVLJE

Šarlota se žurno diže sa svoje stolice.

„To ste vi, Mager?“ upita ona zbunjeno. „Šta je? Gospodin doktor Rimer? Kakav gospodin doktor Rimer? Najavljujete li mi opet neku novu posetu? Šta vam pada na pamet! To je sasvim nemoguće! Koliko je sati? O, vrlo kasno! Drago dete“, obrati se ona gospođici Rozi, „moramo odmah završiti ovaj prijateljski sastanak. Kako to izgledam? Moram se obući i otići. Ta čekaju me! A vi, Magere, recite tom gospodinu da nisam u mogućnosti da ga primim, da sam već otišla...“

„Vrlo dobro“, odvrati kelner, dok je Mis Kuzle mirno dalje crtala. „Vrlo dobro, gospođo dvorska savetnikovice. Samo, ne bih želeo da izvršim vaše naređenje pre nego što budem siguran u to da je gospođa dvorska savetnikovica načisto u pogledu identiteta najavljenog gospodina...“

„Kakav identitet! uzviknu Šarlota gnevno. „Možete li da me ostavite na miru od svojih identiteta? Nemam imalo vremena za identitete. Kažite gospodinu doktoru...“

„Apsolutno!“ odgovori Mager pokorno. „Međutim smatram za svoju dužnost da gospođu dvorsku savetnikovicu upoznam sa činjenicom da se radi o doktoru Rimeru, Fridrihu Vilhelmu Rimeru, sekretaru i poverljivom putnom pratiocu njegove Ekselencije gospodina tajnog savetnika. Izgleda da nije potpuno isključeno da gospodin doktor možda donosi neku poruku...“

Šarlota ga gledaše prenerařeno u lice, obrazi su joj porumeneli a glava primetno drhtala. „Ah tako“, reče ona skrhano. „Ali svejedno, ja ne mogu da primim tog gospodina, ne mogu da primim nikoga i stvarno bih želela da znam šta vi Magere mislite, kako pretpostavljate da treba da primim gospodina doktora! Prvo ste prokrijumčarili k meni Mis Kuzle – hoćete li da i gospodina doktora Rimera primim u posetu ovako u negližeu i u neredu ove gostioničke sobe?“

„Za to nema nikakve potrebe“, odgovori Mager. „Mi imamo jedan

parlour,[25] jednu parlour room[26] na prvom spratu. Ja bih, pretpostavljajući saglasnost gospođe dvorske savetnikovice, zamolio gospodina doktora da se strpi tamo, dok gospođa dvorska savetnikovica bude dovršila svoju toaletu, i onda isto tako zamolio za dopuštenje da otpratim do tamo gospođu dvorsku savetnikovicu na nekoliko minuta."

„Nadam se", reče Šarlota, „da ne mislite na minute kao ove koje sam posvetila ovoj šarmantnoj ženi. Drago dete", obrati se ona gospođici Kuzle. „Vi sedite i crtate... a, vidite moju nevolju. Iskreno vam zahvaljujem na prijatnom intermecu našeg susreta, ali ono što možda još nedostaje na vašem crtežu, morate obavezno po sećanju..."

Njena je opomena bila nepotrebna; jer, pokazujući zube u smehu, Mis Roza izjavi da je gotova.

„I am quite ready",[27] reče ona dok sa ispruženom rukom držaše pred sobom svoje delo i posmatraše ga stisnutih očiju. „I think, I did it well.[28] Hoćete li da vidite?"

Mager je to mnogo više želeo, te svesrdno priđe. „Veoma dragocen crtež", oceni on sa izrazom poznavaoca. „I dokumenat od trajnog značaja."

Šarlota, koja se po sobi užurbano obazirala na svoju garderobu, jedva je mogla da baci pogled na ono što beše stvoreno. „Da, da, vrlo lepo", reče ona. „Jesam li to ja? O, ipak jesam, zbilja ima izvesne srodnosti. Moj potpis? Dobro, de, samo brzo."

I pisaljkom od uglja ona stojeći načini svoju signaturu čija nemarnost nije zaostajala za napoleonovom. Žurnim klimanjem glave se zahvali na oproštajnom pozdravu Irkinje. Mageru dade nalog da zamoli gospodina doktora Rimera da se strpi nekoliko trenutaka u sobi za primanje.

[25] Salon. (fra.; eng.)

[26] Prostorija za prijeme. (eng.)

[27] Ja sam sasvim spremna. (eng.)

[28] Mislim da sam dobro napravila. (eng.)

Kada napusti svoju sobu obučena sasvim za izlazak – namerno se beše spremila za ulicu, sa šeširom i kratkim ogrtačem, ridikilom i suncobranom – ona nađe kelnera kako je već čeka u hodniku. Vodio ju je niza stepenice i na donjem spratu, na svoj uobičajeni način, propuštajući je pored sebe, ponudi joj ulaz u sobu za primanje, u kojoj se pri njenoj pojavi posetilac podiže sa jedne stolice pored koje beše stavio svoj visoki šešir.

Dr. Rimer beše čovek na početku četrdesetih godina, osrednjeg rasta, još jake i crne, samo lako progrušane kose koja u pramenovima beše začetkana uz slepoočnice, dosta razmaknutih i plitkih, čak nešto buljavih očiju, pravog, mesnatog nosa i mekih usana, oko kojih je ležala jedna malo mrzovoljno nadurena crta. Nosio je mrk ogrtač čiji mu je debeli podignuti okovratnik stojao visoko iznad potiljka a spreda dopuštao da se vidi prsluk od piketa i unakrsno vezana marama. U beloj ruci čiji je kažiprst krasio prsten sa pečatom, držao je štap za šetnju sa jabukom od slonove kosti i kožnom kićankom. Glavu je držao malo ukoso.

„Vaš sam sluga, gospođo dvorska savetnikovice“, reče on uz poklon sonornim i nepčanim glasom. „Zaista moram sebe prekoreti zbog teško oprostivog nedostatka strpljenja i obzira, kad odmah tako ka vama prodirem. Jednom vaspitaču omladine, bez sumnje, najmanje priliči kad nije u stanju da se samosavlađuje. Ipak sam se morao zadovoljiti time da se poeta u meni katkad oštro naruga vaspitaču, te je tako glas o vašem prisustvu, koji juri kroz grad, izazvao u meni neodoljivu želju da vam odmah odam poštovanje i poželim dobrodošlicu jednoj ženi čije je ime tako tesno povezano sa duhovnom istorijom naše otadžbine – hteo bih da dodam – sa razvojem naših osećanja.“

„Gospodine doktore“, odgovori Šarlota, pošto uzvrati njegov naklon, ne bez ceremonijalne iscrpnosti – „pažnja jednog čoveka vaših zasluga ne može da nam ne bude prijatna.“

Kako su joj te zasluge bile prilično nejasne, to stvori kod nje neku društvenu uznemirenost. Bila je srećna što ju je podsetio da je vaspitač, i što je saznala da je i pesnik; ali istovremeno ti njegovi nagoveštaji izazvaše u njoj kao neko divljenje ili čak i nestrpljenje, jer joj se učini da je on time prenebregao svoje istinsko i jedino značajno svojstvo: njegova visoka služba na onom mestu. Odmah je osetila da je on pridavao značaj tome da slučajno ne pomisli kako se

u tom svojstvu iscrpljuju vrednost i dostojanstvo njegove ličnosti – što joj je izgledalo ćudljivo. Trebalo je u najmanju ruku da shvati da se njegov značaj za nju sastojao jedino u tome: da li joj odande donosi kakvu poruku ili ne donosi. Odlučila je da razgovor ograniči na najuži predmet, na rešenje tog pitanja – i bila je zadovoljna što njen nastup ne ostavlja nikakve sumnje u tom pogledu.

Ona nastavi: „Hvala vam na tome što vi nazivate svojim nestrpljenjem, i što ja poštujem kao vrlo viteški impuls. Istina, moram se čuditi što vam je već došao do ušiju takav privatan događaj kao što je moj dolazak u Vajmar i pitam se od koga ste za to mogli čuti – možda od moje sestre, supruge komornog savetnika“, dodade ona nešto prenagljujući, „kojoj sam krenula kao što vidite, i koja će mi utoliko pre oprostiti moje zadocnjenje, kad je obavestim o jednoj tako uzvišenoj poseti; a osim toga mogu navesti za svoje opravdanje da sam pre ove primila još jednu manje značajnu, mada veoma zanimljivu: posetu jedne putujuće virtuoskinje sa olovkom koja se ukopistila da na brzinu izradi portret jedne stare žene, zbog čega je, naravno, koliko sam ja videla, samo veoma približno ostvarila... Ali zar nećemo sesti?“

„Da, da“, odgovori Rimer držeći ruku na naslonu od stolice, „izgleda, gospođo dvorska savetnikovice, da ste imali posla sa jednom od onih priroda kod kojih čežnja i težnja nisu proporcionalne, i koje žele da mnogo naprave sa malo poteza. *Sve čega se latim, danas je zaista samo na dohvat*“, recitovao je on smeškajući se. „Zaista vidim da nisam stigao prvi, pa iako se ja zbog svoje nestrpljivosti osećam donekle diskulpiranim primedbom da nisam samo ja bio nestrpljiv, to za mene odatle proizilazi utoliko veća dužnost da štedljivo iskoristim milost ovog trenutka. Zaista, za nas ljude vrednost jednog dobra utoliko je veća koliko je teže da se ono postigne, i ja priznajem da bi se utoliko teže opet odrekao sreće da stojim pred vama, gospođo dvorska savetnikovice, što nije nimalo lako da se prokrči put do vas.“

„Nije lako?“ začudi se ona. „Meni izgleda da čovek kome je ovde data moć da vedri i oblači, naš gospodin Mager, ne liči baš na Kerbera.“

„To baš on i nije“, odgovori Rimer. „Ali želi li gospođa dvorska savetnikovica da se uveri...“ Na to je on odvede ka prozoru koju je gledao na trg kao i prozor u Šarlotinoj spavaćoj sobi, i malo podiže

ukrućenu zavesu.

Na trgu koji je jutros prilikom njenog dolaska bio pust, sada su u grupama stajali mnogo ljudi i gledali gore ka prozorima hotela *Slon*. Naročito pred ulazom u gostionicu bila je prava navala, čitava gužva naroda koja se, dok su je nadgledala dva gradska pandura, što su se trudila da očuvaju slobodan ulaz, sastojala od zanatlija, trgovačkih pomoćnika i pomoćnica, žene sa decom u naručju, a isto tako i od dostojanstvenih građanskih tipova. Gužvu su stalno povećavali mladići koji su žurno pridolazili.

„Za ime Boga", reče Šarlota, čija je glava jako podrhtavala dok je gledala kroz prozor, „na koga se sve to odnosi?"

„Na koga drugog nego na vas", odgovori doktor. „Vest o vašem dolasku pronela se brzinom vetra. Uveravam vas, a gospođa dvorska savetnikovica to i sama vidi, da grad liči na uznemireni mravinjak. Svako se nada da će ugrabiti jedan zračak od vaše osobe. Ovi ljudi pred vratima čekaju da vi iziđete iz kuće."

„Bože moj", reče ona, „ovo mi je mogao zamesiti samo taj entuzijast, taj Mager. Mora da je naš dolazak razglasio na sva zvona. I kud me ta šeprtlja što luta po svetu morala omesti da idem svojim putem dok je izlaz još bio slobodan! I ovi ljudi tamo dole, gospodine doktore – zar nemaju pametnijeg posla nego da opsedaju stan jedne stare žene, koja, kao ja, tako malo ume da prestavlja neko čudo i koja bi rado želela da u miru ide za svojim privatnim poslom?"

„Ne srdite se na njih!" reče Rimer. „Jer ova navala ipak svedoči o nečem još plemenitijem nego što je prosta radoznalost, naime o naivnoj povezanosti našeg stanovništva sa najvišim stvarima nacije, o popularnosti duha koja sadrži ono što čoveka veseli i dira, iako bi pritom mogao biti u pitanju i neki ekonomski interes. Zar ne treba da budemo radosni", nastavi on, pošto se sa zbunjenom ženom vrati u dubinu sobe, „kad gomila, koja prezire duh po svom iskonskom surovom ubeđenju, poštuje duh na način koji je njoj jedino pojmljiv, to jest kad se on pokaže korisnim za nju? Naš mali grad je postao prihvatilište hodočasnika, postao je veoma posećeni gradić koji ostvaruje opipljive koristi od nacionalnog ugleda koncentrisanog u očima sveta unutar njegovih zidova – a u novije vreme čak i u ličnosti jednog određenog velikog čoveka. Zar je čudo onda što se njegovo čestito stanovništvo odalo poštovanju onoga što bi inače za njega bila lakrdija, i smatra umetnosti i sve što je sa njima u vezi kao svoju

najprisniju stvar pri čemu se ono, prirodno, pošto mu dela duha ostaju ipak nepristupačna kao i svakoj svetini, drži ličnih osobenosti pri kojima i iz kojih su nastala ta dela?“

„Meni se čini“, odvrati Šarlota, „da vi tom ljudskom rodu dajete jednom rukom samo zato da biste mu drugom ponovo uzeli. Jer, tu meni toliko opterećujuću radoznalost, vi pokušavate da mi obrazložite kao nešto plemenito i duhovno, a onda mi priznate da je njena prava osnova tako prosta i materijalna – tako mi sve to ne može postati prijatnije, već u meni stvara i neko gore osećanje poniženja.“

„Veoma uvažena gospođo“, reče on, „skoro je nemogućno govoriti drukčije nego dvosmisleno o jednom dvoličnom biću kao što je čovek; takav način govora još ne treba smatrati grehom protiv čovečanstva. Mislim da u osnovi čovek nije zlonamerni pesimista, već prijatelj života, kad u životnim pojavama grabi ono što je dobro i prijatno, poznajući ipak pritom i njihovo naličje po kome može biti i grubih čvorova i prozaičnih konaca. Ali, ja imam mnogo razloga da zaštitim od vašeg nestrpljenja ona zijala tamo dole, jer me od njih odvaja samo moj osrednje viši društveni položaj. Da slučajno nisam u tom zavidnom položaju da stojim ovde pred vama, onda bih i sam dao posla čuvarima zajedno sa ovom dragom gomilom tamo dole. Isti impuls koji nju ovamo nagoni odredio je – što se mene tiče u nešto uzvišenijem i prečišćenijem vidu – i moj postupak kad mi je pre jednog sata moj berberin, prilikom sapunanja doturio gradsku novost da je Šarlota Kestner jutros u osam prispela poštanskim kolima i odsela kod *Slona*. Isto tako kao i on, isto tako kao i sav Vajmar, znao sam i duboko osećao kô je to, šta to ime znači, nisam mogao da ostanem duže među svoja četiri zida, već sam, i pre nego što mi je bilo namera, brzo navukao odelo i požurio ovamo da vam odam svoje poštovanje – poštovanje jednog stranca i srodnika po sudbini, a opet ipak i jednog brata, čija je egzistencija isto tako na svoj muški način utkana u veliki život kome se svet divi – bratski pozdrav jednog čoveka čije će ime budući naraštaji uvek morati da spominju kao ime jednog prijatelja i pomagača, onda kada govore o herkulovskim delima našeg velikana.“

Šarlota nije bila najprijatnije dirnuta doktorovim rečima, i činilo joj se da primećuje kako se ona nepomična uvredljiva crta oko doktorovih usta pojačava prilikom izgovaranju ovih častoljubivih reči – kao da je njegov odlučni zahtev upućen budućim naraštajima

zapravo izraz nepoverenja u njegovo pravedno ispunjenje.

„Ah“, reče ona, posmatrajući glatko izbrijano učenjakovo lice, „Znači, vaš berberin je brbljao o tome? Pa, na kraju, to odgovara njegovom poslu i staležu. Ali tek pre jednog sata? Izgleda mi da se ja ovde upoznajem sa nekom spavalicom, gospodine doktore.“

„Priznajem to“, odgovori on uz malo usiljen osmeh.

Sedeli su na stolicama sa udubljenim naslonom za stočićem koji je stajao po strani od jednog portreta Velikog Vojvode koji se, još mlad, u konjičkim čizmama i sa trakom za ordenje oslanjao na neko antičko postolje pretrpano ratničkim amblemima. Gipsana figura Flore[29] u naboranoj odeći krasila je skromno nameštenu sobu, u kojoj je, međutim, bilo vrlo lepih mitoloških sopraporta.[30] U drugom udubljenju nalazila se, kao pandan boginji, jedna bela peć u obliku stuba oko koje se vilo kolo anđeoskih likova.

„Priznajem tu svoju slabost prema jutarnjem dremuckanju“, reče Rimer. „Kad bi se moglo reći da je čoveku stalo do jedne slabosti, onda bih rado upotrebio taj izraz. Da ne mora sa prvim petlovima da izlazi iz perina, zaista je prava odlika slobodnog čoveka na društveno povlašćenom položaju, i ja sam svagda čuvao svoju slobodu da spavam do kasno danju. Isto tako i onda kad sam stanovao na Frauenplanu – gospodar kuće morao mi je u tome zaista pustiti na volju, iako je on sam, prema svom minucioznom, da ne kažem pedantnom kultu vremena, bio na nogama nekoliko sati ranije od mene. Mi ljudi smo različiti. Jedan nalazi zadovoljstva u tome da pretekne sve druge i da se nađe na poslu, dok oni još spavaju; drugome godi da gospodski još malo ostane na Morfejevim[31] grudima, dok raja već mora da tegli. Glavna je stvar da se ljudi uzajamno trpe – a u trpljenju, to se mora priznati, naš učitelj postaje velik, pa ma nekome i ne bilo uvek sasvim prijatno pored njegove trpeljivosti.“

„Nije prijatno?“ upita ona uznemireno.

„Jesam li rekao, nije prijatno?“ odvrati on pogledavši je svojim malo buljavim i dosta razmaknutim očima, dok je prethodno

[29] Boginja cveća kod Rimljana.

[30] Ukrasi iznad vrata 17. i 18. veka.

[31] Bog sna u grčkoj i rimskoj mitologiji.

rasejano gledao unaokolo po sobi. „Čoveku je čak vrlo prijatno u njegovoj blizini – inače da li bi zaista čovek tako nežnog sastava kao ja izdržao kraj njega skoro devet godina? Vrlo, vrlo prijatno. Izvesne izjave najpre nas nagone da ih odlučno pojačamo, a posle moramo skoro isto tako odlučno da ih ograničimo. To je ekstrem, zajedno sa svojom suprotnosti. Istina se, uvažena gospođo, ne zadovoljava uvek logikom; da bi se ostalo pri istini, mora se tu i tamo protivrečiti. S ovom rečenicom ja sam još samo đak onoga o kome je reč, od koga se sasvim, često čuju izjave koje su već u sebi protivrečne, samima sebi – da li istini za ljubav ili iz neke vrste neverstva i lakrdije, to ne znam i na to se svakako ne bih mogao zakleti. Pre bih pretpostavio ono prvo, jer i on sam izjavljuje da je teže i poštenije zadovoljavati ljude nego ih zbunjivati... Bojim se da sam se udaljio. Što se mene tiče, ja služim istini kad utvrdim da se čovek pored njega izvanredno prijatno oseća, dok je istovremeno svestan i jedne neprijatne suprotnosti – naime, neka nelagodnost takvog stepena da čovek ne može sedeti na svojoj stolici već dolazi u iskušenje da pobegne. Draga gospođo dvorska savetnikovice, to su protivrečnosti koje se održavaju, održavaju se devet godina, održavaju se trinaest godina, jer se potiru u ljubavi i divljenju, koja su, kako kaže Sveto pismo, uzvišeniji od svakog razuma...“

On proguta. Šarlota je ćutala prvo stoga što je želela da ga pusti da još govori, a onda i zato što je za to vreme njegova spora i neodoljivo mučna obaveštenja izdaleka upoređivala sa svojim uspomenama.

„Što se tiče njegove strpljivosti“, poče on opet „da ne kažem: njegove popustljivosti – vi vidite da su mi misli sabrane i da sam daleko od toga da izgubim nit – onda zaista treba praviti razliku između trpeljivosti koja dolazi od blagosti – mislim iz hrišćanskog, u najširem smislu osećanja prema sopstvenoj pogrešivosti, sopstvenoj upućenosti na razrešenje od grehova, ili čak ni to – mislim, u osnovi: koja dolazi iz ljubavi – i jedne druge trpeljivosti koja proizilazi iz ravnodušnosti, iz potcenjivanja i teža je, teže deluje od svake strogosti i osude, koja bi čak bila neizdržljiva i ubitačna kad bi dolazila od Boga – u kom slučaju joj, prema svim našim pojmovima, nikako ne bi mogla nedostajati ljubav – a to zaista i nije slučaj, i možda se u toj trpeljivosti ljubav i prezir spajaju u neku vezu koja u najmanju ruku podseca na nešto božansko, odakle, možda proizilazi

to da je čovek ne samo podnosi, već joj se i predaje spreman na doživotnu potčinjenost… Šta sam hteo da kažem? Biste li me podsetili kako smo došli na ove stvari. Priznajem da sam sada trenutno ipak izgubio nit.“

Šarlota posmatraše kako je sklopio učenjačke ruke na jabuci štapa i kako se napeti pogled njegovih goveđih očiju gubi u praznini, i najednom shvati jasno i razgovetno da on uopšte nije došao njoj ni zbog nje, već mu je ona poslužila kao prilika do govori o onome, o svome Bogu i učitelju i da se pritom možda približi rešenju jedne stare zagonetke koja je, izgleda, gospodarila njegovim životom. Ona se najednom nađe u ulozi Lotike mlađe koja je prozirala spoljašnje razloge i izgovore, krivila usta nad pobožnim samozavaravanjem, i beše sklona da je moli za oproštaj, jer govoraše sebi da mi ne možemo sprečiti saznanja koja nam se nameću i da takva saznanja imaju u sebi nečeg neprijatnog. Svest o tome da nekome služi kao obično sredstvo, isto tako nije bila laskava; pa ipak je uviđala da tome čoveku nema šta da prebaci, jer ga je primila isto toliko malo zbog njega samog, koliko je i on nju posetio zbog nje. I nju beše ovamo dovelo nespokojstvo, životna uznemirenost koju je izazivala nerešena prošlost narasla do neslućenih razmera, neodoljiva želja da tu prošlost ponovo oživi i na „ekstravagantan“ način na nju nadoveže sadašnjost. Oni su u neku ruku bili saučesnici, i u tajnom sporazumu, posetilac i ona, spajalo ih je ono treće, mučilo ih i usrećavalo u isto vreme i držalo ih oboje u bolnoj napetosti; zato je trebalo da jedno drugom budu od pomoći pri raspravljanju i eventualnom razmršivanju svega toga.

Šarlota se pomalo izveštačeno nasmeši i reče: „Zar je čudno, dragi gospodine doktore, što gubite nit, kad vas tako bezazleno ljudska sitna stvar kao što je vaša navika da dugo spavate navodi da na nju nadovezujete tako dalekosežne moralne refleksije i razlikovanja? Učenjak u vama pravi sa vama obešenjakluk. Ali kako zbilja stojite sa time? Vi ste sebi mogli dopustiti onu slabost kako vi to nazivate – ja to nazivam navikom kao što je i svaka druga – na vašem ranijem položaju za onih devet godina; ali ako sam dobro shvatila, vi danas vršite dužnost gradskog nastavnika, ako se ne varam vi ste predavač u gimnaziji, zar ne? A da li se ona sklonost kojoj vi, izgleda, pridajete izvestan značaj slaže i sa tim vašim sadašnjim položajem?“

„U svakom slučaju odlično“, odgovori on, pošto prekrsti nogu

preko noge, i štap, koji je držao za oba kraja, stavi popreko na koleno. „U svakom slučaju, naime u pogledu ranijeg položaja koji čak i pored novog skoro neumanjeno i dalje postoji i koji je isuviše poznat a da ga u izvesnom smislu ne bi trebalo uzeti u obzir. Gospođa dvorska savetnikovica imaju popuno pravo“, reče on i zauze odmerenije držanje, osetivši da ne bi bilo zgodno da se i dalje drži kao malopre, i da je na to navelo samo zadovoljstvo da bude predmet njinih obzira. „Ima četiri godine kako sam namešten u ovdašnjoj gimnaziji i vodim samostalno domaćinstvo – neodoljivo je došao trenutak za tu promenu načina života; i pored svih duhovnih i materijalnih ugodnosti i radosti koje je pružao život u kući velikog čoveka. Za jednog već tridesetogodišnjaka, bilo je to u neku ruku stvar muške časti, vrlo osetljive muške časti, visoko uvažena gospođo, da ovako ili onako stane na sopstvene noge. Velim: ovako ili onako, jer moje želje i moji snovi dopirali su više nego što je taj srednji pedagoški stalež, i još uvek se toga nisu potpuno odrekli – oni su težili višem nastavničkom zvanju, službi na nekom univerzitetu po uzoru na svog poštovanog učitelja, čuvenog klasičnog filologa Volfa iz Halea. To nije moglo da bude, dosad mi se ta želja nije htela ostvariti. Čovek bi se moglo začuditi tome, zar ne? Moglo bi se pomisliti da je moja dugogodišnja saradnja morala poslužiti kao najelastičnija odskočna daska k cilju mojih želja – moglo bi se reći da bi tako visoko prijateljstvo i pokroviteljstvo sasvim lako moglo da mi isposluje priželjkivano profesorsko mesto na nekoj nemačkoj visokoj školi. Čini mi se da čitam ta pitanja u vašim očima. Nemam šta na to da odgovorim. Mogu samo da kažem: to unapređenje, ta protekcija, ta snažna reč koja nagrađuje, sve je to izostalo, nije mi prosto palo udeo suprotno svakom ljudskom očekivanju i kalkulaciji. Šta bi vredelo zagorčavati sebi život takvim mislima? Čovek to ipak čini, nekad danju a nekad noću mozga on o tom problemu, samo to ne vodi ničemu i ne može da vodi ničemu. Veliki ljudi imaju da misle na druge stvari a ne na lični život i ličnu sreću radnika za grublje poslove, pa ma oni bila još itekako zaslužni za njih i njihovo delo. Oni očigledno moraju pre svega da misle na sebe, i kad se oni, pri odmeravanju značaja koji naše usluge imaju za njih, odlučuju, suprotno našim privatnim interesima, u korist naše neophodnosti i preke potrebe za njih i njihovo stvaranje, onda je to za nas isuviše časno, isuviše laskavo a da ne bi rado sjedinili svoju volju sa

njihovom i potčinili se njihovoj odluci sa izvesnom gorkom i gordom radošću. Tako sam se i ja osetio pobuđenim da, posle zrelog razmišljanja, odbijem jedan poziv Univerziteta u Rostoku, koji mi je nedavno upućen.“

„Da odbijete? Zašto?“

„Zato što sam želeo da ostanem u Vajmaru.“

„Ali, gospodine doktore, izvinite, onda ne treba da se žalite.“

„A zar se ja žalim?“ upita on isto tako iznenađen kao već jednom ranije. „To mi ni najmanje nije bila namera, moram pretpostaviti da me niste dobro čuli. Najviše razmišljam o protivrečnosti života i protivrečnosti srca i želim da o tome raspravljam sa jednom ženom od duha. Odvojiti se od Vajmara? O, ne. Ja ga volim, čeznem za njime, već ima trinaest godina kako sam građanski srastao sa čitavim njegovim bićem, već kao tridesetogodišnjak došao sam ovamo, direktno iz Rima, gde sam imao funkciju domaćeg učitelja dece gospodina poslanika fon Humbolta. Njegovoj preporuci treba da zahvalim što sam se nastanio ovde. Greške i tamne strane? Vajmar ima mane i tamne strane u onome što je ljudsko, malograđanske ljudske slabosti pre svega. Pa iako je to gnezdo teskobno i puno dvorskog ogovaranja, naduveno gore, tupoglavo dole, i poštenom čoveku u njemu teško kao i svugde – možda još nešto teže nego bilo gde; nevaljalci i dangube nalaze se na površini kao i obično – i to još malo više nego obično. Ali zato je to ipak valjan rajski gradić, i ja već odavno ne znam gde bih drugde hteo i mogao da živim. Jeste li već videli šta od njegovih znamenitosti? Zamak? Vežbalište? Naše pozorište? Lepa šetališta u parku? Ta, videćete već. Zalazićete da su naše ulice većinom sasvim krivudave. Prilikom posete stranac ne sme nikad zaboraviti da naše znamenitosti nisu znamenite same po sebi, već stoga što su to znamenitosti Vajmara. Uzeto čisto arhitektonski, zamak nije ništa naročito, čovek bi zaista mogao pomisliti da je pozorište impozantnije pre nego što ga upozna, a egzercirište[32] je osim toga glupost. Samo po sebi ne može se shvatiti zbog čega bi jedan čovek kao ja morao bezuslovno da se kreće celog svog života baš među tim pozorišnim kulisama i dekorom – da se ovde oseća toliko vezanim da odbija poziv koji se tako lepo slaže sa

[32] Vežbalište, mesto gde se vojnici vežbaju u rukovanju oružjem u ratnoj službi. (lat.)

svim njegovim željama i snovima pothranjivanim još od mladih dana. Vraćam se opet na Rostok jer mi se čini da sam primetio da je vas, gospođo dvorska savetnikovice, iznenadilo moje držanje u toj stvari. E, šta ću, ja sam tako postupio pod pritiskom – pod pritiskom okolnosti. Prihvatanje poziva zabrani mi se – ja namerno uzimam ovaj bezlični jezički oblik, jer ima stvari koje čoveku baš niko ne treba da zabrani jer se one same od sebe zabranjuju, pri čemu ta zabrana ipak može doći do ličnog izražaja u jednom pogledu i jednoj grimasi onoga kome je čovek odan. Nije svako, mnogo poštovana gospođo, rođen za to da ide svojim sopstvenim putem, da živi svojim sopstvenim životom, da bude kovač svoje sopstvene sreće . Ili upravo rečeno: veoma često čovek koji to unapred nije znao, a verovao je da treba da gaji i neguje sopstvene planove i nade, dolazi do iskustva da se njegov najintimniji život i njegova puna lična sreća sastoje upravo u tome da se odrekne jednog i drugog, oni se za njega paradoksalno sastoje u samoodricanju, u služenju jednoj stvari koja nije njegova i ne predstavlja njega samog, i to već i zbog toga ne može biti što je ta stvar sasvim lična, čak je zapravo i sama više jedna ličnost. Zato pak ta služba većinom i može biti sama sasvim podređene i mehaničke prirode – što su, uostalom, svojstva nad kojima preteže i poništava ih izvanredno visoka čast koja je pred sadašnjim i budućim pokolenjima povezana sa služenjem ovoj čudnoj stvari. Ogromna čast. Moglo bi se reći da se čast čoveka sastoji u tome da živi svojim sopstvenim životom i da vodi svoje sopstvene poslove ma koliko da su oni skromni. Ali mene je sudbina naučila da ima gorke i slatke časti, i ja sam muški izabrao gorku čast ukoliko sam čovek bira, zar ne, ukoliko sama sudbina ne vrši za njega izbor i njemu ne ostavlja nikakav drugi. U svakom slučaju potrebno je mnogo životnog takta da se čovek snađe u takvim odredbama sudbine, da takoreći paktira sa svojom srećom, i da, ako se tako smem izraziti, dođe do kompromisa između gorke i slatke časti ka kojoj još uvek streme čežnja i častoljublje. Ali, čast čoveka je osetljiva stvar, ona njega nagoni na to i ona je dovela do svih onih nezdravosti i neizostavnog nesklada koji su pripremili kraj mome dugogodišnjem boravku u kući u kojoj sam se prvi put nastanio, i odredili mi da preuzmem dužnost srednjoškolskog nastavnika za koju nikad nisam imao volje. Tu vam je taj kompromis – koji uostalom i starešine tako cene, tako da raspored časova grčkog i latinskog, kao što rekoh, ima obzira i

prema mojim stalnim časnim dužnostima izvan kuće i dopušta mi, kada se moje dužnosti tamo ne traže, možda kao danas, da se poslužim društvenim prerogativom jutarnjeg dremuckanja. Štaviše ja sam tu nagodbu između gorke i slatke časti, koja bi se prosto mogla nazvati i muškom čašću, još više izgradio i učvrstio, pošto sam zasnovao svoj sopstveni dom. Da, ima dve godine kako sam oženjen. Ali tu vidite, poštovana gospođo, taj osobiti kompromisni karakter života koji se naročito ističe u mom slučaju! Taj isti korak čiji je cilj bio da služi mojoj samostalnosti i muškom samoljublju, emancipaciji od one kuće gorke časti, opet me sa njom još tešnje povezao – tačnije rečeno, pokazalo se samo po sebi razumljivo da se sa tim korakom nimalo ne udaljujem od te kuće, tako da o nekom koraku u pravom smislu reči jedva može biti govora. Jer Karolina, moja supruga, Karolina Ulrih kako joj je bilo devojačko prezime – dete je te kuće, mlada sirotica, koja je u nju pre nekoliko godina bila primljena kao družbenica i saputnica nedavno preminule supruge tajnog savetnika. Pokazalo se da je očigledna želja kuće da ja budem taj koji će se pobrinuti za njeno bračno zbrinjavanje, i ta želja koja se mogla čitati u svakom pogledu i na svakom licu, bila je utoliko podesnija da ostvari kompromis sa mojom potrebom za samostalnošću, što mi je sirotica stvarno bila simpatična… Ali vaša dobrota i strpljenje, draga gospođo dvorska savetnikovice, navode me na to da suviše govorim o sebi…“

„Ali ne, molim vas“, odgovori Šarlota. „Ja slušam sa velikim interesovanjem.“ Ustvari, ona je slušala pomalo preko volje, u svakom slučaju sa pomešanim osećanjima. Njegovi zahtevi i ucveljenost, njegova taština i slabost, njegova bespomoćna borba za položaj dražili su je, izazivali su kod nje prezir uz prvobitno ne sasvim prijateljsko sažaljenje, ali koje je bilo sredstvo i prelaz ka osećanju solidarnosti sa posetiocem i donosilo izvesno pomirenje: osećanje da joj njegov način govora – sasvim svejedno da li će ona pristati da to iskoristi ili ne – pruža mogućnost za sopstvene izlive srca i sopstveno olakšanje.

I pored toga ona se uplaši od obrta koji on, baš kao da je pogađao njene misli, pokuša da dâ razgovoru sledećim rečima: „Ne“, reče on, „ja zloupotrebljavam veselu blokadu, opsadu radoznalosti, čija smo mi žrtva ali ratni događaji nisu toliko daleko od nas, a da se ne bismo umeli snaći u takvom položaju sa spokojstvom i čak sa humorom.

Hoću da kažem: ako sa preteranom savesnošću izvršavam svoju dužnost da vam se predstavim, znači da rđavo koristim naklonost ovog trenutka. Uistinu, mene ovamo nije doterala želja da govorim, već želja da gledam, da slušam. Nazvao sam taj trenutak blagonaklonim, trebalo bi da ga nazovem dragocenim. Nalazim se licem u lice sa jednim bićem kome pripada i koje zaslužuje najdirljivija i najponiznija saosećanja, želja da ga vide i radoznalost svih društvenih slojeva od najdetinjastijih čarobnih do najproduhovljenijih – sa ženom koja stoji na početku ili skoro na početku razvoja genija, čije je ime sam bog ljubavi za večita vremena utkao u njegov život i time u postanak otadžbinskog duhovnog carstva, imperijuma nemačke misli... A ja, kome je palo udeo da u toj istoriji isto tako budem jedna ličnost i da na svoj muški način pripomognem dobrim savetom njenom glavnom junaku, ja, koji takoreći udišem sa vama isti herojski životni vazduh – kako da u vama ne vidim stariju sestru kojoj me nešto neodoljivo gonilo da joj se poklonim čim je do mene dopreo glas o vašem prisustvu – sestru, majku, ako hoćete, u svakom slučaju blisku srodnu dušu kojoj želim da sebe prikažem kad govorim, ali još mnogo više da nju pažljivo slušam... Šta sam ono hteo da pitam – pitanje mi je odavno na vrhu jezika. Recite mi, draga gospođo, recite mi to kao nagradu za moje svakako manje značajne ispovesti... Zna se, mi svi to znamo, i čovečanstvo to potpuno shvata, da ste vi i vaš počivši suprug – da ste patili zbog indiskrecije genija, zbog njegovog postupka koji je građanski teško opravdati, što se pesnički poigrao sa vašim ličnostima, sa vašim odnosima, da vas pred svetom, bukvalno pred zemaljskim širom nesumnjivo dovede u nepriliku i pritom stvarnost i izmišljotinu pomeša sa onom opasnom umetnošću koja stvarnome ume da dâ poetski lik, a izmišljenom pečat stvarnosti, tako da se zaista potire i poravnava razlika između stvarnog i izmišljenog – ukratko, da ste patili, zbog bezobzirnosti, zbog ogrešenja o vernost i poverenje, radi čega je on bez sumnje bio kriv, kad se poduhvatio toga da u potaji, iza leđa prijatelja, istovremeno skrnavi i veliča ono najnežnije što se može dogoditi između tri čoveka... Ljudi to znaju, uvažena gospođo, oni saosećaju sa vama. Recite mi, dao bih život da to čujem: kako ste se vi i pokojni dvorski savetnik trajno pomirili sa tim strašnim saznanjem, sa sudbinom žrtava koje nisu dobrovoljne? Mislim: kako i koliko vam je uspelo da bol koji vam je prouzrokovala

ta rana, uvredu što vidite da je vaš život poslužio kao sredstvo za cilj, dovedete u harmoniju sa drugim, docnijim osećanjima, koja vas je morala pobuditi na uzdizanje, na silno poštovanje toga života. Kad bih mogao od vas nešto da čujem o tome…“

„Ne, ne, gospodine doktore“, odgovori Šarlota brzo. „Ne sada. Ja ću vam to svakako reći kasnije, ili prirodnije rečeno: drugi put. Stalo mi je do toga da vam pokažem da je to nešto više nego façon de parler[33] kad vas uveravam da vas slušam sa najvećom pažnjom. To je na svome mestu, jer vaši odnosi sa genijem bez sumnje su nesravnjivo važniji i dostojniji pamćenja.“

„To je vrlo sporno pitanje, uvažena gospođo.“

„Ne pravimo jedno drugom komplimente! Vi ste rodom iz severne Nemačke, zar ne, gospodine profesore? Čini mi se da to osećam po vašem izgovoru.“

„Ja sam iz Šlezije“, reče odmereno Rimer posle kratke pauze. I on je osećao dve stvari. Vređalo ga je njeno izbegavanje; ali to što ga je bodrila da i dalje govori o sebi, beše mu opet i po volji. „Moji dragi roditelji nisu bila blagosloveni velikim bogatstvom“, nastavi on. „Ja im ne mogu dovoljno zahvaliti što su sve uložili da bi mi omogućili usavršavanje sposobnosti koje mi je Bog podario. Moj učitelj, dragi tajni savetnik Volf iz Halea polagao je mnogo nade u mene. Želja mog srca bila je da živim po njegovom uzoru. Karijera univerzitetskog nastavnika, časna i ukrašena slobodnim vremenom koje pruža mogućnost za osveženje sa vragolastim muzama, koje su mi ipak nešto naklonjene – privlačila me iznad svega. Ali gde da se nađu sredstva da se produži vreme za koje se moralo čekati, da se izdrže godine tokom kojih je valjalo stajati pred vratnicama hrama? Već tada sam radio na svom velikom Grčkom rečniku – možda je do vas dopreo glas o njegovoj naučnoj vrednosti – izdao sam ga u Jeni 1804 godine. Bezhlebne zasluge, gospođo. Da bih stekao te zasluge, ostavljalo mi je slobodnog vremena mesto domaćeg učitelja koje mi je isposlovao Volf kod dece gospodina fon Humbolta baš kad je ovaj odlazio za Rim. U tom odnosu proveo sam nekoliko godina u večnom gradu. Onda dođe druga preporuka: preporuka mog diplomatskog gazde njegovom slavnom prijatelju u Vajmaru. To je bila jesen 1803

[33] Prazna priča. (fra.)

godine – znamenita za mene, a možda će jednog dana biti znamenita i za intimniju istoriju nemačke književnosti. Došao sam, predstavio se, ulio poverenje, i rezultat mog prvog razgovora sa genijem bio je poziv da uđem u kućnu zajednicu na Frauenplanu. Kako da se ne odazovem tom pozivu? Nije mi bilo druge. Nije mi se nudilo ništa bolje, ništa drugo nije bila u izgledu. Nastavničku službu u školi smatrao sam, sa pravom ili bez prava, kao nešto ispod svog dostojanstva, nešto što ne odgovara mojoj darovitosti."

„Ali, gospodine doktore, da li vas dobro razumem? Vi mora da ste bila veoma srećni što ste tako bili zbrinuti i što ste mogli da radite jedan posao koji je toliko sjajan, častan i dražestan da visoko nadmašuje svaki drugi, a ne samo svaki nastavnički posao u školi!"

„Ja sam i bio srećan, uvažena gospođo. Bio sam vrlo srećan. Srećan i ponosan. Pomislite: svakodnevni dodir, svakodnevno druženje sa takvim čovekom! Sa čovekom čiji sam neizmerni genije mogao da odmerim jer sam i sâm bio dovoljno pesnik za to. Ja sam mu pokazao probe svog talenta za koje se ne može reći da mu se nisu dopale – čak i ako od njegove ocene odbijam nešto na račun njegove urođene pomirljivosti. Srećan? Bio sam srećan do krajnjih granica! Do kako me vidne, čak zavidne pozicije u učenom i otmenom svetu uzdigla ta veza! Samo, dopustite mi da budem otvoren, ostao je u tome i jedan žalac – žalac zbog toga što za mene upravo nije bilo drugog izlaza. Zar nije tačno da nam nužnost da budemo zahvalni lako malo pomuti osećanje zahvalnosti? Ona joj donekle otima veselost. Budimo pošteni: mi smo skloni na osetljivost prema onom koji nas obavezuje na najveću zahvalnost, dok on sa svoje strane iskorišćuje naš prinudni položaj. On je nedužan zbog takvog našeg položaja, za njega je odgovorna sudbina, nejednaka raspodela dobara, ali on ga iskorišćuje... Treba to osetiti... Ali, draga gospođo, ne gubimo se u takvim moralisanjima! Za mene je svakako bilo čast i nešto što me uzdizalo što je naš veliki prijatelj verovao da mu ja mogu biti od koristi. Sa formalne strane, moja je dužnost bilo da preuzmem nastavu grčkog i latinskog jezika njegovom Augustu, jedinom detetu gospođice Vulpius koje je ostalo u životu; ali iako je sa tim predmetom stajalo zaista vrlo rđavo, uvideo sam uskoro da je tom zadatku bilo suđeno da kao sasvim nevažan ustukne pred toliko lepšim i značajnijim zadatkom koji se sastojao u služenju očevoj ličnosti i njegovom delu. Takva je bez sumnje bila namera od samog

početka. Ja, razume se, znam za pismo koje je tada učenjak pisao mom učitelju i zaštitniku u Haleu, i u kome je on moj angažman obrazložio svojom brigom zbog dečakovih nedovoljnih znanja u klasičnoj oblasti, jedne nevolje, kako se izrazio, koju on nije umeo da otkloni. Ali to je bilo učtivost prema velikom filologu. Ustvari, naš učenjak ne ceni mnogo sistematsko školsko obrazovanje i vaspitanje, već je sklon da prepusti mladosti da prirodni nagon za znanjem, koji ona po njegovom mišljenju ima, zadovolji u najvećoj mogućoj slobodi. Tu vam je opet ona njegova blagost, njegova popustljivost u kojoj možda ima dobrote, ne poričem to, velike širine, suverenosti, dobronamernog zauzimanja za omladinu protiv školskog sitničarenja i pedantnosti, to priznajem – ali u tome ipak ima još u nečega drugoga, što manje veseli – nečeg omalovažavajućeg, nekog potcenjivanja omladine i njenog posebnog života čija prava i dužnosti on zaista pogrešno shvata kad izgleda da smatra da deca postoje samo zbog roditelja, da je njihov zadatak jedino da narastu do roditelja i postepeno ih u životu odmenjuju…“

„Cenjeni gospodine doktore“, ubaci Šarlota, „i pored sve ljubavi, postoji svuda i uvek tako neko nerazumevanje i rđav odnos među roditeljima i decom, neka netrpeljivost dece prema ličnom životu roditelja na koju možda roditelji odgovaraju odsustvom smisla za posebna prava svoje dece.“

„Bez sumnje“, reče posetilac rasejano, licem prema tavanici. „Ja sam u kolima ili u sobi za rad češće razgovarao sa njime o pedagoškim pitanjima – razgovarao bez prepirke jer mi nije bilo toliko stalo do toga da pridam važnost sopstvenim uverenjima, koliko da sa radoznalošću punom poštovanja saznam njegova uverenja. On stvarno pod vaspitanjem omladine podrazumeva proces sazrevanja, koji se pod povoljnim okolnostima – a za svog sina on sa pravom traži najpovoljnije – u odnosu na sebe, oca, razume se, jer što se tiče majke… pa dobro… koji se, dakle, pod tako povoljnim okolnostima više ili manje može prepustiti samom sebi. August je njegov sin, i oduvek se za njega u tome svojstvu iscrpljivalo dečakovo biće, biće mladog čoveka, čija sudbina upravo nije bilo ništa drugo nego da bude njegov sin i vremenom ga rastereti od mučnih svakodnevnih poslova. To je imalo da naiđe samo po sebi, prosto dok raste. Na neko lično izgrađivanje, na vaspitavanje ka samom sebi i sopstvenim ciljevima manje se mislilo. Čemu, dakle, mnogo

prisiljavanja i sistematskog gnjavljenja sa učenjem? Mora se pomisliti na to da je i mladost našeg učitelja bila bez svega toga. Nazovimo stvari pravim imenom: on u svoje vreme nije prošao kroz sopstveno školovanje i kao dečak i mladić samo malo šta je temeljito obradio. To njemu neće niko tako lako primetiti, osim u slučaju vrlo dugog i vrlo bliskog druženja i uz izvanredno nabijeni sopstveni naučni fundament, jer razume se da je on svojim brzim shvatanjem, svojim dobrim pamćenjem, velikom hitrinom svog duha uprkos tome dograbio u letu i asimilirao mnoga znanja, a ta znanja, zahvaljujući pre svega svojstvima koja više spadaju u oblast dosetljivosti, ljupkosti, forme, rečitosti, zna on da istakne sa više sreće, nego što to umeju mnogo drugi učenjaka svoje mnogo veće znanje...“

„Ja vas pratim“, reče Šarlota trudeći se vrlo umešno da podrhtavanju svoje glave, koje je pretilo da postane opet primetno, dâ smisao odobravanja brzim klimanjem glave. „Ja vas pratim tako napregnuto da istovremeno polažem sebi račun zašto je to tako. Vi govorite tako prosto pa ipak nekako uzbudljivo, jer uzbudljivo je kad se jednom čuje da se ne govori o velikom čoveku sa uobičajenim ushićenjem već sa mirom i suvoparnošću, sa izvesnim realizmom iz intimnog svakodnevnog iskustva. Kad se sama podsetim i dozovem u pomoć svoja sopstvena zapažanja – makar ona bila i poodavna – ali su bila od koristi mladom čoveku, na čiji ste komotni način naobrazbe vi ukazivali – dakle, on je u tome dosta daleko otišao da bi sa izvesnim ličnim pravom taj način pretpostavio strožijim sistemima. U svakom slučaju, ja sam tog mladića, toga dvadesettrogodišnjaka dobro poznavala, dugo ga posmatrala, i samo mogu da potvrdim: od njegovih studija, marljivosti, njegove revnosti u službi bila je nešto malo do ništa, jer on u Veclaru upravo nije nikad ništa radio. U tom pogledu, to moram reći, bio je iza svih svojih drugova – praktikanata i solicitanata plemićkog suda: Kilmansegera, sekretara poslanstva Gotera koji je i stihove pisao, Borna i drugih; čak i jadnog Jeruzalema, da i ne govorim o Kestneru, koji je već vodio najozbiljniji, najposlovniji život i meni zaista i obraćao pažnju na tu razliku, ukazujući mi kako je čoveku lako da se pravi lolom, da se pokazuje svežim, veselim, sjajnim i duhovitim, da ima uspeha kod žena, kad pod Bogom ne mora da radi ništa, i uživa punu i neograničenu slobodu, dok drugi, kad se, posle ozbiljnog dana, umorni od poslovnih briga nađu kad dragane i nisu više u stanju da

joj se pokažu onako kako bi to želeli. Uvek sam uviđala da u tome ima nepravde i uzimala to u obzir mome Hansu Kristijanu, iako sam ponekad i sumnjala da li bi većina mladih ljudi u većoj dokolici – a u izvesnoj dokolici su i oni ipak bili – pokazala tako bujan duh i toplu duboku duhovitost, kao naš prijatelj. Ali, sa druge strane, uzdržavala sam se da jedan deo njegove vatrenosti pripišem njegovom besposličenju, a ostalo tome što je on svoju prirodu smeo potpuno neokrnjeno posvetiti prijateljstvu; jer bilo je tu neke lepe snage srca i – kako da to nazovem – nekog životnog sjaja koji, izgledalo je, ipak nisu mogli da budu objašnjeni samo time; čak i kad bi napravio kiselo lice, kad je bio tužan i jedak i grdio svet i društvo, on je još uvek bio interesantniji nego vredni ljudi nedeljom. Sećanje mi je to kazivalo potpuno jasno. On me često podsećao na sablju dimiskiju – ne bih više znala tačno da objasnim smisao ovog upoređenja – ali isto tako podsećao me i na Lajdensku bocu i to u vezi sa njenom nabijenošću – jer i on je takoreći bio nabijen elektricitetom, silno nabijen, i čoveku je i nehotice dolazila pomisao da će, ako ga pritom dodirne, dobiti električni udar, kao što je to, mislim, slučaj kod jedne vrste riba. Nikakvo čudo onda što su drugi, ma koliko izvrsni ljudi, izgledali malo plitki u njegovom prisustvu ili čak i u njegovom odsustvu. Prisećam se da je imao i neki osobito otvoren pogled – ne velim ‘otvoren’ zato što su njegove oči, crne i nešto blizu jedno drugom, bile osobito krupne, već zato što je njihov pogled bio vrlo otvoren i pun duše u izuzetno jakom smislu reči, i one su postajale crne kada su, kako se dešavalo, blistale od iskrenosti. Da li su mu i danas takve oči?“

„Oči“, reče dr. Rimer, „oči su mu katkad neodoljive.“

Njegove sopstvene, staklasto izbuljene, između kojih beše urezan znak napregnutog razmišljanja, pokazivale su da je rđavo slušao i da je išao za sopstvenim mislima. Uostalom, ne bi imao prava da pokudi matronino podrhtavanje glavom, jer kad je svoju veliku belu ruku podigao sa jabuke od štapa prema licu da bi, kao šta rade fini ljudi, otklonio neko lako svrbljenje na nosu nežnim dodirom vrška domalog prsta, videla se jasno da i ta ruka drhti. Sama Šarlota to primeti i beše time tako neprijatno dirnuta da odmah otkloni istovetnu pojavu kod sebe, što joj je bilo sasvim moguće kad je pazila na to.

„To je fenomen“, produži doktor sopstvenim kolosekom,

„dostojan da se čovek u njega udubi i satima o njemu razmišlja, mada su te misli prilično nekorisne i ničemu ne vode, tako da i unutrašnje bavljenje time treba smatrati više kao sanjarenje nego kao sopstveno razmišljanje: taj pečat božanstva, hoću reći ljupkosti i oblika, koji priroda, tako bi se moglo sebi predstaviti, sa osmehom udara nekom duhu, čime on na taj način postaje umetnički duh – jedna reč, jedno ime koje se mehanički izgovara da bi se njime označila dobro poznata i čoveku bliska kategorija; pa ipak kad se izbliza pogleda i dobro osmotri, to ostaje kao nedokučiva i pomalo mučna zagonetka koja čoveka uznemiruje. Ako se ne varam, bilo je reči o nepravičnosti; dakle, i ovde je besumnje u pitanju nepravičnost, prirodna i stoga dostojna poštovanja, čak zanosna nepravičnost, no pritom ne sasvim bez uvredljive žaoke, za onoga kome je suđeno da je iz dana u dan posmatra i kuša. Tu se dešavaju promene, gubici i precenjivanja vrednosti koje se zapažaju sa dopadanjem, sa nehotičnim uživanjem, jer im se ne može odreći svoje veselo odobravanje a da se ne postane buntovnik protiv Boga i prirode; samo potajno i u smernoj tišini, čovek ne može, da ih odobri iz osećanja pravičnosti. Tada čovek zna da raspolaže znanjem stečenim ozbiljnim radom – stečeno samo zbog toga da se ima – temeljnim znanjem, koje je više puta mogao da pokaže na rigoroznim ispitima – da bi stekao osobito divno, mada u isti mah gorko i smešno iskustvo, da jedan tako izrazit i blagosloven duh, duh dopadljivosti, jednom nepotpunom deliću toga znanja na koji je bilo kako naleteo ili smo mu ga mi sami isporučili – jer tako je to: njemu čovek služi kao liferant znanja – baš posredstvom ljupkosti i lika – ali to su samo reči... Ne, prosto time što je on taj koji ono znanje što je uhvatio u letu opet daje dalje, time ga on veliči, dodajući mu u neku ruku sebe samog i utiskujući mu svoj lik, daje dvostruko i trostruko višu vrednost zlata, nego što bi sav svet i ljudski rod ikad pridodali čitavoj našoj kabinetskoj učenosti. Ustvari, drugi dirinče, kopaju, čiste i gnoje, ali kralj iz toga kuje dukate... A šta je to Kraljevsko pravo? Govori se o ličnosti – on sam govori o tome sa osobitom ljubavlju, i, kao što je poznato, on je ličnost nazvao najvećom srećom zemaljskih bića. To je toliko mudro rečeno da bi bezuslovno trebalo da ima vrednost za čovečanstvo. To, uostalom, nije neka odredba, to je jedva samo opis; a kako i da se odredi misterija? Čovek, očigledno, ne može bez misterija; ako je izgubio smisao za hrišćanstvo, onda se on naslađuje paganstvom ili

prirodnom tajnom ličnosti; o hrišćanskim misterijama naš duhovni Knez ne želi mnogo da zna; pesnici i umetnici koji se u njih upuštaju, moraju biti spremni na njegovu nemilost. A do ove misterije o tajanstvu ličnosti drži on mnogo jer je to njegovo... Najveća sreća – svakako, i mi smrtnici moramo da smatramo tajnu ne drukčije nego kao sreću, inače se ne bi moglo objasniti kako pravi učenjaci, i ljudi od nauke ne samo što se ne osećaju da im je nešto oteto, već smatraju najradosnijom počašću da se okupljaju oko divnog genija, oko čoveka ljupkosti, da predstavljaju njegov štab i vladarsku svitu, da mu donose znanje, i služe mu kao njegovi živi leksikoni koji mu stoje na raspoloženju da ne bi on sam morao da se zamara sa tričarijama iz znanja – ne bi se moglo objasniti da čovek kao ja sa blaženim osmehom, koji je ponekad čak i meni samom izgledao glup, baca godinu po godinu svog života da bi mu obavljao običnu pisarsku dužnost...“

„Dopustite, dragi gospodine profesore!“ naglo ga prekide Šarlota, koja je pazila da ne propusti nijedno slovo. „Nećete valjda da kažete da ste kod učitelja toliko vremena obavljali stvarno samo podređen i vam nedostojan posao kancelarijskog pisara?“

„Ne“, odgovori Rimer posle pauze u kojoj se sabrao. „To neću da kažem. Ako sam to kazao, onda sam otišao isuviše daleko. Stvari ne treba mnogo zaoštravati. Pre svega, usluge koje je neko udostojen da čini jednom dragom i velikom čoveku, nisu uopšte svrstane po nekom rangu. Tu je jedan isto tako velik i mali kao i drugi. O tome nećemo govoriti. A zatim, pisati po njegovom diktatu nije uopšte posao za neko obično piskaralo. Poveriti ih takvome bila bi prava šteta. Zaposliti time bilo kakvog sekretara ili čak služitelja, bilo bi baš isto što i bacati biser pred svinje – onoga ko je obrazovan, čoveka od duha i uma mora da obuzme najplemenitija ljubomora kad na to pomisli. Takav posao priliči samo ovakvom čoveku, samo ovakvom učenjaku, dakle, kao što sam ja, koji zna da ceni situaciju u svoj njenoj dražesnosti, u svoj njenoj osobitosti i dostojanstvenosti. Taj tečni i dramatični diktat voljenog, sonornog glasa, to stvaranje koje satima ne prestaje i koje zastaje jedino zbog silnog misaonog prenagljivanja... sa rukama iza leđa i pogleda upravljenog u neku daljinu punu priviđenja, to zapovedničko prizivanje reči i lika takoreći slobodnom rukom, to apsolutno slobodno i neustrašivo vladanje u carstvu duhova, za kojim se hita sa žurno ovlaženim

perom i prave mnoge skraćenice, tako da posle toga ima da se obavi teški rad na prepisivanju – uvažena gospođo, treba to znati, u tome je čovek morao uživati sa divljenjem da bi mogao biti surevnjiv na svoju službu i da je ne bi prepustio nekakvom šupljoglavcu. Naravno, treba napomenuti, i zbog umirenja treba se podsetiti da nipošto nije reč o nekom trenutnom stvaranju, da ovde ne pada sa neba nikakvo čudo, već da na svetlost dana izlazi samo ono što je godinama, možda decenijama pripremano i gajeno u sebi, od čega je opet on jedan određeni deo pre radnog vremena u pojedinostima i najtačnije lako spremao za diktat. Na ovom mestu dobro je da zapamtimo da sve to nema nikakve veze sa prirodom koja stvara na brzu ruku, već naprotiv sa prirodom koja okleva i odlaže, a isto tako je i vrlo opširna, neodlučna i pre svega koja se vrlo lako i brzo umara... sa rasejanim načinom rada uz koji nikad ne može dugo da izdrži na jednom te istom zadatku i pored najrevnosnije delatnosti koja sad ovamo sad onamo okreće, i većinom mu je potrebno mnogo godina da jedno delo potpuno završi. U pitanju je priroda koja je sasvim rođena za skriveno rastenje i tihi razvoj, koja, jedno delo dugo, vrlo dugo, možda još od mladih dana mora da greje u grudima, pre nego što pristupi njegovom ostvarenju; o prirodi čiju vrednoću u znatnoj meri sačinjava strpljenje, hoću reći: koja se i pored najveće potrebe za promenom žilavo i stalno pridržava jednog predmeta i dalje ga ispreda u ogromnom vremenskom prostranstvu. Takva je njegova priroda, verujte mi, ja sam okapao posmatrajući taj herojski život. Kažu, a i on sam to kaže, da on ne govori o onome što se u potaji stvara da ga ne bi povredio i da to nikome ne otkriva, jer niko drugi ne može razumeti intimnu stvaralačku draž kojom se oduševljava onaj koja ju je sačuvao samo za sebe. Samo, ta ćutljivost nije baš potpuno nepovredljiva. Naš dvorski savetnik istoričar umetnosti Hofrat Majer, ili Kunšt-Majer kako ga u gradu zovu zbog njegovog ciriškog dijalekta, dakle, Majer, do koga on za divno čudo mnogo drži, hvali se na sav glas da mu je učitelj nadugačko i naširoko pričao stvari iz 'Srodstava po izboru' dok se još njima bavio, i to o bi zaista moglo biti tačno jer i meni je on jednog dana na najuzbudljiviji način razvijao taj plan, naime još pre nego što je to otkrio Majeru, sa tom razlikom što se ja time ne hvalim na sav glas i u svakoj prilici. U takvim otkrivanjima tajne, u takvoj poverljivosti i neuzdrživosti najviše me veseli i prija mi ta ljudska potreba, neukrotiva potreba za

prisnošću koja se u tome pokazuje. Jer prijatno je to i utešno, a i zabavno, kad kod velikog čoveka zapazimo ono ljudska, kad možda naiđemo na njegove marifetluke i dublete, kad ugledamo ekonomičnost koja vlada u jednom takvom duhovnom domaćinstvu nepreglednom za nas. Pre tri nedelje, šesnaestog avgusta, napomenuo mi je on u razgovoru nešto o Nemcima, nešto zajedljivo, zna se, on o svojoj naciji ne govori uvek najbolje: 'Dragi Nemci', rekao je, 'znam ih već; najpre ćute, onda zakeraju svemu i svačemu, zatim ostavljaju na strani, a posle pokradu i prećute'. Doslovce je tako kazao odmah sam to zabeležio posle razgovora, prvo, jer sam smatrao da je to izvrsno, i, drugo, to mi je bio sjajan primer njegove žive i visoko artikulisane veštine govora, kad su mu reči od stupnjeva rđavog nemačkog ponašanja tako tačno i oštro silazile sa usana. Ali sam onda doznao od Celtera – govorim o Celteru iz Berlina, muzičaru i horovođi, koga on, šta je malo čudnovato, udostojava svog bratskog 'ti' – čovek se mora prikloniti pred takvim izborom, čak i ako je u iskušenju da, prema Gretinim[34] rečima, slobodno kaže: 'Ne shvatam šta on nalazi na njemu'... Bilo kako bilo, čujem ja od Celtera da mu je on ovu rečenicu koju sam ja zabeležio šesnaestog, u dlaku isto napisao u jednom pismu od 9. avgusta iz banje u Tenštetu, da je, znači, ta fraza koja mora da mu se jako dopala, već odavno bilo uobličena i stavljena na hartiju, pošto mi ju je u razgovoru servirao kao prigodnu pesmicu – mala prevara koja se sa osmehom uzima k znanju. Uopšte, i svet jednog tako silnog duha, ma koliko da je širok, zatvoren je i ograničen svet, nešto jedinstveno, u čemu se motivi ponavljaju i iste zamisli vraćaju u velikim razmacima o *Faustu*, u onom divnom razgovoru u vrtu, Margareta priča svome draganu o svojoj sestrici, koju majka ne može da doji, koju stoga ona podiže, sasvim sama 'mlekom i vodom'. Kako to duboko leži u životnim daljinama kad je nekad davno Otilija, koja voli Šarlotinog i Eduardovog dečka, gajila 'mlekom i vodom'. Mlekom i vodom. Kako se u toj ogromnoj glavi na ceo život čvrsto urezalo sećanje na tu plavičastu i retku hranu iz boce! Mleko i voda. Hoćete li mi reći kako ja dolazim na mleko i vodu, i šta me prosto naprosto navelo na te, kako mi sada izgleda, potpuno izlišne pojedinosti koje su me odvele na stranputicu?"

---

[34] Faustova Margareta, Greta.

„Vi ste pošli od počasnog mesta, gospodine doktore, koje vašoj pomoćnoj delatnosti, vašoj saradnji, koja će jednom zacelo postati istorijska, pripada u delu mog velikog prijatelja iz mladosti. Dozvolite mi da, uostalom osporim da ste rekli ijednu izlišnu, neinteresantnu reč.“

„Ne osporavajte, poštovana gospođo! Uvek govorimo izlišne stvari, kad je reč o velikom, isuviše gorućem predmetu, i pričamo nekako sasvim grozničavo, dok do stvarno važnog i gorućeg ne samo da ne dospevamo, ne samo da to ludo zanemarujemo, već pritom i sami gajimo tihu slutnju da je sve što pričamo samo izgovor da bi se ono pravo i važno izbeglo. Ne znam kakva je to bezglavost i panika. Valjda je posredi onaj princip povratnog dejstva: brzo okrenite punu bocu sa grlićem nadole, i tečnost neće isteći, već će zastati u boci iako joj je put slobodan. Jedno sećanje i asocijacija čiju nebitnost sad opet osećam sa stidom. Pa ipak! Kako se često gube mnogo veći, neizrecivo veći ljudi u nebitnim asocijacijama! Navešću vam jedan primer iz svoje sporedne delatnosti, ili, ustvari, iz svoje glavne delatnosti: od prošle godine spremamo za javnost jedno novo izdanje celokupnih dela u dvadeset svezaka. Izdavačka kuća Kota iz Štutgarta iznosi ga na tržište i plaća za njega lepu sumu, šesnaest hiljada talira. On je čovek velikih poteza i odvažan, on podnosi dosta žrtava, verujte mi, jer se ipak ne može poreći da za veliki deo učiteljevog stvaranja publika jednostavno neće ništa da zna. I sada smo on i ja, radi tog skupnog izdanja, zajedno opet prošli kroz ‘Godine učenja Vilhelma Majstera’[35]; pročitali smo ga naglas od A do Š, pri čemu sam ja mogao odlučno da koristim ukazujući na neke finije sumnjive gramatičke slučajeve, a pored toga i savetima u pitanjima pravopisa i interpunkcije, u čemu baš nismo sasvim sigurni. Uz to je za mene bilo i mnogo lepih među razgovora o njegovom stilu koji sam mu, na njegovu ne malu zabavu, ocenjivao i tumačio. Jer on zna malo o sebi – bar u vreme kad je pisao ‘Majstera’ išao je, prema sopstvenom priznanju, još sasvim mesečarski na posao i nalazio detinje zadovoljstvo u tome da na svoj račun bude duhovito vedar, što nije više stvar ni Majerova ni Celterova, već stvar nekog filologa. Bog mi je svedok, bili su to divni časovi koje smo provodili u čitanju dela koje predstavlja ponos epohe i na svakom koraku da je toliko povoda za

[35] Geteov roman.

ushićenje, iako na upadljiv način poezija prirode i slikanje predela u njemu skoro nemaju mesta. I kako smo, mnogo poštovana gospođo, govorili o izlišnim asocijacijama, koliko i u toj knjizi ima razvučenog hladnog nehaja! Kakav splet beznačajnih misaonih niti! Vrlo često, to nam mora biti jasno: čar i zaslugu treba tražiti jedino u konačnoj, jasno pogođenoj formulaciji koja osvežava i koja je tačna, formulaciji onoga što je odavno smišljeno i rečeno, sa čime se onda, naravno, povezuje crta i čar novine, neka sanjalačka odvažnost i velika smelost koje čoveku oduzimaju dah... da, ta protivrečnost uljudne konvencionalnosti i drskosti, pa čak i ludosti, upravo je izvor one slatke smetenosti koju nameće ovaj jedinstveni pisac. Kad sam mu to jednog dana rekao sa potrebnom obazrivošću, on se nasmeja i odvrati: ‘Moje drago dete’, reče, ‘ja ne mogu ništa ako vam se katkad ugreju glave od mojih napitaka’. Da on mene, čoveka od preko četrdeset, koji ga u mnogim stvarima može poučiti, naziva, ‘dobrim detetom’, može samo po sebi izgledati i neobično, ali to koliko dira moje srce toliko ga i gordi, i to je na svaki način dokaz prisnosti u kojoj se potpuno potire razlika između velikih i malih, između dostojnih i nedostojnih usluga. Obična pisarska dužnost? Moram se ipak nasmešiti, vrlo uvažena dvorska savetnikovice. A stvar je u tome što sam ja dugi niz godina vodio jedan deo njegove korespondencije, ne možda samo po diktatu, već potpuno samostalno za njega, ili tačnije rečeno, kao on sam, umesto njega, njegovo ime i u njegovom duhu. Ovako se, kao što vidite, samostalnosti dolazi do takvog stepena, da se ona, takoreći, dijalektički pretvara u svoju suprotnost i postaje potpun sopstveni izraz, tako da ja uopšte više ne postojim i samo on govori iz mene. Jer ja se krećem u obrtima koji su tako čarobni i zamršeni, da su pisma kojih ja napišem možda više geteovska od onih kojih je on diktirao; a pošto je u društvu moja delatnost dobro poznata, to često vlada najmučnija sumnja da li je neko pismo njegovo ili moje – glupa i uzaludna briga, kako prekorno moram dodati, jer to izlazi na isto. I ja, istina, gajim izvesne sumnje i one se tiču problema dostojanstva, koji ostaje jedan od najtežih i najuzbudljivijih. Uopšte govoreći, u napuštanju sopstvenog ljudskog ‘ja’ može zaista biti i nečeg sramnog, bar podozrevam da katkad toga može biti. Ali kad neko na ovaj način postane Gete i piše njegova pisma, onda se veća počast ipak ne može zamisliti. S druge strane – ko je on? Ko je on da bi čovek po svemu i najzad smatrao svojom

jedinom najvećom čašću ako se u njemu izgubi i žrtvuje mu svoje životno *ja*. Pesme, prekrasne pesme – samo Bog to zna. I ja sam poeta, anch'io sono poeta, nesravnjeno manji od njega, izgovaram ovo sa skrušenošću i da sam napisao 'Kucalo je moje srce', ili 'Ganimeda' ili 'Znaš onu zemlju' – samo jedno od toga – o, draga gospođo, samo ako bih imao mnogo da dam, što sve ne bih dao! Razume se, takve frankfurtske rime kakve on sebi češće dozvoljava – jer on bez dvoumljenja rimuje pokazati i mekšati zato što on ustvari obično u razgovoru kaže pokasti ako ne baš i pokast – takvih rima, dakle, kod mene nema, prvo stoga što nisam iz Frankfurta, a onda i stoga što ih ne bih sebi dozvolio. Jesu li one ipak ono jedino ljudsko u njegovom delu? Nikako, svakako ne, jer to je, konačno, ljudsko delo i ne sastoji se ni u kom slučaju samo od remek-dela. Ni on sam nije u zabludi da je tako. 'Zar postoji iko ko stvara samo remek-dela?' kaže on rado i sa punim pravom. Jedan njegov pametni prijatelj iz mladosti, Merk, ta vi ga poznajete, rekao je za 'Klavigo'[36] da su to trice, a i on sâm nije daleko od ovog mišljenja, jer ima običaj da o tome kaže: 'Ne mora sve uvek biti na najvišem stepenu!' I je li to skromnost ili šta je to? To je neka sumnjiva skromnost. A ipak je on istinski skroman u dubini duše, skroman kako neko drugi na njegovom mestu možda ne bi bio, i, štaviše, nalazio sam ga i u stanju obeshrabrenosti. Po završetku 'Srodstava po izboru' bio je zaista obeshrabren i tek je kasnije naučio da o ovom radu ima tako visoko mišljenje kakvo on, bez sumnje, neizostavno nalaže. On ipak rado prima pohvale i čovek ga lako može ubediti da je stvorio remek-delo, mada je tek malo pre toga ozbiljno u to sumnjao. Ne sme se naravno zaboraviti da se njegova skromnost sjedinjuje nekom samosvešću koja prosto prelazi u nešto što zapanjuje. On je u stanju da govori o svom čudnom soju, o izvesnim slabostima i teškoćama svoje prirode, i da sa najprostodušnijim izrazom na licu doda: 'A takve stvari trebalo bi smatrati naličjem mojih ogromnih preimućstava'. Čovek zine od čuda kad to čuje, uveravam vas, i skoro ga spopadne jeza od tolike bezazlenosti kad sebi otvoreno prizna da to sjedinjenje izvanrednih duhovnih obdarenosti sa takvom naivnošću upravo izaziva ono ushićenje sveta.

[36] Drama koju je Gete napisao u toku osam dana, u maju 1774. Tragedija „Klaviho" se zbog vešto vođenog zapleta ubraja među najuspelije njegove drame.

Ali treba li se time zadovoljiti? Je li to, zbilja, dovoljno opravdanje za ljudsku žrtvu? Zašto samo on?... Često se pitam kad čitam druge pesnike, duhovnog Klaudijusa, dragog Heltija, blagorodnog Matisona. Zar tu nema umiljatog glasa prirode, dubine osećanja i prisne nemačke melodije kao bilo gde kod njega? *Puniš opet grm i do*, dragi je kamen, dao bih i svoju doktorsku diplomu da sam napisao ma samo i dve strofe. A zar je Vandsbekerova 'Mesec je izišao' nešto mnogo manje, i zar bi se on morao stideti Heltijeve 'Majske noći': *Kad srebrni mesec svetluca kroz šiblje*? Nikako. Naprotiv! Možemo samo biti srećni što se pored njega drugi učvršćuju ne dopuštaju da ih zaguši i ubogalji njegova veličina, već svoju naivnost suprotstavljaju njegovoj kao da on i ne postoji. Stoga njihovu pesmu treba utoliko više ceniti, jer bi se time došlo ne samo do apsolutne vrednosti jednog proizvoda, već bi se dobilo i jedno etičko merilo koje vodi računa o onim uslovima pod kojima se nešto stvara. Ja pitam: zašto samo on? Šta je to još kod njega što ga pretvara u poluboga, što ga uzdiže do zvezda? Veliki karakter? A šta je onda sa *Eduardom*, *Tasom*, *Klavigom*, pa čak i sa samim *Majsterom* i *Faustom*? Kad on pravi portret samoga sebe, on gradi problematične ljude, bednike i slabiće. Zaista, vrlo poštovana gospođo, ima časova kad mislim na Kasijeve reči iz Šekspirove drame 'Julije Cezar': 'Bogovi! Divim se kako samo čovek tako slabašne prirode može toliko da izmakne gordom svetu i sam uzme palmovu grančicu'.

Nasta ćutanje. Velike bele Rimerove ruke, sa zlatnim prstenom za pečate na kažiprstu desnice, upadljivo su drhtale i pored toga što su počivale na dršci štapa. A i staroj dami glava beše opet počela brzo da podrhtava.

Šarlota reče: „Gotovo se osećam pobeđenom, gospodine doktore, da prijatelja iz mladosti svog i svoga pokojnog muža, autora 'Vertera', dela koja vi uopšte ne spominjete, iako je ono osnova njegove slave i, po mom mišljenju, najlepše dela koje je on napisao – uzletom u zaštitu protiv izvesne opozicije koju vi – izvinite – kao da pravite njegovoj veličini. Ali mene oslobađa tog iskušenja ili dužnosti samo pomisao da vaša – htela bih reći – solidarnost sa tom veličinom nije ništa manja od moje, da ste vi njegov prijatelj i pomoćnik trinaest godina, i da vaša kritika – ili kako da to nazovem – ukratko, ono što sam nazvala realizmom vašeg načina gledanja na stvari, pretpostavlja toliko iskrenog divljenja prema kome bi moje

nastupanje, moja odbrana mogli izgledati sasvim smešni i rđavo shvaćeni. Ja sam obična žena, ali potpuno razumem da izvesne stvari čovek kaže samo zato što je njima prožet dublje nego iko drugi, i zna da ih predmet o kome je reč sa lakoćom može izdržati, pri čemu, zaista, oduševljenje govori jezikom pakosti i rešavanje se pretvara u drugu formu veličanja. Da li sam u pravu?“

„Vi ste vrlo ljubazni“, odgovori on, „što se starate o onome kome je to potrebno i što prijateljski ispravljate moju grešku u govoru. Da kažem iskreno, ja ne znam šta sam kazao, ali zaključujem iz vaših reči da mi se desilo da pogrešim. Jezik nas zaista ponekad malo nasamari, te krajnje komično preokrene po neku reč i moramo da se smejemo tome zajedno sa slušaocima. Ali kad je u pitanju velikan, mi u velikoj meri grešimo u govoru i neki bog nam sasvim preokrene jezik tako da veličamo kad smo mislili da kudimo – a proklinjemo kad smo mislili da blagosiljamo. Zamišljam da anđeoska dvorana trešti od homerovskog smeha zbog takvih poraza našeg jezika. Ali ozbiljno: izgleda beskorisno i neadekvatno da se o velikom govori samo ‘Velik! Velik!’ – i skoro bljutavo da se o vrhuncu ljubaznosti govori umilno. A ovde je o tome reč, reč je o najnežnijem obliku u kome se veličina može pojaviti na zemlji: o pesničkom geniju; o veličini u vidu najveće ljubaznosti, o ljubaznosti uzdignutoj do veličine. Tako on među nama živi i govori anđeoskim jezikom. Anđeoskim jezikom, draga moja gospođo! Otvorite na kojoj bilo strani njegovo delo, to delo je svet za sebe; uzmite samo nešto kao predigru u pozorištu – još jutros sam to ponovo čitao očekujući berberina – uzmite nešto onako sitno, a veselo i duboko kao što je parabola o ‘Smrti muve’[37]:

Ona žudno sisa izdajničko piće,
ni predah – zaveo je prvi gutljaj;
dobro joj je, a članci nežnih nožica
već odavno su paralisani…

…ali to je smešan slučaj, to je potpuno slepa samovolja kad ja iz nepreglednog obilja lepota koje se nude u tom delu, zahvatam baš ovo i ništa drugo – ukratko, kako je sve to izgovoreno anđeoskim

[37] Geteova poema.

jezikom, divno izvijenim božanskim ustima savršenstva, kako je to u svakoj pojavi, kako u pozorišnom komadu, tako u pesmi, priči, ili nemačkim izrekama, obeleženo pečatom najličnije ljubaznosti – Egmontovske ljubaznosti! Zovem je tako i ovaj mi se komad nameće u mislima stoga što ovde vlada neko naročito srećno jedinstvo i unutrašnje saglasje, i nimalo besprekorna ljubaznost junaka tačno se podudara sa isto tako nimalo besprekornom ljubaznošću samog dela u kome se on kreće. Ili uzmite njegovu prozu, pripovetke i romane – mi smo tu temu već dodirnuli, sećam se nejasno da sam napravio neke greške, dok sam još o tome govorio. Nema zlaćanije ljubaznosti, nema skromnije ni vedrije genijalnosti. Tu nema ni pompe ni oduševljenja, ni uzvišenosti u spoljašnjem smislu, iako je unutra sve čudesno uzvišeno i svaki drugi stil u načinu prikazivanja i to baš uzvišeni, u poređenju sa ovim izgleda bezizražajan – ništa od svečanosti i svešteničkih grimasa, ništa od preterane visine i prekomernosti, nikakvih plamenih boja i treštanja strasti – i Bog je tu, draga moja, u tihom, nežnom šumorenju. Moglo bi se govoriti o trezvenosti, o čistoj ljupkosti kad se čovek ne bi setio da taj jezik uvek ide sasvim do krajnjih granica, ali uvek ide nekom srednjom linijom, staloženo, sasvim uljudno, njegova sloboda je diskretna, njegova smelost majstorska, njegov poetski takt bez pogreške. Može biti da ja neprestano grešim, ali kunem vam se – iako bi samoj stvari malo odgovaralo da dajem bučne zakletve – da se sada isto tako trudim da kažem istinu kao i onda kad sam upotrebno protivrečne izraze. Ja kažem, pokušavam da kažem: tu se o svemu govori srednjom visinom glasa i jačinom, potpuno umereno, potpuno prozaično, ali to je čudesno razdragani prozaizam koji je svet video: novostvorena reč ima neki vedri i čarobni smisao, ona prelazi u avetinjsku veselost koja je istovremeno zlatna ili ‘zlaćana’ kako se kaže u zavičaju, i potpuno sublimna, najprijatnije sastavljena, najljupkije modulirana, puna detinje umne čari, a iznosi se sa uglađenom odvažnošću.“

„Vi izvrsno govorite, doktore Rimer. Ja vas slušam sa svom zahvalnošću koju pobuđuje tačnost nečijih reči. Vi se o tim stvarima izražavate na način koji svedoči o tome da ste se u njih potpuno udubljivali i posmatrali ih dugo i oštro. Pa i pored toga, dozvolite mi da to priznam, ja nisam sigurna da li je sasvim neopravdano vaše strahovanje da ste se i sada možda prevarili, govoreći o tom izvanrednom predmetu. Ne mogu poreći da su moje zadovoljstvo i

moje odobravanje vrlo daleko od toga da znače stvarno zadovoljenje, potpuno zadovoljstvo. Vaš pohvalni govor – možda baš zbog svoje tačnosti – ima nečeg što umanjuje, još uvek ima jednu primesu rešetanja koja me potajno plaši i koja se sukobljava sa protivljenjem mog srca – to srce je u iskušenju da taj govor nazove promašenim govorom. Možda je glupo da se o velikom govori sa: 'Velik! Velik!'; vi možete radije o tome govoriti sa tačnošću čiji karakter ja, verujte mi, ne shvatam pogrešno, već dobro znam i osećam da proizlazi iz ljubavi. Ali, ne zamerite mi na ovom pitanju – može li se zaista tačno pogoditi kada je delo posledica pesničkog zanosa?"

„Zanos", ponovi Rimer. On je duže vremena teško i lagano klimao glavom prema ručici štapa i rukama na njoj. Ali najednom se zaustavi i promeni te pokrete na taj način što je mahao glavom desno i levo. „Vi se varate", reče on, „kod njega nema zanosa. On je nešto drugo, ne znam šta, možda čak i nešto više, recimo: on je prosvećen; ali zanosa kod njega nema. Možete li vi zamisliti Boga, Gospoda da je u zanosu? To ne možete. Bog je predmet zanosa, ali njemu samom je zanos uvek tuđ, čovek se ne može uzdržati a da mu ne pripiše neku svojstvenu hladnoću, neku ubitačnu ravnodušnost. Zašto bi se Bog zanosio? Zbog čega da nekome drži stranu? Ta on je celina, i tako je on svoja sopstvena strana, on je na svojoj strani i njegova stvar je, očigledno, sveobuhvatna ironija. Ja nisam teolog, poštovana gospođo, niti filozof, ali me iskustvo često navelo na razmišljanje o srodnosti, čak istovetnosti Svega i Ničega, *nihil*.[38] I ako je dozvoljeno iz ove strašne reči izvesti novo značenje koje obeležava jedan način mišljenja, odnos prema svetu, onda se duh sveobuhvatnosti sa istim pravom može nazvati duhom nihilizma – iz čega proizilazi da je sasvim pogrešno shvatiti Boga i đavola kao suprotne principe, da je, pravilno gledanje, đavolsko, štaviše, samo jedna strana božanskoga – naličje ako hoćete – ali zašto naličje? A kako drukčije? Pošto je Bog sveukupnost, onda je on isto tako i đavo, i očigledno se ne približujemo božanskom a da se isto tako ne približujemo i đavolskom, tako da nam takoreći iz jednog oka viri nebo i ljubav, a iz

[38] Ništa (lat.); kao filozofsko stajalište, nihilizam je pogled na svet, a pogotovo ljudsku egzistenciju, bez ikakve svrhe, značenja, ili razumljive istine. To je teorija koja promoviše stanje u kojem se ne veruje ni u šta, ili u kome ne postoje ciljevi.

drugoga pakao najhladnije negacije i najubistvenijeg ravnodušja. Ali dva oka, uvažena gospođo, bilo da su bliže ili dalje jedno od drugog, daju jedan pogled i zato bih vas sada upitao: kakav je to pogled pri kome nestaje i u kome nestaje ta protivrečnost očiju? Ja ću vam to kazati, vama i sebi. To je pogled umetnosti, apsolutne umetnosti koja je istovremeno i apsolutna ljubav i apsolutno uništenje ili ravnodušnost i ona znači ono strahovito približavanje božansko-đavolskom koje mi nazivamo genijalnost. Tako vam je to. Dok ovo govorim mislim da uviđam da je to ono što sam hteo da vam kažem od samog onog trenutka kada me berberin obavestio o vašem prisustvu; jer pretpostavljao sam da će vas to interesovati, a to me doteralo ovamo i zbog moga sopstvenog olakšanja. Vi možete da shvatite da to nije malenkost, da čoveka malo razdražuje kad, sa takvim iskustvom, svakodnevno živi tako licem u lice sa tim fenomenom – da to znači izvesno prenaprezanje – od kojeg je svakako sasvim nemoguće odvojiti se i ići u Rostok gde se nešto slično dešava... Ako treba da vam tu stvar pobliže opišem – mislim da primećujem po vama da nisam pogrešno pretpostavio da vas to zanima i da hoćete da čujete nešto podrobnije o tome. Ukratko, ako smem potrošiti još koju reč o toj pojavi, ona me već više puta podsetila na Jakovljev blagoslov iz Svetog Pisma, na kraju Knjige postanja gde se, vi se sećate, kaže za Josifa da ga je Svevišnji blagoslovio ‘blagoslovom odozgo, sa neba i blagoslovom iz dubine koja je dole’. Izvinite, to je samo naizgled veliko udaljavanje što govorim o ovom mestu iz Svetog Pisma – moje su misli sabrane i manje sam nego ikada u opasnosti da izgubim nit. Mi smo, dakle, govorili o sjedinjavanju najsnažnijih duhovnih darova sa najčudnijom naivnošću u jednom ljudskom biću i utvrdili da ta veza dovodi čovečanstvo do najvećeg ushićenja. Ni o čemu drugom se i ne govori u onoj reči blagoslova. Reč je o dvostrukom blagoslovu duha i prirode koja je uopšte, kad se dobro porazmisli, blagoslov ljudskog roda – ali ukupno uzevši to je zaista prokletstvo i stoga briga njegova... čovek stvarno pripada prirodi znatnim delom svoga bića, ali drugim i, može se reći, presudnim, pripada on svetu duha, tako da bi se moglo reći, uzevši ovaj pomalo smešan primer, koji ipak sasvim dobro izražava ono brižno u toj stvari – da jednom nogom stojimo u jednom a drugom u drugom svetu. To je vratoloman položaj i hrišćanstvo nas je najbolje i najživlje naučilo da osetimo njegovu

težinu: čovek je hrišćanin kad sasvim jasno shvati taj strašni i često sramni položaj i čezne za oslobođenjem iz prirodnih okova u oblast čistog i duhovnog. Hrišćanstvo je čežnja – mislim da ne grešim u ovoj postavci. Ja prividno prelazim sa stote stvari na hiljaditu – ali neka vas to ne uznemirava! Ne zaboravljam posle hiljaditog na stoto, a ni na prvo, i čvrsto držim nit u ruci. Jer sada dolazimo na pomenuti fenomen veličine, na velikog čoveka – koji je zbilja isto toliko čovek koliko i velik, ukoliko je ono blagosloveno prokletstvo, ona bojažljiva ljudska dvojna situacija u njemu doterana do vrhunca i poništenja... kažem poništenja u tom smislu što o čežnji i sličnom trpljenju ovde nikako ne može biti govora i kombinacije blagoslova odozgo sa neba, i iz dubine koja je dole lišena svake primese prokletstva, te formula postaje, neću da kažem harmonija bez poniženja, već neponižena apsolutno otmena harmonija i zemaljsko blaženstvo. U velikom čoveku kulminira duhovno i da se sa time ne spaja nikakvo neprijateljstvo prema prirodnome jer duh u njemu postaje takav da priroda u njega ima poverenja kao u samog Boga Stvoritelja, jer je on na bilo koji način povezan sa ovim, njegov duh je blizak tvorčevom, brat prirode kome ona rado otkriva svoje tajne; jer stvaralaštvo je prisan bratski elemenat koja vezuje duh i prirodu u kome su oni jedno. Ovaj fenomen velikog duha koji je istovremeno ljubimac i prisni prijatelj prirode, ovoj fenomen nehrišćanske harmonije i ljudske veličine – vi ćete shvatiti da je on u stanju da okuje čoveka ne devet, ne četrnaest godina već čitavu večnost, i da nikakvo muško častoljublje, čije bi ostvarenje bilo skopčano sa odricanjem od veze sa tim fenomenom, ne bi moglo protiv toga istrajati ni ostati u životu. Govorio sam o slatkoj i gorkoj slavi – sećam se da sam utvrdio ovu razliku. Ali kakva slava može biti slađa od služenja tom fenomenu, od počasti da čovek sa njime živi, da svaki dan srče njegov lik – bez predaha, zaveden prvim gutljajem? Zar niste vi pitali da li se čovek kraj njega prijatno oseća? Mislim da se nejasno sećam da sam spomenuo izuzetnu prijatnost koju uliva njegova blizina i koja je ipak povezana sa nekom bojazni i nelagodnošću, tako da čovek katkad ne može da izdrži na svojoj stolici i hteo bi da pobegne... Sada se tačno sećam u vezi čega smo govorili o tome – o tome smo govorili povodom njegove strpljivosti, uvažavanja drugih i njegove pomirljivosti – mislim da sam se baš tako izrazio, ali koja bi čoveka doveo u zabludu u slučaju da pritom misli na milostivost i hrišćanstvo i tome slično,

gde bi baš bilo pogrešno i to sa toga što pomirljivost ne predstavlja fenomen za sebe, već sa svoje strane stoji u vezi sa jedinstvenošću svega i ničega, sveobuhvatnosti i nihilizma, Boga i đavola… ona je stvarno proizvod ove jedinstvenosti i stoga nema nikakve veze sa milostivošću, već prelazi više u neku naročitu hladnoću, neku ubitačnu ravnodušnost, u neutralnost i indiferentnost apsolutne umetnosti, koja, poštovana gospođo, predstavlja svoju sopstvenu stranu i koja je, kako se kaže u onom stihu 'Ja ne brinem za nikoga, ne, ne ja; Ako nikog nije briga za mene'[39]. Drugim rečima, to je izraz sveobuhvatne ironije. Jednom mi je u kolima rekao: 'Ironija je', veli, 'zrnce soli pomoću koga ono što se iznese na sto postaje upotrebljivo i ukusno'. Ne samo da sam zanemeo na te reči, već me podišla jeza; jer vi, uvažena gospođo, vidite u meni čoveka koja stvari od kojih nekog podilazi jeza ne shvata baš tako teško kao onaj koji je naumio da ih nauči; mene od toga lako hvata jeza, priznajem to otvoreno, a ovde je, bez sumnje, bilo dovoljno povoda za to. Razmislite šta to znači: Ništa se ne može uživati bez dodatka ironije, id est[40] nihilizma. To je pravi nihilizam i uništenje oduševljenja, izuzimajući, naravno, oduševljenja za apsolutnu umetnost ako se to može nazvati oduševljenjem. Tu njegovu izjavu nikad nisam zaboravio, iako sam uglavnom zapazio – i to je donekle neprijatna opaska – da čovek lako zaboravi šta je on kazao. To se lako zaboravlja. To, možda, delimično dolazi otuda što ga čovek voli pa isuviše obraća pažnju na glas, pogled, izraz kojim on nešto kaže, a da bi nam ostalo dovoljno pažnje za oko što je on rekao – tačnije: možda od rečenoga ne bi mnogo ostalo kad bi se od toga oduzeli pogled, glas i izraz lica, jer oni svemu tome pripadaju, a kod njega je stvarno povezano sa ličnim u jednom više nego običnom stepenu i samim tim – usuđujem se da kažem: uslovljeno do srži svoje istinitosti, tako da najzad, bez primese i potpore ličnog, to stvarno više i nije istinito. Sve to može biti, ne kažem ništa protiv toga. Pa ipak, to nije sasvim dovoljno da bi se objasnila upadljiva lakoća zaboravljanja njegovih izjava; tu mora biti još neki razlog koja leži u samim izjavama i ovde imam na umu

[39] Stihovi pesme koja je izvorno deo drame irskog pisca Isaka Bikerstafa „Ljubav u selu“ (1762.). Danas je to tradicionalna britanska narodna pesma, pod nazivom „Džoli Miler“.

[40] To jest. (lat.)

protivrečnost koju one često u sebi nose, neku dvosmislenost koja se ne može imenovati, koja je, kako izgleda, stvar prirode i apsolutne umetnosti i štetna je za njihovu postojanost i lakoću pamćenja. Samo se lako pamti i koristi jadnom ljudskom duhu ono što je moralno. Ali ono što nije moralno već elementarno, neutralno i što ga opako zbunjuje, ukratko đavolje... dopustite da se zadržimo na ovoj reči: kazao sam đavolje – što dolazi iz jednog sveta opšteg uvažavanja svega i ubitačne trpeljivosti, sveta bez cilja i uzroka u kome zlo i dobro imaju svoje isto ironično pravo; to čovek ne može da upamti, jer ne može da u to ima poverenja, izuzev, naravno, ono ogromno poverenje koje on i pored toga opet u to ima i koje dokazuje da se čovek prema onome što je puno protivrečnosti može odnositi samo vrlo protivurečno. Jer, vrlo poštovana gospođo, bezgranično poverenje odgovara neizmernoj dobrodušnosti koja je povezana sa đavoljim bićem i istovremeno mu je suprotna tako da mu protivreči i odgovara mu: 'Šta znaš ti šta je čoveku potrebno?' Odgovor je: 'Prava reč pobuđuje ona divna dela. Samo u prejakim bolovima čovek oseća svoju ljudsku potrebu i rado dopušta ozbiljne savete'. I tako iz te iste dobrodušnosti ono prirodno đavolje, i sveobuhvatna ironija postaju moralni, ali, da priznam otvoreno, neizmerno poverenje koje mu čovek ukazuje, nije uopšte moralno, inače ono ne bi bilo tako neizmerno. Ono je samo po sebi elementarno, prirodno i sveobuhvatno. To je poverenje u dobrodušnost koje je nemoralno ali koje sasvim ispunjava čoveka, u dobrodušnost koja čoveka pretvara u rođenog ispovednika i velikog sudiju koji sve zna i sve poznaje i kome bi čovek potpuno sve želeo da kaže i hteo da kaže, jer oseća da on od srca želi da ljudima učini nešto za ljubav, da im učini svet lepim i nauči ih da žive – ne baš iz pažnje, ali zato iz ljubavi, ili možda da kažemo radije: iz simpatije... recimo radije ovu reč za koju mi se čini da je prikladnija i da bolje objašnjava stvari od one druge, patetične, ono sasvim izvanredno osećanje koje sam više puta pomenuo, koje čovek ima u njegovoj blizini i na koju se ponovo vraćam samo zato što mi još nije pošlo za rukom da o tome podrobnije govorim. Ni to osećanje prijatnosti nije patetično, hoću da kažem: ono nije duhovno već pre – vidite u kakvoj sam nevolji zbog reči! – opčinjavajuće i čulne prirode, pa iako i ono sa svoje strane nosi u sebi svoju protivrečnost, naime najtežu moru i zabrinutost; ako sam malopre govorio o stolici na kojoj se zbog panične želje za bekstvom ne može mirno sedeti,

onda to zaista mora biti u vezi sa neduhovnom, nepatetičnom i nemoralnom suštinom osećanja prijatnosti. Ali pre svega treba pretpostaviti da primarno ta neugodnost ne potiče iz nas samih, već odande odakle nam dolazi osećanje prijatnosti kome ona pripada, naime, iz istovetnosti svega i ničega, iz sfere apsolutne umetnosti i sveobuhvatne ironije. Jer da tamo nema sreće, moja draga, to ponekad tako strašno naslućujem da mi se čini da će mi srce prepući. Smatrate li vi Proteja koji se pretvara u sve oblike i u svakome se od njih dobro snalazi, i koji je doduše uvek Protej, ali uvek i neko drugi, a svoju stvar je potpuno prepustio slučaju – smatrate li vi, dozvolite mi da pitam, da je on srećno biće? On je Bog ili nešto kao Bog, a mi božansko odmah osećamo, stari su nas učili da je sa time povezan neki osobito prijatan miris po kome se božansko odmah prepoznaje; po tome božanskom ozonu koji udišemo u njegovoj blizini, mi i prepoznajemo Boga i božansko. To je neopisivo prijatan utisak. Ali ako kažemo: neki bog, onda već govorimo nešto nehrišćansko, i u svemu tome i nema hrišćanstva, to je sasvim izvesno – a niti vere u nešto dobro u svetu ni zauzimanja za to, hoću reći: nikakve duševnosti ni zanosa, jer se oduševljenje ispoljava prema idealnome, a duh koji je postao isto što i priroda, ceni ideje sasvim malo, on je neveran duh bez duševnosti koja se kod njega pojavljuje jedino u vidu simpatije i izvesne želje za dopadanjem, i kod njega imamo neki sveobuhvatni skepticizam, Protejev skepticizam. Čudesno prijatan utisak koji osećamo u sebi, ne sme nas zavesti da verujemo da tu stanuje sreća. Jer sreća je, ako se, zaista, strašno ne varam, jedino u verovanju i oduševljenju, dakle i u pristajanju na sve, a ne u đavoljoj ironiji i ubitačnoj ravnodušnosti. Božanstveni ozon – o da! Nikada ga se čovek ne može nadisati. Ali se čovek ne može usrećiti tim fluidom devet plus četiri godine a da ne stekne iskustva i ne naiđe na pojave, pojave koje svakako samo onda dobro shvata ako ih kao pomalo jezive dokaze tumači onako kako sam govorio o sreći, to jest: mnogo zlovolje, nezadovoljstva i beznadežne onemelosti koje društvo treba da oseti od njega kad tako nesreća hoće – ne od domaćina, to ne, kao takav on to sebi ne dopušta, već od gosta koji zapada u mrzovoljno ćutanje i zlovoljno skupljenih usta luta iz jednog ćoška u drugi. Zamislite tu bedu i potištenost! Sve ćuti, jer ako je on nem, ko će onda govoriti? A kad on ode, svi se šunjaju kući i smeteno mrmljaju: ‘Bio je zlovoljan’. On je počešće takav. To je neka hladnoća i usiljenost,

neki oklopljeni ceremonijal, iza koga se krije tajanstvena smetenost, neka čudnovato brza zamorenost i iznurenost, neki nepomičan krug i red života: Vajmar – Jena – Karlsbad – Jena – Vajmar; neka sve veća težnja ka samoći, ka otupelosti, tiranskoj netrpeljivosti, pedantnosti, nastranosti, magičnoj izveštačenosti... Moja draga, dobra veoma uvažena gospođo, to nije samo starost, starost ne mora obavezno da bude takva, ono što ja u tome vidim, što sam naučio u tome da vidim, to su pomalo jeziva obeležja potpunog neverovanja i đavolje sveopšte ironije koja na mesto oduševljenja stavlja službu vremenu, najčudnija marljivost i magični red. To neverovanje ne poštuje ljude – oni su bestije i nikad od njih neće biti ništa bolje. Ono ne veruje u ideje sloboda, otadžbina – to nema nikakve svoje prirode, sve je to prazna slama. Ali pošto je to neverovanje i smisao apsolutne umetnosti – veruje li ono uopšte u umetnost? To nikako, moja poštovana gospođo. Ono je u osnovi sasvim suvereno prema tome. ‘Jedna pesma’, čuo sam ga kad kaže, ‘nije ustvari ništa. Pesma vam je, znate, kao poljubac koji se daje svetu. Ali od poljupca ne postaju deca’. Posle toga nije hteo da kaže ništa više. Ali vi ste hteli nešto da primetite, ako se ne varam?“

Ruka koju on prema njoj ispruži, da bi joj time istovremeno dao reč, drhtala je u već nedopustivom i zabrinjavajućem stepenu; ali on kao da to nije primećivao pa i ako je Šarlota uporno želela da on ipak skupi ruku, on ju je duže vremena držao u vazduhu bez obzira na prste koji su se tresli i čak se klimatali kao od nekog zemljotresa. Činilo se da je potpuno iscrpen i tome se nije trebalo čuditi. Ne može se o takvim stvarima govoriti tako dugo bez predaha i sa tako napregnutom sređenošću, to jest o stvarima koje su čoveku tako bliske, kao što su ove očigledno bile bliske doktoru, a da se prekomerno ne istroši i ne pokaže simptome koje je Šarlota primetila na njemu sa uzbuđenjem i – da upotrebimo omiljenu reč posetioca – sa ‘zabrinutošću’... uostalom ne i bez izvesne odvratnosti: on je bio bled, na čelu su mu bile graške znoja, njegove goveđe oči gledale su mutno i buljavo, a njegova otvorena usta čiji inače sasvim napućeni oblik beše postao sličan nekoj tragičnoj maski, disala su teško, brzo i nečujno.

Tek polako umirilo se dahtanje i drhtanje njegovog tela, i, kako se nijedna nežna žena ne oseća prijatno i ne smatra pristojnim kad pred sobom vidi čoveka u brektavom afektu – pa ma bilo i razloga za

taj afekat. Šarlota je vrlo hrabro nastojala – jer i njeno uzbuđenje i napetost behu veliki, čak i pustolovni – da pripomogne njegovom smirenju vedrim smehom koji se odnosi na šalu o poljupcu. Zaista je ta šala za nju bilo kao poslednja reč prethodne uloge koja podseća glumca, ona je na to reagirala pokretom koji je Rimer protumačio tako kao da ona želi da govori; ovo nije bilo netačno iako joj nije bilo jasno šta hoće da kaže. Onda poče da govori gotovo nasumice i reče:

„A šta biste vi hteli, dragi moj gospodine doktore? Ne nanosi se poeziji nikakvo zlo ni nepravda ako je neko poredi sa poljupcem. To je, naprotiv, vrlo lepo poređenje koje poeziji potpuno daje ono što ona zaslužuje, daje joj naime poetičnost i dovodi je u prikladnu i časnu suprotnost sa životom i stvarnošću... Hoćete li da znate“, upita ona neposredno i kao da se setila nečeg čime bi razdraženog čoveka mogla razonoditi i navesti na druge misli, „koliko sam ja dece zadahnula životom? Jedanaestoro – ako uračunam i ono dvoje koje je Bog opet uzeo sebi. Oprostite mi zbog hvalisanja – bila sam strasna majka i spadam u one ponosne žene koje vole da pokažu svoj sjaj i da se razmeću svojim blagoslovenim stanjem. Jedna hrišćanka ne mora se bojati da će se zbog toga sudbonosno spotaći kao neznabožačka kraljica – pritecite u pomoć mom pamćenju koje beše njeno ime? – Ah, Nioba, koja je tako zlo prošla. Uostalom, plodnost je odlika moje loze, tu nema nikakve lične zasluge. Nas bi doma, u kuću Teutonskog reda, bilo sedamnaestoro da petoro nije umrlo – malo jato, kome sam ja bila kao majka pre nego što sam postala majka. Svetu je to već poznato, ja se još dobro sećam koliko se moj brat Hans, koji je Geteom uvek bio u neobično srdačnim odnosima, radovao knjizi o Verteru, kad je ona u kući išla iz ruke u ruku. Bila su to dva primerka koja smo raskupusali na tabake listove da bi jednovremeno uživali, a mlađarija, naročito živahni Hans, od zadovoljstva što u jednom romanu nalazi tako izvanredno tačno naslikane domaće odnose, nije dopuštao da mu se ko primakne. A koliko li smo se nas oboje, moj dobri suprug i ja, morali osetiti povređeni i zaprepašćeni zbog toga izlaganja naših ličnosti, zbog onoliko mnogo istine na koju je bilo nalepljeno toliko neistine...“

„Baš o tome“, upade usrdno posetilac koji je počeo da se oporavlja, „baš o tim osećanjima hteo sam upravo da se raspitam.“

„Ja se na to navraćam tek onako“, produži Šarlota, „ni sama ne znam kako, i neću na tome da se zadržavam. To su zarasle rane i jedva

još ožiljci podsećaju na nekadašnje bolove. Reč ‘nalepljeno’ došla mi je u sećanje, jer je ona tada igrala neku ulogu u objašnjenju i prijatelj se u pismima živo branio od toga. Izgledalo je da ga ta reč najviše dira: ‘Ne nalepljeno već utkano’, pisao je on, uprkos vama i drugima! E pa dobro, dakle utkano. To nam stvar nije ni poboljšalo ni pogoršalo. Tešio je Kestnera da on nije Albert, nikako ne – ali, ako su ljudi u to ipak morali da veruju? Nije tvrdio da ja nisam Lota, ali mi je po mom dobrom mužu poslao sasvim topao pozdrav i poručio: da je ipak ekvivalent za ono malo brbljanja alapača saznanje da moje ime sa strahopoštovanjem izgovaraju hiljade svetih usana – i u tome je možda imao pravo. Od samog početka nije mi toliko bilo stalo do mene koliko do mog uvređenog dobrog muža i od sveg srca sam se radovala zadovoljstvima koja mu je donosio život zahvaljujući njegovim izvanrednim svojstvima, a naročito i tome što je on bio otac moje jedanaestoro odnosno devetoro dece, za koju je, uostalom, onaj drugi imao uvek više srca i smisla, to mu se u pohvalu mora priznati. Pisao nam je jednom da bi želeo da ih sve drži nad krstionicom jer su mu svi bliski kao i mi. I zaista, mi smo mu 1774 godine, kad se najstariji rodio, odmah dali kumstvo, iako malome nismo baš nadenuli ime… Volfgang kako je on na svaki način hteo, već mu, krišom od njega, nadenuo ime Georg. A 1783 godine poslao mu je Kestner likove od isečene siluete[41] sve tada već rođene dece, i on se tome mnogo radovao. On se isto tako, još pre šest godina, našao na pomoći mom sinu Teodoru, lekaru, čija je žena iz Frankfurta rođena Lipert, da dobije pravo građanstva i profesuru na medicinskom hirurškom učilištu… da, oprostite, u ovom slučaju on je ipak upotrebio svoj uticaj; i kada ga je Teodor, zajedno sa svojim bratom Augustom, savetnikom poslanstva, posetio prošle godine u Gerbermileu kod doktora Vilemera, on ih je obojicu vrlo prijateljski primio, pitao i za moje zdravlje i čak im pričao o siluetama koje mu je jednom poslao njihov pokojni otac dok su još bili mala derišta, tako da ih on već sve poznaje. August i Teodor morali su mi do u tančine opisati tu posetu. O siluetama se izrazio nepovoljno i rekao da je ovaj, inače opšte primenjeni način davanja uspomene sasvim izišao iz mode; ali da je u tome čovek ipak imao jednu vernu prijateljevu

[41] Crtež sa strane po senci koji je makazama izrezivan i bio u ono vreme u modi.

senku. Bio je vrlo ljubazan, samo nešto nemiran prilikom razgovora u vrtu gde se bilo skupilo malo društvo, išao tamo-amo između ljudi koji su sedeli i držao jednu ruku u džepu a drugu na grudima. A kad bi se skrasio, i onda se ljuljao na stopalima, a i naslanjao se.“

„Kad to ne bismo znali“, reče Rimer. „On je bio mrzovoljan. A rečenica o nestajanju likova od isečene senke potpuno je beznačajna, rečena tek toliko da se nešto kaže, neiskrena koještarija. To svakako nećemo zabeležiti.“

„Ipak ne znam, dragi gospodine doktore. On je ipak umeo da ceni čari i vrednosti veštine izrezivanja silueta. Kako bi drukčije, sem pomoću isečenih likova od senke koje smo mu poslali, stvorio sebi sliku o mojoj deci, kada i pored privrženosti prema njima nikad nije tražio ni našao priliku da se upozna sa njima niti da ponovo vidi svog starog Kestnera? Onda su isečci zaista bili sasvim na pravom mestu. Vi treba da znate i to da je on u Veclaru imao moju siluetu (volela bih da znam da li je još čuva) i pokazao veliku, plahovitu radost i zahvalnost kada mu ju je Kestner poklonio. Njegova privrženost ovom pronalasku mogla bi svakako i otuda da dođe.“

„O, nesumnjivo. Ne mogu vam reći da li se ta relikvija nalazi kod njega. To bi bilo od važnosti i budite uvereni da sam spreman da se u nekom zgodnom času o tome jednom kod njega raspitam.“

„Želela bih da sama to učinim. U svakom slučaju poznato mi je da je on u svoje vreme ispoljavao pravi kult prema jadnoj senci. ‘Pokrio sam je hiljadama, hiljadama poljubaca, uputio hiljade pozdrava kad sam odlazio ili dolazio kući’. Tako tamo piše. U Verteru mi je tu sliku ponovo zaveštao; ali se on, na sreću svih nas, hvala Gospodu Bogu, nije ubio, pa je tako, svakako, mora još imati, ako mu je vreme nije nekud oduvalo. On mi je ne bi ni mogao ponovo zaveštati jer je nije dobio od mene već od Kestnera. Ali mi ipak recite ovo, gospodine doktore: Zar ne nalazite da u toj plahovitoj radosti koju je on ispoljio zbog tog poklona koji nije primio od mene već od mog verenika, dakle od nas oboje, i u njegovoj velikoj privrženosti tome poklonu, ima neke čudnovate skromnosti?“

„To o čemu vi govorite je pesnička skromnost“, reče Rimer. „Ono što je za nekoga veliko bogatstvo, za drugoga može predstavljati hrana u oskudici.“

„Očigledno ista ona skromnost“, klimnu Šarlota potvrdno glavom, „koja mu je dopuštala da se zadovolji slikama od senke moje

dece umesto pravog, stvarnog poznanstva sa njima koje je prilikom tolikih putovanja bilo tako lako napraviti. I da nisu August i Teodor uzeli inicijativu i smelo ga posetili pošavši iz Frankfurta u Gerbermile, onda on nikad ne bi imao priliku da vidi ijednog od tih malih ljudi koje bi ipak, kako je govorio, sve do jednog najradije držao nad krstionicom, jer su mu tako bliski kao i mi. Kao i mi. Njegov stari Kestner, moj dobri Hans Kristijan, morao je da ode i ostavi me samu još pre šesnaest godina, a da ga više nije video. I on je vrlo ljubazno pitao mladiće za moje zdravlje, ali nikad nije učinio ni najmanji pokušaj da se sam o tome neposredno raspita, i da ja još, sada, pred poslednjem časom nisam uzela inicijativu – zbog čega je možda trebalo da se ustručavam, ali tu je moja sestra Ridel kojoj dolazim u posetu, a sve drugo, razume se, izlazi kao neki *a propos*[42]...“

„Draga gospođo“, i dr. Rimer se naže bliže k njoj, iako je inače nije gledao; štaviše, očni kapci bili su mu oboreni, a izvesna ukočenost beše zahvatila njegove crte lica zbog onoga što je hteo da izloži i za šta je pripremao glas: „Draga moja gospođo, ja respektujem taj vaš *a propos*, ja sem toga shvatam onu osetljivost i onu laku ogorčenost koje se ispoljavaju u vašim rečima, bolno čuđenje zbog nedostatka inicijative koji ne podseća na sasvim prirodno ljudsko osećanje i možda nije u skladu sa njime. Zamolio bih vas da se ne čudite tome. Ili upravo da imate na umu da tamo gde ima toliko razloga za divljenje uvek se potkrade neki povod za čuđenje, za iznenađenje. On vas nije nikada posetio, vas koji ste nekad bili tako bliski njegovom srcu i koji ste bili pozvani da mu ulijete jedno besmrtno osećanje. To je čudno. Ali ako hoćemo da prirodne i krvne veze cenimo više od naklonosti i zahvalnosti, onda ima činjenica čija nas upadljiva nesebičnost može utešiti zbog onog ohlađenja koje ste sami iskusili. Ima u tome nekog osobitog nezadovoljstva, nekih neodredivih duševnih smetnji iz kojih sazreva ono što je protivno ljudskim pravilima pa čak i ono što je uvredljivo. Kako se on tokom čitavog svog života ponašao prema svojim krvnim srodnicima? Nije se uopšte nikako ponašao, već ih je, govoreći shvatanjima uobičajenog pijeteta, uvek strašno zanemarivao. Još u mladim danima dok su mu još bili živi roditelji i njegova sestra, neko zaziranje koje se čovek ne usuđuje da oceni, ometalo ga je da ih poseti, pa čak i da im piše. Na jedino

[42] Pogodno cilju, odgovarajuće, u pravo vreme. (fra.)

dete ove sestre koje je ostalo u životu, jadnu Korneliju, nikada se nije obazirao, niti je uopšte poznaje. Još manje je poklonio ikakve pažnje ujacima i tetkama iz Frankfurta, rođenim stričevima i rođakama. Madam Melber, stara sestra njegove pokojne majke živi tamo sa svojim sinom – a između njega i njih nema nikakvog kontakta, sem ako kažemo da je neka veza mali kapital koji mu oni još od majke duguju. A sama ta majka, majčica, od koje je, kako sam izjavljuje, nasledio veselu prirodu i naklonost za fabuliranje?...“ Govornik se još više saže, spusti još dublje glas, a oči mu se ozariše... „Uvažena gospođo, kad se ona rastala sa ovim svetom pre osam godina (posle dugog oporavljanja u Karlsbadu, on se baš se bio vratio u svoju divno uređenu kuću), jedanaest godina nije je više video. Jedanaest godina, to je činjenica – čovek ne zna šta da kaže o tome. To ga je pogodilo, bio je najdublje potresen, svi smo to videli znamo to, bili smo radosni što su mu Erfurt i susret sa Napoleonom[43] blagotvorno pomogli da prebrodi taj udar. Ali za jedanaest godina nije mu palo na pamet ili mu to nije pošlo za rukom da svrati u svoj rodni Frankfurt, u roditeljsku kuću. O, ima izgovora i razloga koji su ga ometali: ratni događaji, bolesti, neophodna putovanja u banju. Radi potpunosti situacije navodim i ova putovanja, ali uz opasnost da time samo pogoršam stvari; jer su upravo putovanja u banju svakako pružala zgodnu priliku da se prošeta do kuće. On je propustio da to učini – ne pitajte mene zašto! Kad sam bio mali, učitelj veronauke se uzaludno trudio da mi muškarci primimo k srcu Spasiteljeve reči koje je kazao svojoj majci, i koje su na nas ostavile skoro nepodnošljiv, čak čudovišan utisak: ‘Ženo, kakva ja posla imam sa tobom?’ Uveravao nas je da nije mislilo tako kako zvuči – niti ono oslovljavanje naizgled bez poštovanja, niti pak ono što je sledilo, jednostavno da se u tome božji sin podredio svom uzvišenijem spasiteljskom poslanju – ono što je svima sveto. Uzaludno, tumaču nije pošlo za rukom da nas pomiri sa takvim rečima teksta koje su nam izgledale tako malo uzorne da niko ne bi želeo da mu pređu preko usana. Oprostite mi na sećanju iz detinjstva! Ono mi je odmah palo na pamet sa ovim u vezi i nehotice se meša sa mojim nastojanjem da vam objasnim ovo čudnovato, da vas utešim zbog onog upadljivog

[43] Erfurtski kongres organizovan radi susreta Napoleona i ruskog cara Aleksandra I Romanova od 27. septembra do 14. oktobra 1808. godine.

nedostatka inicijative. Kada je u kasno leto 1814, na svome putu na Rajnu i Majnu, opet jednom boravio u Frankfurtu, rodni grad ga nije više video sedamnaest godina. Šta je to? Kakvo je to zaziranje, kakvo smeteno izbegavanje i zlopamtivi stid određuju odnos genija prema njegovom poreklu i ishodu, prema zidinama koje su ga videle dok je još bio u povoju i iz kojih je izrastao u široki svet? Stidi li se on njih ili se stidi pred njima? Možemo samo da se pitamo i nagađamo. Ali, niti grad niti njegova divna majka nisu se pokazali ni najmanje dirnuti. Novine Frankfurtske Glavne pošte posvetile su jedan članak njegovom prisustvu – ja čuvam primerak tog teksta. A što se tiče njegove majke onda, uvažena gospođo! – njena se uviđavnost prema njegovoj veličini uvek izjednačavala sa njenim ponosom na čudo koje je poklonila svetu i sa njenom beskrajnom materinskom ljubavlju. On je, istina, bio daleko, ali joj je ipak slao knjigu po knjigu novog izdanja svojih celokupnih dela, ona nije ispuštala iz ruku prvu knjigu sa pesmama. Do jula one godine kad je umrla, dobila je osam knjiga i dala da se povežu u kožu."

„Moj dragi gospodine doktore", upade mu u reč Šarlota, „obećavam vam da neću dozvoliti da se postidim ni zbog ravnodušnosti rodnog grada ni zbog materine ljubavi. Ako vas dobro razumem, vi ste hteli da me obodrite da se na njih oboje i ja ugledam – kao da mi je to uopšte i bilo potrebno! Svoje male konstatacije ja sam napravila sasvim spokojno, i to ne bez smisla za ono čudnovato, ali bez gorčine. Vi svakako vidite da ja to činim kao prorok koji je došao bregu zato što breg nikako nije hteo da dođe njemu. Da je prorok bio tako osetljiv – on ne bi došao. Pa i on dolazi samo slučajno, ne zaboravimo to; stvar je upravo samo u tome što on i ne misli da zaobiđe breg – jer bi to baš ličilo na osetljivost. Shvatite me pravilno, ja svim tim ne želim da kažem da mi je materinska rezignacija naše uvažene počivše gospođe savetnikovice sasvim po volji. I ja sam majka, rodila sam čitavu četu sinova, i oni su mi dorasli do uglednih, vrednih ljudi. Ali ako bi se ijedan hteo ponašati onako kao prema savetnikovici njen musje[44] sin, i ne bi hteo doći u posetu jedanaest godina, već bi proputovao pored mog mesta u banju i opet natrag – toga bih ja naučila redu, neka mi to doktor veruje, toga bih valjano propustila kroz šake!"

[44] Od monsieur (fra.) – gospodin.

Činilo se da je Šarlotu obuzelo neko ljutito-veselo raspoloženje. Udarala je suncobranom pri svojim bučnim rečima, čelo joj se beše zarumenilo pod pepeljastom sedom kosom, usta se razvukla tako da to nije baš ličilo na osmeh, a u plavim su joj očima bile suze energije – ili uopšte nekakve suze. Od njih su joj se svetlucale oči kad nastavi: „Ne, priznajem to, takve materinske umerenosti kod mene ne bi moglo biti; a ni kao naličje ne znam kolikih zasluga ne bih dozvolila da mi sin pruža takvu milostinju. Videli biste kako bih ja, kao proročica bregu, doletela da ga naučim pameti – vi mi to možete verovati jer sam baš sada prispela da vidim šta radi breg, ne zato što bih imala neko pravo na njega, bože sačuvaj, ja nisam njegova majka, i on može da se vežba u milostinji prema meni koliko god ga volja – mada ne poričem da između mene i brega lebdi jedan stari neizmereni račun, i da me možda on i dovodi ovamo, taj stari neizmereni bolni račun…“

Rimer ju je pažljivo posmatrao. Reč „bolni“ koju je izgovorila bilo je prvo što je zaista pristajalo izrazu njenih usta i suzama u njenim očima. Teški čovek se čudio i divio kako žene umeju da izvedu tako nešto i kako one ostaju lukave čak i u osećanjima: ona se unapred pobrinula za tekst priče koji je izrazu bola, očigledno, doživotnog bola, suzama, razvučenim usnama, podmetao drugi smisao, interpretirala ga namerno krivo, tako da je izgledalo da pristaje uz ono veselo-ljutito pričanje, i već je dugo taj izraz bio tu u varljivoj vezi kad je pala reč njegovog pravog smisla, da čovek ne bi imao prava ni da pomisli da taj smisao dovodi u vezu sa ovim, već da ga naprotiv još uvek razume u smislu onoga što je ranije pričala, čime je sebi vremenom osigurala pravo na takav izraz i potrudila se da ne bude dobro razumljiv… „Rafiniran pol“, pomisli Rimer. „U pretvaranju neobično vešt, sposoban da nerazlučivo spaja pretvaranje i iskrenost, i zaista rođen za društvo i za intrigu srca. Mi muškarci smo medvedi i za salon nesposobni klipani u poređenju sa njima. Kada joj čitam karte i dokučim lukavstva, to je samo stoga što se ja isto tako razumem u bolu, jednom srodnom bolu i zato što smo mi sapatnici, sapatnici u bolu…“

Uzdržavao se da je ometa upadicama. Svojim razmaknutim očima gledao je nestrpljivo u njene iskrivljene usne.

Ona reče: „Četrdeset i četiri godine, moj dragi gospodine doktore, koje su se pripojile uz mojih ondašnjih devetnaest, ostalo je kao neka

zagonetka, mučna zagonetka, zašto bih to krila, ta milostinja sa slikama od senke, milostinja u poeziji, milostinja u poljupcu iz koga, kako on kaže, ne postaju deca, jer ona su, jedanaestoro na broju, ako računam i onu što su pomrla, došla sa druge strane: naime, iz moje prave i čestite ljubavi prema Kestneru. Treba o tome dobro da razmislite i zamislite da ja čitavog svog života nisam bila načisto sa tim. Ne znam da li su vama ti odnosi... Kestner je došao k nama u Veclar iz Hanovera godine 1768 kao Falkeov izaslanik, čim je počela inspekcija vrhovnog suda. Mora da znate da je Falke bio poslanik bremenskog Vojvode – to će jednom sigurno ući u istoriju, i ko bude hteo da stekne obrazovanje, moraće to znati, da se nikako ne zavaravamo. Evo dakle: Kestner je došao k nama u grad kao sekretar bremenskog poslanstva, miran, iskren, temeljan mlad čovek – ja petnaestogodišnja mala. Mada sam imala tek petnaest, on je odmah stekao moje srdačno poverenje čim je počeo, koliko mu je to veliko poslovno breme dopuštalo, da dolazi u našu kuću Teutonskog reda i zalazi u našu brojnu porodicu koja je baš pre godinu dana bila izgubila svoju dragu, uvaženu i nezaboravnu majku, koja je svetu poznata iz ‘Vertera’. Zbog ovoga je naš otac, činovnik, ostao sam u čoporu dece; a ja, njegovo drugo dete, još samo goluždravo pile, smatrala sam za svoju dužnost da kako najbolje umem popunim mesto pokojnice u kući i domaćinstvu, da mališanima brišem nosiće, da se pobrinem o njihovoj ishrani kako sam najbolje znala i sve održavam kako sam najbolje umela. Ovo stoga što naša Karolina, najstarija kći, nije za sve to bila ni raspoložena ni umešna. Ona se docnije, 1776. udala za dvorskog savetnika Hofrata Dica i poklonila mu pet valjanih sinova. Najstariji među njima, Fric, postao je isto tako dvorski savetnik pri Arhivu Vrhovnog državnog suda. To će se sve jednom morati saznati jer će se istraživati u cilju obrazovanja, u to sam već danas čvrsto uverena, ali neću da i vama ukažem na to da je Karolina, docnije postala na svoj način sasvim krasna žena, treba se postarati da istorija bude pravedna i prema njoj. Ali tada ona nije bila krasna; krasotica sam bila ja po opštem mišljenju, iako sam u to vreme bila samo slameno-žuto i vodeno-plavo goluždravo pile: tek iduće četiri godine postala sam malo ženstvenija – s izvesnom namerom, kako mi se čini, naime, za ljubav i po želji Kestnera koji je zbog moje domaćinske krasote odmah bacio na mene oko, zaljubljeno oko, nazovimo ipak stvari njihovim pravim imenom. I

kako je on u svemu znao šta hoće, odmah je znao, skoro od prvog dana, da mene, Lotiku, želi za dragu suprugu i domaćicu, kad jednom bude toliko daleko i po položaju i plati, pa bude mogao da se pokaže kao prosac. To je, naravno, bio uslov našeg dobrog oca, činovnika, da Kestner mora prvo to da uredi kako valja, pre nego što on blagoslovi našu vezu i da Kestner mora biti muž koji je u stanju da hrani svoju porodicu – da i ne govorim o tome da sam ja u to vreme bila goluždravo pile sa svojih petnaest godina. Ali to je već i tada bila zaručenje i čvrsti prećutni zavet sa obe strane: on, dobri čovek, hteo me bezuslovno zbog moje krasote, a i ja sam htela njega svim srcem, zato što je on mene toliko želeo i što sam verovala u njegovu čestitost – ukratko, mi smo se jedno drugom obećali, uzdali smo se jedno u drugo na ceo život, i ako sam se ja idućih četiri godine telesno malo prolepšala, i takoreći uobličila se kao žena, sasvim lepo uobličila, to bi se svakako i inače desilo, prirodno, bila je došlo vreme da od pilenceta postanem žena i da se, poetski rečeno, razvijem u devojku – to na svaki način. Ali po onome što sam osećala u zamišljala, bilo je to ipak drukčije – tada se to zbivalo i ispunjavalo iz dana u dan po nekoj svesnoj želji, iz ljubavi prema vernom čoveku koji me želeo i u njegovu čast, da bih se i ja, onda kad on bude mogao da se predstavi kao dostojan prosilac, isto tako sa svoje strane mogla predstaviti kao dostojna supruga i buduća majka... Ne znam da li razumete da mi je stalo do toga da naglasim da sam se ja po mom mišljenju razvila kao žena izričito za njega, dobrog, vernog čoveka, koji je čekao na mene, i postala lepa ili bar naočita cura?“

„Mislim da vas dobro razumem“, reče Rimer oborenih očiju.

„A onda, kad je to sve tako bilo, naišao je treći, prijatelj, dragi učesnik koji je imao dosta vremena, došao je spolja i sleteo na taj odnos i na te već izgrađene životne prilike, on – šareni leptir i letnja ptica. Oprostite što ga nazivam leptirom, jer on svakako nije bio nepromišljen momak – hoću da kažem: bio je on i nepromišljen, malo lud i kicoš u odevanju, lola koji je rado pozirao sa mladalačkom snagom i veselošću i rado predstavljao najdruštvenijeg čoveka u svom krugu, čovek koji je umeo najlepše da zabavi i kome je najbolja igračica radosno pružala ruku. Sve je to zaista bilo tako – iako mu nestašluk i sjaj letnje ptice nisu uvek dobro pristajali, jer je on ipak bio zato suviše ozbiljan i pun duševnosti i misli... ali baš sklonost prema dubokoj duševnosti i ponos zbog velikih misli bili su beočug

između ozbiljnosti i nepromišljenosti, između sete i samodopadljivosti, i, sve u svemu, on je bio vrlo drag, to se mora priznati: tako divan i dobar i uvek prostosrdačno spreman da pošteno izvrne smisao u nekoj ludoriji. Kestner i ja smo ga odmah zavoleli – sve troje smo se međusobno srdačno voleli; jer on, čovek koji je došao sa strane, bio je ushićen odnosima u kojima nas je zatekao i sav radostan da na njih sleti i da i on odatle malo srkne kao prijatelj i treći, za šta je imao sasvim dovoljno slobodnog vremena jer je zabatalio Vrhovni sud ili mu je on čak bio i odvratan, te nije baš ništa radio, dok se onaj moj, da bi zbog mene došao do nečega, mučio u pisarnici kod svog poslanika. Ja sam još danas ubeđena i hoću da to merodavno priložim kao građu za istraživanje ove povesti, da je prijatelj i time bio ushićen – mislim na Kestnerov poslovni teret – ne zato što mu je on pružao široko polje i šanse kod mene, ta on nije bio neveran, niko to za njega ne može da kaže. On, međutim, nije uopšte bio zaljubljen u mene, vi to morate pravilno da shvatite, već je bio zaljubljen u nas kao verenike i u našu buduću sreću, a moj dobri čovek bio mu je brat po srcu zbog te zaljubljenosti kome svakako nije mislio da bude neveran već ga je verno držao za ruku da bi me voleo zajedno sa njime i uzeo učešća u našim čvrsto zasnovanim odnosima – s rukom na njegovom ramenu a očiju uprtih u mene. Ali se pritom moglo desiti da se verna ruka malo zaboravi na ramenu i samo tek onako na njemu leži, dok su se oči zaboravljale na drugi način. Doktore, predstavite to sebi; ja sam za sve ove godine tako mnogo i podrobno o tome razmišljala dok sam decu nosila i vaspitavala ih, a i posle ovoga sve do današnjeg dana! Blagi bože, dobro sam zapažala i trebalo bi da nisam žena, pa da ne zapazim kako njegove oči polako zapadaju u nesklad sa njegovom vernošću i da on počinje da postaje zaljubljen, ne više u nas kao verenike, vek u mene, to jest u ono što pripada mom dobrom čoveku i u ono u što sam se ja za te četiri godine razvila za onoga i za ljubav onoga koji me želeo za ceo život i koji je hteo da bude otac moje dece. Onaj drugi mi je jednom dao da čitam nešto što mi je odalo i svakako trebalo da oda kako stvari stoje i šta on prema meni oseća, bez obzira na ruku položenu preko Kestnerovog ramena. To je bilo štampano, nešto što mu je bilo objavljeno – ta on je uvek pisao i pevao pesme, i doneo je sa sobom u Veclar jedan rukopis... nešto kao dramu, o Gecu fon Berlihingenu, vitezom sa gvozdenom rukom, koju je čitao njegovim prijateljima sa

kojima je zajedno ručavao kod Prestolonaslednika i zbog koje su ga između sebe zvali ‘čestiti Gec’. Ali je pisao i recenzije i tome slično, i jednu recenziju su mu objavili u ‘Frankfurtskim učenjačkim novinama’ i u njoj je govorio o pesmama koje je ispevao i objavio neki poljski Jevrejin. Ali o Jevrejinu i njegovim pesmama nije bilo dugo govora, već je ubrzo, kao da nije mogao srcu odoleti, počeo da govori o jednom mladiću i devojci koju je taj mladić otkrio u seoskom miru i u kojoj sam i pored sveg stida i smernosti morala da prepoznam sebe samu; toliko je tekst bio gusto načičkan aluzijama na moje odnose i moju ličnost i na tihi porodični, krug domaće, vredne ljubavi u kojoj se devojka svojom dobrotom i ljupkošću razvila u drugu majku svoje porodice. Devojka je toliko mila da njena umiljata duša neodoljivo privlači svako srce – držim se njegovih reči – te bi i pesnik i mudrac uvek rado hteli da idu u tu njenu školu da sa ushićenjem posmatraju urođenu vrlinu i urođenu dobrotu i graciju. Ukratko, aluzijama nije bilo kraja i trebalo bi da sam glupa kao cepanica pa da ne primetim na šta sve to cilja. I to je bilo onako kao kad se stid i smernost, istina, protive prepoznavanju ali ga ipak nikako ne mogu da spreče. Ali ono najgore što me toliko plašilo i toliko zaprepastilo, bilo je u tome što je mladić nudio devojci svoje srce, za koje je rekao da je mlado i toplo kao i njeno, stvoreno da sa njom naslućuje daleka i skrivena blaženstva ovog sveta (kako se izrazio) i u čijem ‘životvornom društvu’ (kako da ponovo ne prepoznam ‘životvorno društvo’!) bi želeo da je čvrsto zagrljenu odnese k zlatnim vidicima večite zajednice, (navodim doslovno) i besmrtno ustreptale ljubavi.“

„Dozvolite, draga dvorska savetnikovice, šta vi to ovde iznosite na videlo?“ upade joj u reč Rimer. „Vi mi saopštavate takve stvari – kao da ne uvidite od kolikog su značaja za izučavanje umetnosti. O toj ranoj recenziji ne zna se ništa – ja o tome, tu pred vama, sada prvi put čujem. Stari mi ju je sasvim... učitelj mi je taj dokumenat zatajio. Pretpostavljam da je to zaboravio...“

„To ne verujem“, reče Šarlota. „Tako nešto se ne zaboravlja. *S njom naslućivati daleka i skrivena blaženstva sveta* – to on sigurno nije zaboravio kao što nisam ni ja.“

„U tome, očigledno“, revnosno će doktor, „ima dosta veze sa Verterom i doživljajima koji čine njegovu osnovu. Uvažena gospođo, to je stvar od najvećeg značaja! Da li vi imate taj list? To se mora istražiti, mora se učiniti pristupačnim filologiji...“

„Trebalo bi da mi je čast“, odvrati Šarlota, „što sam poslužila nauci ukazujući na ovu pojedinost, iako mogu reći da mi skoro nije potrebno da za nju stičem još takvih sitnih zasluga.“

„Sasvim tačno! Sasvim tačno!“

„Ja nemam recenziju o Jevrejinu“, nastavi ona. „U tome moram da vas razočaram. On mi ju je u svoje vreme dao samo da je pročitam i bilo mu je stalo do toga da je čitam na njegove oči, nego bih ja odbila da sam očekivala da će se pritom moja smernost tako sukobiti sa mojom pronicljivošću. Pošto sam list vratila ne gledajući u mladića, ne znam kakvo je lice tada napravio. ‘Dopada li vam se?’ upitao me je prigušenim glasom... ‘Jevrejin se neće mnogo radovati', uzvratih ja hladno... ‘Ali ona sama, Lotika’, navaljivao je on, ‘je li se ona radovala?’ ‘Moje srce ostalo je isto’, odvratih ja... ‘O, kad bi i sa mojim bilo tako!’ uzviknu on, kao da već i sama recenzija nije bila dovoljna, već je bio potreban još i takav uzvik da mi pokaže da je ruka na Kestnerovom ramenu bila zaboravljena, a sav život sakupljen u očima kojima je gledao ono što pripada Kestneru i što se na meni istaklo samo za njega, pod pogledom njegove ljubavi koji greje i budi. Da, ono što sam bila i što je na meni bilo i što zaista moram nazvati ljubavnom draži mojih devetnaest godina, pripadalo je dobrom čoveku i bilo posvećeno našim poštenim životnim namerama. To nije cvetalo za ‘skrivena blaženstva’ i neku ‘besmrtnu ustreptalu ljubav’, to nikako. Ali vi ćete razumeti, doktore, i svet će to, nadam se, razumeti da se jedna devojka raduje i uživa u tome ako njeno devojačko cvetanje gleda ne samo čovek kome je ono namenjeno i koji ga je, rekla bih, i izazvao, već kad i drugi i treći imaju za to oko; jer to potvrđuje našu vrednost, nama i onome ko time raspolaže – kao što je i mene samu radovalo kad sam videla da se moj životni drug iskreno raduje mojim uspesima kod drugih, a naročito kod osobitog, genijalnog prijatelja, kome se divio i kome je verovao kao i meni ili, bolje rečeno, nešto drukčije nego meni, na način u kome je bilo nešto manje poštovanja; jer meni je verovao zato što je bio siguran u moju razboritost i pretpostavljao da ja znam šta hoću, a onome baš zbog toga što on sasvim očigledno to nije znao, već je smeteno i besciljno voleo u vetar, kao poeta. Eto, ukratko, doktore! Kestner mi je verovao zato što me je uzimao ozbiljno, a onome je verovao zato što ga nije uzimao ozbiljno, mada mu se ipak toliko divio zbog njegovog sjaja i njegovog genija i sažaljevao ga zbog jada koje mu je priređivala

njegova besciljna pesnička ljubav. I ja sam ga sažaljevala zato što je toliko patio zbog mene i što je iz dobrog prijateljstva dospeo u takvu zbrku. Ali me zbog njega mučilo i to što ga Kestner nije uzimao ozbiljno nego mu je verovao na način koji mu baš nije služio na čast, zbog čega me često grizla savest; jer osećala sam da nešto kradem od moga dobrog čoveka time što se umesto prijatelja osećam u duši uvređena zbog onakvog poverenja kakvo mu je on ukazivao, mada me isto tako ovo poverenje opet umirivalo i dozvoljavalo mi da zažmirim na jedno oko i pustim stvar, kad sam videla kako se opasno izopačuje prijateljstvo trećega i on zaboravlja onu ruku na prijateljevom ramenu. Da li to dobro shvatate, doktore, da li vam je jasno da je to osećanje uvrede već bilo znak mog sopstvenog udaljavanja od dužnosti i razboritosti, i da su me Kestnerovo poverenje i ravnodušnost činili malo lakomislenom?“

„Zahvaljujući svojoj visokoj službi“, odvrati Rimer, „postao sam dosta vičan u takvim finesama i mislim da prilično mogu da sagledam vaš ondašnji položaj. Ne krijem sebi, gospođo dvorska savetnikovice, ni teškoće koje vam je taj položaj doneo.“

„Zahvaljujem vam na tome“, reče Šarlota, „i tu zahvalnost za vaše razumevanje ne umanjuje fakt što je to sve bilo tako davno. Vreme tu zaista igra tako nemoćnu ulogu kao inače retko kad u životu, i ja mogu reći da je ondašnji položaj za ove četrdeset i četiri godine sačuvao svoju punu svežinu i blizinu koja uvek iznova i neposredno podstiče misli. Da, ma koliko da su te mnoge godine bile pune radosti i žalosti, ipak nije prošao nijedan dan kad nisam napregnuto razmišljala o ondašnjem položaju – što je zaista pojmljivo kad se imaju u vidu posledice i sve što je iz njega nastalo za svet književnosti.“

„Potpuno pojmljivo.“

„Kako je, gospodine doktore, lepo to vaše ‘potpuno pojmljivo’. Kako je prijatno i kako ohrabruje! Dobar partner u razgovoru svakog je trenutka spreman da izgovori tu dobru reč. Čini se da je ta, kako i kažete ‘visoka služba’, na vas dosta uticala i prenela na vas mnoge odlike ispovednika i velikog propovednika pokajanja kome bi se sve želelo reći i sve može reći, jer je njemu sve ‘potpuno pojmljivo’. Vi mi dajete hrabrosti da vam priznam još nešto što me muči u vezi sa lupanjem glave koje su mi tada i docnije prouzrokovala izvesna iskustva – naime, ulogu i karakter trećega koja dolazi sa strane i u

jedno savijeno gnezdo polaže kukavičje jaje svojih osećanja. Ja vas molim da ne negodujete zbog izraza kao što je 'kukavičje jaje' – imajte na umu da ste izgubili pravo da zbog toga negodujete, pošto ste pre mene upotrebili sličan način izražavanja – pa bilo to hrabro ili nepriličino. Tako ste, na primer, govorili o 'đavoljem biću', a 'đavolje' po mom mišljenju nije ništa manje podozriv izraz nego 'kukavičje jaje'. I ta je reč samo izraz dugogodišnjeg, neprekidnog i napregnutog lupanja glave – shvatite me pravilno, ja ne kažem: njena posledica, već samo njen izraz. Kao posledica ona ne bi bila ni lepa ni dostojna, to priznajem. Ne, takvi izrazi su u neku ruku još samo naprezanje i sem toga ništa više. Kažem samo ovo i ništa drugo: trebalo bi da čestit mladić devojku kojoj posvećuje svoju ljubav i kojoj ukazuje poštovanje – poštovanje koje je u isti mah i osvajanje i, razume se samo po sebi, utiče na devojku – utoliko više, naravno, ukoliko se dotični mladić prikazuje osobenijim i sjajnijim i ukoliko je njegovo društvo više uzbuđuje i u njenim grudima izaziva neki prirodan odziv... trebalo bi, mislim, da taj mladić devojku koja mu se dopada stvarno sam i izabere, da je sam otkrije na svom životnom putu, samostalno upozna njenu vrednost i izvuče je iz neznanog mraka – sve je to potrebno da bi je mogao voleti. Zašto da vas ne upitam ono zbog čega sam se tako često pitala za ovih četrdeset i četiri godine: kako može biti valjan mladić – pa ma koliko živosti unosilo njegovo društvo – kome nedostaje ta samostalnost nalaženja i voljenja, već dolazi da bude treći i da voli ono što se rascvetalo za drugoga i pomoću drugoga? Koga zaluđuje vereništvo drugih ljudi, ko sleće na tuđe životno delo i sladokusno iskorišćava tuđe pripreme? Ljubav prema jednoj verenici – to je ono čime sam razbijala glavu kroz sve godine svog braka i udovištva – ljubav, uostalom iskrena prema vereniku koja i pored sveg osvajanja, svakako nerazdvojnog od ljubavi, ni u kom slučaju ne misli da sužava prava onog koji je našao – ili bar ne drukčije osim najviše jednim poljupcem – koja sva životna prava i dužnosti bratski srdačno prepušta nalazaču i vereniku i unapred se zadovoljava time da dečicu koja će nići iz tako zasnovanog života svu do jednog drži nad krstionicom, ili bar, ako to ne bude bilo moguće, dobije isečke njihovih senki... Razumete li posle svega toga šta treba da znači kad kažem: ljubav prema jednoj verenici – i koliko to može postati predmet dugogodišnjeg lupanja glave? Time sam lupala glavu stoga

što mi pritom nije pošlo za rukom da odagnam jednu reč, i što pored najbolje volje i sveg zaziranja, nisam mogla zbog toga da je zaobiđem: reč ‘gotovanstvo’.“

Oni ućutaše. Glava stare dame drhtala je. Rimer zatvori oči i steže za trenutak usne. A onda reče izrazito mirno: „Kad ste vi našli hrabrosti da izgovorite tu reč, svakako ste računali sa tim da ni meni neće nedostajati hrabrosti da je čujem. Vi ćete se složiti sa mnom kad kažem da je zaprepašćenje zbog koga smo za trenutak zanemeli – samo zaprepašćenje pred božanskim odnosima i onim što podseća na božansko, a što je sadržano u toj reči i što vam svakako nije izmaklo kad ste dozvolili da vam pređe preko usana. Možete smatrati da sam potpuno na visini ove misli – molim vas da budete mirni u tom pogledu. Postoji božansko gotovanstvo, sletanje božanstva na ljudsko osnivanje života veoma blisko našim pojmovima, neko božanski skitničko učestvovanje u zemaljskoj sreći, uzvišenije odabiranje jedne ovde već odabrane žene, ljubavna strast Kneza bogova prema ženi jednog ovozemaljskog čoveka koja je dovoljno smeran i ponizan da se zbog takvog učešća ne oseća umanjenim i uniženim već uzdignutim i počašćenim. Njegovo poverenje i njegovo spokojstvo i svode se na skitničku božanstvenost učesnika u kojoj je sadržana izvesna realna beznačajnost, bez štete po strahopoštovanje i pobožno divljenje koje ona pobuđuje – što spominjem zato što ste vi kazali kako on nije ‘ozbiljno uziman’. Božansko, stvarno, i ne treba ozbiljno uzimati – ukoliko se ono, naime, pojavljuje kao gost u ljudskom. Zemaljski verenik može sa pravom sebi reći: ‘Ne mari, on je samo Bog’ – pri čemu ono ‘samo’, razume se, može biti puno najčestitijeg osećanja prema uzvišenijoj prirodi onoga koji učestvuje u ljubavi zajedno sa njim.“

„Bilo je, prijatelju, bilo je ispunjeno time, ali i suviše, naime tako da su se kod mog dobrog Kestnera mogli češće primetiti obziri i sumnje da li je on zaista dostojan onoga što ima pred uzvišenijom, iako ne sasvim ozbiljnom strašću drugoga; da li bi on bio u stanju da me učini srećnom kao onaj, i da li ne bi bilo bolje da, ma i sa najvećim bolom, izabere rezignaciju. Priznajem, bilo je časova kad nisam bila raspoložena, kad nisam od sveg srca bila spremna i voljna da ga oslobodim tih obzira. I sve to, doktore, pazite dobro sve to, iako smo oboje potajno naslućivali da je u ovoj strasti, ma koliko bola da mu je ona pričinjavala, bila posredi neka vrsta igre na kojoj nije bilo

nikakve ljudske nadgradnje, nešto kao sredstvo srca za van stvarne – skoro nismo smeli pomisliti: za vanljudske ciljeve.“

„Draga moja gospođo“, reče famulus[45] uzbuđeno i istovremeno opominjući i poučavajući, podižući kažiprst ukrašen prstenom. „Poezija nije ništa vanljudsko, bez obzira na njenu božanstvenost. Ima devet plus četiri godine kako sam njen nadničar i sekretar, i u prisnom odnosu sa njom prikupio sam o njoj mnoga iskustva, te zato mogu da govorim o njoj. Ustvari, ona je misterija, pretvaranje božanskog u ljudsko; ona je stvarno isto toliko ljudska koliko i božanska – fenomen koji podseća na najdublje tajne naše hrišćanske nauke, a uz to i na dražesno neznaboštvo. Jer bilo da je razlog za ovo u njenoj božansko-ljudskoj dvojnosti, ili u tome što ona sama predstavlja lepotu, ona na izvestan način teži da se ogleda sama u sebi, što nam stvara asocijacije o staroj dragoj slici dečaka koji se oduševljeno klanja odsjaju svojih sopstvenih čari. Kao što se u njoj sa osmehom ogleda sam jezik, tako se u njoj ogleda i osećanje, misao i strast. Samodopadljivost može biti nečasna po građanskim pojmovima, ali u višim krugovima, draga gospođo, njoj je sasvim nepoznat svaki prekoran prizvuk – kako da se lepota, da se poezija ne dopadne i samoj sebi. Ona to čini i u najbolnijoj strasti; pa je u patnjama ljudska, a u samodopadanju božanska. Ona se može sebi dopadati u neobičnim oblicima i karakterima ljubavi, na primer u ljubavi prema jednoj verenici, dakle prema već zauzetom i zabranjenom. Zapazio sam da nju, ukrašenu zavodničkim obeležjima njenog porekla iz nekog tuđeg, negrađanskog sveta ljubavi, oduševljava da ulazi u ljudske odnose i da u njima uzima učešća opijena krivicom u koju se strmoglavljuje i koju tovari na sebe. Ona ima u sebi mnogo svojstava velikog gospodina – i u njemu ima mnogo od nje – njega raduje da pred zaslepljenom devojčicom iz naroda, koja ga obožava i kod koje on bez po muke potiskuje običnog ljubavnika, razvija svoj ogrtač i pokazuje se u sjaju španske dvorske odore… Takve je vrste njena samodopadljivost.“

„Meni se čini“, reče Šarlota, „da je ta samodopadljivost povezana sa vrlo mnogo skromnosti, a da bih mogla da joj sasvim priznam opravdanost. Moja tadašnja smetenost – smetenost koju i danas

[45] Službenik ili pomoćnik, često naučnicima ili mađioničarima; kućna posluga u srednjemu veku.

osećam, to priznajem – poticala je samo iz uloge koja izaziva sažaljenje i kojoj se prilagodilo ono božansko, kako ga vi nazivate. Vi ste umeli, dragi moj, da date uzvišeno, veličanstveno tumačenje toj strašnoj reči koja mi je izmakla i ja sam vam zahvalna na tome. Ali, istinu da kažem, kako je ipak bilo jadno to božansko gostovanje u njemu, i u kakvo sramno čuđenje je ono bacalo nas obične srodne ljude, što smo bili prisiljeni da sažaljevamo tog trećeg člana društva, toga prijatelja koja je bio toliko sjajniji od nas smrtnika. Zar je njemu bilo potrebno da bude onaj ko prima milostinju? Jer isečak moje senke i pantljika sa grudi koju mu je Kestner poklonio, šta su bili drugo nego milostinja i milosrdni darovi? Ja dobro znam, oni su istovremeno bili i nešto kao žrtva, neka pokajnička naknada – ja, verenica, potpuno sam to razumela i dar je dat sa mojim pristankom. Pa ipak, doktore, čitavog života nisam prestala da mozgam o toj skromnosti ovog božanskog mladića. Ispričaću vam nešto o čemu sam isto tako mozgala četrdeset godina, a da to ipak u suštini nisam shvatila. To je bilo nešto o čemu mi je jednom pričao Born – praktikant Born koja je tada bio kod nas u Veclaru, sin predsednika Lajpciške opštine, svakako znate, njegov poznanik još sa univerziteta. Born je želeo dobra njemu i nama, a naročito Kestneru – izvrstan, dobro vaspitan mladić sa mnogo smisla za pristojnost, i kome se izvesne stvari nisu dopadale. On je bio zabrinut, kako sam docnije saznala, zbog njegovog odnosa i držanja prema meni koje je ipak potpuno ličilo na ljubavnu vezu opasnu po Kestnera, dakle bio je toliko zabrinut što mi se onaj udvara kao da me već otrgao od Kestnera i uzeo sebi. On mu je to rekao i prigovarao mu zbog toga kako mi je to docnije poverio, pošto je onaj otišao. ‘To, ortače, ne ide tako’, rekao mu je, ‘čemu to vodi i šta to činiš? Izlažeš devojku ogovaranju zbog tebe, i da sam ja Kestner, boga mi, meni se to ne bi dopadalo. Uzmi se u pamet, ortače!’ I znate li šta mu je on odgovorio? ‘Ja sam sada ludak’, rekao je, ‘što smatram devojku za nešto osobito, ako me ona prevari’ (‘ako jâ njega prevarim’ rekao je); ‘ako se bude pokazalo da je ordinarna i da joj je Kestner trgovačka glavnica da bi utoliko sigurnije lihvarila svojim čarima – taj trenutak koji bi mi to otkrio, taj prvi trenutak koji bi mi je približio, bio bi i poslednji trenutak našeg poznanstva’. Šta mislite o tome?“

„To je vrlo plemenit i nežan odgovor“, reče Rimer oborenih očiju, „koji svedoči o poverenju koje je polagao u vas, naime da vi ne

shvatate pogrešno poštovanje koje vam on ukazuje.“

„Da ne shvatam pogrešno. Ja se još i dan-danas trudim da to ne shvatim pogrešno, ali kako da se to pravilno shvati? Ne, on je mogao biti miran, ja uopšte nisam mislila da na glavnici svog vereništva lihvarim sa svojim dražima, za to sam bila isuviše glupa ili, po njegovim rečima, za to nisam bila dovoljno ordinarna. Ali, obrnuto, zar nije on sam stvorio glavnicu za svoju radnju, svoju strast baš na Kestneru i mojoj veridbi sa njim, strast koja je bila upućena jednoj već vezanoj devojci kojoj je bilo zabranjeno ‘da se njemu približi’? Zar nije baš on mene varao i mučio me svojom genijalno napregnutom privlačnom snagom koja mi je raspinjala dušu i kojoj se ja u šta je on bio siguran – nisam smela, ni htela, ni mogla povinovati? Jednom je u Veclar došao taj njegov prijatelj visok i mršav Merk – ja ga nisam volela, uvek je na sve gledao podrugljivo i nešto ljutito, jedno odvratno lice od kojeg me stezalo u grudima. Ali je bio pametan i stvarno ga je voleo na svoj način – iako inače nije voleo nikog živog – to sam dobro videla, pa sam zbog toga što njega voli ipak gledala blagonaklono prema njemu. Dakle, došlo mi je docnije do ušiju ono što je ovaj imao da kaže. Bili smo zajedno za vreme plesa i igranja fote sa Anhenom i Dortelčen[46] Brant – ćerkama prokuratora Branta, mojim susetkama i bliskim prijateljicama, koje su stanovale u iznajmljenoj glavnoj zgradi redovničkog dvora. Doroteja je bila lepa i krupna, mnogo kršnija od mene jer sam ja još bila pomalo žgoljava, i pored mog cvetanja u Kestnerovu čast – a oči su joj bile crne kao trešnje, zbog čega sam joj zavidela jer sam dobro znala da on ustvari voli crne oči, koje mu se zapravo više sviđaju od vodeno plavih. Okomi se, dakle, dugajlija na Getea i veli mu:

„Budalo“, veli, „što oblećeš oko verenice. Jurcalo jedno, zašto gubiš vreme na igre sa devojčicom? Tu je Doroteja – kršna kao Junona, crnooka – nje se ti prihvati, ona bi bila nešto za tebe, a slobodna je i nevezana. Ali ti nisi živ ako ne gubiš vreme!“

Anhen, Darotejina sestra, čula je to i docnije mi ispričala. *On* se samo smejao Merkovim rečima, pričala je Anke, i nije nimalo hajao za to, utoliko je laskavije za mene bilo, ako hoćete, što nije mislio da sa mnom gubi vreme i što Dorotejinu nevezanost nije smatrao nekom

---

[46] Dortelčen (tradicionalno nemačko žensko ime) – Doroteja, Dortel.

prednošću koja nadmašuje moje prednosti. Možda to uopšte nije smatrao nekom prednošću, ono bar ne prednošću koja je njemu bila potrebna. Ali je Loti iz knjige dao crne oči kao Dorotejine – ukoliko su to njene. Jer, neki vele, da izbor takve boje očiju može poticati od Makse La Roš: Brentanove iz Frankfurta, – kod koje je toliko ostajao dok je bila nevesta, pre nego što je pisao *Vertera*, dok im muž nije priredio scenu tako da ga je prošla volja da opet dođe u tu kuću. To su njene oči, kako ljudi pričaju, a neki bestidno govore da Verterova Lota nema ništa više od mene nego od mnoge druge. Šta vi mislite o tome, doktore, i kako to cenite kao čovek od lepih umetnosti? Nije li to previše, i kako da me teško ne vređa da na kraju, zbog samo malo crnila očiju, uopšte više ne budem Lota?“

Rimer zaprepašćeno vide da ona plače. Na licu stare dame koje je htelo da se sakrije okrenuvši se u stranu, nosić beše pocrveneo, usne su drhtale, a tanani vrhovi prstiju smešno su se žurno hvatali maramice, da bi njom preduhitrila suze koje su htele da poteku iz očiju boje nezaboravka, koje su brzo treptale. Kao što je već jednom ranije bilo, doktor to opet primeti: ona je plakala iz razloga koji se krio u ovom izgovoru. Brzo i lukavo, iz ženske potrebe za pretvaranjem, improvizovala je neki razlog da bi bespomoćnim suzama koje su joj već odavno navirale, suzama zbog nečeg nepojmljivog kojih se stidela, poturila prostiji i očigledan iako prilično glup smisao. Za trenutak je pritiskala maramicu šakom na oči.

„Draga, vrlo uvažena madam“, roče Rimer. „Je li to moguće? Zar vas može dirnuti i zadati vam ma i za trenutak bol jedna tako nepodobna sumnja u vaše dostojanstvo? Naš položaj u ovaj čas, opsedanje čije smo mi strpljive i, hteo bih da verujem, dobro raspoložene žrtve, ne bi mogao da vam pruži povoda za sumnju u to u kome nacija gleda istinski i jedini uzor one večne figure. Ja to kažem kao da bi uopšte i moglo biti ikakve sumnje u to vaše dostojanstvo, posle onoga – dozvolite! – što je sâm učitelj rekao o tome u trećem delu svojih ispovesti. Treba li da vas podsetim? Kao što umetnik, kaže on tamo, dabogme stvara Veneru studirajući mnoge lepotice, tako je i on dopustio sebi da svoju Lotu izgradi na svojstvima mnoge lepe dece; ali glavne crte, dodaje on, uzete su od one najmilije. Od najmilije, draga gospođo! I čiju on to kuću i poreklo, čiji karakter, pojavu i veselu životnu delatnost opisuje sa najfinijom

tačnošću koja ne dozvoljava nikakvu zamenu u – čekajte! – u dvanaestoj knjizi? Besposličari se mogu oko toga prepirati da li postoji samo jedan model za Verterovu Lotu ili više njih – junakinja jedne od ljupkih i najdirljivijih epizoda u životu našeg heroja, Lota mladoga Getea, poštovana gospođo, svakako je samo jedna...“

„To sam danas već jednom čula“, reče ona sa osmehom i pocrvenela lica proviri iza maramice. „Kelner Mager je sebi već dozvolio da to primeti.“

„Nemam ništa protiv toga“, prihvati Rimer odmereno, „da saznanje čiste istine delim sa prostotom.“

„To ustvari“, reče ona uz lak uzdah i obrisa oči, „i nije neka istina koja mnogo uzbuđuje, trebalo bi da to stalno imam na umu. Za jednu epizodu, razume se, dosta je jedna junakinja. Ali je bilo mnogo epizoda – kažu njih još ima. To je kolo u koje sam ušla.“

„Besmrtno kolo!“ dopuni on.

„U koje me sudbina uvela“, popravi se ona. „Neću da je optužujem. Ona mi je bila naklonjena više nego drugim ženama jer mi je pružila pun, uspešan život pored čestitog čoveka kome sam razborito bilo verna. Ima među nama bleđih, tužnijih likova koja su iščileli u samotnoj tuzi u našli pokoja pod preranom humkom. Ali kad onaj piše da se od mene, doduše, nije odvojio bez bola ali ipak čistije savesti nego od Frederike, onda pored toga moram reći: trebalo je da ga i u mom slučaju malo savest grize, jer je svojim besciljnim udvaranjem dosta oštetio osnove moga vereništva i raspinjao mi dušicu da je htela pući. Kad je onda otišao i mi čitali njegove listiće, kad smo, mi prosti ljudi, ponovo videli da smo sami u svom krugu, tada nam je zaista bilo teško na duši i samo smo želeli da o njemu govorimo po ceo dan. Ali nam je bilo i lako – osećali smo se zaista lakše, i sada se još dobro sećam kako sam onda mislila, uljuljkivala se u uverenju, da je ponovo uspostavljen svakidašnji život koja nama priliči: prirodan, pravi, mirni svakidašnji život, i da nam se povratio zauvek. Jeste, ali hoćeš! Ono tek sada započe, jer dođe knjiga i ja postadoh besmrtna dragana – ne jedina, sačuvaj bože, njih je čitavo kolo, ali najslavnija i ona za koju ljudi najviše pitaju. I tako sada pripadam književnoj istoriji, predmet sam istraživanja i hodočašća i figura kao Bogorodica pred čijom se panjegom tiska mnoštvo u katedrali čovečanstva. To je bio moj udes, i, ako dozvolite, ja se samo pitam kako dolazim na ovo? I zar je taj mladić, koji me celo ono leto

navodio na iskušenje i zbunjivao me, mogao postati tako velik da i ja sa njim postanem tako velika i da čitavog svog života ostanem u onoj napetosti bolnom veličanju u koje me bacilo njegovo ondašnje besciljno udvaranje? Šta su moje jadne i glupe reči da bi ostale za večna vremena? Kad smo se onda vozili sa tetkom na igranku i razgovor došao na romane, a potom na to kakvo je zadovoljstvo od igre, ja sam brbljala nešto o ovome i onome, i ne sanjajući za ime boga da brbljam za stoleća i da će to biti ovekovečeno u knjizi. Ta ja ne bih inače ni proslovila ili bih pokušala da kažem nešto što bi malo bolje priličilo besmrtnosti. Ah, ja se stidim kad to čitam, gospodine doktore, stidim se da sa time stojim u svojoj panjegi pred celim narodom! Trebalo je da mladić, kad je već bio pesnik, malo idealnije i pametnije udesi moje reči tako da sa njima bolje izdržim kao figura u panjegi katedrale čovečanstva. To je ipak bila njegova dužnost kad me već nezvan uvukao u takav svet večnosti...“

Ona opet zaplaka. Kad se već jednom zaplače, onda suze lako navru. I ovaj put, tresući glavom dok je bespomoćno kudila svoj udes, pritisne na oči maramicu koju je držala u ruci. Rimer se naže nad njenu drugu ruku koja joj je, u polurukavici, sa ridikilom i jabukom od suncobrana, ležala u krilu, i nežno položi svoju ruku na njenu. „Draga, uvažena madam“, reče on, „uzbuđenja koja su vaše mile reči izazvale onda u mladićevim grudima deli uvek čitavo osećajno čovečanstvo – za to se on kao pesnik postarao i tu nisu u pitanju same reči... Slobodno!“ reče on mehanički ne menjajući svoje držanje niti blagi utešni ton kojim je govorio. Neko je zakucao. „Smerno se zadovoljite time“, nastavi on, „što će vaše ime blistati za sva vremena među ženskim imenima koja obeležavaju epohe njegovog uzvišenog dela i koja će mladi ljudi koji se obrazuju imati da pamte kao Zevsove ljubavi. Pokorite se tome – a vi ste se već odavno tome pokorili – da vi, kao i ja, pripadate onim ljudima, muškarcima, ženama, devojkama na koje preko njega pada svetlost istorije, legende, besmrtnosti, kao na one oko Isusa... Šta je?“ upita on još blagim glasom pošto ustade.

Mager je stajao u sobi. Pošto beše čuo da se govori o Gospodu, stajao je sklopljenih ruku.

ČETVRTO POGLAVLJE

Šarlota žurno strpa maramicu u torbicu. Treptala je živo i uz brze i lake uzdahe šmrcala svojim pocrvenelim nosićem. Na taj je način likvidirala ono stanje koje je prekinuo kelnerov dolazak. Lice koje je pritom napravila bilo je izraz drugog raspoloženja: bilo je to vrlo ljutito lice.

„Mager! Opet vi?“ upita ona oštro. „Meni se ipak čini da sam vam kazala da imam razgovor o važnim stvarima sa doktorom Rimerom i da ne želim da mi se smeta!“

Mager je to mogao da ospori, ali je ipak ponizno odustao od toga da pobija njenu samoodbranu. „Gospođo dvorska savetnikovice“, samo reče on, podigavši ionako već sklopljene ruke prema staroj dami. „Hoće li gospođa dvorska savetnikovica ljubazno izvoleti da budu uverene da sam ja ovo uznemiravanje odlagao koliko je samo bilo moguće. Neutešan sam, ali ga na kraju nije više bilo moguće izbeći. Već više od četrdeset minuta čeka jedna nova poseta, jedna dama iz vajmarskog društva da bude prijavljena. Ja nisam mogao duže uskraćivati prijavu i odlučio sam se stoga, verujući u osećanje pravičnosti gospodina doktora i vaše sopstveno, koji su bez sumnje, kao i druge visoke i cenjene ličnosti, navikle da svoje vreme i dobrotu raspodeljuju tako da mnogima učine po volji.“

Šarlota se diže. „To je isuviše, Magere“, reče ona. „Već su tri sata prošla ili koliko, ni sama ne znam, nakon što sam se ionako uspavala. Nameravam da odem svojim rođacima koji su za mene svakako već zabrinuti, a vi biste da me zadržavate novim prijemima! To je zbilja isuviše. Ljutila sam se na vas već i zbog mis Kuzle, a ljutila sam se i zbog gospodina doktora, iako se međutim pokazalo da se ovde radi o izvanredno zanimljivoj poseti. A sada tražite od mene da se još zadržavam. Moram ozbiljno posumnjati u vašu odanost u koju želite da me uverite, pošto me na ovaj način prepuštate na milost i nemilost javnosti.“

„Gospođo dvorska savetnikovice“, reče kelner pocrvenelih očiju. „Vaše nezadovoljstvo rastrže srce koje je ionako rastrgnuto u sukobu svetih dužnosti. Jer kako da zaštitu od uznemiravanja našeg uzvišenog gosta ne smatram svojom svetom dužnošću! Ali hoćete li gospođo dvorska savetnikovice, pre nego što me zauvek osudite, ipak

ljubazno izvoleti da procenite da jednom čoveku kao meni moraju biti istinski pojmljiva osećanja uglednih ličnosti koje vest što kruži o vašem prisustvu u našoj kući nadahnjuje strasnom željom da stupe pred vaše lice!“

„Trebalo bi“, reče Šarlota uz strog pogled, „pre svega raspraviti pitanje ko je proneo tu vest.“

„Koja je osoba što traži da bude primljena?“ zapita Rimer koji isto tako beše ustao.

Mager odgovori: „Gospođica Šopenhauer.“

„Hm“ učini doktor. „Uvažena gospođo, ovaj čestiti čovek ima donekle pravo što uzima na sebe ovu prijavu. Ako smem da vam objasnim, reč je o Adeli Šopenhauer, dobro obrazovanoj mladoj ženi sa najboljim vezama, kćeri madam Johane Šopenhauer, bogate udovice iz Danciga koja živi kod nas već jednu deceniju. Ona je učiteljeva odana prijateljica, uostalom i sama je književnica i sopstvenica jednog salona punog duha gde je Učitelj, u vreme kad je više bio sklon izlascima, provodio veče vrlo često. Vi ste bili tako dobri da našoj razmeni misli pripišete izvesnu zanimljivost. Ako vas to ne bi isuviše zamorilo, i ako vam i vreme još dopušta, onda bih se zaista usudio na preporuku da toj gospođici poklonimo nekoliko trenutaka. Ne uzimajući u obzir poklon koji biste time učinili jednom osetljivom srcu, to bi bila, mogu vam za to jamčiti, i dobra zgoda za vas da se korisno obavestite o našim prilikama i odnosima, nesumnjivo bolje nego što ste je mogli imati u razgovoru sa jednim samotnim učenjakom. Što se njega tiče“, reče on smešeći se, „on će sada svakako otići sa bojišta – i on, nažalost, mora optužiti sebe što je na njemu ostao isuviše dugo...“

„Vi ste suviše skromni, gospodine doktore“, odvrati Šarlota. „Ja vam zahvaljujem na ovom satu razgovora koji će ostati kao vredan i važan u mom sećanju.“

„Bila su, ustvari, dva sata“, primeti Mager, dok je ona pružala ruku Rimeru koji se osećajno nad njom nagao. „Bila su dva sata, ako smem biti tako slobodan da to samo onako napomenem. I kako je na ovaj način ručak nešto odocnio bilo bi svakako preporučljivo da se gospođa dvorska savetnikovica, pre nego što uvedem gospođicu Šopenhauer, okrepe malim obrokom, jednom šoljom supe sa biskvitima ili prijatnom čašicom mađarskog vina.“

„Nemam apetita“, reče Šarlota, „a, uostalom, osećam se pri punoj snazi. Ostajte zbogom, gospodine doktore! Nadam se da ću vas opet videti ovih dana. Mager, u ime Boga zamolite gospođicu da uđe – ali sa primedbom, to vam izričito stavljam do znanja, da mi ostaju samo nekoliko minuta za pozdrav, a da je i to otimanje od rođaka koji me očekuju, otimanje koje se teško može opravdati.“

„Sasvim sigurno, gospođo dvorska savetnikovice! Da li bih smeo samo da podsetim: odsustvo apetita ipak ne znači i odsustvo potrebe. Ako mi gospođa dvorska savetnikovica dozvole da se vratim na ono što sam preporučio u pogledu malo osveženja... To bi ustima zacelo dobro činilo, tako da bi gospođa dvorska savetnikovica onda svakako bile raspoložene da prihvate predlog mog prijatelja, gradskog pandura Ririga... On sa jednim drugom održava red pred našom kućom i malopre je bio kod mene u tremu. On misli da bi se gradska publika lakše odbila i zadovoljno se razišla kada bi tek mogla da baci samo jedan pogled na gospođu dvorsku savetnikovicu, i iste bi vlasti i javnoj disciplini učinile uslugu ako pristanu da se samo za trenutak pokažu ljudima na ulaznim vratima ili bar i na otvorenom prozom...“

„Ni u kom slučaju, Magere! Ni po koju cenu! To je sasvim smešno, apsurdno traženje! Ta, bi li neko hteo da držim i govor? Ne, ne pokazujem se ni pod kojim uslovom! Ja nisam nikakva vladarka...“

„I više, gospođo dvorska savetnikovice! Više i uzvišenije od toga. Na današnjem stepenu naše kulture svetina ne trči za vladarima; ona trči za zvezdama duhovnog života.“

„Besmislica, Magere. Nemojte da me učite šta je to svetina, ne pričajte mi o prostačkim motivima njene radoznalosti koji imaju bedno malo veze sa duhom. To je izmotavanje. Ja ću izići ne gledajući ni levo ni desno kada završim sa posetama. Ali o ‘pokazivanju’ ne može biti govora.“

„Gospođa dvorska savetnikovica mogu o tome same da odluče. Samo je bolno kad čovek mora sebi reći da bi možda one tu stvar gledale u drugom svetlu posle malog osveženja... Idem. Obavestiću gospođicu Šopenhauer.“

Šarlota iskoristi ono malo minuta dok je bila sama da ode do

prozora i da se, skupi rukom muslinsku zavesu, i pogleda da uveri da je na trgu bilo još sve po starom, ali se opsedanje hotelskog ulaza skoro ne beše smanjilo. Glava joj je jako drhtala dok je virila, a od dugotrajnih doživljaja iz razgovora sa famulusom, obraze joj je pokrivala jasna vatrena rumen. Okrenuvši se, ona stavi gornju stranu prstiju obeju ruku na njih da spolja ispita toplotu koja joj je mutila oči. Ona, uostalom, nije netačno izjavila da se oseća sveže i čilo, iako je donekle osećala jektičavu prirodu te čilosti. Njom je ovladala neka opuštena poverljivost i grozničavo raspaljena govorljivost, nestrpljiva želja za daljim razgovorom i skoro razuzdano saznanje o nekoj nesvakidašnjoj lakoći na jeziku koja je bila dorasla i najvećem probiraču. Ona pogleda sa izvesnom radoznalošću na vrata koja su trebala da se otvore pred novom posetom.

Adela Šopenhauer, koju je Mager uveo u sobu, napravi dubok kniks iz koga je Šarlota prijateljski podiže pruživši joj ruku. Mlada dama, po Šarlotinoj oceni na početku dvadesete, bila je nimalo lepog ali zato inteligentnog izgleda. I sam način na koji je ona već od prvog trenutka pa zatim stalno pokušavala da sakrije skoro neprimetnu razrokost svojih žuto-zelenih očiju, delom čestim treptanjem, delom gledanjem naokolo a naročito gledanjem uvis, ostavljao je utisak nervozne inteligencije. A usta koja su doduše bila široka i tanka, ali pametno nasmešena i očigledno vična obrazovanom razgovoru, navodila su čoveka da previdi dugi obešeni nos, vrat koji je i sam bio dugačak i žalosno klopave uši, pored kojih su se, pod pomalo nemoguće oblikovanim slamnim šeširom iskićenim ružicama, pokazivali kovrdžavi pramenovi i padali na obraze. Devojčina prilika beše uboga. Bele ali ravne grudi gubile su se u batistanom prslučetu kratkih rukava koje je u otvorenoj čipki na grudima stezalo mršava ramena i vrat. Kroz probušene polurukavice na kraju tanke ruke prolazili su isto tako suvi, crvenkasti prsti belih noktiju. Njima je, pored ručice svog suncobrana, obuhvatala i nekoliko strukova cveća uvijenih u svilenu hartiju, zajedno sa nekim okruglastim zamotuljkom.

Ona odmah poče da govori, brzo, besprekorno, bez pauze među rečenicama i sa takvom umerenošću kojoj se Šarlota odmah i nadala iz tih pametnih usta. Ona su joj se pritom nešto vlažila, tako da je to, uz tečan govor sa lakom saksonskom bojom, zaista išlo kao

podmazano i Šarlota nije mogla da se otme potajnoj zabrinutosti da li će pritom doći do novog izražaja i njena raspaljena želja za pričanjem.

„Gospođo dvorska savetnikovice“, reče Adela, „koliko sam zahvalna što mi se vašom dobrotom ukazala sreća da vam odam svoje poštovanje – za to mi nedostaju reči.“ I ne zastajući, odmah nastavi: „Ja to ne činim samo u svoje skromno ime, već i u ime, ako ne i po nalogu – za takav nalog nije još bilo mogućnosti – našeg udruženja Muza, čiji su se duh i sloga, uostalom, sjajno potvrdili povodom prekrasnog događaja koji predstavlja vaše prisustvo u gradu. Ono utoliko što mi je jedna od naših članica, moja voljena prijateljica kontesa Lina Eglofštajn, iz onih stopa prenela tu vest koja daje krila, čim ju je čula od svoje devojke. Savest mi šapatom kaže da sam ja Muzalinu – oprostite, to je ime koje u udruženju nosi Lina Eglofštajn; sve mi imamo takva imena, vi bi ste se smejali kad bih vam ih kazala – da sam Linu već i u znak zahvalnosti morala obavestiti o koraku koji nameravam da učinim; jer ona bi mi se verovatno pridružila. Ali, prvo, ja sam tu odluku zaista donela tek posle njenog odlaska, a, drugo, imala sam teških razloga što sam želela da vama, gospođo dvorska savetnikovice, sama poželim dobrodošlicu u Vajmaru i da govorim sa vama u četiri oka... Smem li biti tako slobodna da vam predam ovo nekoliko lepih kata, kokotića i petunija pored ovog skromnog primerka domaće umetničke radionice?“

„Drago dete“, odgovori veselo Šarlota – jer ju je Adelino izgovaranje reči ‘petunija’ golicalo na smeh, i svoju veselost nije morala da krije pošto je ona mogla da se odnosi i na reč ‘Muzalina’. „Drago dete, to je dražesno. Kako ukusan sklad boja! Moramo se postarati da dobijemo vode za ova divno cveće. Tako lepe petunije“, i opet je spopade smeh.“ Skoro se ne sećam da sam videla...“

„U našem kraju ima mnogo cveća“, odvrati Adela. „Flora je blagonaklona prema nama.“ I ona pogledom pokaza na gipsanu figuru u panjegi. „Erfurtske kulture semena uživaju svetski glas već više od sto godina.“

„Dražesno!“ ponovi Šarlota. „A ovo ovde šta vi nazivate primerom vajmarske domaće veštine – šta je to? Ja sam radoznala stara žena.“

„O, moje reči su bile vrlo eufemistične. Jedna igračka, gospođo dvorska savetnikovice, delo mojih ruku, najskromniji poklon za dobrodošlicu. Smem li vam pomoći da razvijete? Tako, naokolo, ako

smem da zamolim. Isečena silueta izrađena od sjajne crne hartije i brižljivo prilepljena na beli karton, grupna slika, kao što vidite. To nije ništa drugo do naše Udruženje Muza, urađeno sa portretskom sličnošću kako mi još nikad nije pošlo za rukom. Ovo je pomenuta Muzalina, grofica Lina Eglofštajn, kao što sam rekla, ona peva zanosno i dvorska je dama – ljubimica naše Velike Kneginje – nasledne Princeze. Ovo ovde je Julija, njena lepa sestra, slikarka, zvana Julamuza. Ovo dalje sam ja, po imenu Adelmuza, nimalo doterana, kao što ćete mi priznati, a ova što me obgrlila je Tilamuza, hoću reći Otilija fon Pagviš – ljupka glavica, zar ne?“

„Vrlo ljupka“, reče Šarlota, „sve je to vrlo ljupko i neobično verno! Divim se vašoj veštini, moje drago dete. Kako je to urađeno! Ovi nabrani porupčići na haljinama i dugmenca, ove nožice stola i stolica, ovi uvojčići, nosići i trepavice! Jednom rečju, to je sasvim osobito. Oduvek sam visoko cenila umetnost rezanja senke i uvek bila mišljenja da njeno nestajanje treba žaliti kao gubitak za srce i razum. Utoliko se više divim iskrenom trudu sa kojim je ovde očito izvanredni prirodni dar razvijen i doveden do vrhunca...“

„Nešto se već mora da učini sa našim talentima ovde kod nas, ali se pre svega mora imati neki talenat“, odgovori mlada devojka, „inače se ne prolazi dobro u društvu i niko vas ne gleda. Ovde svi prinose žrtve muzama, to predstavlja lepo ponašanje, i to jeste lepo ponašanje, zar ne? I gore bi se moglo zamisliti. Ja sam još od malena imala izvrstan uzor u mojoj dragoj mami, koja se bavila slikarstvom još pre nego što se ovde nastanila, za života mog pokojnog oca, ali je tu svoju sposobnost počela ozbiljno da kultiviše tek ovde, uz to još svirala klavir mnogo bolje od mene, i osim toga učila italijanski kod Fernova – učitelja umetnosti koji je dugo živeo u Rimu. Ona je uvek sa najvećom brižljivošću nadgledala moje male pesničke pokušaje, iako sama nije obdarena da piše pesme, bar ne na nemačkom. Jednom je stvarno, pod vođstvom Fernova, sačinila jedan italijanski sonet u Petrarkinom duhu. Žena dostojna divljenja. Kakav li je utisak moralo onda praviti na mojih trinaest, četrnaest godina kad sam videla kako je ona umela da ovde uhvati korena i da za tili čas pretvori svoj salon u mesto sastajanja najlepših duhova. Ako ja u pravljenju silueta nešto dajem, onda to imam da zahvalim samo njoj i njenom primeru; jer ona je bila i sad je majstorica u isecanju cveća; i sam je tajni savetnik imao najveće zadovoljstvo da kod nas na čaju

u njenim isečcima...“

„Gete?“

„Pa da! On tada nije mirovao dok se mama nije odlučila da ceo jedan zaklon za peć ukrasi izrezanim cvetovima i sam joj je najozbiljnije pomagao pri nalepljivanju. Kao da ga gledam kako je pola sata sedeo pred jednim gotovim zaklonom i divio mu se...“

„Gete?“

„Pa da! Zaista je dirljiva ljubav velikog čoveka prema svemu što je napravljeno, prema proizvodu umetničke radinosti i veštine svake vrste, jednom rečju prema delu ljudske ruke. Njega čovek ne poznaje ako ga ne poznaje sa ove strane...“

„Sasvim ste u pravu“, reče Šarlota. „Ja ga poznajem čak i sa te strane i dobro vidim da je ostao onaj stari, hoću reći – mladić. Kada smo bili mladi, onda u Veclaru, on se radovao mojim malim vezovima na obojenoj svili, i pomagao mi iskreno i marljivo kad sam u svojoj crtanki pravila crteže za ove stvari. Sećam se jednog nikad završenog hrama ljubavi na čijim stepenicama prijateljica pozdravlja jednu hodočasnicu koja se vraća kući i u čijoj je kompoziciji on imao velikog udela...“

„Božanstveno!“ uzviknu gošća. „Ta šta kažete, draga gospođo dvorska savetnikovice. Molim vas, molim, pričajte dalje!“

„Ovako sa nogu bogme zacelo ne, draga“, odgovori Šarlota. „Umalo sam zaboravila da vas zamolim da se udobno smestite jer i bez toga mi, zbog vaše pažnje i ovih dragih poklona, utoliko teže pada što sam vas morala pustiti da tako dugo čekate.“

„Potpuno sam bila spremna na to“, odgovori Adela, pošto sede pored stare dame na jedno kanabe sa klupicama za noge – „da neću biti ni prva ni poslednja ličnost koja probija kordon vaše popularnosti da bi dospela pred vaše lice. Vi ste svakako vodili izvanredno zanimljiv razgovor. Ja sam se pozdravila sa ujka Rimerom prilikom njegovog odlaska...“

„Kako, on je vaš...“

„O, to ne. Ja njega tako zovem od detinjstva, kao što sam zvala i zovem sve one koji su nedeljom i četvrtkom bili stalni ili bar česti gosti kod mame na čaju: Majerove i Šiceove i Falkeove i barona

Ajnzidela – prevodioca Terencija[47]; majora fon Knebla i savetnika poslanstva Bertuha – koja je osnovao 'Književne novine', Grima i Kneza Piklera i braću Šlegel i Savinjijeve. Eto, sve njih sam zvala i zovem 'ujače' i 'tetka'. Čak sam i Vilanda zvala ujakom."

„A zovete li tako i Getea?"

„E, njega baš ne. Ali suprugu tajnog savetnika zvala sam tetka."

„Vulpiusovu?"

„Da, nedavno preminulu Geteovu suprugu, koju je on odmah posle ženidbe uveo kod nas, samo kod mame, jer je inače na drugim mestima išlo malo teže sa uvođenjem. Čak se može reći da je genije skoro jedino k nama dolazio, jer dok su mu dvor i društvo gledali kroz prste zbog slobodnog života sa sada pokojnom Vulpiusovu – ljutila ih je baš ta zakonita zajednica.

„A Baronica fon Štajn", upita Šarlota čiji se obrazi behu lako zarumeneli, „da li je i ona bila ljuta?"

„Ona najviše. Bar je izgledalo da naročito ne odobrava legalizovanje tog odnosa, dok joj je ustvari sama ta veza oduvek nanosio osetan bol."

„Njena se osećanja mogu shvatiti."

„O, svakako. Ali sa druge strane naš je učenjak napravio lep gest kad je ovu sirotu osobu učinio svojom zakonitom suprugom. Za užasnih francuskih dana 1806. godine ona je verno i hrabro stajala uz njega i on je izričito zaključio da dva čoveka koji su to zajedno prebrodili – pripadaju jedno drugom pred Bogom i ljudima."

„Je li istina da je u njenom ponašanju bilo ponešto nepoželjno?"

„Da, ona je bila ordinarna", reče Adela. „De mortuis nihil nisi bonum,[48] ali jeste bila ordinarna i u visokom stepenu proždrljiva i pohotljiva, jako crvenih obraza i pomamna za igrom, a i bocu je volela preko mere – uvek sa glumačkim svetom i mladim ljudima kad sama nije već bila baš mlada, uvek balovi pod maskama, gozbe i vožnje saonicama i studentske zabave, pa se dešavalo da su Jenski studenti mislili da supruzi tajnog savetnika smeju svašta da govore."

„Gete je tolerisao takvo ponašanje?"

---

[47] Publije Terencije Afer (oko 195. st. e. – 159. st. e.) bio je, nakon Plauta, drugi veliki pisac komedija u rimskoj književnosti.

[48] Latinska fraza: „O mrtvima sve najbolje".

„On bi zažmurio jednim okom pa se tome čak i smejao. Šta više, moglo bi se reći da je u izvesnom stepenu išao i na ruku slobodnom ponašanju te žene. Mislim stoga što je odatle izvodio pravo da sebi obezbedi slobodu sopstvenih osećanja. Pesnički genije svakako ne može crpsti svoje beletrističke inspiracije tek samo iz svog bračnog života.“

„Vi imate vrlo široka i slobodoumna shvatanja, drago dete.“

„Ja sam Vajmarka“, reče Adela. „Ovde Amor uživa vrlo veliki ugled, njemu se priznaju obimna prava i pored sveg osećanja za ono što je pristojno. Mora se isto tako reći da je kritika na prostačke želje za životom supruge tajnog savetnika od strane našeg društva bila više estetske nego moralne prirode. Ali, ko je hteo da bude pravedan prema njoj – morao je priznati da je ona svom velikom suprugu na svoj način bila izvrsna supruga, uvek obuzeta brigom za njegovo telesno zdravlje zbog koga nikad nije bio ravnodušan, i imala je mnogo razumevanja za uslove koji su mu potrebni za stvaranje… od koga, istina, nije ništa razumela – ni jednu reč, duhovno je za nju bila nepoznata zemlja, ali je o svetskom značaju tog stvaranja imala neki pojam pun strahopoštovanja. On se ni posle svoje ženidbe nikad nije odvikao svoga momačkog života i uvek je veliki deo godine živeo sam u Jeni, Karlebadu, Toplice. Ali kad je ona prošlog juna umrla u grčevima – a umrla je na rukama tuđih bolničarki, jer je i on sam ležao bolestan toga dana, pošto je njegovo zdravlje već odavno bila veoma kolebljivo – a ona oličenje života i to dotle da je izgledala neestetski i odvratno: kad je bila mrtva onda se on, kažu, bacio preko njene postelje i uzviknuo: ‘Ti me ne smeš, ne smeš ostaviti!’“

Šarlota je ćutala, zbog čega se gošća, čija civilizovanost nije trpela zastoj u razgovoru, požurila da nastavi.

„U svakom slučaju“, reče ona „bilo je vrlo pametno od mame što je – jedina u čitavom ovdašnjem društvu – primala tu ženu i sa puno takta joj pomagala da prebrodi sve neprilike… Jer time je utoliko čvršće vezivala velikog čoveka za svoj salon koji je bio u procvatu i čija je, naravno, glavna atrakcija bio on. Ona me isto tako bodrila da Vulpiusovu zovem ‘tetka’. Ali Geteu nisam nikad rekla ‘ujače’. To nije pristajalo. On me istina mnogo voleo i zbijao šalu sa mnom. Smela sam da dunem i ugasim fenjer kojim je osvetljavao put do nas. Tražio je da mu pokazujem igračke i igrao škotsku igru sa mojom omiljenom lutkom. Ali i pored toga: on je bio isuviše poznata ličnost,

ne samo za mene već i za odrasle, kako sam dobro videla, da bih ga nazvala ujakom. Jer iako je često bio i malo ćutljiv i nekako smeten kad je dolazio, tiho sedeo sam i crtao na svom stolu, ipak, je dominirao u salonu prosto zato što su se svi upravljali prema njemu a on tiranisao društvo, ne toliko što je bio tiranin koliko zato što su mu se drugi pokoravali i upravo ga prisiljavali da predstavlja tiranina. Onda je on i ostajao takav i vladao njima, lupao po stolu i naređivao ovo i ono, čitao pred njima škotske balade i zapovedao da dame u horu izgovaraju sa njime pripev, i teško onoj koja bi se zasmijala: tada bi sevnuo očima i rekao: 'Neću da čitam više'. Mama bi sa mnogo muke opet uredila stvar, tvrdeći da će ubuduće disciplina biti dobra. Ili bi se pak uveseljavao da neku plačljivu damu do smrti zastrašuje užasnim pričama o duhovima. On je uopšte voleo da zadirkuje. Tako znam još i to kako je jedne večeri naterao starog ujka Vilanda da skoro iskoči iz kože protivrečeći mu neprestano – ne iz uzbuđenja već iz bezobraznog obešenjaštva; ali Viland je to uzimao ozbiljno i strašno se ljutio; zbog čega su ga Geteovi trabanti, Majer i Rimer, sa visine tešili i poučavali: 'Dragi Vilande, ne smete to tako uzimati k srcu'. To nije bilo na svom mestu, kako sam jasno primetila i ja kao devojčica, a i drugi su to mogli da osete, samo Gete ne, za divno čudo."

„Da, to je čudnovato."

„Uvek sam imala utisak", nastavi Adela, „da društvo u svojoj želji za pokoravanjem samo kvari svoje gospodare i ljubimce i natura im tešku zloupotrebu njihove nadmoćnosti zbog koje konačno obe strane više ne mogu da osećaju zadovoljstvo. Čitavo jedno veče Gete je mučio društvo do potpune iznemoglosti jednom razvučenom šalom, na taj način što ga je prisiljavao da pomoću pojedinih rekvizita pogađa sadržinu novih komada koji nikome nisu bili poznati, a čije probe je baš održavao. To je bilo sasvim nemogućno, zadatak sa suviše nepoznatih, niko nije mogao da uspostavi vezu, i lica postajahu sve kiselija, zevanje sve češće. Ali on nije prestajao da navaljuje i stalno je držao čitavo društvo na mukama dosade, tako da se čovek pitao: zar on ne oseća kakvo nasilje vrši nad ljudima? Ne, on to nije osećao, društvo ga je bilo odviklo da to oseti, ali je teško verovati da se i on sam nije smrtno dosađivao pri ovoj groznoj igri. Tiranija je sigurno dosadan posao."

„Tu možda imate pravo, dete moje."

„A on po mome mišljenju“, dodade Adela, „uopšte nije rođen za tiranina, nego mnogo više za čovekovog prijatelja. Taj sam zaključak uvek izvlačila iz toga što je toliko voleo i izvanredno umeo da navodi ljude na smeh. Čovek sa ovim svojstvom svakako nije tiranin. On ga je očuvao kako onda kad je čitao glasno tako i kad je slobodno pričao priče i opisivao komične stvari i ljude. Njegovo čitanje nije baš najuspelije, to svi misle. Istina, čovek uvek rado i pažljivo sluša njegov glas koji ima neku lepu dubinu i sa radošću gleda njegovo uzbuđeno lice. Ali prilikom ozbiljnih scena on lako pada u patetičnost i deklamatorstvo pa i u preteranu gromoglasnost, i to nije uvek prijatno. Suprotno tome, ono što je komično izlaže on po pravilu toliko drastično i prirodno, sa tako dragocenim zapažanjem i nepogrešivim podražavanjem da je sav svet ushićen. A naročito kad je častio društvo veselim anegdotama, ili se prosto gubio u slikanju fantastične besmislice, onda se kod nas bukvalno sve kupalo u suzama od smeha. To je značajno: u njegovim delima uopšte vlada velika sređenost i istančanost karakteristika koja ponekad daje povoda za osmeh, ali ne i za smeh – koliko je meni poznato. A njemu samom ništa nije milije nego kad se ljudi previjaju od smeha zbog njegovih priča, i ja sam imala priliku da vidim kako ujka Viland pokriva svoju glavu salvetom i moli za odmor jer nije mogao da izdrži više, a i svi drugi za stolom behu se zacenili od smeha. On sam obično bi ostajao prilično ozbiljan u takvim situacijama, ali je imao neki naročiti način da blistavim pogledima i nekom veselom radoznalošću zaviri u taj smeh i tu sveopštu razdraganost. Često sam razmišljala šta znači to kad jedan tako veliki čovek, koji je toliko proživeo, podneo i stvorio, tako rado navodi ljude na gromki smeh.“

„To će biti stoga“, reče Šarlota, „što je ostao mlad u toj veličini i u teškoj ozbiljnosti svoga života sačuvao odanost smehu – to me ne bi čudilo, a i cenila bih to. U svojoj mladosti mi smo se smejali mnogo i do suza, udvoje i utroje i baš u onim trenucima kad je hteo da mi zada bol i padne u melanholiju, onda bi se ohrabrio, promenio bi se naglo i naterao nas na smeh svojim lakrdijama isto onako kao i ono društvo na čaju kod vaše gospođe majke.“

„O, pričajte dalje, gospođo dvorska savetnikovice!“ molila je mlada devojka. „Pričajte još o tim besmrtnim mladim danima udvoje i utroje! Šta je to meni, ludici jednoj? Znala sam ja kome idem, kome me nešto neodoljivo goni. A sada skoro da smetnem sa uma pored

koga ja to sedim na divanu, i tek mi vaše reči to ponovo ulivaju, skoro na moj užas. O, govorite još o onim danima, preklinjem vas!“

„Mnogo mi je milije“, reče Šarlota, „mnogo mi je milije da ja vas slušam, dobra devojko. Vi me zabavljate tako divno da sebi stalno nanovo moram da prebacujem što sam vas pustila da čekate tako dugo i još jednom vam zahvalim na vašem strpljenju.“

„O, što se tiče mog strpljenja... Ja sam toliko gorela od nestrpljenja da vas vidim, uzvišena gospođo, i da pred vama u mnogo čemu izlijem svoje srce, da to skoro i nije za pohvalu, jer sam bila strpljiva zbog ovog nestrpljenja. Ono što je moralno često je samo proizvod i sredstvo strasti i umetnost se, na primer, zaista može nazvati visokom školom strpljenja u nestrpljenju.“

„O, to je divno, dete moje. Divna opaska. Vidim ja da vi pored ostalih talenata imate i prilično sklonosti za filozofiju.“

„Ja sam Vajmarka“, ponovi Adela. „To čoveku doleti tek onako. Kad neko govori francuski pošto je deset godina živeo u Parizu, onda to više nije čudno, zar ne? Uostalom, mi smo u Udruženju Muza isto toliko odane filozofiji i etici koliko i poeziji. Mi tamo saopštavamo jedna drugoj ne samo naše pesme već i polemičke i analitičke rasprave koje posvećujemo našoj lektiri, onome što je najnovije u carstvu duhovitosti, kako se ranije govorilo – a sad se kaže u carstvu duha i stvaranja. Uostalom bolje da stari tajni savetnik ne sazna ništa o ovim sastancima.“

„Ništa? A zašto?“

„Više razloga govore protiv toga. Na prvom mestu on uopšte oseća ironičnu averziju prema ženama koje se bave umetnošću i mi bismo se bojale da se on ne ruga ovim težnjama koje su nama tako drage. Vidite, ovako se ipak ne može reći da veliki čovek nije bio naklonjen našem polu – to bi ličilo na tvrdnju koja se teško može braniti. Pa ipak se u njegov odnos prema ženama meša i nešto što odriče vrednost, skoro bih rekla: nešto grubo – muška zavist koja bi želela da nam zabrani pristup ka najuzvišenijem, ka poeziji i duhu i koja rado gleda u komičnom svetlu ono što je najnežnije u nama. Spadalo to ovde ili ne, tek on je, kad je jednom video nekoliko dama kako beru cveće na livadi, rekao da mu liče na sentimentalne koze. Smatrate li da je to blagorodno?“

„Ne sasvim“, odgovori Šarlota smejući se. „Zasmejava me“,

objasni ona, „što u tome ima nečeg tačnog, samo je rečeno na pakostan način. Ali, naravno, ne bi trebalo biti pakostan."

„Tačnog", reče Adela, „to je baš ono. Takva reč ima upravo nečeg ubitačnog. Ja se na šetnji ne mogu više sagnuti da uberem i stavim na grudi nekoliko dečice proleća, a da sebi ne ličim na sentimentalnu kozu, pa čak i kad upisujem neku pesmu u svoj album, bilo da je tuđa ili moja, opet sebi ličim na to."

„Ne bi trebalo da to toliko uzimate k srcu. Ali zašto inače Gete ne treba ništa da zna o estetskim težnjama vašim i vaših prijateljica?"

„Vrlo uvažena gospođo dvorska savetnikovice – zbog prve božje zapovesti."

„Kako to mislite?"

„Ona glasi", reče Adela, „'Nemoj imati drugih bogova osim mene'. Ovde smo, vrlo uvažena gospođo, opet došli na poglavlje o tiraniji – ali tiraniji koja ipak nikako nije naturena niti ju je društvo skrivilo, već je prirodna i sasvim nerazdvojna od izvesne nadmoćne veličine od koje je dobro zazirati i čuvati je, a da joj se čovek ipak ne podredi. On je velik i star i vrlo malo sklon da prizna vrednost onome što dolazi posle njega. Ali život teče dalje, on ne zastaje ni kod najvećih velikana; a mi smo deca novog života, mi Muzaline i Julamuze, novi rod – ali nimalo sentimentalne koze, već samostalne napredne glave odvažne prema svom vremenu i svom ukusu, glave koje već imaju svoje nove bogove. Mi poznajemo i volimo slikare kao što su pobožni Kornelius i Overbek u čije bi on slike, kako sam sama čula gde kaže, najradije pucao iz pištolja; i božanstvenog Davida Kaspara Fridriha za koga on izjavljuje da se njegove slike mogu isto tako dobro posmatrati i kad su tumbe okrenute. 'Tome ne treba dozvoliti da uzme maha', grmeo je on – prava tiranska grmljavina, neosporno, koju mi u Udruženju Muza sa svim strahopoštovanjem puštamo da se istutnji, dok u svoje knjige poezije upisujemo Ulandove[49] stihove i ushićeno zajedno čitamo Hofmanove[50] groteskne priče."

---

[49] Nemački pesnik, filolog i istoričar književnosti Johann Ludwig Uhland (1787 – 1862)

[50] E. T. A. Hoffmann (1776 – 1822) bio je njemački pisac romantizma, autor fantastičnih i gotičkih horora, pravnik, kompozitor, muzički kritičar i artist.

„Ne poznajem te pisce“, reče Šarlota hladno. „Vi, valjda, nećete da kažete da su oni i pored sve golicavosti dostigli pesnika, Vertera!?“

„Oni ga ne dostižu“, odvrati Adela, „pa ipak, izvinite zbog paradoksa – oni ga nadmašuju. Naime, prosto zato što su oni dalje odmakli u vremenu, zato što predstavljaju nov stupanj, bliži su nam, draži, srodniji, imaju da nam kažu nešto novije, osobitije nego neka veličina ukočena kao kamen koja naređujući i isto tako zabranjujući strmi u novo vreme. Molim vas, ne smatrajte da nemamo pijeteta! Bez pijeteta je upravo samo vreme koje napušta staro i donosi novo. Svakako, donosi manje posle većeg. Ali to što odgovara njemu i njegovoj deci, što je živo, što je savremeno, tiče se nas i, sa neposrednošću koja ipak nedostaje pijetetu, govori srcima i nervima onih kojima to pripada i koji tome pripadaju, koji su to u neku ruku doneli sobom.“

Šarlota je suzdržano ćutala. „Vaša porodica, gospođice“, reče ona prekidajući ćutanje sa malo veštačkom ljubaznošću – „vodi porekla, kako sam čula, iz Danciga?“

„Sasvim tačno, gospođo dvorska savetnikovice. Majčina potpuno, a očeva delimično. Deda moga pokojnog oca nastanio se kao veletrgovac u republici Dancig, ali su Šopenhaueri holandskog porekla. A kad bi to išlo po tatinim naklonostima, bili bi radije engleskog porekla, jer on je bio veliki prijatelj i poštovalac svega što je englesko, i sam je savršen džentlmen, a njegova seoska kuća u Olivi potpuno izgrađena i nameštena po engleskom ukusu.“

„Našoj kući, naime članovima porodice Buf“, primeti Šarlota, „pripisuje se englesko poreklo. Dokumente za to nisam mogla pronaći, iako sam se iz pojmljivih razloga mnogo bavila istorijom svoje porodice; vršila vrlo marljivo genealoške studije i prikupila mnoge važne povelje koje se na to odnose – naročito od smrti mog dragog Hansa Kristijana, kada sam imala više vremena za takva istraživanja.“

Adelino lice ostade za trenutak bezizrazno, jer nije odmah shvatila te „pojmljive“ razloge za ovo studiranje. A onda hitro shvati i uzviknu: „O koliko su zaslužni, koliko dostojni hvale ti vaši napori! Koliko su ti vaši pripremni radovi korisni za buduće generacije koje će želeti da budu sasvim tačno obaveštene o poreklu i rodnom tlu, o porodičnoj predistoriji žene vaše vrste i vašeg značaja za istoriju ljudskog srca!“

„Baš i ja isto pretpostavljam“, reče dostojanstveno Šarlota, „To sam, štaviše, i iskusila jer vidim da nauka već danas oseća potrebu da istražuje moje poreklo i ja smatram za svoju dužnost da joj u tome pomognem koliko mogu. Meni je stvarno pošlo za rukom da našu lozu pratim unazad do vremena pre Tridesetogodišnjeg rata. Tako je od 1580. do 1650. u Bucbahu u Veterau živeo neki upravnik pošte po imenu Simon Hajnrih Buf. Njegov je sin bio pekar. Ali već jedan od pekarevih sinova, po imenu Hajnrih, postao je kapelan, a vremenom i prvi pastir u Mincenbergu. Otada su Bufovi poglavito bili duhovnici i upravnici po zemaljskim parohijama u Krajnfeldu, Štajnbahu, Vindhauzenu, Rajhelshajmu, Gladerbahu i Nidervelštatu.“

„To je važno, to je dragoceno; to je izvanredno zanimljivo“, reče Adela u jednom dahu.

„Pretpostavljam“, odvrati Šarlota, „da će vas to zanimati i pored vaše slabosti prema manjim novinama literarnog života. Sem toga, pošlo mi je za rukom da ispravim jednu grešku koja se tiče mene same, i od koje je već pretila opasnost da neispravljena pređe u nasledstvo budućih pokolenja. Kao moj rođendan uvek je proslavljan jedanaesti januar, i Gete se držao toga i verovatno to čini još i sada. Ustvari, ja sam rođena trinaestog a krštena sledećeg dana – veclarska crkvena knjiga toliko je pouzdana da ne dozvoljava nikakvu sumnju u to.“

„Sve se mora učiniti“, reče Adela, „i ja sam sa svoje strane rešena da učinim sve što mogu kako bi se raširila istina o toj stvari. Pre svega trebalo bi to objasniti samom tajnom savetniku za šta će vaša poseta pružiti najbolju priliku. Ali ona draga dela vaše devojačke ruke, vezove koje ste onih besmrtnih dana radili na njegove oči, nezavršeni hram ljubavi i ostalo – šta je, ako Boga znate, bilo sa tim relikvijama? Mi smo se na moju veliku žalost udaljili od toga.“

„Oni su sačuvani“, odgovori Šarlota. „Pobrinula sam se da se ovi po sebi beznačajni predmeti sačuvaju i drže na sigurnom mestu. To sam stavila u dužnost svome bratu Georgu koji je već poslednjih godina života našeg pokojnog oca vršio dužnost upravnika nadleštva i postao njegov naslednik u kuću Teutonskog reda. Njemu sam stavila na dušu ove uspomene: hram, jednu i drugu izreku u vencu od girlandi, par vezenih torbica, crtanku i više drugih stvari. Treba svakako i sa time računati da će ove stvari u budućnosti imati muzejsku vrednost kao i kuća pa i sam dvor, soba za stanovanje dole

gde smo toliko sa njime sedeli i isto tako soba na uglu gore, sa ulice, koju smo zvali ‘Dobra sobica’, sa figurama bogova na tapetama i starim zidnim satom čiji je brojčanik prikazivao neki predeo i čije je kucanje i izbijanje on tako često sa nama prisluškivao. Ova Dobra sobica je po mom mišljenju čak pogodnija za muzej nego kao soba za stanovanje, i ako se ja budem pitala, tamo će se prikupiti ove uspomene pod staklom i okvirima.“

„Buduće generacije“, obeća Adela, „sve buduće generacije, a ne samo one iz naše domovine, već i iz inostranstva dolaziće na hodočašće, i biće vam zahvalne na vašem staranju.“

„Ja se nadam“, reče Šarlota.

Razgovor zastade. Gošćina civilizovanost kao da beše otkazala. Adela je gledala u pod po kome je tamo-amo vukla vrh svog suncobrana. Šarlota je očekivala njen polazak a da ga nije tako živo želela kao što bi se prema situaciji moglo očekivati. Ona štaviše beše zadovoljna kad devojka opet poče da govori tečnije nego ikad:

„Draga gospođo dvorska savetnikovice, ili ako vas smem osloviti sa poštovana prijateljice? Duša mi je puna prekora prema samoj sebi, pa iako je najneprijazniji prekor u tome što sam vreme koje ste mi poklonili prihvatila isuviše beskrupulozno, skoro mi je ravan po težini i prekor što ja taj poklon još i rđavo iskorišćujem… Ja kažnjivo traćim tako veliku priliku i prinuđena sam da mislim na motiv jedne narodne bajke – mi mladi ljudi sada imamo mnogo razumevanja za poeziju i narodne bajke – kad neko zahvaljujući čaroliji može da traži da mu se ispune tri želje, i on triput poželi nešto sporedno i beznačajno, i ne misleći na ono što je najbolje i najvažnije. Tako sam i ja u prividnoj bezbrižnosti brbljala pred vama o ovom i onom, a zbog toga propustila ono što mi zaista leži na srcu i što me – dozvolite da vam to najzad priznam – i doteralo k vama, jer se u tome uzdam u vas i računam na vas. Vi mora da se čudite, vi mora da ste zlovoljni što se usuđujem da vas zabavljam detinjarijama o našem Udruženju Muza. Pa ipak ja uopšte ne bih na to došla kad sa time ne bi upravo bili u vezi moja briga i strah koje sam u poverenju tako neiskazano rado izlila pred vas.“

„Kakva je to briga, dete moje i na koga ili na šta se ona odnosi?“

„Na jednu iskrenu ljudsku dušu, gospođo dvorska savetnikovice, na jednu voljenu prijateljicu, jedinu moju, ljubimicu moju, na najdražesnije, najplemenitije i sreće najdostojnije stvorenje, čije će

me zaplitanje u mreže nezaslužene, skroz nepotrebne, pa ipak izgleda neizbežne sudbine, još dovesti do očajanja – jednom rečju: na Tilamuzu.“

„Tilamuzu?“

„Oprostite, da, to je ime koje u udruženju ima moja ljubimica, ja sam ga već ranije uzgred pomenula, ime muze za moju Otiliju, Otiliju fon Pogviš.“

„Ah! A kakva to sudbina preti gospođici fon Pogviš po vašem mišljenju?“

„Ona se nalazi pred veridbom.“

„Ali, dozvolite... A sa kime to?“

„S gospodinom komornim savetnikom fon Geteom.“

„Ta šta kažete! S Augustom?“

„Da, sa velikanovim i mamzelinim[51] sinom. Smrt supruge tajnog savetnika omogućuje vezu koja bi za njena života naišla na otpor Otilijine porodice i uopšte na otpor društva.“

„A kakvu nesreću vi vidite u toj vezi?“

„Dozvolite mi da vam ispričam!“ zamoli Adela. „Dozvolite da pričajući olakšam svom ucviljenom srcu i zamolim vas da pomognete jednom milom, ugroženom stvorenju koje bi se na mene sigurno veoma naljutilo zbog takve molbe, iako joj je to potrebno onoliko koliko i zaslužuje!“

I skrivajući svoju razrokost čestim brzim pogledima ka tavanici, dok su joj se sa vremena na vreme vlažili uglovi širokih, pametnih usana, gospođica Šopenhauer poče sa svojim otkrićima.

PETO POGLAVLJE

(Adelina priča)

Po ocu, moja Otilija vodi poreklo iz holštajnsko-pruske oficirske porodice. Udaja njene majke, žene iz porodice Henkel fon

[51] Ovaj se termin koristio za neudate žene od oko sredine 18. veka do 1866. godine. Proizlazi od francuske reči mademoiselle.

Donersmark, za gospodina fon Pogviša bila je prava ljubavna veza u kojoj je, nažalost, razum imao isuviše malo udela. To je bar bilo mišljenje Otilijine babe, grofice Henkel, plemićke od soja kakav je rađalo minulo stoleće: trezvenog i odlučnog razuma koji ni u čemu ne okleva, duhovitog na zajedljiv i krepak način koji ne voli nikakva okolišenja. Ona je uvek bila protivna koliko lepoj toliko i nepromišljenoj posledici kojoj su odvela osećanja njene ćerke. Gospodin fon Pogviš beše siromašan, a ova loza Henkelovih isto tako. Ovo je možda bio razlog što je grofica, dve godine pre bitke kod Jene, stupila u vajmarsku službu i postala upraviteljica dvora kod naše mlade neveste, kneginje sa istoka i nasledne Princeze. Ona je nastojala da joj i kći dobije jedno slično mesto i možda joj je to i stavljala u izgled; istovremeno je svim silama radila na tome da se raskine taj brak kome je pretilo da se uguši u sve većim materijalnim nevoljama. Mala plata ondašnjeg pruskog oficira nije dozvoljavala način života koji bi odgovarao njegovom društvenom položaju, a pokušaj da se on održi bar na osrednjoj visini, vodio je sve težim novčanim neprilikama. Ukratko, razmirice supružnika dovedoše majčinu želju do trijumfa: odlučiše da se razdvoje i raziđu po slobodnom sporazumu, iako privremeno bez sudskog razvoda.

Niko nije zavirio u srce supruga, oca koji je kod svoje saputnice u nevolji ostavio dve ljupke devojčice, Otiliju i njenu mlađu sestricu Ulriku. Strah da bude izbačen iz voljenog i naslednog vojničkog poziva koji je za njega jedino bio moguć možda mu je iznudio tu tužnu odluku. Srce je krvarilo njegovoj ženi i možda neću preterati ako kažem da ona nije više doživela nijedan srećan čas od te kapitulacije pred nuždom i navaljivanjem majke koja je bila saveznik te kapitulacije. Što se tiče devojaka, u njihovu se dušu bio neizbrisivo urezao lik oca koji je bio lep čovek viteške spoljašnosti. Taj lik se naročito duboko urezao u dušu starije, romantičnije kćeri: sav Otilijin osećajni život i unutrašnji odnos prema događajima i raspoloženjima toga vremena, zauvek su ostali, kao što će te videti, određeni sećanjem na tog čoveka koji je iščeznuo.

Posle razdvajanja, gospođa fon Pogviš provela je ne koliko godina u Desau, gde je živela sasvim povučeno sa svojim kćerima. Tamo je doživela i dane poniženja i sramote, uništenje vojske Fridriha Velikog, slom domovine, prisajedinjenje južnih i zapadnih nemačkih

država u sistem vlasti strašnog Korzikanca.[52] Godine 1809. pošto je stara grofica mogla da ostvari obećanje da će joj isposlovati jedno mesto na dvoru, preselila se kod nas u Vajmar u svojstvu dvorske dame njenog presvetlog Visočanstva vojvotkinje Lujze.

Otiliji je tada bila trinaest godina, i bila je vrlo ljupko, darovito i originalno dete. Ona se razvijala pod izvesnim nesređenim i nepravilnim uslovima, jer služba kod kneževa nije baš najpodesnija za domaći red. Tako su zbog majčine zauzetosti na dvoru devojke bile mnogo prepuštene same sebi. U početku je Otilija stanovala na gornjem spratu zamka, a onda kod svoje babe. Provodila je naizmenično dane kod majke, kod stare grofice, na svakojakim časovima i kod prijateljica, među kojima sam bila i ja, mada sam bila malo starija. Naime ona je češće obedovala kod supruge višeg dvorskog komornika fon Eglofštajna sa čijim kćerima sam ja bila u najsrdačnijim odnosima, i tamo smo se skupile u savez duša u kome starost, po našem mišljenju, ne treba da se računa prema godinama; jer to su bile godine značajnog životnog napredovanja i za to vreme mi smo se od goluždravih ptičica pretvorile u odrasle ljude. U izvesnom smislu, uostalom – nežnost mi olakšavala to priznanje – u tom savezu Otilija je imala glavnu reč i bila duhovni vođa zahvaljujući snažnoj osobenosti svog karaktera i ranoj izrazitosti svojih shvatanja.

Ovo se naročito odnosi na političke stvari koje se danas u opštoj i individualnoj svesti povlače i ustupaju mesto onome čisto ljudskom, i to stoga što se naš svet, posle najtežih iskušenja i potresa u koje ga je po ovlašćenju sudbine strmoglavilo ono genijalno čudovište, vratio donekle spoljašnom miru i nalazi se pod zaštitom svetih sila reda, dok su onda te političke stvari skoro isključivo vladale u duhovnoj oblasti. Otilija im se strasno predavala i to sa takvim smislom i duhom koji su je u duši odvajali od čitave njene okoline, a da nije smela ništa izustiti o tom svom potajnom opozicionom stavu, izuzev preda mnom, svojom odanom prijateljicom kojoj je ona isto tako umela da ulije svoja osećanja i svoja shvatanja i koju je sasvim uvukla u svet svog verovanja i svojih nada, da bi zajedno sa njom uživala u zanosnoj draži tajne.

---

[52] Tako su Britanci nazivali Napoleona.

Kakve tajne? Usred Rajnske savezne države, čiji je Vojvoda dobio oproštaj od pobedonosnog Demona i kao njegov verni vazal vladao zemljom; tamo gde su svi još zadugo bili nepokolebljivo privrženi osvjačevom geniju i – ako ne sa oduševljenjem a ono sa odanošću – verovali u njegovu misiju čoveka koji je pozvan da uredi svet i organizuje kontinent – moja Otilija beše oduševljena Pruskinja. Nju nije zbunio sramni poraz pruskog oružja, već je bila prožeta verom u superiornost severnjačkog soja nad saksonsko-tirinškim, sa kojim je, kako se izražavala, bila osuđena da živi i prema kome je osećala nipodaštavanje koje je silom prilika morala da prećuti i to je samo meni poverila. Herojski raspoloženom dušom ovog milog deteta ovladao je jedan jedini ideal: to beše pruski oficir. Nije potrebno ni reći da je ovaj lik koji je bio predmet njenog kulta imao manje više jasne i uspomenom ozarene crte izgubljenog oca. Pa ipak su uz to delovale i opštije, tajanstveno snažne osetljivosti i njeni geni koje su je činile, vidovitom za daleke događaje o kojima mi drugi nismo ni slutili, dovodile u kontakt sa tim događajima i osposobljavale da u njima uzme učešća na neki način koji mi se činio proročanski, uskoro se stvarno i pokazao kao proročanski.

Neće vam biti teško da pogodite na koje događaje mislim. To je bilo ono moralno otrežnjenje i ponovno podizanje koji su u njenoj postojbini došli iza sloma; odlučan prezir, zabranjivanje i odbacivanje svih inače dražesnih, utančanih ali i rušilačkih tendencija koje su možda doprinele slomu i možda dovele do njega; herojsko prečišćavanje narodnog tela od lažnog sjaja i tričarija u shvatanjima i moralu i njegovo čeličenje za budući dan slave koji će doneti slom stranog gospodstva i rađaj slobode. To je bilo ozbiljna potvrda onoga što je sudbina ionako dosudila: ubоštva; a kad se pak od nevolje napravi zavet, otada je on jednak i dvema drugim kaluđerskim vrlinama i zahtevima: neporočnosti i poslušnosti; on je bio ravan odricanju, spremnosti na žrtvu, poslušnosti zajednice, životu za otadžbinu.

Dakle, o ovom potajnom moralnom procesu koji je neprijatelju i tlačitelju bio isto toliko nepristupačan koliko i tajna vojna obnova koja je sa tim išla naporedo, prodrlo je malo znanja u naš mali svet koji se uključio u pobednikov civilizovani život bez mnogo jada i čak uverenjem – mada sa ponekim uzdahom zbog zahteva i tereta koje je tiranin nametnuo. U našem krugu, u našem društvu samo je Otilija

bila sa time u potajnom dodiru punom osećajnog zanosa. Samo ovde onde bilo je ipak i po koja učena glava iz redova nastavnika koji su kao pripadnici mlade generacije nagoveštavali nosioce pokreta preporoda i sa kojima je moja prisna prijateljica uskoro započela revnosnu izmenu misli i osećanja.

Tada je bio u Jeni profesor istorije Hajnrih Luden, izvrstan čovek najplemenitijih rodoljubivih osećanja. Njemu je onog dana sramote i razaranja bilo uništena sva imovina i naučni pribor, tako da je svoju mladu ženu morao uvesti u potpuno opustošen i hladan stan pun najstrašnije prljavštine. Ali nije dozvolio da ga to slomi – on je javno izjavljivao da bi on, da je samo bitka dobijena, radosno podneo svaki gubitak pa i kao go prosjak klicao za neprijateljima u bekstvu – već je i dalje tvrdo verovao u stvar otadžbine, što je umeo na najvatreniji način da kaže i svojim studentima. Zatim je bio ovde u Vajmaru gimnazijski profesor Pasov, Meklenburžanin širokog i snažnog načina govora, tek u dvadeset i prvoj godini, vrlo učen i pritom nošen snažnim misaonim zamahom, oduševljen otadžbinom i slobodom. Predavao je grčki (privatno je uvodio u grčki jezik i mog brata Artura koji je tada kod njega stanovao), estetiku filozofiju jezika; ali nova i osobena ideja u njegovoj nastavi sastojala se u tome da se postavi most između nauke i života, od kulta starog doba ka rodoljubivim shvatanjima koja su nemačka i građansko-slobodarska; drugim rečima: u životvornom tumačenju i korisnoj primeni helenizma na našu političku stvarnost.

Dakle, sa takvim je ljudima Otilija održavala potajnu, skoro bih rekla konspirativnu vezu. Ali u isto vreme ona je vodila i život elegantnog člana našeg višeg društva koje je bilo u prisnim odnosima sa Francuzima i odano caru. I ja, kao njena verna prijateljica, nikada se nisam mogla oteti utisku da ona u tom dvostrukom životu uživa sa izvesnim sibaritizmom, da u njemu ume da nađe neku romantičnu draž. To je bilo draž protivrečnosti, i ona je po mom mišljenju igrala važnu i vrlo žalosnu ulogu u osećajnoj avanturi u koju moram da gledam moju ljubimicu upetljanu evo već četiri godine, i dala bih sve što je u mojoj moći samo da je iščupam iz te zamke.

Bilo je to početkom godine ruskog vojnog pohoda kad je August fon Gete počeo da nastoji da zadobije Otilijinu ljubav. Pre godinu dana beše se vratio iz Hajdelberga i skoro odmah stupio u dvorsku i državnu službu: bio je dvorski junker, aktivni prisuditelj pri

vojvodskom komornom kolegijumu. Ali voljom njegovog presvetlog Visočanstva „stvarnost" odlučivanja na dužnostima vezanim za ta zvanja bila je ograničena sa mnogo obzira. One su se morale uskladiti sa Augustovom pomoći velikom ocu koga je trebalo da rastereti od svakojakih dnevnih briga i poslovnih tričarija, da ga zastupa prilikom društvenih formalnosti, pa čak i na inspekcionim putovanjima u Jenu. Pomagao mu je i kao kustos njegovih zbirki i sekretar naročito onda kada je dr. Rimer napustio kuću da bi stupio u brak sa gospođicom Ulrih, drugaricom supruge tajnog savetnika.

Mladi August prihvatio se ovih obaveza sa tačnošću i čak – koliko su one bile domaćinske vrste – s računskom pedantnošću koja je odgovarala suvoći – zasad kažem samo: suvoći, a skoro bih i dopunila: namernoj i naglašenoj suvoći njegovog karaktera. Istinu govoreći, ne osećam žurbu da uđem u tajnu ovog karaktera i ostavljam to za docnije zbog izvesnog zazora koji je dosta čudno sastavljen od sažaljenja i odvratnosti; i niti sam bila niti jesam jedina kojoj taj mladi čovek uliva takva osećanja: na primer Rimer – to mi je sam kazao osećao je još onda pravi užas pred njim, i njegovu odluku da osnuje sopstveni dom jako je ubrzao povratak njegovog nekadašnjeg učenika u roditeljsku kuću.

Otilija beše u ono vreme počela da odlazi na dvor i može biti da se August prvi put sa njome tamo upoznao. Ali možda se to desilo i na Frauenplanu, za vreme nedeljnih kućnih koncerata koje je tajni savetnik priređivao nekoliko godina, i za vreme proba za te koncerte. Jer pored draži i prirodnih darova moja prijateljica ima i ljupko jasan glas koji bih rado nazvala telesnim izražajnim sredstvom i instrumentom njene muzikalne duše. Tom glasu je imala da zahvali za poziv u mali pevački zbor koji je jedanput nedeljno održavao probe u Geteovoj kući i koji se pre i posle ručka producirao pred gostima.

Ovo preimućstvo obuhvatalo je i lični dodir sa velikim pesnikom, koji, može se reći, od samog početka beše bacio oko na nju, rado sa njom ćaskao i šalio se i svoju očinsku blagonaklonost prema „stvorenjcu" kako ju je nazivao, nije uopšte prikrivao... Mislim da još nisam ni pokušala da vam ocrtam čari njene pojave – a i kako bih, to se rečima ne može naslikati – a ipak se baš ovde naročito ističe osobitost te devojačke draži, ona je od odlučujućeg značaja. Plavo, izrazito oko, najbujnija svetloplava kosa, jedan premali stas, nimalo

junonski,[53] već tanano lagan i ljubak – jednom rečju tip koji je oduvek imao sreću da laska osobenom ukusu, tip koji može onoga ko mu odoli dovesti do najviših počasti u carstvu osećanja i poezije. Neću pehu ništa više.

Podsetiću jedino još na to da je jednom, sa izvesnom vrlo ljupkom mondenskom damom došlo do vrlo slavne veridbe koja nije rezultirala brakom,[54] ali je događaj stvorio nepriliku svim čuvarima društvenog reda. A kad je sin tada odbeglog verenika počeo da obleće oko mile Otilije – vanbračni potomak jednog vrlo mladog plemstva, oko jedne fon Pogviš-Henkel-Donersmark – onda je to za aristokratsku ograničenost neosporno bila slična neprilika kao nekad u Frankfurtu… samo što se to sada nije smelo razglasiti zbog sasvim izvanrednog sticaja okolnosti u ovom slučaju i zbog sasvim naročitih zahteva koje je ovo veličanstveno novo plemstvo moglo da postavlja i koji je svesno i sa zadovoljstvom hteo da istakne u korist svoga sina. Sada ću reći samo svoje lično mišljenje, ali se ono zasniva na bolno tačnom posmatranju toka stvari i mislim da nije pogrešno. Moje je mišljenje da se otac prvi zainteresovao za Otiliju, i da je tek naklonost koju je on pokazivao prema njoj skrenula na nju sinovljevu pažnju – pažnju koja se lako pretvorila u strasti u kojoj je on ispoljavao isti ukus kao i njegov otac. On je to inače činio isto tako u mnogim stvarima – bar naizgled; jer, ustvari, radilo se o zavisnosti i prihvatanju očevog ukusa, a on sam, među nama rečeno, uopšte nije imao ukusa, što je baš najjasnije dokazao u svome odnosu prema ženama. Ipak, docnije o tome, biće još uvek blagovremeno! Mnogo više želela bih da govorim o Otiliji.

Možda bi se rečju „iščekivanje“ najprikladnije označilo stanje u kome je živelo milo stvorenje u vreme svoga prvog susreta sa gospodinom fon Geteom. Ona je imala udvarača još u najmlađim godinama i primila mnoge izjave poštovanja kojima se tu i tamo detinjasto priklanjala. Još nije istinski volela, i očekivala je svoju prvu ljubav; njeno je srce, takoreći, bilo ukrašeno za prijem onog boga koji sve potčinjava, i ona je verovala da upoznaje njegovu moć u osećanjima koja joj je ulio taj sasvim čudni pretendent koji je na

53 Pridev: lepa i impozantna žena, kao rimska boginja Juno.

54 Reč je o veridbi Getea sa Elizabet Šeneman (Lili iz njegovih pesama).

nepravilan način bio visokog roda... Samo se po sebi razume da je gajila najdublje poštovanje prema velikom pesniku; blagonaklonost koju joj je on ukazivao beskrajno joj je laskala – kakvo čudo onda što joj se činilo neodoljivim sinovljevo udvaranje koje je on činio sa očiglednim očevim odobravanjem i takoreći u njegovo ime? To je bilo kao da joj se kroz sinovljevu mladost, u sinu podmlađen, sam otac udvara. Mladi Gete ju je voleo – a ona se skoro nije ni ustručavala da u njemu vidi čoveka koji ju je probudio, čoveka koga joj je poslala sudbina, i nije sumnjala da i ona njega voli. Čini mi se da je ona u to bilo utoliko uverenija ukoliko joj se činila neverovatnijom njena naklonost i taj lik u kome joj se sudbina pojavila. O ljubavi je znala samo to da je to ćudljiva, neuračunljiva sila, suverena pre svega, koja se rado ruga razumu i utvrđuje svoje pravo nezavisno od ocene razuma. Ona je sasvim drukčije zamišljala mladića koga bi izabrala: da je stvoren više po njenom liku, vedriji, lakši, veseliji, svetlijeg duha nego što je to August. Što je on tako malo odgovarao tom unapred zamišljenom liku ličilo joj je na romantični dokaz da zaista oseća naklonost prema njemu.

Kao dete August nije pružao neku utehu, a kao dečak nije osobito mnogo obećavao. Nisu mu proricali dug život, a što se tiče njegovih duhovnih sklonosti, među prijateljima u kući preovlađivao je utisak da u tom pogledu ne treba baš mnogo očekivati. Onda se on iz prilične boléšljivosti svog ranog doba razvio u vrlo krupnog i naočitog mladića – pomalo teškog i sumornog, htela bih da kažem pomalo tamnog, a pritom imam na umu prvenstveno njegove oči koje su bile lepe ili zapravo mogle biti lepe kada bi samo u njima bilo više izraza i više sjaja. Ja govorim o njegovoj ličnosti u prošlosti da bih je bolje odmakla od sebe, da bih je takoreći nesmetano mogla oceniti. Ali sve što o njemu kažem, odnosi se na dvadesetsedmogodišnjeg mladića još u višoj meri nego na mladića kakav je bio u prvo vreme svog poznanstva sa Otilijom.

On nije bio osobito prijatan čovek koji ume da zabavlja društvo. Njegov duh kao da je sputavala neka neveselost i zlovolja da upotrebi svoje sposobnosti, neka melanholija koja bi se tačnije mogla nazvati beznadežnošću i koja je oko sebe širila neku prazninu. Bilo je sasvim jasno da taj nedostatak veselosti, to tupo odricanje proističe iz toga što je bio sin koji se uvek plašio bliske i obeshrabrujuće opasnosti od poređenja sa ocem. Biti sin velikana – velika je sreća, nešto veoma

prijatno, pa ipak i težak teret, stalno ponižavanje sopstvene ličnosti. Još kao dečaku otac mu je poklonio i posvetio jedan album koji se tokom godina, ovde u Vajmaru i po mestima u koja je putovao u društvu svog sina: u Haleu i Jeni, u Helštetu, Pirmontu i Karlobadu, punio zapisima svih slavnih ličnosti Nemačke pa čak i inostranstva. Skoro nije bilo zapisa koji ne zadire u ono svojstvo mladog čoveka koje je bilo najmanje njegovo lično, ali koje je bilo fiks-ideja svih: njegov položaj sina. Jednu mladu dušu mogla je uzdići – ali istovremeno i veoma zaplašiti ono što je profesor i filozof Fihte upisao: „Nacija vam postavlja velike zahteve, jedini sine jedinog čoveka naše ere." Ali kako da se shvati dejstvo koje je na ovu dušu izvršila jezgrovita rečenica koju je jedan visoki francuski činovnik upisao u tu spomenicu: „Sinovi velikih ljudi retko nešto predstavljaju u svetu novih pokolenja."

Da li je trebalo da on to shvati kao zahtev da bude izuzetak? I to je bilo mučno. Ali to bi se pre moglo shvatiti u smislu natpisa koji je Dante stavio na ulaz u pakao. Izgleda da je August sa zlovoljnom odlučnošću naumio da uopšte i ne dozvoli da se pojavi to ubitačno poređenje. On je ponajviše odbijao skoro sa ogorčenjem, pa čak i grubo, svaku pesničku ambiciju, svaku vezu sa svetom lepog duha i očigledno je hteo da u očima drugih ne bude ništa drugo nego praktičan svakidašnji čovek, trezven, poslovan i svetski čovek prosečne pameti. Vi ćete reći da se ponos koji osvaja i koji je dostojan poštovanja ogleda u tom odlučnom odricanju od uzvišenijeg čemu on nije smeo težiti i što je, ako se i nalazio u njemu u klici, morao poricati i potiskivati da ne bi na sve strane izazivao ono fatalno poređenje. Ali njegova nesigurnost u sebe, njegovo nezadovoljstvo i neraspoloženje, zlovolja i razdražljivost nisu bile takve da bi osvajale i teško su dopuštale da ga čovek nazove ponosnim. Zbilja se mora reći: on to više nije bio, on je bolovao od skrhanog ponosa. Do sadašnjeg položaja u životu dospeo je uz pomoć svakojakih olakšica koje mu je pružalo njegovo poreklo – možda bi bilo bolje reći: koje mu je ono nametalo. On ih je prihvatao iako ih ustvari nije odobravao niti mogao sprečiti da nagrizaju njegovu samosvest i njegovu muškost. Tok njegovog obrazovanja bio je sasvim slobodan, labav i pun popuštanja. Položaji koje je zauzimao pali su mu udeo a da se prethodno nije mnogo istakao svojim znanjem i svojim sposobnostima. Bio je svestan toga da za njih ne treba da zahvali

svojoj sposobnosti već tome što su ga tamo ugurali kao ljubimca. Neko drugi bi se samodopadljivo radovao što ga tako nose kroz život; a što se njega tiče, bio je stvoren da zbog toga pati. To je bilo časno; samo što on, dakako, ona preimućstva nikada nije ni odbijao.

Ne zaboravimo i nešto drugo! Ne zaboravimo da August nije bio samo sin svoga oca, već i svoje majke, sin gospođice, i da je ovo moralo uneti neku naročitu razdraganost i njegov stav prema svetu kao i u njegovo osećanje sopstvene ličnosti, oprečnost odlika ove i one vrste, plemstva i melezne nepravilnosti rođenja. Tu ništa nije promenilo što je Vojvoda[55] na molbu svog prijatelja, njegovog oca, već jedanaestogodišnjem dečku podario propter natales[56] sa dekretom o uzakonjenju, sa čime je bilo povezana plemićka titula... isto tako ni to što je šest godina docnije bilo slavljeno venčanje roditelja u „Dete ljubavi"; to je bilo isto tako čvrsto usađeno u glave – pa i u njegovu – kao i fraza „sin-jedinac". Jednom je izazvao neku vrstu skandala kada se kao dražestan trinaestogodišnji dečak osmelio da, maskiran u Amora, preda visokoj gospođi cveće i stihove prilikom maskenbala priređenog u čast vojvotkinjinog rođendana. Čuli su se protesti: jedno dete ljubavi, govorili su, ne bi se smelo pojaviti kao Amor među poštenim ljudima. Da li je taj prekor dopreo do njega? To ne znam. Ali možda se docnije u životu češće sukobljavao sa sličnim otporom. Njegov položaj štitili su slava i autoritet njegovog oca i vojvodina naklonost prema ovome. Ali je taj položaj ostao sumnjiv. Imao je prijatelja – ili bar onih koji se tako zovu – iz gimnazije, iz svoga zvanja, iz dvorske službe. Nijednog pravog prijatelja nije imao. Bio je za to isuviše nepoverljiv, isuviše zakopčan, isuviše prožet svojim izvanrednim položajem u visokom i sumnjivom smislu. Njegovo društvo uvek je bilo izmešano: ono koje mu je približila njegova majka bilo je pomalo cigansko – mnogo glumačkog sveta, mnogo vesele mladeži koja voli čašicu, i neverovatno rano bio je i sam naklonjen alkoholnim pićima. Nama draga baronica fon Štajn mi je pričala da je jedanaestogodišnji dečko popio u jednom veselom klubu klase svoje majke ništa manje nego sedamnaest čaša šampanjca i da je ona imala mnogo muke da ga odvrati od vina kad bi je posetio. Ona

[55] Karl August, veliki vojvoda od Saks-Vajmar-Ajzenaha (Vajmar, 3. septembar 1757- Graditz, 14. jun 1828)

[56] Povodom rođendana... (lat.)

je mislila – ma koliko to bilo čudno za jedno dete – da je to bila žudnja da pićem odagna svoj bol – bol uz određen povod, svakako, jer je tada doživeo udar videći oca kako plače dok ga je gledao. To je bilo teška učiteljeva bolest 1800 godine, zli kašalj i boginje koji su ga doveli do ivice groba. Teško se oporavljajući plakao je mnogo (iz slabosti; naročito je plakao čim bi ugledao dečaka – a ovaj je pak potom smatrao da će mu dobro činiti ako ispije onih sedamnaest čaša. Uostalom, njegov otac nije ni imao nešto naročito protiv toga, jer je njegov odnos prema divnim čarima vina bio oduvek vedar i prijateljski, te ga je rano dopustio i sinu. Mi ostali, naravno, nismo mogli a da mnoge neugodne crte u Augustovom karakteru, njegovu plahovitost, turobnost, divljinu i uz to grubost ne pripišemo njegovoj ranoj i nažalost uvek sve većoj naklonosti ka Bahusovim uživanjima.[57]

Dakle, u ovom mladom čoveku koji joj je ukazivao svoju ne uvek ljubaznu i zabavnu pažnju, mila Otilija je verovala da prepoznaje onoga koji je predodređen za nju, i koji je otelovljenje njene sudbine. Verovala je da ga i ona voli, kolikogod to bilo neverovatno, ili, kao što sam ja rekla, upravo zato što je bilo toliko neverovatno. U tom verovanju pomagala joj je njena plemenitost, njen poetski smisao za ono što je pobuđivalo zabrinutost u njegovom tragičnom životu. Sanjala je o tome da ga izbavi od demona, da mu bude anđeo čuvar. Ja sam već govorila o romantičnoj draži koju je ona umela da nađe u svom dvostrukom životu kao dama iz vajmarskog društva i potajna pruska patriotkinja. Ljubav prema Augustu doprinela je da tu draž oseti u novom, zgusnutom obliku; suprotnost između njenih osećanja i osećanja kuće čiji ju je sin opčinio dovela je paradoksalnost njene strasti do svog vrhunca i učinila da joj se ona baš zbog toga pokaže kao prava strast.

Ne moram ni da kažem da naš duhovni heroj i ponos Nemačke, koji je tako divno uveličao slavu nacije, nije nikada ni učestvovao u tuzi plemenitih srca zbog nesreće u kojoj se našla otadžbina, ni u entuzijazmu od koga je svima nama skoro srce pucalo kada je kucnuo čas oslobođenja, i da se i prema jednom i prema drugom držao hladno i takoreći nas izneverio pred neprijateljem. Tako i nikako drukčije. To se mora zaboraviti i preboleti, i pustiti da to izbriše

---

[57] Rimski bog poljoprivrede, vina, plodnosti.

divljenje koje osećamo prema njegovom velikom geniju, ljubav koju gajimo prema njegovoj velikoj ličnosti. Nesreća kod Jene[58] donela je i njemu teške neprijatnosti i to ne samo od strane francuskih pobednika, već i od Prusa koji su tu logorovali pred bitku, koji su prodrli u njegovu baštensku kuću i tamo polupali vrata i pokućstvo da bi time nahranili svoje vatre. Ali i u onome što je posle ovoga došlo morao je da snosi svoj deo tereta. Kažu da ga je pretresanje kuće stalo najmanje dve hiljade talira, dvanaest akova vina, a pljačkaši su mu dosađivali čak i u spavaćoj sobi. Pljačke kod njega ipak nije bilo, jer su stražari ubrzo postavljeni pred njegovu kuću; a kod njega su se uselili maršali Nej, Ogro, Lan[59], a najzad je došao i sam Monsieur Denon koga je dobro poznavao iz Venecije. On je bio generalni inspektor carskih muzeja i Napoleonov savetnik u pitanjima umetnosti, to jest u prisvajanju umetničkih dela u pobeđenim zemljama… Učitelju je bilo veoma prijatno što takav čovek stanuje kod njega, iako je docnije izgleda nastojao da prikaže da mu je do svega toga malo stalo. Profesor Luden, koga je to tako teško povodilo, pričao mi je jednom kako ga je četiri nedelje pošto se desio užas sreo kod Knebla gde se govorilo o velikoj nesreći i gospodin fon Knebl neprestano uzvikivao: „To je užasno! To je čudovišno!“

Gete je samo promrmljao neke nerazumljive reči i kad ga je Luden na to upitao kako je prošla njegova Ekselencija u danima sramote i nesreće, odgovorio je: „Ne mogu se ni na šta požaliti. Kao čovek koji sa neke čvrste stene gleda dole u pobesnelo more i brodolomnicima, istina, ne može da pruži nikakvu pomoć ali ga ni talasi koji udaraju u obalu ne mogu zahvatiti – i to je prema nekom klasičaru čak i prijatno osećanje.“

Onda se zamislio kako se zove taj klasičar; ali Luden koji je dobro znao o kome je reč uzdrža se da mu pritekne u pomoć, dok Knebl, i pored svojih malopređašnjih uzvika, ubaci: „Po Lukreciju!.“

„Tačno tako, po Lukreciju“, reče Gete i završi: „Tako sam ja ostao

[58] Bitka kod Jene (i Aueršteta) odigrala se 14. oktobra 1806. zapadno od reke Sal u današnjoj Nemačkoj između vojske Napoleona i tadašnjeg Pruskog kralja Fridriha Vilhelma III. Napoleon je ostvario odlučujuću pobedu nad Pruskom vojskom, time je eliminirajući iz rata protiv Napoleona (kao deo Šeste koalicije) sve do 1813.

[59] Ney, Augerau, Lannes.

tu zdrav i čitav i pustio divlju graju da pored mene prođe.“

Luden me uveravao da mu se po grudima razlivala neka ledena hladnoća na te reči izgovorene ustvari sa nekom lagodnošću. Ali ga je posle ovoga još mnogo puta podilazila jeza pri ovakvom razgovoru; jer kad bi on rekao još po neku potresnu reč o poniženju i nesreći otadžbine i o svom svetom verovanju u njen ponovni uspon, Knebl je, istina, više puta uzviknuo: „Bravo! Tako je“, ali Gete nije rekao ni reči ni okom trepnuo, tako da je Majer, odmah posle svojih uzvika, skretao razgovor na neko pitanje iz književnosti, a Luden se pak uskoro potom oprostio. Tako mi je pričao ovaj izvrstan čovek.

Ali kako je naš genije natrljao nos doktoru Pasovu, gimnazijskom nastavniku, zbog njegovih pogleda, to sam čula svojim rođenim ušima jer se to desilo u salonu moje majke, a ja sam bila prisutna kao još sasvim mlada devojka. Naime, Pasov koji je vrlo dobro govorio, na dugačko je izlagao uzbudljivim rečima kako je sva njegova duša prigrlila misao da se otkrivanjem helenske starine i razvijanjem grčkog duha uspostavi bar u duši pojedinaca ono što je Nemcima u celini sramno nedostajalo: oduševljenje za slobodu i otadžbinu. (Pritom treba primetiti kako su takvi ljudi pred moćnim čovekom stalno otvarali svoje srce prostodušno i bez ustezanja, jer nisu mogli ni pomisliti niti uopšte smatrati mogućim da iko može nešto prigovoriti idejama koje su njima izgledale tako zdrave i poželjne. Dugo je potrajalo dok su shvatili da veliki čovek uopšte ne pristaje u njihovo društvo i da se pred njim ne sme govoriti o tome.)

„Slušajte!“, rekao je tada. „I ja uobražavam da se ponešto razumem u klasike, ali ako neko misli da kod njih crpe smisao za slobodu i ljubav prema otadžbini, prete da se pretvore i svakog trenutka mogu da se pretvore u koještariju.“

Nikada neću zaboraviti sa kakvim je hladnim ogorčenjem izgovorio reč „koještarija“ koja je uopšte najgora pogrda za koju on zna...

„Naš građanski život“, nastavi on, „sasvim se razlikuje od života ljudi klasičnog doba, naš odnos prema državi sasvim je drukčiji. Umesto da se skuči u sebe, Nemac mora da primi svet u sebe da bi na svet uticao. Naš cilj ne sme biti neprijateljsko izdvajanje od drugih, već prijateljski odnosi sa čitavim svetom, izgrađivanje društvenih vrlina, pa i na štetu urođenih osećanja, čak i prava.“

Ovo poslednje rekao je zapovednički podignutim glasom i dodao lupkajući kažiprstom po stočiću ispred sebe: „Suprotstavljati se gospodarima, jogunasto dočekivati pobednika zbog toga što su nam grčki i latinski zavrteli mozak, a on se u sve to razume malo ili nimalo, detinjasto je i besmisleno. To je profesorski ponos koji čoveka čini isto toliko smešnim koliko mu i škodi.“

Ovde je zastao. I okrenut prema mladom Pasovu koji je obeshrabreno sedeo, završi on toplijim ali zabrinutim tonom: „Nikako ne želim, gospodine doktore, da vam pričinimo bol. Ja znam da vi imate dobre namere. Ali nije dovoljno imati dobre i čiste namere; čovek mora da ume da sagleda posledice svojih postupaka. Od vaših postupaka ja se grozim jer su oni još uvek plemeniti, još uvek nevini prethodni oblik nečeg strašnog, što će se među Nemcima jednog dana ispoljiti u najužasnijim ludostima i zbog čega bi se vi sami prevrnuli u grobu kad bi nešto od toga do vas doprelo.“

Zamislite sada opšte zaprepašćenje, tajac koji je nastao u sobi! Moja mama imala je muke da opet pokrene bezbrižan razgovor. Ali on je bio takav, tako se tada ponašao i pričinjavao nam bol rečju i ćutanjem u onome što nam je bilo najsvetije. Sve to svakako moramo objasniti njegovim divljenjem prema caru Napoleonu koji ga je godine 1808 odlikovao tako vidno u Erfurtu i podario mu orden Legije časti koji je naš pesnik uvek izričito smatrao svojim najmilijim ordenom. On je u caru gledao pravog Jupitera, poglavara koji uređuje svet, a u njegovom obrazovanju nemačkih država, u spajanju južnih, starih i ustvari nemačkih oblasti u Rajnski savez – nešto novo, sveže i nešto što mnogo obećava. Od toga je on očekivao srećno uzdizanje i prečišćavanje nemačkog duhovnog života koje će nastati u odnosu sa francuskom kulturom kojoj on sam, kako je izjavljivao, ima toliko da zahvali. Treba da imate na umu da ga je Napoleon uporno pozivao i čak zahtevao od njega da se preseli u Pariz, i da je Gete duže vremena razmišljao o tom preseljenju i raspitivao se o raznim praktičnim mogućnostima u vezi sa njim. Posle Erfurta nastao je između njega i Cezara sasvim prisan odnos. Car se sa njim ophodio takoreći na ravnoj nozi, i učitelj je svakako bio siguran da se ne mora bojati od njega zbog svog duhovnog carstva i nemstva, da Napoleonov genije nije neprijatelj njegovog genija – ma koliko sav ostali svet imao razloga da pred njim drhti.

Vi to možete nazvati egoističnom sigurnošću i prijateljstvom, ali

se na prvom mestu mora priznati da egoizam jednog takvog čoveka nije njegova privatna stvar, već se opravdava višim i opštijim pobudama; a na drugom mestu: zar je bio on sâm takvih uverenja i pogleda? To ni u kom slučaju – ma koliko bili teški tereti koje je strašni protektor nametnuo našoj maloj zemlji. Na primer, naš Šef kabineta – njegova Ekselencija državni ministar fon Foigt – uvek je verovao da će Napoleon uskoro sigurno potući i poslednjeg neprijatelja, a onda će ujedinjena Evropa moći da uživa mir pod njegovim vlasti. To sam više puta čula u društvu iz njegovih usta, i još se dobro sećam koliko on krajem 1813 godine nije odobravao pojave u Pruskoj koju svi hoće da pretvore u Španiju, invito rege.[60]

„Dobri kralj!“, uzviknuo je on. „Koliko ga treba žaliti, i šta li će najzad biti sa njim; a toliko je u svemu nedužan! Nama će biti potrebna sva naša mudrost i smotrenost da bismo se držali mirno, nepristrasno i bili verni caru Napoleonu, ako ne želimo da isto tako propadnemo.“

To su reči ovog mudrog i savesnog državnika koji vlada nama i dan-danas. A sam presvetli Vojvoda? Još posle Moskve, pošto je onako brzo ponovo ustrojio novu vojsku i naš ga Knez pratio odavde jedan deo puta prema Elbi, kuda je išao da tuče Pruse i Ruse koji su se udružili protiv njega protivno svakom očekivanju jer mi sasvim kratko vreme pre toga nismo mogli misliti ništa drugo nego da će pruski kralj opet marširati zajedno sa Napoleonom protiv varvara: još sa te pratnje vratio se Karlo August kući u punom oduševljenju, sasvim zanet „tim istinski izvanrednim bićem“, kako se izrazio, koje mu je ličilo na božjeg poslanika, na Muhameda.

Ali posle Licena dođe Lajpcig, i bi svršeno sa božjim poslanstvom: umesto oduševljenja prema heroju nastupi drugo, naime Pasovljevo oduševljenje za slobodu i otadžbinu; i moram reći da je teško shvatljivo, kako ljude lako i brzo urazumljuju i preokreću spoljni događaji i nesreća jednog čoveka u koga su verovali. Ali je još čudnije i teže shvatiti kad vidimo kako događaji nisu dali za pravo velikom i istaknutom čoveku, dok su dali za pravo mnogo manjima i skromnijima koji su sve to, kako ispada, ipak bolje znali od njega. Gete je o tome uvek govorio: „Vi, dobričine, samo tresite svojim

[60] Suprotno kraljevoj volji. (lat.)

lancima; taj čovek je isuviše velik za vas!“

I gle: lanci padoše, Vojvoda obuče rusku uniformu, mi oterasmo Napoleona preko Rajne, a oni koje je učitelj sažaljivo nazvao dobričinama – Luden i Pasov – bili su sad veliki prema njemu kao ljudi na čijoj je strani pravo, i kao pobednici. Jer 1813. je ipak bila godina Ludenovog trijumfa nad Geteom – ne može se drukčije reći. I on je to isto tako priznao postiđeno i pokajnički, i za Berlin napisao svoj svečani komad ‘Epimenides’, u kome je pevao:

„Ipak se stidim časova mirnih
patiti sa vama beše raj
jer zbog bola koji vas tišti
vi ste sad viši nego ja. “

I onda:

„Što iz ponora smelo može
po sudbi krutoj izići
i svlada pola zemnog šara
vratit se mora u ponor.“

Eto, vidite, tu je on u ponor poslao svog cara, čoveka koji će da uredi svet, svog peera[61] – bar je to učinio svečanom predstavom; jer inače i u sebi on, mislim, još uvek kaže „vi, dobričine“.

A njegov sin August, Otilijin ljubavnik, bio je istovetnog političkog ubeđenja kao i njegov otac; on u tome nije bio ništa drugo nego slika svog oca. On je potpuno bio čovek Rajnskog saveza u kome je video ujedinjenu Nemačku koju je ubrajao u kulturne zemlje, a pokazivao potpuni prezir prema varvarima sa severa i istoka, što mu je manje pristajalo nego Geteu starijem; jer je on sam imao u svom biću jednu crtu varvarstva, hoću da kažem preteranosti, čak grubosti pomešane sa nekom tugom, koja nije ostavljala plemenit već turoban utisak. Godine 1811. postavio je Car jednog poslanika kod nas u Vajmaru, Barona Sent Enjana, šarmantnog i humanistički nastrojenog plemića, mora se reći, i velikog Geteovog poštovaoca koji je uskoro uspostavio sa njim najprisniji odnos. August, sa svoje strane, nije imao ništa preče nego da se sprijatelji sa baronovim

[61] Pripadnik engleskog visokog plemstva.

sekretarom, gospodinom fon Volbokom, što, prvo, pominjem da vam pokažem gde je mladi čovek tražio prijatelje, i drugo, zato što je ovaj gospodin fon Volbok, dvanaestog decembra, kad je Napoleon vraćajući se iz Moskve, prolazio kroz Erfurt, isporučio Geteu carev pozdrav. A to je bilo nešto za Augusta, jer je on uvek izražavao pravi kult prema tiraninovoj ličnosti, što mu po mom mišljenju nije najbolje pristajalo, jer to obožavanje nije imalo prave duhovne podloge. Ali on još i danas čuva jednu zbirku Napoleonovih portreta i relikvija za koju mu je otac poklonio i svoj Krst Legije časti, jer ga više nije mogao nositi.

Može se reći da je ljubav zaista retko kada okovala dva različitija srca. August je obožavao Otiliju kao što je obožavao Napoleona – eto, ne mogu a da ne povučem ovo poređenje, ma koliko ono ostavljalo čudan utisak; a moja sirota ljubimica – videla sam to sa čuđenjem i užasom – priklanjala se nežno njegovom nezgrapnom udvaranju, ubeđena u bezobzirnu svemoć boga ljubavi koja sa smehom trijumfuje nad mišljenjem i osećanjima. Njoj je pritom bilo teže nego njemu koji je mogao da otvoreno iznosi svoja uverenja dok je ona svoja morala prikrivati. Ali ono što je nazivala svojom ljubavlju, njen sentimentalni, protivrečni doživljaj sa sinom velikog pesnika, ona nije krila niti je bilo potrebno da krije u našem malom svetu u kome osećanje i njegova kultura uživaju najnežnije poštovanje i mogu računati na opšte saosećanje. Što se mene tiče, ja sam bila njena bojažljiva prisna prijateljica koja je verno sa njom prolazila pojedine stadijume i epizode njene avanture. Ali se zato svojoj majci mogla utoliko smelije poveriti što se gospođa fon Pogviš već duže vremena nalazila u sličnim okolnostima prilikom ispovesti svoga deteta, kome se i sama poveravala, pokazivala razumevanje na ženski prijateljski način. Njoj je bilo stalo do lepog grofa Edlinga, jednog lepog južnjaka, maršala dvora i državnog ministra, uz to staratelja i tobož-tatica njenih kćeri, kućnog prijatelja i više od toga. Ona se nadala njegovoj ruci, imala je i razloga da se nada i očekivala njihovu odlučujuću reč kojom se međutim otezalo. Tako je Amor pružio majci i kćeri priliku za uzajamne izlive srca zbog dnevnih radosti i patnji, ushićenja, nada i razočaranja koja on tako izobilno pričinjava ljudima.

August i Otilija su se viđali na dvoru, u pozorištu, u kući njegovog oca, u ponekoj privatnoj prilici. Ali su se ljubavnici sastajali i izvan

društva i potajno za šta su najsigurniju priliku pružala oba stara vrta u blizini Ilma sa baštenskim kućama koja su pripadali jedan Geteu, a drugi Otilijinoj babi. Ja sam uvek bila pri ruci svojoj ljubimici prilikom ovih sastanaka i morala sam se prosto čuditi sa kakvim je uzdasima blaženstva otud dolazila i kako mi je, grleći me stidljivo, zahvaljivala na pomoći: jer mi se nesumnjivo činilo da ne zavisi od mene u ulozi treće i družbenice što mi je sastanak izgledao tako neplodan, a razgovor tako prazan, tako usiljen. Razgovor se neveselo i zapinjući vukao oko najnovijeg održanog kotiljona,[62] oko nekog dvorskog ogovaranja, nekog predstojećeg ili obavljenog putovanja i još bi najjače oživeo kad je bilo reči o službi mladog čoveka kod njegovog oca. Ali Otilija nije priznavala da joj je bilo neprijatno i dosadno. Pravila se kao da su im se prilikom tog praznog sedenja ili šetanja duše nalazile i svakako je u tom smislu govorila i svojoj majci od koje je verovatno u naknadu dobila obaveštenje da sada neposredno predstoji reč koju grof dosada nije izgovarao.

Tako su stvari stojale kada je u život tog dragog deteta ušao jedan događaj o kome ne mogu da govorim a da sva i sama ne ustreperim; jer sva lepota i veličina vremena skupile su se za nas obe u tom događaju i otelotvorile se kroz njega. Granulo je proleće 1813. Kakve su se veličanstvene stvari dešavale u Pruskoj – ustanak patriota, njihova pobeda nad kraljevim oklevanjem, uspostavljanje dobrovoljačkog korpusa kome je, spremnom na oduševljeno odricanje od obuke i ugodnosti, željnom da stavi život na kocku za domovinu, priticala najplemenitija mladež zemlje – o svemu tome, već sam to rekla, dopreo je do nas u početku samo neznatan i prigušen glas. A ono o čemu sam vam već isto tako govorila bila je nežna veza koju je održavala duša moje prijateljice sa sferom nestanka njenog oca i koju su svakako pomagale opipljivije vesti koje su joj donosili njeni pruski rođaci. Njeno bi milo biće zadrhtalo i usplamtelo pri dodiru sa onim što se spremalo, što se već događalo, a što je ona, živeći u našoj idiličnoj sredini, odavno željno iščekivala, odavno naslućivala. Junački narod kome je prema svojim osećanjima pripadala krvlju i dušom, ustao je da zbaci sa sebe sramotu tuđinske tiranije! Čitavo njeno biće nestajalo je u oduševljenju, i kako je njen narod svojim primerom raspalio celu Nemačku na borbu za čast i

[62] Francuski društveni ples; muzika za taj ples (cotillon, fra.)

slobodu, to je odvukla mene za sobom i potpuno me zadojila svojom mržnjom i svojom žarkom nadom. A ipak, ni u mržnji ni u nadi nije ni inače više bila sama u gradu, kao ranije. Otadžbinska zavera tinjala je već i ovde ispod pokrivača vernosti Rajnskom savezu i pobožnosti prema Napoleonu, i mladi plemići kao komornik fon Špigel i vladin savetnik fon Foigt potajno su uspostavili sa Prusima u Jeni jednu vratolomnu vezu da bi im davali znake o zbivanjima u Vajmaru. Uskoro se Otilija sa njima našla i uzela strasnog i vatrenog učešća u svim njihovim ujdurmama. Igrala se glavom i, delom da bih je zadržala a delom iz sopstvenih pobuda, bila sam joj drugarica u ovim političkim tajnama kao što sam to bila i u tajnama njenog devojačkog srca prilikom sastanaka sa Augustom fon Geteom. Ne bih umela reći koja mi je od te dve tajne ulivala veći strah i zabrinutost za nju.

Poznato je koliko su u početku malo nade pružali vojnički događaji. Otiliji je, istina, pala udeo ta sreća da u Vajmaru vidi prusku uniformu, jer je sredinom aprila, baš šesnaestog, sećam se kao da je danas bilo, jedno odeljenje husara i strelaca konjanika izvršilo prepad na naš grad prilikom koga su zarobili ono malo francuskih vojnika koja su se ovde nalazili i, ponovo se povlačeći, odveli ih sa sobom. Carska konjica koja na tu vest dođe ovamo iz Erfurta, ne našavši Pruse u gradu, vratila se u mesto svoga logorovanja: međutim prerano, jer sledećeg jutra – predstavite sebi Otilijino ushićenje! – uđoše u grad konjički odredi mlađeg Blihera, opet husari i zeleni strelci, dočekani klicanjem od našeg stanovništva; i poče igranje i bančenje čija je bezbrižna neobuzdanost izazivala izvesnu strepnju kod ozbiljnog čoveka i osvetila se posle svega nekoliko sati. Francuzi! Začu se uzvih i naši oslobodioci pojuriše sa gozbe k oružju: Behu to brojno nadmoćnije trupe generala Sušona koje prodreše u grad. Borba je bila kratka i u njoj Francuzi ponovo postadoše gospodari grada. Drhteći za krv naših junaka kojima tek što smo veselo donosili vino i jelo, sedele smo mi u svojim sobama pažljivo osluškujući kroz zavese uličnu buku koju su ispunjavali prodorni zvuci rogova i praštanje pušaka. Ulična borba se, međutim, prenela u park i ispred grada. Pobedu je odneo neprijatelj. Ah, on je na nju bio isuviše naviknut, pa i protiv volje čovek skoro nije mogao a da ne oseti da je to pobeda reda nad bunom, i to dečački budalastom bunom, kako se pokazalo njenom propašću.

Mir i red su blagotvorni, pa ma ko ih održavao. Morali smo da se brinemo za smeštaj Francuza kojim je grad bio opterećen skoro do vrhunca njegove nosivosti i njegovih sila, i koji će ga otada zadugo pritiskivati. Ali mir se bio opet vratio, saobraćaj na ulicama slobodan do sunčevog zalaska i pod, naravno, noćnom pobednikovom zaštitom mogao je građanin da ide za svojim uobičajenim poslovima.

Ne znam kakav je potajni nagon, kakva slutnja idućeg dana navela Otiliju da me ubrzo posle ručka povede u šetnju. Posle jedne kišovite noći mamio je aprilski dan nežnom vedrinom, blistavi vazduh bio je pun slatke prolećne nade. Zajedno sa ovim delovala je i neka omama radoznalosti da se u sigurnosti pešači ulicama kojima su juče besnele strahote ljudske borbe, tragovi koje je ona po njima ostavila, kuće oštećene puščanim mecima, tu tamo i po neki zid poprskan krvlju, da se sve to razgleda sa užasom u kome se kod nas žena ipak meša i mnogo zazornog divljenja, pa čak i oduševljenja prema teškoj i divljoj hrabrosti drugog pola.

Dolazeći od zamka i trga, i da bismo dospele do slobodnijeg zelenog prostora, stigle smo nas dve prijateljice do nasipa koji štiti njive, a od njega dalje u pravcu Ilma blizu čijih obala smo išle stazama preko livada i puteljcima kroz žbunje pored Kućice od kore[63] prema Rimskoj kući. Razgažena zemlja, tu i tamo po neki zaostali komad oružja i vojničke opreme pokazivali su da su se borba, bežanje i gonjenje dovde odvijali. Govorile smo o onome što se proživelo i što možda još predstoji, javljenom zauzimanju saksonskih gradova od strane istočnih naroda, o strašnom položaju Vajmara između carske tvrđave Erfurta i Prusa koji nadiru sa Rusima, o neprilici njegovog presvetlog Visočanstva Vojvode i odlasku Velikog Kneza u neutralnu Češku kao i francuskog poslanika za Gotu. Govorile smo i o Augustu, kako se sećam, o njegovom ocu koji je popustio pred nagovaranjem svojih i odmah napustio ugroženi grad: kao juče ujutru otputovao je svojim kolima za Karlsbad baš pred sam upad Bliherovaca; mora da ih je čak sreo na drumu.

Usuditi se i ići dublje u taj pusti predeo nije izgledalo najpametnije, te naumismo da krenemo natrag, kad u naš razgovor dopre neki glas, pola poziv, pola ječane, od koga stadosmo kao ukopane. Stadosmo osluškujući i zadrhtasmo: iz žbuna pokraj puta

[63] Borkenhäuschen. (nem.)

odjeknu isto jadikovanje, isti poziv. Od užasa, Otilija me beše zgrabila za ruku – a sad je ispusti. Ponavljajući pitanje: „Ima li tamo koga?“ i osećajući kako nam srce snažno lupa probismo se nas obe devojke kroz šipražje koje je pupilo. Ko bi opisao naše zaprepašćenje, našu ganutost i smetenost? U drvima, u vlažnoj travi ležaše neobično lep mladić, ranjeni ratnik, pripadnik prognane junačke čete. Svetloplava talasasta kosa bila mu je zamršena i ulepljena, brada iznikla oko plemenito skrojenog lica čije je grozničavo rumenilo na jagodicama jezivo odudaralo od čela žutog kao vosak. Promočena i zemljom ukaljana uniforma, koja se ukrutila delimično suva, bila je – i to baš na donjim delovima – natopljena isto tako delimično osušenom krvlju. Užasan a ipak uzvišen prizor koja dira u najdublja osećanja! Možete zamisliti plašljiva i laskava pitanja o stanju njegovog zdravlja, o njegovoj rani, kojima smo ga obasule, ustreptale od saosećanja.

„Vas dovodi ovamo samo nebo“, odgovori on oštrim severnonemačkim naglaskom, ali cvokoćući zubima, između kojih je, kad god bi učinio neki pokret, udisao vazduh bolno grčeći svoje lepo lice. „Dobio sam jednu u butinu prilikom jučerašnje šale – najednom mi se noga oduzela i morao sam se privremeno odvići navike uspravnog hoda. Još sam mogao dopuziti upravo dovde gde je inače sasvim lepo, jedino malo vlažno kad pada kišica kao noćas. Od juče pre podne ne mičem se sa ovog mesta i ustvari bih zaista pametnije učinio da odem u krevet, jer kako izgleda imam malu vatru.“ Tako se studentski izražavao junak u svojoj nevolji. I zaista je bio student, kako je uskoro rekao. „Hajnke Ferdinand“, reče cvokoćući, „student prava iz Vroclava i strelac dobrovoljac. A šta sad dame misle da čine sa mnom?“

Zaista je trebalo da postavi to pitanje, jer retko bi kad dobar savet bio dragoceniji, pošto zanos u koji nas je bacila ova avantura što u tako bliskoj stvarnosti najednom vidimo živog svog idola, pruskog junaka pod građanskim imenom Hajnke i slušamo njegove nehajne reči, nije bio od pomoći našem prisustvu duha, našoj snazi za donošenje odluka. Šta da činimo? Vi možete da shvatite zazor dve mlade ženske osobe da stave ruku na jednog pravog mladića ranjenog u steglo, i uz to tako lepog! Jeli trebalo da ga podignemo, nosimo? Kuda? Svakako ne prema gradu koji je uostalom bio pun Francuza. Isto tako i svako bliže i privremeno sklonište, kao možda

ona Kuća od kore, bilo je nedostižno za naše snage kao i za njegove. Krvarenje rane, prema njegovim rečima, bilo se istina primirilo; ali ga je noga mnogo bolela na neko njegovo hodanje, na bilo to i uz našu pomoć, nije se moglo ni pomisliti. Nije nam preostalo ništa drugo nego da junaka – a i on sam beše tog, mišljenja – ostavimo da leži na tom istom mestu u oskudnoj zaštiti šipraga, a mi da se vratimo u grad da poverljivim osobama kažemo o našem dragocenom otkriću i sa njima se posavetujemo o onome šta treba učiniti i šta bi se moralo izvršiti u potpunoj tišini i tajnosti. Jer se Ferdinand iznad svega plašio misli da padne u zarobljeništvo i jedino je mislio na to kako će, čim se pridigne, opet vratiti svojoj dužnosti i borbi da bi „Napetljicu“[64], kako je nazvao Korzikanca, potukli do noge, otadžbinu oslobodili a Pariz pretvorili u prah i pepeo.

Dok je govorio o ovim namerama vilice su mu drhtale kao od studeni, i prelazio je preko svih teškoća koje su predstojale njegovom neposrednom spasenju. Protiv žeđi koja ga je mučila Otilija nađe u svojoj torbici nekoliko bombona od nane čime on poče odmah da se sladi. Bočicu sa mirisom koju sam imala kod sebe odbi sa muškim podsmehom, ali dopusti da mu ostavimo svoje šalove, jedan kao jastuk, a drugi kao isuviše lak pokrivač. Pozdravi se sa nama ovim rečima: „De, moje dame, pogledajte šta se može učiniti da se izvučem iz ovog prokletog brloga. Žao mi je što ću privremeno opet morati da budem bez vašeg cenjenog društva. Ono mi je parole d'honneur[65] bilo prijatna razonoda u mojoj osamljenosti.“

Njegove su reči uvek bile tako junački nehajne – i to u položaju između života i smrti. Mi na to napravismo kniks pred ispruženim čovekom na koji on odgovori pokretom kao da otpozdravlja po vojnički sastavljanjem peta, i odosmo žurno... Jedva bih umela reći kako smo stigle natrag u grad. Bilo je to na krilima oduševljenja, straha i ushićenja jer smo se ipak morale pažljivo čuvati da neko ne primeti taj naš krilati zanos. Nismo bile u stanju da u pojedinostima sagledamo plan za spasavanje tog prekrasnog čoveka. Jedina čvrsta

64 U original je upotrebljen dijalektski deminutiv od nemačke reči Die Noppe (čvorić na tkanini koji nastaje vezivanjem konca prekinutih prilikom tkanja): Die Nöppel; što je fonetski slično imenu Napoleon, a ujedno znači i nipodaštavanje.

65 Časna reč. (fra.)

tačka u našim pometenim mislima bilo je uverenje da on ne sme još jednu noć bespomoćno ostati pod, vedrim nebom već da mora biti smešten u neku pouzdanu kuću i negovan sa najvećom brigom. A sa isto tako upornom izvesnošću pojavljivala se i želja da mi obe ne budemo isključene iz tog negovanja. Najpre smo htele da u ovu tajnu uputimo svoje majke; ali iako smo se mogle pouzdati u njihovo učešće – šta da nam one savetuju, kako da pomognu?

Bila je neophodna muška pomoć; i mi dođosmo na pomisao da obezbedimo pomoć onoga gospodina fon Špigela, dvorskog komornika, za koga smo znale da je naš jednomišljenik i koji je kao jedan od pokretača kobnog pruskog ulaska u grad imao dosta razloga da bude na pomoći jednoj žrtvi toga ulaska. On je, naime, tada bio još na slobodi; tek posle nekoliko dana bio je uhapšen on i njegov prijatelj fon Foigt na dostavu nekog koristoljubivog sugrađanina, i obojica bi svoje smelo rodoljublje platili glavom da ih Napoleon nije pomilovao iz kurtoazije prema Vojvotkinji kad je opet lično bio u Vajmaru. O ovome samo uzgred. U onome što ću vam dalje reći neću se gubiti u pojedinostima; dovoljno je da kažem da nisu izneverile nade koje su polagane u fon Špigela, već da su se one odmah pokazale energično delotvorne. On je sa vrlo srećnom obazrivošću sproveo u delo sve što smo želele. Na nosiljkama je potajno i u etapama ranjenik prenesen do park. Tamo se kod nesrećnika za kratko vreme nađoše suvo odelo i okrepljujuća sredstva, i k njemu spasonosno dođe i jedan hirurg. Dok se smrkavalo, prerušen u civila, bio je nesmetano prebačen periferijom grada sve do zamka, gde mu je sporazumno sa upravom dvorski komornik – i to u starom delu, u zgradi nad ulazom u takozvanu Bastilju, pripremio jednu sobicu visoko pod krovom kao sklonište i azil.

Sakriven tu od celog sveta bolovao je naš hrabri prijatelj više nedelja; jer se rani koja se gnojila zbog noćivanja u vlažnom parku, pridružio i katar pluća sa jakim kašljem koji je povećavao temperaturu i bolove što je moglo izazvati lekarevu zabrinutost kad njegovo mladost i dobra narav, njegovo uvek isto veselo raspoloženje, koje bi jedino pomutilo nestrpljenje kad će opet moći da ratuje ne bi pružali najvedrije jemstvo da će se pacijent pridići. Zajedno sa doktorom koji je redovno dolazio i starim kapetanom koji mu je donosio jelo učestvovale smo ja i Otilija u nezi i svakodnevno se pele

uz trošne stepenice do njegove proklete sobice da bismo mu donele vina, kompota i slatkiša, a isto tako i nešto lako za čitanje, ćeretale sa njim čim mu je to stanje zdravlja dopuštalo, čitale mu i pisale pisma u njegovo ime. Nazivao nas je svojim anđelima, jer iza njegovog hladnokrvno veselog ponašanja ipak se krilo vrlo meko srce, pa iako nije delio našu naklonost prema lepoj književnosti, odbijao to sa osmehom. Osim svojih pravnih nauka imao je na umu jedino otadžbinu i njeno ponovno podizanje, zbog kojih je i pravne nauke napustio, mi smo ipak sebi rado priznale da neko zaista može prezirati poeziju i nemati potrebe da se u njoj išta razume kad je poezija otelotvorena u njemu samom – a taj lep, dobri i plemeniti čovek ličio nam je zaista na otelotvorenu poeziju, na ispunjenje naših snova... i tako se desilo da me Otilija, posle jedne posete njemu dok smo silazile niza stepenice, nemo i vrlo značajno obgrlila a ja joj, kao odgovor na njeno priznanje, uzvratila najiskrenijim poljupcem. Uostalom, zbog ove izmene osećanja na starinskim stepenicama za dlaku nismo izgubile ravnotežu.

Bile su to nedelje vrlo dirljive i uzvišene; one su našem devojačkom životu dale najlepšu sadržinu, jer nas je iznad sveta činilo srećnim kad smo videle kako se mladi junak, koga smo sačuvale otadžbini svojom zaslugom, posle kratkog vremena muka sve više oporavlja od viđenja do viđenja, i mi smo sestantski delile radost i uopšte osećanja koja smo posvećivale našem divnom štićeniku. Svakako i sami naslućujete da se pritom sa milosrđem i rodoljubljem mešalo i nešto nežnije, neizrecivo, i to u srcima nas obe, ali i u tome su moja osećanja samo verno pratila osećanja dražesne Otilije i takoreći im ustupala prvenstvo – tako je to bilo u prirodi stvari. Možda je jedan deo Ferdinandove zahvalnosti otpadao i na mene, nelepo stvorenje – s obzirom na njegovu duhovnu jednostavnost koja mu je uz lice tako dobro i tako divno pristajala... sa obzirom na ravnodušnost koja je odatle proisticala prema darovitostima koje sam ja mogla da prikažem umesto spoljnjeg sjaja, dobro sam učinila što se od samog početka nisam ničemu više nadala i što sam se u tom romanu mudro zadovoljila ulogom poverljive prisne prijateljice. Moja priroda je bila spremna na to, a od ljubomore bila sam zaštićena ne samo ljubavlju prema svojoj prijateljici, nežnim ponosom na njene draži; i ne samo zbog toga što je Ferdinand sa nama podjednako postupao i što ni prema mojoj ljubimici nikad nije

promenio ton veselog prijateljstva, što sam ipak zapažala sa zadovoljenjem koje se čoveku može oprostiti; već mi tu i nešto treće priteče u pomoć: naime nada da će taj novi neslućeni doživljaj možda uspešno odvratiti Otiliju od odnosa sa Augustom fon Geteom, od te veze koja mi se činila tako strašna, tako kobna. Zato nisam krila da sam zadovoljna, da mi je odlaknulo kad mi je u zagrljaju priznala šta oseća prema Ferdinandu, da je to ipak nešto sasvim drukčije od onoga što je njeno srce dotle osećalo da ju je sada život naučio da pravi razliku između duboko brižnog prijateljstva i prave ljubavi. Mojoj radosti zbog toga smetala je samo pomisao da Hajnke nije plemić već prosto sin jednog šleskog trgovca krznom i da stoga nikako nije bio prilika za Otiliju fon Pogviš. Posebno je pitanje da li ga je baš svest o tome navodila da se prema njoj ponaša veselo prijateljski sa tako strogom doslednošću.

Kako se za vreme Hajnkeovog oporavljanja sezona društvenog života bližila kraju, pozorište je, doduše, još bilo otvoreno, ali je živost na dvoru prestala, a pozivi za balovi, čiji su matadori bili naposletku francuski oficiri, bili su sve redi, to smo viđali Augusta ređe nego za vreme zime. Samo susreti, šetnje i sastanci sa njim u vrtu ne behu sasvim prekinuti, iako ga je očevo odsustvo još više opterećivalo poslovima; pa iako je Ferdinandova povest brižljivo čuvana kao tajna i sem upućenih i onih koji su imali nekog udela u tome niko ništa nije znao o životu našeg nahočeta u njegovoj sobici Trnove Ružice, Otilija je ipak osećala obavezu da o tome izvesti komornog asesora – svakako pre svega iz prijateljske dužnosti i poverenja, ali istovremeno i iz izvesne radoznalosti, kako mi se činilo, kako će on primiti vest o našoj pustolovini, kakav će mu pritom biti izraz lica. On se ponašao ravnodušno i čak podrugljivo, naročito pošto se kao uzgred raspitao o Hajnkeovoj porodici i saznao da je on građanin; po tome se moglo zaključiti koliko je malo radoznao i koliko malo saoseća, i to je odlučno više ukazivalo da ne želi da se upušta u tu stvar, tako da je otada između njega i nas bilo o njoj reči samo retko kad, površno i prelazeći odmah na nešto drugo, i August je ostajao u hotimičnom neznanju ili poluznanju o srećnom oporavljanju našeg junaka, njegovom daljem, samo kratkom boravku u gradu i njegovom privremenom ponovnom odlasku.

Ja sam ovim rečima već unapred nagovestila tok stvari. Pre nego što se očekivalo Ferdinand je moglo sa vremena na vreme da napusti

postelju i da vežba pokretljivost svoje noge gegucajući po sobici sa invalidskim štapom. Prijatno godišnje doba koje je, naravno, imalo pristup u njegov pritvor samo kroz prozorčić na krovu, učinilo je svoje, pomoglo mu i oživelo ga, te je udešena promena stana da bi mogao slobodnije koristiti svež vazduh: jedan kaštelanov bratučed koji je na Kegelplacu iza dvorske konjušnice imao obućarsku radnju, bio je spreman da rekonvalescentu ustupi kod sebe jednu sobu na istom spratu, te se jednog dana početkom juna ovaj preseli tamo iz svog romantičnog skloništa, opirući se pritom na druge. Tamo je mogao da se sunča na klupi u blizini reke i da lako dođe do zelenila i otvorenog polja, do šumarka kod streljačke kućice ili do Tifurtske aleje.

Nama tada beše dosuđen mali otpočinak u svetskim razmiricama, ono primirje koje je potrajalo samo do poodmaklog leta – ne kažem nažalost jer ono što se potom desilo vodilo je k slavi i slobodi mada kroz strahovite grozote i beskrajnu patnju. I pored neprestanog tereta oko smeštaja vojske sa kojim smo se nekako pomirili, život u našem gradu beše ipak sasvim ugodan. Od ranog leta nastavljen je umeren društveni život i naš ratnik, čiji su se obrazi naoči ispunjavali i rumeneli, učestvovao je u njemu sa potrebnom obazrivosti: kod moje majke kao i kod Otilijine, kod Eglofštajnovih, u salonu gospode fon Folcogen i na nekim drugim mestima mi smo provodili mnoge vedre i duboko osećajne časove sa mladim junakom koga su svuda primali sa srdačnom naklonošću i divljenjem zbog njegove mladalačke lepote i viteške jednostavnosti. Naročito se vatreno njim oduševio dr. Pasov jer je u njemu sa punim pravom video, saglasno svom školskom idealu, oličenje helenske lepote združene sa heroizmom borca za slobodu svoje otadžbine; samo je on, za moj ukus, išao kao muškarac nešto predaleko u obožavanju našeg mladića i ni prvi ni poslednji put me naveo da primetim da je ratoborni nacionalni duh povezan sa pojačanim, nama ženama neprijatnim entuzijazmom muškarca prema sopstvenom polu što nam je još u običajima Spartanaca smetalo na čudan i opor način.

Sa svoje strane on je zadržao prema svakome ono svoje već pomenuto jednako i vedro držanje i isto tako i svoje ponašanje prema nama, to jest: njegovo ponašanje prema Otiliji ne bi dalo gospodinu fon Geteu nikakvog povoda za ljubomore i kad bi se dva mlada čoveka, različita kao noć i dan, ikada srela, što je Otilija ipak umela

da spreči. Jasno je da se ona smatrala krivom pred svojim turobnim ljubavnikom zbog osećanja koje je gajila prema junaku; da je na to gledala kao na krađu prijateljskih obaveza prema njemu tako da joj je bilo teško na savesti kad bi bila sa njima obojicom; i ma koliko da sam se divila moralnoj kulturi koja ju je pobuđivala na takvo shvatanje, ipak sam sa nespokojstvom iz toga zaključila da se neće ostvariti moja nada da će se raskinuti te veze sa velikanovim sinom koje su me uznemiravale.

„Da, Adela“, reče mi ona jednog dana a senka joj potamni plave oči, „ja sam upoznala sreću, svetlost i harmoniju, one su mi se otkrile u licu našeg Ferdinanda. Ali ma koliko njihova privlačnost bila plemenita, dublji su zahtevi koje tama i patnja postavljaju našoj plemenitosti i ja u dubini duše znam svoju sudbinu.“

„Nek ti je Bog na pomoći, draga!“ beše sve što sam mogla da joj odgovorim. Bilo mi je studeno oko srca kao kad se sukobimo sa nemilosrdnim pogledom sudbine.

I Hajnke iščeznu. Trebalo je da dođe do našeg ponovnog viđenja sa njim; ali zasada, on otputova posle boravka od sedam nedelja u našoj sredini: najpre u svoj šleski zavičaj k svojim milim i dragim, porodici trgovca krznom, da tamo sačeka potpuno ozdravljenje svoje noge, pa da onda odmah opet ode u vojsku; a ja i moja Otilija plakale smo zajedno od sveg srca što on nije bio više među nama, ali nas je ohrabrila uzajamna zakletva da će ubuduće naše prijateljstvo biti jedini kult njegove junačke uspomene. On nam je pokazao idealni lik nemačkog mladića od mesa i krvi u kome plamti rodoljublje kakvog nam je dočarao pesnik ‘Lire i mača’, a kako su meso i krv uvek ipak nešto suprotni idealu i neizbežno donose sobom izvesno otrežnjenje, onda je, ako hoću da govorim sasvim iskreno, dobro i korisno ako se oni zahvaljujući odsutnosti opet preobraze u čisti ideal. Naročito u poslednje vreme Ferdinand se pred nama pokazivao uvek u jednostavnom građanskom odelu, a sada je opet mogao da lebdi pred našim unutrašnjim pogledom u časnom odelu u kome nam se u početku pojavio – što je bila velika prednost kad se ima u vidu koliko uniforma pojačava muške odlike. Jednom rečju, posle njegovog odlaska njegov lik u našem sećanju postajao je sve svetliji – dok se istovremeno, kao što ćete videti, preko lika onog drugog, Augustovog lika, navlačili sve mutniji oblaci.

Desetog avgusta isteče rok primirju za vreme koga se Pruska,

Rusija, Austrija i Engleska behu ujedinile protiv francuskog cara. Do nas u Vajmaru doprele su samo oskudne vesti o pobedama pruskih vojskovođa, Blihera i Bilova, Klajsta, Jorka, Marvica i Tauencina. Nama devojkama nadimale su se grudi od ponosa pri pomisli da je svakako i naš Ferdinand učestvovao negde u tim pobedama... a pomisao da je možda njegova mlada krv, prolivena za otadžbinu, već obojila zelenu livadu, nagonila nas je da uzdrhtimo. Nismo znale skoro ništa. Varvari sa severa i istoka napreduju sve više – bilo je sve što smo znale; ali koliko su više napredovali, toliko im je kod nas ređe davano ime „varvari", utoliko su se više preokretale simpatije i nade našeg stanovništva od Francuza k njima: delimično prosto stoga što su ljudi počeli da u njima gledaju pobednike koje su još izdaleka želeli da umilostive svojom odanošću, a naročito stoga što su ljudi pokorna bića kojima nalaže potreba da žive u unutrašnjoj saglasnosti sa odnosima, događajima i silom, i stoga što se činilo da im sada sama sudbina daje znak i naređuje da promene mišljenje. Tako su se varvari koji se bune protiv uglađenosti za nekoliko dana pretvorili u oslobodioce čiji uspeh i nadiranje pripomogoše da silovito provale oduševljenje za narod i otadžbinu, mržnja protiv stranog ugnjetača.

Ubrzo posle polovine oktobra sa prestravljenim divljenjem videsmo prvi put Kozake u Vajmaru. Francuski poslanik pobeže... a to što ga pre njegovog odlaska nisu vređali, nisu činili samo stoga što još nije bilo potpuno jasno šta je sudbina pripremala i kako se trebalo držati da bi se postigla harmonija sa silom i uspehom. Ali u noći između dvadesetog i dvadeset prvog dođoše kod nas čitavih pet hiljada tih hunskih konjanika i njihov pukovnik: ime mu beše fon Gajsmar, stojaše te noći sa nakrivo natučenom kapom pred vojvodinom posteljom podnoseći mu izveštaj o velikoj savezničkoj pobedi kod Lajpciga. Javljao je da ga je car Aleksandar poslao kao zaštitu vojvodinoj porodici. Tada je i njegova svetlost shvatila koliko je sati i kakav stav treba da zauzme mudar Knez da ne bi propustio da se povinuje sudbini i sili događaja.

Draga gospođo, kakvi su to samo bili dani! Ispunjeni bukom borbi koje su se na užasan način odigravale oko grada i sve do samih naših ulica. Francuzi, Porajnci, Kozaci, Prusi, Mađari, Hrvati, Slavonci – smenjivanju divljih lica nije bilo kraja. A kad je francusko povlačenje prema Erfurtu oslobodilo prestonicu saveznicima koji se odmah prosuše po njoj, onda se svali na nas poplava smeštaja vojske, što je

od svakog domaćinstva, malog i velikog, zahtevalo krajnje napore koje često skoro nije moglo ni izvršiti. Dupke pun ljudi, naš grad je video mnogo sjaja i veličine, jer su dva cara, ruski i austrijski i uz to pruski prestolonaslednik povremeno letovali u njemu. Stiže i kancelar Meternih, sve je vrvelo od dostojanstvenika i generala – i samo su najsiromašniji, od kojih se ništa nije moglo zahtevati, mogli da uživaju u tom prizoru – dok smo mi ostali, ograničeni na najmanji stambeni prostor, mogli samo da radimo i radimo. I kako su sve ruke imale posla i svako do poslednjeg dana bio obuzet brigom kako da udovolji zahtevima, nije bilo napretek duševne snage da se vodi briga o susedima, i većinom bi se tek naknadno saznalo kako je neko prošao u svemu tome.

Ipak je u toj nevolji i naprezanju bilo neke unutrašnje razlike i pored sve spoljašnje, jednakosti muka: lakše i veselije su ih snosili oni kojima su njihova osećanja, njihova prevelika sreća zbog pobede u interesu ciljevima otadžbine pružali naknadu za sve i više nego naknadu i spasonosno im u tome pomagali – pa iako je ta pobeda izvojevana pomoću katkad pomalo surovih prijatelja obesnog ponašanja: Kozaka, Baškira i husara sa istoka. I naše majke, Otilijina i moja, morale su da prime na konak i spremaju hranu za visoke komandante sa njihovim ađutantima i posilnima, a mi devojke spustile smo se bukvalno dotle da budemo služavke tih gostiju koji zapovedaju. Ali je moja ljubimica i pored svega toga sijala od radosti, sada istinski oslobođena, to jest oslobođena prinudne obaveze da krije svoje prusko srce, i na mene sklonoj malodušnosti kao i uvek prenosila svoje oduševljenje prema ovom velikom, divnom dobu koje je za nas obe imalo voljene osobine koje smo potajno uznosile: osobine hrabrog mladića koga smo spasle i koji je sada na svome mestu, mi nismo znale gde, doprinosio da se dovrši krvavo delo oslobođenja. Samo toliko o našim osećanjima, o našem stanju koje se i pored izvesne posebne lične nijanse postepeno još jedva razlikovalo od sveopštog stanja, od raspoloženja naroda. A kako je sve drukčije izgledalo u slavnoj kući sa kojom su moju Otiliju spajale tako čudne veze koje su mi uvek zadavale brige!

Veliki nemački pesnik bio je u ono vreme najnesrećniji čovek u gradu, u vojvodstvu, verovatno u čitavoj otadžbini zanetoj uzvišenim osećanjima. Godine 1806 nije bio ni približno toliko nesrećan. Naša draga gospođa fon Štajn smatrala je da je utonuo u sumorne misli.

Ona je svakoga opominjala da sa njim razgovara o političkim stvarima jer, blago rečeno, izgleda da on ne učestvuje u našem sadašnjem entuzijazmu. Ovu godinu našeg ustanka, koja je ispisana crvenim brojevima u našoj istoriji i u njoj se divno ističe, nije on nikako drukčije nazivao nego „tužna“, „strašna“ godina.

A pritom je od tih strahota koje se ipak ne mogu poreći bio pošteđen više od svih nas. U aprilu, kad je pretila opasnost da nam se približi ratna pozornica, Prusi i Rusi zauzeše okolne visove, te beše u izgledu i bitka kod Vajmara a sa njom i pljačka i paljevina, njegovi, August i tajna savetnikovica nisu mogli podneti da se ovaj čovek od šezdeset tri godine, istina dosta izdržljiv ali stalno bolešljiv i odavno vezan za neprikosnovene i neophodne navike, izlaže neprijatnostima za koje je izgledalo da će biti gore od onih iz 1806 godine. Njih oboje ga nagovore da hitno otputuje – u njegovu voljenu Češku, u Teplice, gde je mogao da živi u sigurnosti i radi na dovršenju treće sveske svojih uspomena, dok majka i sin kod kuće pogledaše u oči svim užasima onih dana. To je bilo i na svom mestu, ne kažem ništa protiv toga – bar ja ne. Ali je bilo drugih, neću da to prećutim, koja su ga kudili zbog njegovog odlaska i u tome videli samo kako jedan veliki gospodin ume sebično da čuva svoju kožu. Ali Bliherovci koja su se primicali gradu i sreli njegova kola odmah iza Vajmara, i koji su odmah prepoznali pesnika ‘Fausta’, očigledno su mislili drukčije o tome ako čak nisu i pomislili da se on samo izvezao u šetnju. Jer oni su ga opkolili i ne sluteći ništa prostosrdačno i odvažno molili da blagoslovi njihovo oružje, na šta je on sa nekoliko reči pristao posle izvesnog opiranja – lepa scena, zar ne?... Samo nešto prekorna i malo teskobna zbog nesporazuma iz koga je nastala.

U Češkoj je naš učenjak ostao sve do poznog leta. A onda se vratio natrag pošto ni tamo više nije bilo bezbedno, ali samo na nekoliko dana. Jer pošto je baš tada izgledalo da Austrijanci sa jugoistoka marširaju na Vajmar, August ga odmah opet nagovori da otputuje: on ode u Ilmenau[66] i ostade tamo sve do početka septembra. A otada je, naravno, opet bio u našoj sredini, i ako ga čovek voli, onda mora

[66] Univerzitetski grad u nemačkoj saveznoj državi Tiringija. Nalazi se 33 km južno od prestonice Tiringije: Erfurta. Veći gradova u Tiringiji nakon Erfurt su: Jena, Gera, Vajmar, Gota, Nordhauzen, Ajzenah, Zul, Altenburg...

pehu da je on od svega što nas je snašlo još uvek dovoljno, isuviše dovoljno podneo zajedno sa nama. To je bilo vreme najtežih muka zbog smeštaja vojske po stanovima, pa i njegova lepa kuća kojoj bi čovek želeo mir i poštedu postala je prinudno prenoćište! Čitavu jednu nedelju imao je po dvadeset četiri osobe za trpezom.

Austrijski artiljerijski general grof Koloredo stanovao je kod njega – svakako ste čuli jer se tada o tome mnogo govorilo: skoro smešno nesvestan svog postupka – ili je to bio prkos? Ili poverenje u to da velika gospoda kao grof i on žive u svojim sopstvenim sferama koje su daleko od strasti gomile? – izišao mu je na[genije u susret da ga pozdravi i na svečanom odelu nosio je krst Legije časti.

„Pih, do đavola!“ uzviknuo je Koloredo dosta grubo. „Kako može čovek da nosi tako što?!“

I to njemu – Geteu! On to nije shvatio. Artilerijskom generalu nije ništa odgovorio. Ali su ga posle ovoga čuli kako drugima kaže:

„Kako? Zar zato što je Car izgubio jednu bitku ne treba više da nosim njegov krst?“ Nije mogao da shvati ni najstarije prijatelje, kao ni oni njega.

Posle Austrijanca došao je ministar fon Humbolt, duhovno povezan sa njim već dvadeset godina, prevejani kosmopolita oduvek, i to u većoj meri od pesnika. On je uvek život u inostranstvu rado pretpostavljao životu u domovini. Od 1806 bio je Prus, dobar Prus kako se to kaže, to jest uopšte ništa drugo. Napoleon je sa time izišao na kraj mora se priznati, on je Nemce jako izmenio. On je pretvorio svetsko mleko krotkih osećanja u uzavrelu zmajsku krv i isto tako od nestalnog humaniste Humbolta napravio mahnitog patriotu i podstrekača na rat za slobodu. Da li treba Cezaru upisati u greh ili u zaslugu što nam je izmenio ćud i vratio nas samima sebi? Neću da o tome sudim. Mnogo šta od onoga što su raspravljali pruski ministar i naš učitelj izišlo je na videlo i ponešto kružilo od usta do usta. Odišući berlinskim vazduhom Humbolt je ustvari još od proleća očekivao da će se, poput mladoga Kernera, i Šilerov i Geteov sin latiti mača za nemačku stvar. Sada je ispitivao raspoloženje svog starog prijatelja i Augustove odluke i kod jednoga otkrio sumornu ravnodušnost a kod njegovog oca prekornu nevericu u ono što nam je svima izgledalo tako veliko i divno.

„Oslobođenje...?“, čuo je Gete jetko pitanje.

„To je oslobođenje koje vodi u propast. Lek je gori od bolesti. Napoleon pobeđen? – Još nije, još je daleko od toga. Sada je on, istina, kao jelen koga hajka goni, ali to njemu čini zadovoljstvo, i još uvek se može desiti da on raspali po hajci. A pretpostavimo i da podlegne – šta onda? Da li je zaista narod probuđen i zna li on šta hoće? A zna li iko šta će biti posle pada moćnog čoveka? Rusko svetsko gospodstvo umesto francuskoga? Kozaci u Vajmaru – to nije baš ono što bi on, učenjak, u svemu poželeo. Zar su njihova dela išta prijatnija od francuskih? Naši prijatelji nas ne kažnjavaju išta manje nego što je to pre njih činio neprijatelj. Čak i našim vojnicima otimaju se jedva stvoreni transporti, a naše ranjenike pljačkaju na bojnom polju njihovi saveznici. To je istina koju žele da ulepšaju sentimentalnim fikcijama. Narod njegovi pesnici koji su se upropašćavali politikom nalaze se u nekom stanju odvratne i sasvim neuputne zagrejanosti. Jednom rečju – užas."

To je zaista bio užas, draga moja gospođo! Zlo i sramota zbog našeg entuzijazma bili su baš u tome što se učiteljevo užasavanje zasnivalo na neposrednim doživljajima koji su se zbivali svakog časa, na stvarnom zapažanju. Istina je da je povlačenje Francuza i njihovo gonjenje donelo sobom najstrašnije razaranje i iscrpljivanje naroda. Naš grad, kojim su upravljali jedan pruski pukovnik narodne odbrane, pravi razmetljivac, a sa njime još jedan ruski i jedan austrijski etapni komandant, stalno je pritiskala vojsku raznih naroda koja je prolazila i logorovala. Od opkoljenog Erfurta priticale su u naše bolnice reke ranjenika, osakaćenih, obolelih od groznice, dizenterije... uskoro ratne boleštine uhvatiše maha i među stanovništvom. U novembru smo imali 500 obolelih od tifusa – na 6000 duša koliko je grad imao. Nije bilo lekara – svi naši lekari padoše isto tako u postelju. Književnik Johanes Falk izgubio je za mesec dana četvoro dece i osedeo. Užas i strah od zaraze ugušili su svaki život. Dvaput dnevno su kadili grad belom smolom; ali i pored toga mrtvački koš i mrtvačka kola obavljali su svoj jezivi posao. Muke oko ishrane prouzrokovaše mnogobrojna samoubistva.

Takav je bio spoljašnji izgled stvari, stvarnost, ako hoćete, i ko nije bio u stanju da se nad njom uzdigne do ideje slobode i otadžbine, bio je u teškom položaju. Mnogi su ipak mogli: profesori Luden i Pasov pre svih; a sa njima i Otilija. Možda je bila naša najljuća nevolja u tome što naš kralj pesnika to nije mogao ili nije hteo. Mi smo preko

njegovog sina sasvim dobro upoznali njegov stav – on je bio samo očev odjek, pa iako je bilo nečeg dirljivog u tome što se sin detinjasto pridruživao očevom mišljenju, ipak je u tome bilo i nečeg neprirodnog zbog čega nam se srce stezalo uz sav bol koji su nam pričinjavale njegove reči. Oborene glave, samo katkad podižući k njemu svoje oči čije je plavetnilo sijalo od suza primala je Otilija kad je on u svoje ime ponavljao sve ono što je njegov otac govorio Humboltu i drugima o velikim nevoljama i zabludama našeg vremena; kao i o tome koliko je ono apsurdno i smešno. Jer ako je čovek hteo i želeo, istina je da je mogao da nađe i apsurdnog i smešnog u ponašanju razdraženih i opijenih ljudi koje, je zajednička strast istovremeno i uzdigla i duhovno srozala. Fihte, Šlajermaher i Ifland išli su po Berlinu naoružani do zuba zveckajući svojim sabljama po pločniku. Gospodin fon Kocebu, naš slavni pozorišni pesnik, hteo je da osnuje jednu četu amazonki i ja ne sumnjah da bi Otilija, da je to njemu pošlo za rukom, bila u stanju da stupi u tu četu pa čak i mene da povuče za sobom, ma koliko mi danas, kad smo se rashladile, ta ideja izgledala ekscentrična.

To nije bilo vreme najboljeg ukusa, zaista ne, i onaj kome je bilo stalo samo do njega, samo do kulture, do razboritosti, do samokritike koja obuzdava, nije se u svemu tome mogao snaći. Tako se, na primer, nije mogao snaći ni u pesmama koje je izrodila ta burna epoha i koje bi danas svakako bile protivne našem ukusu, iako su nam tada nagonile na oči suze popularnog uzbuđenja. Čitav narod pevao je pesme, uživao i plovio u apokalipsama, proročkim likovima, u krvavom ushićenju mržnjom i osvetom. Jedan sveštenik objavio je podrugljiv spev o propasti Velike armije u Rusiji koja je u celini i u pojedinostima bila zaista nepristojna. Oduševljenje je lepa stvar, draga gospođo, samo ako u njemu ima premalo prosvećenosti i egzaltirani ćifte plivaju u toploj neprijateljskoj krvi zato što sâm istorijski čas daje slobodu njihovim niskim strastima, onda, razume se, u tome ima dosta tegobnog. Mora se priznati: ti besni izlivi u stihu koja su tada preplavili zemlju ismejavajući, ponižavajući i psujući čoveka pred kojim su ti pobesneli ljudi još nedavno umirali od straha i vere u njega, prelazili su svaku meru šale i ozbiljnosti, svaku meru razuma i pristojnosti. Ovo tim više što je sve to bilo upravljeno ne toliko protiv tiranina koliko protiv skorojevića, sina naroda i revolucije, protiv čoveka koja je doneo novo vreme. Te koliko

rogobatne toliko i bestidne sramne i pogrdne ode o krojačkom pomoćniku Nikoli smetale su potajno čak i mojoj Otiliji, to sam primećivala na njoj.

Kako da onda Avgust nemačke kulture i obrazovanja, pisac 'Ifigenije', ne oseti tugu zbog duhovnog stanja svoga naroda?

„Za ono što ne zvuči kao Licovljeva hajka", žalio se on, kako smo čuli kroz usta njegovog sina, „razumevanja za to niko nema."

To nam je zadavalo bola; ali je možda trebalo da shvatimo što je on zajedno sa krvožednim stihoklepcima odbacivao i pesme darovitih pesnika slobode Klajsta i Arndta i nazivao i njih rđavim primerom – što je od propasti svog junaka očekivao samo haos i gospodstvo varvara.

Vi vidite da ja gledam, ma koliko mi to neobično stojalo, da odbranim velikog čoveka, da mu oprostim zbog hladnoće i ravnodušnosti koje smo mogli onda da zapazimo kod njega. To činim utoliko radije što mora biti da je njegovo usamljeno mišljenje njemu samom pričinilo mnogo bola i pored toga što se on u književnom pogledu možda već odavno bio donekle navikao na otuđivanje od naroda, na klasičnu distancu prema popularnome. Ali mu zanavek ne mogu oprostiti ono što je tada učinio svom sinu što je za njegovu ionako sumornu narav – a time i za Otilijinu ljubav – imalo tako teških i tako bolnih posledica.

Dakle, krajem novembra te velike i strašne godine Vojvoda, vodeći se po pruskom uzoru, objavi poziv za dobrovoljačku službu... bio je na to prisiljen težnjom javnosti, a naročito borbenim duhom Jenskih profesora i studenata koji su goreli od želje da nose muškete. Imali su uzvišenog zaštitnika u vladajućoj miljenici, lepoj gospođi fon Hajgendorf, ustvari Jageman, koja se oduševljeno zauzimala za takvo rešenje. Ostali su savetnici Kneza bili protiv te ideje. Ministar fon Foigt smatrao je da bi bilo pametnije stišati taj mladalački plam. Po njegovom mišljenju nije bilo ni potrebno ni poželjno da obrazovani ljudi marširaju; to bi isto tako i bolje radili seljački mladići. Rekao je da se tamo tiskaju baš najdarovitiji Jenski studenti od kojih nauka najviše očekuje. Njih treba obuzdati u tome.

I naš učitelj je bio tog mišljenja. Čovek ga je mogao čuti kako o pitanju dobrovoljaca govori sa krajnjim nezadovoljstvom, a protiv milosnice upotrebljava takve izraze koje ne mogu ni ponoviti pred vama. Rekao je da prema staležu profesionalnog vojnika oseća puno

poštovanje, ali da dobrovoljačka vojska i četničko ratovanje na svoju ruku i bez reda predstavljaju prisvajanje prava i raspuštenost.

U proleće bio je u Drezdenu kod Kernerovih čiji je mlađi sin išao sa Licovljevim konjanicima – bez odobrenja, na svaki način bez pristanka izbornog Kneza koji je bio veran carev obožavalac. Govorio je kako je to u osnovi buntovničko ponašanje a sav taj metež vojnika amatera – samo petljarija koja vlastima stvara samo neprilike. Tako je govorio moćni čovek. I mada je njegovo razlikovanje redovne i dobrovoljačke vojske bilo pomalo naglašeno i pomalo istaknuto jer njegovo srce nije bilo sasvim uz stvar otadžbine, jedno se ipak mora reći. Mora se reći i priznati da je u pitanju dobrovoljaca – i to stvarno, ako ne i idealno – imao potpuno pravo; njihova obuka bila je površna, da otvoreno priznamo oni nisu skoro ništa ni učinili i pokazalo se praktično da su suvišni. Oficiri su im bili nesposobni, među njima mnogo su i dezertirali, neki se na bojištu nisu ni pojavili, a državne zastave su najvećim delom bile u skladištu. Nakon pobede u Francuskoj, Vojvoda je poslao kući mlade ljude sa pismom zahvalnosti u kome je samo izražena narodno-poetska predstava o njihovoj ratničkoj slavi. A prošle godine, pred bitku kod Vaterloa, nisu uopšte ni bili pozivani pod zastavu. Ali o tome samo uzgred.

Pošto našeg pesnika ne beše zahvatilo oduševljenje, on je na sve to gledao sasvim trezveno i jasno, pa ako je unapred bio protiv dobrovoljačke vojske i ružno govorio o Hajgendorfovoj i njenoj požudi i pomami za vojnicima – izmaklo mi je, eto, nekoliko njegovih pakosnih izraza o tome – to je uglavnom činio baš stoga što je u dubini duše bio uopšte protiv oslobodilačkog rata i komešanja koja on sobom nosi – moram to izgovoriti sa uvek novim bolom. I tako, najviši poziv bi objavljen, poče upisivanje i sakupi se 57 strelaca na konjima a peške štaviše dođoše 97 ljudi. Upisaše se svi naši kavaljeri, sva mlađa gospoda: dvorski plemić fon Gros, glavni upravnik dvora fon Zebah, gospoda fon Heldorf, fon Hesler, zemaljski savetnik fon Eglofštajn, komornik fon Posek, da ne zaboravim potpredsednika fon Gersdorfa – ukratko, svi. To je bio bon ton, to je bilo de rigueur,[67] ali to je bilo lepo i veliko baš zato što je bilo tako, zato što je patriotska dužnost dobila društveni oblik neophodnog šika. August fon Gete nikako nije mogao a da se ne pridruži – to se nije desilo zbog ličnih

[67] Sve po redu, po protokolu. (fra.)

osećanja, već zbog šika, zbog pitanja časti, i on se upisa prilično kasno kao pedeseti strelac pešadije iako nije tražio odobrenje od oca – sa kojim je došlo do žučne scene odmah posle učinjenog koraka: nazvao je, kako smo čuli, taj korak slaboumnim i lišenim osećanja duhovnosti i od ljutine danima nije progovorio ni reči sa jadnikom koji to pak nije učinio ni iz kakvog entuzijazma.

Stvarno mu je bila teško bez sina i u sebi nije mogao naći ničega što bi ga poštedelo te neprijatnosti. Otkad je dr. Rimer napustio kuću i oženio se Ulrikom, (dobrim delom i zbog Augusta koji je prema tom osetljivom čoveku bio neoprostivo ohol, pa čak i surov), kod pesnika je obavljao sekretarsku dužnost neki Džon – koga nisu najradije gledali i pored koga je sin vrlo ozbiljno bio potreban ocu za pisarske poslove i stotinu drugih stvari koje je trebalo svršavati. Ali je isto tako izvesno da ga je sasvim nesrazmerno uzbuđivala pomisao da mora ostati bez svog sina, u da je ta nesrazmernost bila baš u vezi sa njegovim ogorčenjem protiv dobrovoljačke ideje – i sa drugim ogorčenjima za koje je ona opet bila samo izraz i izgovor. On nije hteo ni po koju cenu da August ode na bojno polje i odmah je uložio sve sile da to spreči. Obratio se ministru fon Foigtu, pa i samom svetlom Vojvodi. Pisma u kojima je o tome pisao, i čiji smo sadržaj saznali preko Augusta, ne mogu se označiti drukčije nego Tasovskim[68] – ona su sadržala očajničko i prekomerno naglašavanje toga njegovog „ja“. Pisao je da će gubitak sina i nužnost da u svoju najintimniju prepisku, svoje stvaranje i sve svoje lične odnose uvede nekog stranca učiniti da njegov položaj postane nepodnošljiv a njegov život nemoguć. To je bila preterano, ali on je bacao na tas svoj život – taj moćni život: tas na koji je on pao morao je jako pretegnuti, te se ministar i Vojvoda požuriše da mu iziđu u susret. Ne baš tako da se Augustovo ime opet izbriše iz spiska dobrovoljaca – to se nije moglo zbog sramote i zbog časti. Ali Foigt predloži, a njegova svetlost odobri – krivеći usta zbog uverenja da je August spreman da to prihvati – da mladi gospodin privremeno ode sa komornim savetnikom Rihlmanom na pregovore o troškovima oko snabdevanja vojske u Frankfurt gde je bio saveznički glavni stan, a kad se vrati da kod nominalnog šefa dobrovoljaca, naslednog Princa Karla Fridriha,

---

[68] Po italijanskom pesniku Torkvato Taso o kome je Gete 1790. napisao istoimenu dramu.

obavlja isto tako nominalnu dužnost ađutanta i ostane na raspoloženju svome ocu.

Tako je to bilo dogovoreno – i kamo sreće da nije tako bilo! Za Novu godinu August ode u Frankfurt samo da ne bi bio u Vajmaru tog dana – beše to kraj januara 1814 – kada su njegovi staleški drugovi, strelci pešadije i konjice, polagali zakletvu u gradskoj crkvi. Nedelju dana posle njihovog odlaska prema Flandriji on se vrati da se javi na ađutantsku dužnost kod Princa. Obukao se kao i on u uniformu strelca i to je njegov otac nazvao „ići za lovačkim rogom".

„Moj sin je krenuo za lovačkim rogom", govorio je i ponašao se kao da je sve u najlepšem redu.

Ali, nažalost, nije bilo tako. Svako je slegao ramenima govoreći o mladiću od dvadeset četiri godine koji je ostao kod kuće i svi su kudili oca koji ne samo da uopšte nije učestvovao u novom patriotskom životu nemačkog naroda već je prisilio i sina da se i on izdvoji. Još od samog početka bilo je jasno da će mu biti nezgodno zbog drugova koji su se na bojnom polju izlagali opasnostima. Kad se vrate kući trebalo je da mu budu drugovi na dužnosti i u životu... Da li je između njega i njih bio moguć čist odnos? Da li će prema njemu osećati poštovanje i drugarstvo? Prekor zbog kukavičluka osećao se u vazduhu – i ovde ipak moram nadovezati nešto što osećam o tome koliko je život nepravedan, kao i o tome kako on kod nekoga dopušta kao i pravilno i prirodno ono što drugome uskraćuje kao neprirodno i sveti mu se zbog toga. Ovo se svakako zasniva na tome što su ljudi različiti i što iz dubokih ličnih razloga koji određuju naš moralni i estetski sud, za nekoga nikako nije pravo ono što je za drugoga pošteno, štaviše za nekoga je mučno nakazno ono što se drugome dopušta kao sasvim umesno i razumljivo samo po sebi.

Ja imam, poštovana gospođo, jednog brata po imenu Artur – on je mlad učenjak, filozof – i pošto nije iz plemićke kuće bilo mu je određeno da bude trgovac i zbog toga je morao da ponešto i nadoknadi: već sam uzgred spomenula da je išao u grčku školu kod dr. Pasova. Pametna glava, besumnje, mada malo jedak u svome sudu o svetu i čoveku, i neki ljudi mu proriču veliku budućnost; ali najveću proriče on sam sebi. Dakle, i moj je brat bio iz one generacije koja je ostavila studije da bi se bacila u borbu za otadžbinu – ali niko živ nije mogao pretpostaviti da i on tako postupi, niko nije ni pomišljao da bi on to mogao učiniti i to iz sasvim naročitog razloga što je baš Artur

Šopenhauer najmanje mislio na to, odnosno što skoro uopšte nije ni mislio na to. Davao je novac za opremu dobrovoljaca; nije mu bilo ni na kraj pameti da ide sa njima, to je na najprirodniji način prepuštao onom ljudskom soju koji je obično nazivao „fabričkim proizvodom prirode“. I niko se tome nije čudio. Ljudi su primali njegovo držanje sa potpunom ravnodušnošću koja se ni u čemu nije razlikovala od odobravanja i nikad mi nije bilo jasnije nego tada – da harmoniju i sklad predstavlja sve ono što nam moralno i estetski godi, i što nas nagoni na odobravanje.

U Augustovom slučaju nije bilo kraja negodovanju i mrgođenju zbog istovetnog postupka. Kao da još čujem našu dragu fon Štajn:

„Gete nije hteo da pusti svog sina da ide sa dobrovoljcima! Šta velite na to? Jedini mladi čovek od položaja koji je ostao kod kuće!“ Kao da još čujem gospođu fon Šiler: „Ja ne bih sprečila mog Karla da ide ni po koju cenu, nizašta na svetu! Čitav njegov život i biće bili bi skrhani, moj momak bi postao melanholičan.“

Melanholičan – a zar naš jadni prijatelj nije postao takav? On je to uvek bio. Ali od toga nesrećnog vremena njegovo duša je bilo sve sumornija i to je dobijalo oblike iz kojih su izbijale rušilačke sklonosti koje su oduvek bile bliske njegovoj prirodi: neumereno uživanje vina, odnosi (bojim se da vam ne povredim sluh) sa rđavim ženama. Jer njegovo potreba u tom pogledu bila je uvek jaka, i jedna čista duša može samo da se pita kako se to slagalo sa njegovom setom i sa ljubavlju prema Otiliji koju je zasenjivala takva potreba. Ako mene pitate – jer bih se dvoumila da o tome govorim bez pitanja – mislim da je taj razvrat pokretala želja da dokaže svoju mušku vrednost, koju je društvo osporavalo, na drugom, naravno manje plemenitom polju.

Moja osećanja, ako o njima smem govoriti, bilo su najsloženija u svemu tome. Što se tiče Augusta, sažaljenje i odvratnost borili su se za moje srce; u njemu se, svakako kao i kod mnogih, borilo osećanje poštovanja prema njegovom velikom ocu sa neodobravanjem što je svom isuviše poslušnom sinu, protivno duhu vremena, zabranio da se pridruži velikom pothvatu svoje generacije. Ali se u svemu tome potajno mešala i nada da će možda Augustova sramna uloga, njegov poljuljani ugled, njegov razvrat za koji je znao ceo grad, odbiti od njega moju ljubimicu. Ja bih se najzad oslobodila bola zbog tog neprikladnog i opasnog odnosa ako bi ga se Otilija odrekla, ako bi

raskinula sa jednim mladim čovekom čije je ponašanje bila toliko suprotno njenim najsvetijim uverenjima i čija su mu poznanstva sada stvarala tako sumnjiv ugled. Draga moja gospođo – moja nada se raspršila. Otilija, rodoljupka, žena koja obožava Ferdinanda Hajnkea, bila je uz Augusta, držala se čvrsto prijateljstva sa njim, opravdavala ga i čak branila u društvu u svakoj prilici. Kad bi joj javili o njemu nešto loše, ona ili bi odbijala da poveruje ili bi to tumačila u smislu neke romantične sete, neke demonije od koje se drago dete osećalo pozvanim da ga izbavi.

„Adela“, reče ona, „veruj mi, on nije rđav, nikako, ma koliko ga ljudi grdili! Ja ih prezirem i samo bih htela da i on ume da ih još više prezire – tada bi njihovoj pakosti davao manje materijala za rešetanje. U sukobu hladnih, licemernih ljudi sa jednom usamljenom dušom, uvek ćeš svoju Otiliju naći na strani onog koji je usamljen. Može li se sumnjati u plemenitu duševnu suštinu kod sina takvog oca? On me još i voli, Adela, a ja sam mu, vidiš, ostala dužna u ljubavi. Ja sam uživala u velikoj sreći, našoj velikoj sreći sa Ferdinandom, i uživajući u njoj i dalje u sećanju, ne mogu a da to ne smatram kao Augustova potraživanje od mene, kao dug na čiju me isplatu opominje njegov mutni pogled. Da, ja sam kriva pred njim! Jer ako je istina ono što se o njemu govori i od čega se, naravno, grozim – zar ga na to ne navodi očajanje radi mene? Jer, Adela, dok je on u mene verovao, bio je zaista drukčiji.“

Ovako mi je ona govorila više puta, i ja sam i u tome delila njena osećanja, a bila i protiv njih. Kidala sam se od jada videći da nije uspela da se oslobodi nesrećnika, i da joj se kao udica duboko urezala u dušu misao da mu se preda zanavek po želji njegovog velikog oca. Ali su mi opet njene reči ulivale slatku utehu i moralno umirenje; jer kad je ponekad htela da me obuzme potajna bojazan zbog njenih pruskih osećanja i njenog ratobornog rodoljubivog raspoloženja, bojazan da se u njenom nežnom i svetlom telu možda ne skriva gruba varvarska dušica, ipak sam mogla da vidim njenu prefinjenu plemenitost i nežne slojeve njene duše po tome kako se držala prema Augustu i kako ju je grizla savest zbog njega i svoje naklonosti prema lepom i jednostavnom junačkom liku našeg Hajnkea. I ja sam je još srdačnije volela zbog toga, što je, razume se, opet udvostručavalo moju brigu za nju.

U maju te, 1814. godine nevolja sa Augustom dođe do vrhunca.

Vojni pohod bi završen, Pariz osvojen i dvadeset prvog maja vratiše se dobrovoljci u domovinu, ne baš nekim naročitim zaslugama za otadžbinu, ali ovenčani slavom i veličanjem. Ja sam se uvek bojala tog trenutka: on je potvrdio sve nezgode koje su se u njemu krile. Gospoda se nisu ustezala da otvoreno i na najsvirepiji način ispolje svoj prezir i ruganje prema svojim staleškim drugovima koja su ostali kod kuće. Tom prilikom sam još jednom videla koliko malo verujem u postojanost preteranih osećanja na koja se ljudi pozivaju u svojom postupcima. Oni ne postupaju po svom nahođenju već saobrazno nekoj situaciji koja im pruža određeni konvencionalni kliše za njihovo ponašanje. Ako situacija dopušta svirepost – utoliko bolje po njih. Ne dvoumeći se, oni temeljito koriste to dopuštenje, služe se time tako obilato da se ne može sumnjati u ovo: većina ljudi samo čeka da prilike dopuste slobodu njihovoj grubosti i svireposti i dozvole im da budu brutalni do mile volje.

August je iz naivnosti ili prkosa propustio da pred drugove nastupi u uniformi strelca-dobrovoljca kako mu je sasvim priličilo kao ađutantu Kneževskog počasnog komandanta dobrovoljačkih odreda. A naročito time – što se opet može i razumeti – izazvao je ruganje boraca i njihove uvrede. Teodor Körner[69] nije uzalud napisao sledeće stihove:

„Pih na sve momke što zapećku beže,
sa čankolizima što pod suknjom leže!
Ti časti nemaš, bedniče kukavni!“

Stihovi su bili neobično prikladni i navodili su ih prilično glasno. Osobito se neki konjički kapetan fon Vertern-Vize naročito revnosno isticao da do kraja ide u toj situaciji pogodnoj za grubosti. Baš je on napravio jednu aluziju na račun Augustovog rođenja i krvi koji rekao je, sasvim dovoljno objašnjavaju njegovo kukavičko i neviteško držanje. Gospodin fon Gete bi poleteo na njega sa nikad upotrebljenom sabljom da ga nisu zaustavili. Posledica ove scene bio je poziv na dvoboj pod teškim uslovima.

U ovo vreme tajni savetnik se nalazio nedaleko odavde, u banji u Berku i pisao ‘Epimenidesa’. Predlog berlinskog intendanta Iflanda

[69] Nemački poeta i vojnik.

da napiše svečani pozorišni komad u čast povratka pruskog kralja, on je smatrao toliko časnim i primamljivim da je ostavio za docnije sve druge pesničke radove, da bi stvorio tu dvosmisleno čudnu alegoriju o sedmorici Efeskih spavača koja se visokom ličnom crtom toliko razlikuje od svih pozorišnih komada ove vrste.

Ipak me stid časova mira, napisao je on, i još:
Vratit se mora u ponor.

Pri tome ga zateče pismo jedne obožavateljke i dvorske dame, gospođe fon Vedel, koja ga je upozoravala na Augustov položaj, na njegov sukob sa konjičkim kapetanom i na opasnosti koje iz toga mogu da se izrode. Veliki otac odmah preduze protivmere. Koliko ga ja poznajem, mislim da je njemu, pored brige za Augustov život, pričinjavalo zadovoljstvo da pokrene svoje veze, da založi svoj ugled da bi oslobodio sina kako ranije od vojne dužnosti tako i od tog dvoboja; jer on je uvek osećao veliko zadovoljstvo kad je sa njim pravljen aristokratski izuzetak, kad je video nepravdu koja pravi razliku među ljudima.

Gospođu fon Vedel je zamolio za njeno posredovanje i napisao pismo prvom ministru. U Berku dođe jedan visoki činovnik, tajni savetnik fon Miler. Sporom se zabavio prestolonaslednik i sam Vojvoda, od konjičkog kapetana zatraženo je izvinjenje i slučaj je bio izglađen. Pošto se nalazio pod zaštitom najvišeg mesta, Augusta niko nije mogao da napada, kritički glasovi su se utišali, ali ne i zanemeli; zbog toga što dvoboj nije održan još više se pojačalo javno nipodaštavanje njegove muškosti, ljudi su slegali ramenima, izbegavali ga; između njega i njegovih drugova nije se otada mogao zamisliti bilo kakav bezazleno prisan odnos; pa iako je gospodin fon Vertern zbog one bezobzirne aluzije dobio odozgo dobro po nosu i čak kažnjen zatvorom, ipak se misao o Augustovom rođenju, o njegovoj polukrvnosti, ako se tako sme reći, koja beše skoro zaboravljena, pojavila još jače u svesti ljudi i izazivala prekore zbog njegovog držanja.

„Pa i vidi se to kod njega“, govorili su. I još: „Zna se na koga je u tome.“

Ovde svakako treba dodati da je u svom načinu života tajna savetnikovica vodila malo računa o ozbiljnosti vremena i svojom

žudnjom za uživanjem stalno pružala povod za ogovaranje – povod ne naročito zao, ali ipak smešan i nedostojan.

Sve je to najzad ukazivalo da tromi Otilijin udvarač stvar uzima duboko i ozbiljno k srcu; i mi smo zapazile da on to čini na čudan i indirektan način: naime, svojim sve strasnijem, pa čak i pomalo nastranim obožavanjem pobeđenog cara, čoveka sa Elbe. Svojom zanesenjačkom vernošću prema njemu, prezirom prema „otpadnicima" koja nisu želeli da ih neko podseća na njihovo još nedavno veličanje Napoleonovih dana koje su proslavljali kao najveće praznike u godini, ispoljavao je on svoj prkos i ponos – što je bilo razumljivo; a zar on nije patio sa njim i zbog njega? Zar nije podnosio tugu i sramotu zato što nije išao u boj protiv njega? Pred ocem koji se uzdizao iznad raspoloženja gomile i bio iznad dnevne mode mogao je on otvoreno ispoljiti svoje jade zbog sveg tog zameranja u vidu odanog oduševljenja za cara; to je činio pred nama, bezobzirno i sa nekim upornim nagonom, ne osvrćući se na to što takvim pričama gazi po Otilijinim osećanjima; i ma koliko da je ona, naravno, sa suzama u svojim lepim očima, strpljivo snosila njegove sebičnjačke ekscese (jer to je njemu samom prijalo, a bio je ravnodušan prema bolu koja drugome pričinjava ili ga je to čak još više podbadalo). Ipak je izgledalo da se može očekivati da će se ispuniti moje potajne nade; bilo je manje verovatno da će nežna i savesna osećanja moje prijateljice prema Augustu dugo odolevati tome surovom postupanju, utoliko što se iza njegovog upornog kulta prema Napoleonu krilo i nešto drugo – ili bolje reći nije se skoro ništa krilo – zaodevalo se u to i odatle samo izbijalo: naime, ljubomora na mladog Hajnkea koja se opet nalazio među nama i koga je August na naše oči neprekidno ismevao kao pravog Toutomana koja u savezu sa varvarstvom glupo ometa Cezarov spasonosni kontinentalni plan.

Da, opet je naš nahod[70] bio u Vajmaru – tačnije rečeno on je ovde bio već drugi put. Baš posle bitke kod Lajpciga on je bio nekoliko nedelja na dužnosti ađutanta kod pruskog zapovednika u našem gradu, opet odlazio u društvo i bio predmet opšte omiljenosti. Posle pada Pariza vratio se iz Francuske okićen gvozdenim krstom; vi svakako razumete koliko su se naša devojačka osećanja prema divnom mladiću, a naročito Otilijina, veselo rasplamsala kad smo

[70] Nahoče.

videle na njegovim grudima taj sveti znak. Njih je malo prigušivalo njegovo držanje koje je bilo podjednako vedro i ljubazno, kako se samo poželeti može, pa ipak donekle suzdržano, koje je on kao i uvek prilikom čestih susreta dosledno ispoljavao prema nama i koje se to smo priznavale sebi, nije baš sasvim slagalo sa osećanjima koja smo mi gajile prema njemu. To ponašanje se vrlo brzo prirodno objasnilo, i mi smo se i to treba da priznam – pomalo otreznile. Ferdinand nam poveri nešto što je dosad od nas krio iz bogzna kakvog razloga, a sada smatrao za svoju dužnost da nam otkrije: da ga kod kuće, u pruskoj Šleziji, čeka voljena verenica koju misli u najskorije vreme da dovede svome domu.

Razumećete da je kod nas prijateljica ovo otkriće dovelo do lake pometnje u našim osećanjima. Ja ne kažom da je to bio bol i razočaranje – tako se nešto nije moglo desiti, jer je naš odnos prema njemu značio samo idealno oduševljenje i divljenje pomešano i sa svešću o onom pravu na njegovu milu ličnost koje nam je pripadalo kao njegovim spasiteljicama. On je za nas bio više personifikacija nego stvarna ličnost, iako se to ne može uvek jasno odvojiti jedno od drugog, već treba pomisliti da na kraju svojstva ličnosti osposobljavaju nju da se pretvori u personifikaciju. U svakom slučaju, naša osećanja prema mladom junaku – ili, pošto ja dobrovoljno odstupam – Otilijina osećanja nisu se nikad mogla spojiti sa konkretnim nadama i željama, jer se one nisu mogle ni pojaviti zbog Ferdinandovog prostog porekla koje je vodio kao sin trgovca krznom. S tog staleškog gledišta, kako sam katkad i mislila, mogla sam pre baš ja gajiti takve misli; čak sam u trenucima slabosti sanjala o tome kad bi čari moje njemu nepristupačne prijateljice došle na mesto onih koje meni nedostaju, i tako mi sa tim mladićem osigurale vezu pred čijim sam strašnim opasnostima, naravno, odmah morala sa strahom ustuknuti... Ne bez beletrističkog interesovanja; govorila sam sebi da bi moja sanjarija vredela da i jedan Gete stvori od nje predmet najnežnijeg moralno-čulnog opisa.

Ukratko, nikakvog razočaranja i ni govora o tome da smo mogle i smele osećati da nas je naš dragi prijatelj ma u čemu izneverio! Primile smo njegovo priznanje najsrdačnijim saosećanjem i čestitanjem, samo smo se malo stidele zbog toga što je on tako dugo imao obzira prema nama koji bismo mi i dalje želele. Jer sa saznanjem da je Ferdinand obavezan i veren bila je ipak povezana

izvesna zbunjenost i čuđenje, neka žalost koju smo samo delimično priznavale; otpalo je nešto neodređeno iz sna nade, nešto što se nije moglo odrediti, što je zaslađivalo naše dotadašnje prijateljske odnose sa njim. Bez izričitog sporazumevanja, a ipak kao da smo se dogovorile, trudile smo se da pobegnemo od tog malo neprijatnog osećanja i odlučile da i njegovu verenicu pridružimo svom obožavanju, svom sanjarenju koje se otada pretvorilo u dvostruki kult mladog junaka i njegove dragane – te nemačke devojke u čiju smo vrednost zabranile sebi svaku sumnju, i koju smo zamišljale delom kao Tusneldu[71] a delom, ili pretežno kao Geteovu Doroteju[72] – naravno, prirodno plavih a ne crnih očiju.

Kako da objasnim to što smo i mi isto tako ćutale tome da je Hajnke veren kao što je i on o tome dugo ćutao pred nama? Otilija je tako htela, i mi se jedna kod druge nismo izgovarale zbog razloga koji su doveli do toga. Moram priznati da me to čudilo; jer ona se ipak osećala krivom pred svojim melanholičnim ljubavnikom zbog svoje patriotske naklonosti prema mladom ratniku – ali da ta naklonost, imajući u vidu još i, društvene prilike, ne krije u sebi nikakve opasnosti po njega, da se može nazvati besciljnom i bezizglednom – to nije htela da mu kaže, iako bi njega ta vest nesumnjivo umirila i možda ga navela na ravnodušno i ljubaznije ponašanje prema Ferdinandu. Uostalom, ja sam drage volje pošla za njenim primerom. Zloba komornog asesora i njegovo neprijateljsko držanje kad je bila reč o Ferdinandu nisu zasluživali utehu ni zadovoljenje. A onda: zar ga njegova razdraženost neće jednog dana odvesti predaleko, a neprekidno vređanje Otilijinih osećanja najzad dovesti do raskida koji sam ja priželjkivala radi njenog duševnog mira?

Tako je i bilo, poštovana gospođo. Bar u samom početku išlo je to po mojim tajnim željama. Naši susreti i sastanci sa gospodinom fon Geteom postali su u to vreme sve neizvesniji, sve svadljiviji; odigravale su se scene jedna za drugom; pateći teško zbog ogovaranja, zbog svoje neutešne ljubomore August nije prestajao sa prebacivanjem i optužbama zbog izdaje našeg prijateljstva prema njemu koju smo izvršile sa tim dobro razvijenim glupakom i

---

[71] Ćerka Princa Segesta – poglavice snažnog i ratobornog germanskog plemena Herusca.

[72] Više o tome u epskoj Geteovoj poemi „Herman i Doroteja“.

teutonskim tikvanom. Ne govoreći mu, naravno, još uvek ništa o Hajnkeovoj situaciji u Šleskoj, Otilija je prosipala suze u mom zagrljaju, uvređena u svojoj vernosti. Najzad je puklo i u tome su se kao i uvek pomešale političke i lične stvari: jedno popodne u vrtu grofice Henkel August je opet počeo da frenetično preuznosi Napoleona, a izrazi kojima se poslužio da bi ponizio njegove protivnike odnosili su se sasvim jasno na Ferdinanda. Otilija mu je odgovorila dajući oduška svom gnušanju pred onom napasti za narode, a omladini koja je slavno ustala protiv te napasti potpuno je dala sve crte našeg junaka; ja sam joj sekundirala; bled od gneva August reče prigušenim glasom da je između njega i nas svemu kraj, da nas on više ne poznaje, da mi otada njemu ne značimo ništa i potpuno besan napusti vrt.

Iako potresena, našla sam se na cilju svojih želja i to Otiliji otvoreno priznala. Upotrebivši svu svoju rečitost nastojala sam da je utešim zbog zavade sa gospodinom fon Geteom i uverim da veza sa njime nikad ni doveka ne bi dovela do nečega dobrog. Uzalud sam joj govorila. Moja se ljubimica našla u najstrašnijem položaju i beše mi je neizrecivo žao. Pomislite samo! Mladić koga je oduševljeno volela pripadao je drugoj, a onaj kome je, sa najlepšom silnom željom za njegovo spasenje, bila spremna da žrtvuje svoj život, okrenuo joj je leđa bacivši joj prijateljstvo pod noge uz najgrublje reči. I to nije bila sve! Kada se u svojoj napuštenosti bacila na grudi svoje majke, ona se obratila jednom srcu koje je isto tako pogodilo strašno razočaranje i kome je i samom bila potrebna uteha a da bi imalo snage da drugoga teši. Posle ubistvene scene sa Augustom Otilija na moj savet otputova na nekoliko nedelja svojim rođacima u Desau, ali se morala vratiti kući na vrat na nos pošto su je pozvali natrag po jednom brzom glasniku. Beše se desilo nešto poražavajuće. Grof Edling, nežni kućni prijatelj i staratelj, vice-tatica, najlepši čovek u vojvodstvu na čiju je prosidbu i na čiju je ruku gospođa fon Pogviš tako sigurno računala i imala toliko razloga da računa, najednom se oženio Princezom Sturdza[73] koja je doputovala iz Moldavije, a da im prethodno nije prosledio nijednu reč povodom onih nada koje su u njega polagane!

Ah, kakva jesen, kakva zima, draga gospođo! Ne uzvikujem ovako zato što je Napoleon u februaru pobegao sa Elbe i morao ponovo biti

---

73 Roksandra Skarlatovna Edling-Sturdza.

pobeđen, već u pogledu zahteva koje je sudbina postavila majci i kćeri, i iskušenja na koje je stavila snagu i plemenitost njihovih vrlo srodnih duša. Gospođa fon Pogviš beše prinuđena da se na dvoru skoro svakodnevno sreće sa trefom, a vrlo često i sa njegovom mladom suprugom, i da se, iako sa teškom ranom na srcu, na spoljašnji način ne samo prijateljski smeška, već da to čini i na oči zluradog sveta koji je vrlo dobro znao za njene propale nade. Pozvana da joj pomogne u tom iskušenju koje je prevazilazilo ljudske snage, Otilija je pritom morala da se, koliko je god bolje umela, suzdržava pred društvom koje je uskoro saznalo za njenu svađu sa gospodinom fon Geteom koju je radoznalo posmatralo, dok nju fon Gete nije ni gledao, ignorirao je ili obraćao joj se drsko sa mrgodnom razmetljivošću.

Ja sam morala da se sa mukom provlačim kroz te rđave odnose – i sama pusta srca; jer Ferdinand nas ostavi nekoliko dana pre Božića i ode u Šleziju da dovede kući svoju Tusneldu ili Doroteju – ustvari se zvala Fani. Pa iako je priroda meni dala tako malo prava na bilo kakve nade u pogledu Ferdinanda, iako me uvek škrto upućivala na ulogu poverljive prijateljice – ona je i meni dozvolila da osećam potpuni bol zbog toga što smo ga izgubile, mada je u mom slučaju tome bolu pridodala i izvesno osećanje olakšanja, čak nešto slično tihom zadovoljstvu. Jer uvek je ružnoj ženi lakše da zajedno sa lepom ženom gaji kult uspomene na nestalog junaka njenih snova, kao što smo mi to opet činile, nego da sa njom deli nejednaku sreću njegovog telesnog prisustva. Ako je meni odsutnost našeg mladića i njegovo spajanje sa jednom trećom, i pored sveg lišavanja ipak pružilo dobrodošlo smirenje, sa zadovoljstvom sam videla da se i Otilija isto tako smirila posle raskida sa Augustom. Priznala mi je da joj to ipak prija i pored svih društvenih nezgoda, da se oseća srećna i oslobođena što je sada između njega i nje svemu kraj i što se njeno srce u nehajnom miru može odmoriti od tih zavada koje su je iscrpljivale i kojima je uvek bio ispunjen taj odnos. Rekla je da tim spokojnije može da se posveti utehi svoje majke koja je bila dostojna sažaljenja.

Bilo mi je drago da to čujem; samo to nije moglo sasvim utoliti moje sumnje da li zaista smem prestati sa svojim strahovanjima zbog nje. August je bio sin – to je bila glavna odlika njegovog života. Sve što se njega ticalo bilo je povezano i sa velikim ocem koji nikako nije

odobravao raskid sa „stvorenjcem“. Sin je taj raskid sasvim sigurno napravio bez njegove dozvole jer bi on isto tako sigurno upotrebio svoj autoritet da bi ga otklonio. Meni je bila poznato da je on želeo i podupirao tu vezu od koje sam se grozila; sinovljeva setna strast prema Otilije bila je samo izraz i posledica te želje i volje. U njoj je on voleo tip svoga oca; njegova ljubav bila je podražavanje, stvar predavanja, potčinjenost, a odricanje od nje akt lažne samostalnosti, pobuna čiju sam postojanost i otpornost, nažalost, morala sasvim malo da cenim.

A Otilija? Da li se ona zaista rešila Geteovog sina? Da li sam zaista smela smatrati da je spasena? Sumnjala sam – i to sumnjala sam sa pravom. Potresenost sa kojom je primala izvesne, tada sve češće vesti u Augustovom načinu života pokazivala mi je isuviše jasno da je moja neverica bila opravdana. Nakupilo se mnogo čega da mladog čoveka liši moralnog oslonca, da ga nagna da traži omamu i otera u naručje poroku kome je oduvek bila naklonjena njegova sumnjivo robusna i neprijatno senzualna priroda. Društveno zameranje zbog nesrećne dobrovoljačke istorije, njegova zavada sa Otilijom, unutrašnji a verovatno i otvoreni sukob u koja je zbog toga došao sa svojim ocem a naročito baš sa samim sobom; ja to ne ređam da bih opravdavala razvratni život kome se odao kako su svi zuckali, već da bih ga ipak objasnila. Mi smo o tome slušale sa mnogo strana, između ostalog i od Šilerove ćerke Karoline i njenoga brata Ernesta, u vezi sa tužbama zbog Augustove već nepodnošljive, svadljivo divlje i grube naprasitosti. Govorilo se da se on nemilosrdno sveti vinu i da je noću bio upetljan u neku sramnu tuču koja ga je čak upoznala i sa policijskim zatvorom – da je samo zahvaljujući svome imenu ubrzo bio opet pušten na slobodu a sav taj nemili događaj zataškan. Čitav grad je znao za njegove odnose sa ženama koje se samo mogu nazvati ženturačama. Za njegova razbludna tumaranja služio mu je izgleda češće paviljon u vrtu koja se nalazio uz poljsku ogradu koja mu je tajni savetnik bio ustupio za proširenje njegove zbirke generala i fosila (jer August je bio revnosan skupljač kao i njegov otac, i bavio se time za svoj račun).

Znalo se za njegovu ljubavnu vezu sa ženom nekog husara čiji je muž trpeo taj odnos zato što je žena donosila kući poklone. Bila je kao pritka, duga i prosta, iako ne baš sasvim ružna, i ljudi su se smejali jer se pričalo da joj je govorio ovakve reči:

„Ti si sunce moga života“, što je ona iz sujete samo prepričavala.

Ljudi su se smejali i jednoj priči koja je bila koliko skandalozna toliko i simpatična: da je, naime, jednog dana predveče stari pesnik iznenada sreo u vrtu ljubavni par i samo im ovo rekao:

„Ne uznemiravajte se, deco!“ posle čega se izgubio.

Ne mogu baš jemčiti da je tako bilo, ali verujem da jeste, jer to odgovara izvesnoj moralnoj blagonaklonosti – da ne kažem što drugo – velikog čoveka zbog koje mu mnogi zameraju, a ja se uzdržavam svakog suda o njoj.

Dozvolite mi samo da pokušam da iskažem nešto sa ovim u vezi što me često bunilo – uostalom ne najčistije savesti već pre sumnjajući da meni ili bilo kome pristoji da se bavi takvim mislima. Naime, mislim da sam uočila da se izvesna svojstva, koja se kod sina ispoljavaju na najnesrećniji i najrazumniji način, nalaze u nagoveštaju već i kod velikog oca, iako je teško da ih kod njega kao takve prepoznamo, i mada bi nas strahopoštovanje i pijetet možda uplašili da to ne činimo. Jer u očevom slučaju ta su svojstva srećno, plodno i ljupko uravnotežena i služe svetu na radost, dok se u nasleđu kod sina ispoljavaju na grub, duhovno prazan i koban način i izbijaju na videlo otvoreno i besramno u svoj svojoj moralnoj nepristojnosti.

Uzmite tako divno i čarobno čak i u moralnom pogledu čarobno delo kao što je roman ‘Srodstva po izboru’. Filistri[74] su često zamerali zbog nemorala toj genijalnoj i do vrhunca prefinjenoj pesmi o brakolomstvu. Sasvim je razumljivo da bi čovek koji klasično misli i oseća odbacio te zamerke kao neotesane licemerje ili na njih samo slegao ramenima. Pa ipak, draga gospođo, to najzad nije učinjeno ni sa jednim ni sa drugim. Ko bi čiste savesti mogao osporiti da u tom uzvišenom delu stvarno postoji elemenat neke sumnjive etike, opčinjavanja, pa čak – oprostite mi na izrazu – i prikrivenost, podozriva skrivalica sa svetinjom braka, raspustan i fatalističan

[74] Naziv filistar nastao je među nemačkim studentima koji su predstavnike neobrazovanog građanstva, s kojima su često dolazili u sukobe, nazivali Filistejcima. Danas filistarstvo, odnosno filisterija upućuje na malograđanštinu, tesnogrudost, ograničenost, uskost duševnog horizonta. Istorijski, Filistejci su pleme porijeklom iz Egeja, prema Bibliji sa Krita, koja je naselila zemlju Kanaanu, kasnije nazvanu Palestinu, 1200 godina nakon proterivanja.

ustupak mistici prirode... Pa i sama smrt, vidite, koju treba da shvatimo kao sredstvo etičke prirode za obezbeđenje njene slobode – zar se ona zaista ne oseća i ne prikazuje u tom delu kao potpora požudi i njeno poslednje i najslađe utočište?

Ah, ja dobro znam koliko nam se mora činiti apsurdno i opako kad u Augustovoj razuzdanosti i razbludnom životu vidimo neki drugi neprijatan oblik sklonosti iz kojih je proizišao takav poklon čovečanstvu kao što je onaj roman. Isto tako sam već govorila o obzirima savesti sa kojima je ponekad skopčano kritičko istraživanje istine, u prema kojima se nameće pitanje da li je uopšte vredno težiti za istinom i da li je ona postavljena kao zadatak našeg saznanja ili pak ima zabranjenih istina.

Na priče o ponašanju gospodina fon Getea Otilija je pokazivala isuviše uzbuđenja i bolne smetenosti da bih mogla poverovati da se više zaista ne interesuje za njegovu ličnost. Njena mržnja prema husarevoj ženi bila je očigledna – mržnja kojoj bi se moglo dati i jedno tačnije ime. Zacelo su strašna osećanja jedne čiste žene prema takvim stvorenjima kojima čovek, koji je predmet njihove pažnje, poklanja svoju čulnu naklonost i koja prema njoj imaju prednost koliko nisku toliko i stvarnu. Nisku suparnicu prezir i odvratnost ne mogu mnogo uniziti ispod njene prave životne vrednosti; ali onaj strašni, naročiti oblik zavisti koji se zove ljubomora, uzdiže ih i protiv volje do sopstvenog društvenog sloja i pretvara ih u predmet mržnje ravnopravan po staležu sa onom koja mrzi – ravnopravan zbog pola. Isto tako može se pretpostaviti da razvrat muškarca i pored sveg užasa koji taj razvrat pobuđuje, ipak duboko i strahovito snažno privlači jedno takvo čisto žensko srce. Ta privlačnost čak može ponovo raspiriti naklonost koja je već bila u izumiranju, i kako kod plemenitog čoveka sve postaje plemenito, to i ona dobija lik požrtvovanosti i želje da se sopstvenim predavanjem muškarac vrati jednom boljem vidu njegove ličnosti.

Jednom rečju: bila sam sve pre nego sigurna da moja ljubimica neće povoljno primiti Augustov pokušaj da joj se ponovo približi – a što se njega tiče, zar ga ne bi ranije ili kasnije navela na takav korak viša sila koja je bila iza njegove volje i protiv koje je pokušao da se beskorisno usprotivi raskidom sa Otilijom? – Ispuniše se moja očekivanja i moja strahovanja. U junu prošle godine – sećam se te večeri kao da je bilo juče – stojali smo nas četvoro u dvorskoj galeriji

ogledala: Otilija i ja, zatim naša prijateljica Karolina fon Harstal i neki gospodin fon Gros. Tada August koga sam već odavno primetila kako obleće oko nas i vreba, priđe našoj grupi i umeša se u razgovor. U početku se nije nikome naročito obraćao, a onda je – i to je bio krajnje napet trenutak koji je od nas prisutnih zahtevao mnogo samosavlađivanja – uputio direktno Otiliji nekoliko pitanja i izjava. Razgovor se odvijao u otmenom tonu i kretao se oko rata i mira, spiskova poginulih, 'Ispovesti' njegovog oca, pruskog bala i kotiljona koji je na njemu odlično igran; a Augustove oči su pritom sevale što nije pristajalo prividnoj ravnodušnosti njegovih i naših reči. Oči su mu jako sevale i prilikom opraštanja kad smo napravile kniks pred njim (pošto smo i onako htele da odemo).

„Jesi li videla kako mu sevaju oči?“ upitah Otiliju na stepenicama.

„Videla sam“, odgovori ona, „i to mi je zadalo brigu. Veruj mi, Adela, ja ne želim da se kod njega povrati stara ljubav, jer ja bih rado promenila ono staro mučenje za ravnodušnost u kojoj bi se samo prijatno osećala.“

Tako je govorila. Ali, stege su bile raskinute i javno neprijateljstvo okončano. U pozorištu i inače u društvu nastojao je gospodin fon Gete da se još više približi Otiliji; pa iako je Otilija izbegavala da ostaje nasamo sa njime, ipak mi je priznala da često oseća kako je čudesno dira njegov pogled koji je podseća na stara vremena i da njegov bezgranično nesrećan izraz očiju kojim je ponekad gleda, ponavlja u njenom srcu staro osećanje krivice prema njemu. A kad sam joj govorila o svom strahu, o nesreći koju očekujem od njenog druženja sa divljim čovekom rušilačkih sklonosti sa kojim se ne može zamisliti nikakvo prijateljstvo zato što će on uvek zahtevati više nego što je ona spremna da pruži – ako joj smem verovati – ona mi na to odgovori:

„Budi mirna, srce moje, ja sam slobodna i biću uvek slobodna. Vidiš, on mi je pozajmio Pintovu knjigu 'Čudesna putovanja oko sveta za 21 dan' i još je nisam ni pogledala. A da mi ju je Ferdinand dao, zar je ne bih već naizust znala?“

To je bilo zaista tačno. Tvrdo sam verovala da ga ona ne voli. Ali da li je to bilo uteha, sigurnost? Uvidela sam stvarno da su je opčinili on i misao da postane njegova kao što zmija opčini ptičicu. Htela sam da presvisnem kad bih je zamislila kao Augustovu suprugu; pa, ipak, kako je sve to trebalo da ispadne? Događale su se stvari koje su mi

srce rastrzale, neshvatljive stvari. Izgledalo je da će se već unapred potvrditi moje ubeđenje da će je taj nesrećnik upropastiti jer je prošle jeseni moja ljubimica ozbiljno obolela, verovatno zbog razdora koji je u duši osećala. Tri nedelje ležala je od žutice, sa kacom katrana pod krevetom jer se smatra da je lekovito za ovu bolest ako se bolesnik ogleda u katranu. Ali kada se, pošto je ozdravila, sa onim ponovo srela u društvu, izgledalo je da mu uopšte nije nedostajala, da nije ni zapazio njeno odsustvo! Nijedna reč, nijedna jedino slovo nije dokazivalo nešto suprotno. Otilija je bila van sebe od jada. Bolest joj se povrati, te je morala da se ogleda u katranu još osam dana.

„Ja sam se mogla i neba odreći zbog njega“, jecala je ona na mojim grudima, „a on me prevario!“

Šta samo velite na to? Možete li verovati? Četrnaest dana kasnije dolazi k meni jadno stvorenje i priča mi bleda kao smrt da joj je August sasvim mirno govorio o njihovoj budućoj vezi kao da je to gotova stvar! Šta samo osećate dok vam ovo govorim? Može li se zamisliti išta strašnije? Nije se ni izjasnio pred njom, nije je, molio za ljubav, ne može se reći ni da je sa njom govorio o ženidbi; nju je čak samo uzgred spomenuo na jeziv način.

„A ti?“ uzviknuh ja. „Preklinjem te, Tilamuzo, srce moje, reci mi šta si mu odgovorila?!“

Poštovana gospođo, ona mi je priznala da nije mogla ni reči izustiti. Da li shvatate zašto sam ustala protiv mračne drskosti sudbine? Pa ipak joj je stajala na putu bar još jedna prepreka u ličnosti žene čija bi egzistencija bez sumnje predstavljala ozbiljnu smetnju ako bi je gospodin fon Gete zaprosio kod njene majke i babe – što se, konačno i moralo učiniti: u ličnosti gospođice tajne savetnikovice Kristijane. No, draga moja gospođo, ona je umrla prošlog juna. Nestala je i ta smetnja, u još više od toga: zbog tog smrtnog slučaja stanje se još u pogoršalo jer sada stoji samo do Augusta da u očinsku kuću dovede novu gospodaricu.

Razumljivo, preko leta viđao je on Otiliju, samo ređe, jer je ona bila u žalosti, a prestajala je i društvena sezona. Umesto toga desilo se nešto što vam ne mogu podrobnije objasniti zato što je obavijeno tajnom koja me delom veseli a delom obespokojava i o čijem fatalnom značaju ne može biti nikakve sumnje. Početkom avgusta susrela se Otilija kod baštenskog zida sa tajnim savetnikom, velikim pesnikom Nemačke. Ponavljam da vas ne mogu obavestiti o toku ovog susreta,

jer to ni sama ne znam. Otilija mi to uskraćuje na neki šaljiv način u kome nema ničeg što bi veselilo; ona voli da taj događaj obavija nekom nestašno-svečanom tajnom.

„Pa ni on sam“, odgovara mi ona sa osmehom kad je saletim da mi to kaže, „neće nikad da se sasvim upusti u razgovor o caru Napoleonu, već svoju uspomenu na to skriva pred svetom, pa čak i pred svojim prijateljima, kao neko blago koje ljubomorno čuva... Oprosti mi, Adela, što se u tome na njega ugledam i zadovolji se kad ti kažem da je bio vrlo ljubak prema meni.“

Bio je ljubak prema njoj – to vam prenosim, draga gospođo. I tom novošću završavam svoju priču koja, kao što vidite, spada u onu šarmantnu vrstu koja se završava veridbom ili se pak ona uskoro očekuje. Ako se ne desi neko čudo, ako se samo nebo u sve to ne umeša, onda dvor i grad mogu očekivati taj događaj ako ne o Božiću, ono svakako o Novoj godini.

ŠESTO POGLAVLJE

Priča sa gospođicom Šopenhauer data je bez prekidanja. Ustvari, bujica reči iz njenih širokih veštih usta, obojena saksonskim naglaskom, bila je prekidana u dva maha: u sredini i negde pri kraju. To je u oba maha prouzrokovao kelner Mager koji se pojavljivao u parlour roomu da donese nove vesti; očigledno mu je njegova dužnost bila vrlo neprijatna, te se svesrdno izvinjavao.

Najpre je morao najaviti sobaricu gospođe supruge tajnog komornog savetnika Ridela. Rekao je da su je poslali ovamo i da se nalazi na tremu u prizemlju, te da nestrpljivo pita kako se oseća i gde je gospođa dvorska savetnikovica zbog koje je na Esplanadi zavladala velika uznemirenost a postavljeni ručak počeo da se kvari. Uzaludno joj je Mager pokušavao da objasni da se odlazak presvetle gošće hotela *Slona* kod njene gospođe sestre protegao zbog važnih prijema, a da on, Mager, nije od ljudi koji bi mogli da ometaju te prijeme.

Pošto je malo čekala, gospođica ga je ipak prisilila na ovaj korak i živo tražila da saopšti da je ona tu pošto ima striktan nalog da dođe do gospođe dvorske savetnikovice i dovede je kući gde su već nemir i glad prevršili meru.

Porumenevši u licu Šarlota se podigla sa stolice, a njen izraz i pokret kao da su sasvim sigurno nagoveštavali odluku:

„Ovo je zaista neodgovorno sa moje strane! Koliko je to sati? Moram da idem! Sada moramo prekinuti.“

Ali na opšte iznenađenje ona odmah posle tog naleta opet sede i reče suprotno ovome što su svi očekivali:

„U redu, Magere“, reče ona. „Znam da vi niste rado opet banuli k nama. Kažite gospođici da se strpi ili da ode – a najbolje da ode i isporuči gospođi komornoj savetnikovici da sa ručkom ipak no čekaju na mene, da ću ja doći čim mi to dozvole poslovi, i da nema nikakvog razloga da se uznemiruju zbog mene. Ridelovi su, prirodno, uznemireni, ko ne bi bio, i ja sam uznemirena, jer već odavno nemam pojma koliko je sati, a nisam uopšte zamišljala da će sve to tako biti. Ali, šta je - tu je, ja nisam nikakva privatna ličnost, već se moram povinovati zahtevima višim od jednog ručka koji me čeka. Slobodno to kažite gospođici, i isporučite mojoj sestri da sam morala pozirati za portret, a onda raspravljala o važnim stvarima sa doktorom Rimerom, i sada imam da saslušam priču ove dame i ne mogu usred priče ustati i otići. Kažite to pored onoga o višim zahtevima i o uznemirenosti od koje ni ja nisam pošteđena, samo da se moram pomiriti sa time i da ih molim da i ona to isto učine.“

„Vrlo dobro, hvala“, odgovorio je Mager zadovoljno i sa puno razumevanja se udaljio, posle čega je, pošto se odmorila, gospođica Šopenhauer nastavila svoju priču otprilike tamo kad su mlade devojke, posle svog otkrića u parku, letele prema gradu na krilima zanosa.

Kelner je drugi put zakucao na vrata tek u onom delu priče kad je bilo reči o husarevoj ženi i o ‘Srodstvima po izboru’. Zakucao je jače nego pre toga i ušao sa izrazom lica koji je govorio da se sada smatra potpuno ovlašćenim da smeta i da ga zbog toga ne muče nikakva obziri ni sumnje. Siguran u svoju stvar, on objavi:

„Gospodin komorni savetnik fon Gete.“

Na ovu vest Adela skoči sa sofe, mada i Šarlotino sedenje nije nagoveštavalo spokojstvo, već pre neku nemoć u snazi.

„Lupus in fabula!“[75] uzviknu gospođica Šopenhauer. „Dobri bože,

75 Mi o vuku, a vuk na vrata. (lat.)

a šta sada? Magere, ja se ne smem sresti sa gospodinom komornim savetnikom. Čoveče, to morate udesiti! Morate me na bilo koji način provući pored njega! Uzdam se u vašu obazrivost!“

„Imate razloga, gospođice“, odgovorio je Mager, „imate razloga. Ja sam nekako i računao sa takvom željom jer mi je poznata osetljivost društvenih odnosa i znam da čovek nikad ne zna šta ga može snaći. Ja sam gospodinu komornom savetniku saopštio da je, trenutno, gospođa dvorska savetnikovica još zauzeta i zamolila ga da uđe u donju pivnicu. On će popiti tamo čašicu Madeire,[76] a poslužio sam punu bocu pored njega. Tako sam u mogućnosti da dame ostavim da završe svoj razgovor, a onda ću zamoliti za čast da gospođicu neopaženo prevedem preko trema pre nego što obavestim gospodina komornog savetnika da gospođa dvorska savetnikovica može da ga primi.“

Obe dame su pohvalile Magera što je to tako udesio i on je opet otišao.

A Adela je rekla: „Draga gospođo, ja sam svesna veličine ovog trenutka. Sin je došao – to znači sa porukom od oca. I onaj koga se to najviše tiče, već je doznao da ste ovde – a kako i ne bi, veliko je to uzbuđenje, a vajmarska Fama je sasvim lako odevena boginja. On šalje po vas i predstavlja vam se u licu svoga potomka – duboko sam uzbuđena i jedva zadržavam suze ionako već potresena stvarima koje sam bila slobodna da vam izložim. Ovaj pristup neuporedivo je značajniji i hitniji od moga da nikako ne smem ni da pomislim da vas – možda sa obzirom na okolnost da je komorni savetnik snabdeven Madeirom – zamolim da moju priču saslušate do kraja pre nego što primite poruku. Ne smem na to ni da mislim i svojim trenutnim odlaskom dokazujem...“

„Ostanite, dete moje“, odgovori Šarlota odlučno, „i izvolite ponovo zauzeti svoje mesto.“ Pastelno rumenilo pokri obraze stare dame i njene blage plave oči sijale su grozničavo, no na sofi se držala izvanredno uspravno, pribrano i uzdržano. „Neka se najavljeni malo pritrpi“, nastavi ona. „Ja se ionako njime bavim i slušajući vas i navikla sam, uostalom, da u svojim poslovima održavam red i redosled. Molim vas, nastavite! Govorili ste o sinovljevom nasleđu, o

---

[76] Autentična vrsta portugalskog vina.

ljupkom kolebanju...“

„Sasvim tačno“, seti se gospođica Šopenhauer sedajući brzo. „Uzmite tako divno delo kao roman...“ I ubrzanim tempom, najtečnijim kadencama i neverovatnom govorljivošću ispričala je Adelmuza svoju priču do kraja dozvolivši sebi ništa više nego jedan uzdah posle poslednje reči. Štaviše ona nastavi bez ikakvog zaustavljanja, samo sa izvesnom promenom u tonu:

„To su, dakle, stvari, draga gospođo, koje su me neodoljivo gonile k vama da vam ih ispričam čim sam saznala da ste ovde. Želja da to učinim sjedinila se odmah sa željom da vas vidim i da vam odam svoje poštovanje te samo zbog toga skrivila pred Linom Eglofštajn ne rekavši joj ništa o svojoj nameri i isključujući je iz ove posete. Draga gospođo! Poštovana gospođo! Čudo o kome sam govorila očekujem od vas. Ako se nebo, kako sam rekla još u poslednjem času bude umešalo da spreči tu naopaku i opasnu vezu koja mi pritiskuje dušu – ono bi se moglo to mi je projurilo kroz glavu – poslužiti vama u cilju okončanja te veze i možda vas je zato ovamo dovelo. Vi ćete kroz nekoliko minuta videti učiteljevog sina, a kroz nekoliko sati, kako pretpostavljam, videćete i učitelja. Vi možete uticati, možete opomenuti, vi to smete! Vi biste mogli biti Augustova majka – vi to niste zato što je vaša slavna istorija drukčije protekla, zato što ste vi drugo hteli i drukčije njome upravljali. Primenite i ovde vaš zdravi razum, vaš sveti i oštri smisao za ono što je pravo i prikladno kao što ste onda učinili! Spasite Otiliju! Ona bi vam mogla biti kći i čini se kao da vam je kći; sada nad njom lebdi opasnost u kakvoj ste i vi sami nekad bili i suprotstavili ste se razboritosti dostojnu najvećeg poštovanja. Budite majka slici vaše mladosti – jer ona to jeste, kao takva je voljena od jednog sina i preko sina uzmite u zaštitu ‘stvorenjce’, kako je Gete zove – uzmite je u zaštitu oslanjajući se na ono što ste nekad tome ocu bili, od toga da postane žrtva fascinacije od koje tako neizrecivo strahujem! Čoveka za kojim ste mudro pošli nema više, žene koja je postala Augustova majka nema više isto tako. Vi će te razgovarati sa ocem, sa onim koji je mogao biti vaš sin i sa ljupkim bićem koje je lik vaše kćeri. Vaša reč je isto što i materina reč – uložite tu reč protiv onog što je lažno i kobno. To je moja molba, preklinjem vas...“

„Drago moje dete“, reče Šarlota. „Šta to tražite od mene? U šta hoćete da se mešam? Dok sam sa promenljivim osećanjima, ali

naravno sa najživljim učešćem, slušala vašu priču, nisam mislila da će se na nju nadovezati takvo poverenje, da ne kažem takvo traženje. Vi me zbunjujete – ne samo svojom molbom već i načinom kojim je obrazlažete. Vi me stavljate u odnose... hoćete da me obavežete time što meni, staroj ženi, dočaravate povratak moje sopstvene... Kao, da ste zaista hteli reći da se odlaskom tajne savetnikovice promenio moj odnos prema velikom čoveku koga tokom čitavog svog života nisam više videla – i to tako da mi to daje materinska prava prema njegovom sinu... Priznajte svu apsurdnost takvog shvatanja! Moglo bi se pomisliti da sam ja ovo putovanje... Verovatno sam vas pogrešno razumela. Oprostite! Umorna sam od utisaka i naprezanja ovog dana koja me, kao što znate, ovako ili onako još očekuju. Ostajte zbogom dete moje, i hvala vam na vašoj lepoj iskrenosti. Nemojte misliti da ovaj rastanak znači odbijanje! Neka vam pažnja sa kojom sam vas slušala posvedoči da se niste obratili ravnodušnoj osobi. Možda će mi se pružiti prilika da posavetujem, da pomognem. Razumećete da pre prijema poruke ne mogu znati da li ću uopšte biti u mogućnosti da vam pomognem...“

Ona je sedela kad je uz ljubazan osmeh pružila ruku Adeli koja beše skočila da pred njom napravi dvorski kniks. Glava joj je podrhtavala klimajući se nad devojčinom glavom koja se, isto tako veoma zagrejana kao i ona, sagla da u znak poštovanja poljubi pruženu ruku.

Madam Šopenhauer je napustila sobu, a Šarlota je oborene glave, sama, ostala još nekoliko minuta sedeći na sofi u sobi gde je primala, dok nije došao Mager i ponovio: „Gospodin komorni savetnik fon Gete.“

August uđe. Radoznalo su mu se sijale smeđe oči usađene blizu jedno drugog, ali upravljene na Šarlotu uz bojažljiv osmeh. I ona pogleda k njemu sa hitnošću koju je pokušala da ublaži osmehom. Srce joj je lupalo kao da će da iskoči iz grudi, što je zajedno sa vatrom na obrazima, pa ma ona poticala i od prenaprezanja – bilo nesumnjivo smešno, iako u isti mah verovatno i dražesno za posmatrača. Takve učenice od šezdeset i tri godine teško da je ikada

igde bilo. A njemu je bilo dvadeset i sedam; četiri godine stariji nego onda – pošto je sve pobrkala činilo se da je od onog leta razdvajaju samo te četiri godine koliko je ovaj ovde imao više od ondašnjeg mladog Getea. Opet smešno – to su bile četrdeset i četiri godine.

Ogromna gomila vremena, čitav jedan život, dug, jednoličan, pa ipak tako buran, tako bogat život, to jest decom bogat, sa jedanaest teških blagoslovenih stanja, jedanaest porođaja, jedanaest dojenja, od kojih su dva bilo uzaludna, ostale su puste dojke zato što su suviše nežni hranjenici morali biti vraćeni zemlji. A onda još i docniji samotni život punih šesnaest godina, vreme udovištva i materinstva za koje je dostojanstveno precvetavala, samo, bez muža i višestrukog oca koji je već ranije umro i ostavio prazno mesto pored nje. Nastalo je za nju vreme životne dokolice kad je rad i rađanje nisu više zamarali, sadašnjost je bila jača i realnija od prošlosti, stvarnost jača od svega što se može zamisliti; tako da je daleko više nego u doba rađanja bilo ostavljeno mesta i uzbudljive uobrazilje sećanju, svima onim neispunjenim životnim nadama. Sada je imala vremena: vremena da razmišlja i da se priseća, da preklinje sećanja i maštanja o svom drugom dostojanstvu, vangrađanskom, duhovnom, koje nije bilo stvarno i materinsko dostojanstvo, već naslućivanje i legenda, i koje je iz godine u godinu igralo sve veću ulogu u predstavama ljudi...

Ah, to vreme – i mi, njegova deca! Venuli smo u njemu i padali na zemlju, ali su život i mladost svagda bili iznad tla. Život je bio uvek mlad, mladost je uvek bila u životu, sa nama i pored nas – dok se mi udaljavamo od nje. Bila su vremena koja su bila naša, a već su bila njena, mogli smo je još gledati, ljubiti joj nenaborano čelo, tom našem povratku mladosti, mladosti rođene od nas...

Čoveka koji sada stoji ispred nje ona ne beše rodila, ali mu je mogla biti majka što se naročito lako moglo zamisliti otkad je nestalo onoga što se tome suprotstavljalo, otkad prazno mesto nije bilo samo pored nje, već i pored njegovog oca, ondašnjeg mladića. Ispitivala ga je pogledom, ispitivala to što je druga rodila, kritički, zavidljivo, merila njegov stas, misleći ne bi li on izgledao bolje da ga je ona donela na svet. Pa ipak, gospođica je dosta dobro obavila svoj posao. On je bio kršan, ako se hoće čak i lep. Da li je ličio na Kristijanu? Ona nikad nije videla tu draganu naložnicu. Možda je sklonost ka debljanju dolazila od nje – on je bio suviše snažan za svoje godine, iako je visina donekle ublažavala debljinu: kad je ona bila mlada otac

je bio mnogo vitkiji – onda, u ono vreme koja je bez traga i glasa iščeznulo i koje je sasvim drukčije izlivalo i odevalo svoju decu – istina više utegnuto a prikladno, naprašene uvijene kose sa podvezanim perčinom na zatiljku, ali istovremeno i opuštenije, genijalno otvorena vrata u čipkanoj košulji – umesto smeđe grgurave kose koja je, nenaprašena, u prirodnom stanju po ukusu vremena posle revolucije, pokrivala današnjem čoveku pola čela i u kovrdžavim zaliscima spuštala se od slepoočnica u visoki šiljati okovratnik od košulje u koju se sa skoro smešnim dostojanstvom sklanjala mladalački nežna brada.

Nesumnjivo je današnji mladić odavao dostojanstveniji i društveno umereniji pa čak i oficijalniji izgled sa svojom visoko vezanom mašnom koja je ispunjavala otvor okovratnika. Smeđi gornji kaput koji je pomodno bio široko otvoren, sa rukavima visoko podignutim na ramenima i crnom trakom žalosti na jednom od njih, čvrsto i korektno je utezao malo gojazan stas. Priljubljena lakta pred sobom je elegantno držao cilindar sa otvorom na gore. A pritom ta formalna besprekornost u kojoj nije bilo ničeg fantastičnog kao da je trebalo da se suprotstavi i baci u zaborav nešto što je bilo malo podozrivo, nešto čemu se u građanskom smislu moglo malo prigovoriti, iako je bilo vrlo lepo: to su bile oči, nežne i setne, u kojima se video moglo bi se reći neki nedopustivo vlažni sjaj. Bile su to oči Amora koji se na neprilučan način usudio da vojvotkinji preda stihove za rođendan, oči deteta ljubavi...

Tamnosmeđa boja tih malo nepristojnih očiju potpuno nasleđena od oca i njihova uzajamna blizina učinile su – samo za onih nekoliko sekundi kad je mladi čovek ušao, poklonio se prethodno i njoj približio – da je najednom osetila Augustovu sličnost sa njegovim ocem. Bila je to priznata, upadljiva sličnost, mada ju je u pojedinostima bilo teško utvrditi: i pored nižeg čela, nosa izvajanog sa manje zamaha i više ženskih usana, ostajala je ona očigledna – sličnost koju je on bojažljivo nosio na licu, i koja je bila malo obojena tugom zbog svesti o svojoj nižoj vrednosti i takoreći molila za oproštaj, ali je ipak nije opovrgavalo držanje tela, ni zaturena ramena, ni spreda zategnuti trup – pa ma to bilo samo podražavanje ili prava konstitucionalna prćija od oca. Šarlota beše duboko dirnuta. Gledajući pred sobom izmenjen i nepotpuno uspeo pokušaj života da se ponovi i ponovo uzdigne u vremenu, da ponovo postane sadašnjost

– taj pokušaj koji je budio mnoge uspomene i koji je – ravan nekadašnjem, naravno, samo time – osvajao mladošću i prisustvom, toliko je potresao staru ženu da joj se dah pretvori u kratak prigušen jecaj kad se Kristijanin sin naže nad njenu ruku i ona oseti iz njega miris vina i kolonjske vode.

Ona se istovremeno seti da je ta mladost u sadašnjem obliku plemićkog roda.

„Gospodine fon Gete, dobro mi došli“, reče ona. „Ja osobito cenim vašu pažnju i radujem se što se tako brzo posle mog dolaska u Vajmar upoznajem sa sinom svog dragog prijatelja iz mladosti.“

„Zahvaljujem vam na ljubaznom prijemu“, odgovori on i konvencionalnim osmehom pokaza svoje sitne, bele i mlade zube. „Moj otac me ovamo šalje. On je primio vaše vrlo prijatno pisamce i umesto da vam pismeno odgovori više je voleo da vam, gospođo dvorska savetnikovice, preko mene poželi dobrodošlicu u naš grad u kome će se, kako je on rekao, osetiti najveća živost zbog vašeg prisustva.“

Ona se morala nasmejati u svem svom uzbuđenju i smetenosti. „O, to znači da se mnogo očekuje od jedne stare žene umorne od života“, reče ona. „A kako je naš poštovani tajni savetnik?“ dodade i pokaza na jednu od stolica na kojima je sedela sa Rimerom.

August uze tu stolicu i sede nespretno pored nje.

„Hvala na pitanju“, reče on. „Tako i tako. Hoćemo i moramo da budemo zadovoljni. On je uglavnom dobro raspoložen. Uvek ima razloga za zabrinutost ili bar za predostrožnost. Zdravstvena labilnost i podložnost bolesti još su znatne, te će uvek biti preporučljivo da vodi strogo uredan život. Da li sa svoje strane mogu biti slobodan da upitam kako su putovale gospođa dvorska savetnikovica? Bez nekih nezgoda? A i sa stanom zadovoljne? Ocu će biti drago da se o tome obavesti. Govori se da ste izvoleli doći u posetu vašoj gospođi sestri, uvaženoj tajnoj komornoj savetnikovici Ridel. Ta poseta će pobuditi najosećajnije zadovoljstvo u jednoj kući koju ljudi sa viših položaja cene, a oni sa nižih jednodušno poštuju. Ja dopuštam sebi tu laskavu čast da vam kažem da sa gospodinom tajnim komornim savetnikom službeno i lično živim u najčistijoj slozi.“

Šarlota je smatrala da je njegov način izražavanja bio kao kod

starmalih i da nije bio prirodno odmeren. Već i ono „najveća živost“ bilo je neobično; „najosećajnije zadovoljstvo“ i „najčistija sloga“ bilo joj je isto tako smešno. Tako nešto i slično tome mogao je da kaže Rimer, ali u ustima ovog mladog čoveka to se isticalo mnogo neobičnije i uz njegovu pedanteriju bilo upravo ekscentrično. Šarlota oseti jasno da je to namešten način govora – a da govornik očigledno nije ni najmanje bio svestan toga da afektira; jer utvrdila je da uopšte nije zapažao kako joj se lice i nehotice grči na smeh, da se on na to ne obazire zato što nije razumeo i što je uzrok tome bio daleko od toga da ga shvati. Pritom nije mogla da izbegne suprotstavljanje njegovog dostojanstvenog i ukočenog govora sa onim što je znala o njegovim marifetlucima i što je o njemu čula iz onih velikih vlažnih usta. Mislila je na njegovu naklonost prema boci, na husarevu ženu, na ono kako je jednom probdio u zatvoru, da je Rimer pobegao od njegove grubosti; istovremeno je morala da misli i na njegov kolebljivi i samo veštački učvršćeni društveni položaj od onog događaja u vezi sa dobrovoljcima, na prigušene prekore zbog kukavičluka i neviteškog držanja koje je morao da podnosi; a vrh svega toga bilo je tu i misao na njegovu sumornu naklonost prema onoj Otiliji, prema „stvorenjcetu“, nežnoj plavuši, na onu ljubav koja više ustvari nije ni bila protivrečna njegovom naročitom načinu izražavanja, već je, kako joj se činilo, udaljeno a ipak neposredno bila u vezi i saglasnosti sa njim. Ali istovremeno je ta ljubav bila u vezi i sa njom, starom Šarlotom, to će reći sa njenim širim i opštijim „ja“ na neki vrlo dirljiv način koji je zaplitao situaciju, i to tako da su se pomešali karakteri sina i ljubavnika, pri čemu je sin ostao u velikom stepenu sin, to jest ponašao se isto kao i njegov otac. „Bože!“ pomisli Šarlota gledajući njegovo lepo lice tako slično očevom. „Bože!“ U taj unutrašnji molbeni uzvik sažela je ona svoju ganutost i nežnost punu sažaljenja na koje ju je pobuđivalo prisustvo mladog čoveka; u to je obuhvatala i ono što je bilo smešno u njegovom načinu izražavanja.

Uostalom, ona se seti i poruke koju joj je naturila gospođica Šopenhauer, one molbe koju joj je ona stavila na dušu da po mogućstvu dejstvuje na neki način tako da zadrži određeni tok stvari i – odvrati bilo „stvorenjce“ od ljubavnika, bilo ljubavnika od „stvorenjca“. Ali priznajući iskreno – nije imala volje niti je smatrala da je pozvana da to čini, već je ocenila da se isuviše od nje traži ako bi pravila spletke protiv „stvorenjca“, da bi je „spasila“ – jer je ipak,

očigledno baš to „stvorenjce" bilo poslano da suzbije husarevu ženu i ostale njegove naklonosti, i ona, stara Šarlota, oseti se potpuno solidarnom sa „stvorenjcem" u tom cilju.

„Radujem se, gospodine komorni savetniče", reče ona, „što čujem da se uzajamno cene dva tako valjana čoveka kao što ste vi i moj zet. Uostalom, to ne čujem prvi put. I putem pisama"... (ona i nehotice, gotovo kao da hoće da ga ismejava, ponovi jedan od smešnih izraza sličan njegovom govoru), „i putem pisama došlo je to do mene od moje sestre. Hoćete li mi dozvoliti da vam ovom prilikom čestitam na vašim nedavnim unapređenjima na dvoru i u vašoj službi?"

„Najlepše zahvaljujem."

„To su svakako zaslužene milosti", nastavi ona. „Čuje se mnogo pohvalnih stvari o vašoj ozbiljnosti, o vašoj tačnosti u službi našeg Kneza i zemlje. Vi ste za svoje godine, ako mi dozvolite da to kažem, isuviše opterećen čovek. Nije mi nepoznato da vi, pored svega ostalog, vrlo pohvalno pomažete i svome ocu."

„Čovek mora da se raduje", odgovori on, „što mu je to uopšte još mogućno. Otkako je 1801 i 1806 bio teško bolestan, nikako nije samo po sebi razumljivo što je još naš i živ među nama. U vreme jedne i druge očeve bolesti ja sam još bio vrlo mlad, ali se dobro sećam tih grozota. Prvi put boginje su ga dovele do na rub groba. One su bile komplikovane zlim kašljem koji mu je onemogućio ležanje, pošto bi se u postelji ugušio. Sve je to morao prebroditi na nogama. Posle toga ostala mu je zadugo teška slabost živaca. A potom, pre jedanaest godina, dobio je zapaljenje pluća sa grčevima zbog koga smo dugi niz nedelja sumnjali da će ostati u životu. Lečio ga je dr. Štark iz Jene. Pošto je prebrodio krizu, oporavljao se mesecima i bio stalno bolešljiv, te je dr. Štark predložio da otputuje u Italiju. Ali je otac izjavio da se u svojim godinama ne može više odlučiti na takav poduhvat. Tada mu je bilo pedeset i šest godina."

„To znači da se prerano toga odrekao."

„I vi tako mislite? Nama se čini da se on odrekao i svoje Rajnske Italije,[77] gde se prošle i pretprošle godine tako dobro osećao. Da li ste

[77] Alzas ili Elzas je kulturno-istorijska regija u istočnoj Francuskoj, na zapadnoj obali Gornje Rajne na samoj granici sa Nemačke i Švajcarske. Elzas je na početku ove knjige spomenut kao mesto življenja Šarlotine ćerke u poslednjih deset godina kao anđeo-čuvar svoga dragog brata

čuli za njegovu nezgodu?“

„Ne, nisam čula! Šta ga je zadesilo?“

„O, ipak se sve dobro svršilo. Ovog leta, posle smrti moje majke...“

„Dragi gospodine komorni savetniče“, prekide ga Šarlota još jednom prestravljena... “Dok to niste spomenuli ja sam – skoro ne znam zašto – propustila da vam izjavim svoje najiskrenije saučešće zbog tog teškog i nenadoknadivog gubitka. Vi ste svakako uvereni dosad sa srdačnim saosećanjem jedne stare prijateljice.“

On baci na nju brz i plašljiv pogled svojih tamnih i blagih očiju, a onda ih obori. „Najlepše zahvaljujem.“

Nekoliko trenutaka žalosti protekoše u ćutanju.

„Znači“, reče ona tada, „da taj teški udar ipak nije ozbiljnije ugrozio dragoceno zdravlje dragog tajnog savetnika...“

„Ni on sam se nije dobro osećao poslednjih dana njene bolesti“, odgovori August. „Kad su vesti o njenom zdravlju bile gore, on je dojurio iz Jene gde je radio, ali ta je vatra koju je imao nagnala da na dan njene smrti ostane u krevetu. Znate, majka je umrla od grčeva – ili pod grčevima – vrlo teškom smrću. Ni ja nisam smeo da uđem k njoj, a nijedna njena prijateljica nije bila kod nje u poslednjem času. Bili su se povukli i Rimerovi, i Engelsovi, i Vulpiusovi. Prizor se zaista nije bilo moguće izdržati. Spolja su došle dve bolničarke na čijim je rukama ispustila dušu. To je bilo jedva smem da kažem, kao neka teška, užasna ženska bolest, nešto kao pobačaj ili rađanje mrtvog deteta, kao rađanje smrti. Tako se meni činilo. Možda sam zbog njenih grčeva video taj događaj u ovakvo svetlo, a tome utisku svakako je doprinelo i to što su me odatle obazrivo odstranili. A koliko je tek trebalo poštedeti od tog moga oca sa njegovim osetljivim sastavom, koji mora da izbegava sve što je turobno i što zbunjuje, čak i da i on nije ležao bolestan. Isto tako kad je i Šiler bio na umoru, on je bio u postelji. Njegova priroda mu pomaže tako da izbegne dodir sa smrću i grobom – ja u tome vidim pomešane sudbinu i želju njegovu. Znate li da su mu četiri brata umrla kao odojčad? A on je živ – može se reći: živ u najvećem stepenu; ali je više puta od svoje

---

Karla koja je izgubio svoju mladu ženu i jednu nogu. Gete je takođe često boravio u Alzasu, opčinjen lepotom regiona i blagotvornog uticaja boravka po njegovog zdravlja i stvaralaštva.

mladosti bio – skoro blizu smrti – trenutno i sa vremena na vreme. Kad kažem ‘s vremena na vreme’ mislim na Verterovo doba.

On se nečega seti, malo se zbuni pa dodade: „Ali meni su više na umu fizičke krize, krvarenje koje je imao kao mladić, teška oboljenja u svojim pedesetim godinama – da i ne govorim o napadima kostobolje i bolovima zbog kamenja u bubrezima koji su ga već tako rano odveli u češke banje, a ni one slučajeve kad mu je bez vidljivih znakova bolesti život ipak visio na koncu, tako da je društvo takoreći svakodnevno očekivalo da ga izgubi. Pre jedanaest godina na njega sa strahom behu uprte sve oči – onomad kad je Šiler umro. Moja majka je pored njega, boléšljivog čoveka, uvek ličila na rascvetan život; ali – umrla je ona, a on je živ: i pored svih opasnosti on živi vrlo snažno i često mislim da će nas sve nadživeti. On neće ni da čuje o smrti, ignoriše je, ne obazire se na nju ni jednom rečju – ubeđen sam: ako bih ja umro pre njega... a kako bi se to lako moglo desiti; ja sam doduše mlad, a on je star, ali šta je moja mladost prema njegovoj starosti! Ja sam samo uzgredni smetak njegove prirode obdaren sa malo snage – kad bih ja umro, on bi i na to ćutao, ne bi se moglo na njemu ništa primetiti i nikada ne bi pomenuo moju smrt. Takav je on, poznajem ja njega. On održava, ako smem tako reći, neko opasno prijateljstvo sa životom i svakako se zbog toga tako brižljivo i odlučno sklanja od svih mrtvačkih slika, agonije i sahranjivanja. Nikad nije želeo da ide na pogrebe i nije hteo da vidi u mrtvačkom sanduku ni Herdera ni Vilanda ni našu voljenu vojvotkinju Amaliju kojoj je bio toliko privržen. Na Vilandovom pogrebu u Osmanštetu pre tri godine imao sam ja čast da ga zastupam.“

„Hm“, učini ona sa nekim duševnim nezadovoljstvom u srcu koje je skoro bilo i neka ljudska pobuna protiv toga. Pošto malo zatrepta, ona reče: „Ja sam unela u moju knjižicu neke reči kao i mnogi koje volim. One glase: *Otkad se toliko bojiš susreta sa smrću sa čijim si promenljivim likovima živeo mirno, kao i sa ostalim spodobama na zemlji koja ti je dobro poznata*? To je napisano u ‘Egmontu’.“

„Da, u ‘Egmontu’“, potvrdi August kratko.

Zatim pogleda u zemlju, onda odmah opet otvori oči i pogleda Šarlotu začuđeno i ispitivački, pa ih opet obori. Docnije je imala utisak da mu je bila namera da kod nje podstakne osećanja sa kojima se borila, ako je sama u pravu što je to pomislila, onda bi mu samo jedan hitar pogled bio dovoljan da se uveri u uspeh. A zatim kao da

je hteo, istina, da se ponovo vrati na glavni predmet razgovora i ublaži i ispravi dejstvo svojih reči, jer reče:

„Otac je, naravno, video majku mrtvu i na najdirljiviji način se sa njome oprostio. Imamo i jednu pesmu koju je ispevao povodom njene smrti. Nekoliko sati pošto je skončala naredio je da se stavi na hartiju – nažalost ne meni – ustvari samo nekoliko stihova, ali vrlo izražajnih:

„O, sunce, zalud pokušavaš
da sijaš kroz oblake mračne
sve što mi je dao život naš
To su za njome oči plačne“

„Hm“, reče Šarlota opet i klimnu glavom uživljavajući se sporo u stihove. Sebi je ustvari priznala da smatra da je pesma sa jedne strane malo značajna, a sa druge strane preterana. I pritom opet posumnja – i prilično je jasno to čitala u njegovim očima, da je on hteo da izazove kod nje takav sud: naravno, ne da ga ona izgovori već da ga ima u mislima i da ga jedno drugom čitaju iz očiju. Stoga ona obori oči i promrmlja neku nejasnu pohvalu.

„Zar ne?“ reče on iako je ne beše razumeo. „Od najveće je važnosti“, nastavi on, „što ta pesma postoji, ja se zbog nje radujem svakog dana i lansirao sam u društvo više prepisa. Ono će – i to svakako sa jedom a možda ipak i na svoju konačnu sramotu i pouku – zaključiti iz nje koliko je otac bio duboko odan majci – i pored sve slobode i samostalnosti koje je on, razume se samo po sebi, morao sebi da obezbedi – i sa koliko ganutosti on poštuje njenu uspomenu… uspomenu na jednu ženu koju je to društvo svo vreme progonilo svojom mržnjom, svojom pakošću i zavidljivim ogovaranjem. A zašto?“ upita on srdeći se. „Zato što je ona u vreme kad je bila zdrava volela da se malo zabavlja, volela malo da poigra i u veselom društvu da popije koju čašicu. O, da divna razloga! Oca je to zabavljalo i on je ponekad zajedno sa mnom zbijao šalu zbog majčine pomalo sirove žudnje za životom, jednom je sastavio i pesmicu o tome kako se oko nje uvek zatvara krug uživanja. Ali to je bila više u srdačnom i povoljnom smislu, a, najzad, i on je sam išao svojim sopstvenim putevima i bio više odsutan, u Jeni i po banjama, nego što je bio sa nama kod kuće. Dešavalo se da je i na sam Božić, kad je čak i moj rođendan, ostajao da radi u Jenskom zamku i samo slao poklone. Ali

otac je dobro znao i bio zahvalan za to kako se majka brine za njegovo telesno zdravlje, bio on blizu ili daleko, kako nosi teret domaćinstva i otklanja od njega sve ono što bi mu moglo smetati u njegovom mučnom delu za koje nije ni tvrdila da nešto razume – a zar ga razumeju drugi? – ali prema kome je osećala najdublje poštovanje – te bi i društvo bilo dužno da joj na tome bude zahvalno, ako zaista poštuje njegovo delo... Ali baš to nedostaje njegovoj bednoj duši, i ono više voli da majku protura kroz ruke i njome ispira usta zato što nije bila eterična i vazdušasta kao Silfa,[78] već zaboga debela, crvenih obraza, i nije znala francuski. Ali sve je to bila samo zavist i ništa drugo, čista i pakosna zavist što je ona, ni sama ne znajući kako, imala sreće i postala dobri duh - zaštitnik doma i žena velikog pesnika i velikog državnika. Sama zavist, sama zavist. I zato sam tako srećan što imamo tu pesmu o majčinoj smrti, jer će se naše društvo pojesti od jada što je ona tako lepa i značajna." Tresnu on divlje i besno stisnute pesnice, a oči su mu se bile zamutile i čeone žile jako nabrekle.

Šarlota je sad mogla da vidi da ja pred njom plahovit mladić sklon ekscesima. „Dobri moj gospodine komorni savetniče", reče ona nagnuvši se k njemu, uze njegovu ruku stisnutu u pesnicu koja mu se tresla na kolenu i nežno otvori prste na njoj. „Dobri moj gospodine komorni savetniče, ja potpuno saosećam sa vama i to utoliko pre što mi se od sveg srca dopada da toliko cenite svoju dragu pokojnu majku i ne zadovoljavate se time da sa razumljivim ponosom budete odani samo svom velikom ocu. Nije takoreći nikakva veština biti dobar sin onakvom ocu kao što je vaš. Ali kad vi viteški, pa i protiv sveta i njegovog ogovaranja, toliko poštujete uspomenu na majku, koja je bila stvorena više po meri zajedničkoj svima nama, ja to kod vas najiskrenije cenim... ja koja sam i sama majka, a po godinama bih i vama mogla biti majka. A onda ta zavist! Bože, ja i vi se u tome potpuno slažemo. Ja sam je uvek prezirala i bila daleko od nje kolikogod sam mogla – zaista mogu da kažem: to mi nije teško polazilo za rukom. Biti zavidljiv na sudbu drugoga – kakva ludost! Kao da mi svi ne moramo da teglimo zbog ljudskih nevolja, kao da

---

[78] Silfa – graciozna mlada žena. Mitološki – elementali: gnom, undina, silf, salamander. Silfa je duh vazduha, može nastati u vazduhu, ili pak svetleti kako meteor... vile koje žive u granama drveća.

nije zabluda i zavaravanje zavideti sudbini drugih. Stoga je zavist bedno osećanje koje ne vredi ništa. Mi treba da budemo čestiti kovači svoje sopstvene sreće i da se ne iscrpljujemo u uzaludnoj zavisti prema drugima.“

August se postiđeno osmehnu uz mali naklon u znak zahvalnosti na materinskoj pažnji koju mu je ukazala i opet povuče sebi otvorenu ruku.

„Gospoda dvorska savetnikovica imaju pravo“, reče on. „Majka je dosta patila. Neka joj je pokoj duši. Ali ja nikako nisam ozlojeđen samo zbog nje. Ozlojeđen sam i zbog oca. No sad je sve prošlo kao što i sam život prolazi i sve se umiruje. Napast je najzad pod zemljom. Ali kakva je to napast bila u još ostala za pravednike, fariseje[79] i čuvare morala, i kako su oni samo rešetali oca i moralno ga napadali zato što se usudio da se šut upusti u borbu protiv rogatih i protiv moralnog kodeksa i da sebi uzme sličnu devojku iz naroda i živi sa njom na njihove oči! Kako su se oni isto tako trudili kolikogod su mogli da ja to osetim i gledali me popreko sa sprdnjom, slegali ramenima i pokudno sažaljevali, zato što sam svoj život dugovao toj slobodnoj vezi! Kao da takav čovek kao što je otac nema pravo da živi po svojim zakonima i po klasičnom načelu moralne autonomije… Ali oni nisu hteli da mu je dopuste, ti hrišćanski rodoljubi i vrli prosvetitelji, pa su jadikovali zbog sukoba genija sa moralom, gde je ipak zakon slobodne i autonomne lepote životno pitanje a ne samo pitanje umetnosti – to im nije ni padalo na pamet, pa su blebetali o neskladu i lošem primeru. Žensko torokanje! A jesu li priznati bar genija i pesnika, kad već nisu ličnost. Sačuvaj bože! O ‘Majsteru’ su tada govorili da je leglo bludnica, a ‘Rimske elegije’ močvara lakog morala, a ‘Bog i bajadera’ kao i ‘Korintska verenica’ opaka gadura – kakvo čudo onda da su već i ‘Verterovi jadi’ za njih bili najštetniji nemoral.“

„Za mene je nešto novo, gospodine komorni savetniče, da se neko usudio…“

„Usudili su se, gospođo dvorska savetnikovice, usudili su se. Usudili su se isto tako da i ‘Srodstva po izboru’ nazovu razvratnim delom. Vi zaista slabo poznajete ljude ako mislite da se nisu usudili

[79] Farisej, farisejstvo (figurativno): Onaj koji se pretvara da je privržen nekoj ideji ili nekome, dvoličan, licemeran čovek, licemer.

na to. A da su to bili samo ljudi, glupa gomila. Ne, već sve što je bilo protiv klasike i protiv estetske autonomije, pokojni Klopštok, pokojni Herder i Birger i Stolberg i Nikolaj i kako se sve zovu, svi su oni moralno udarali po očevom delu i životu i popreko gledali na majku zbog njegovog života sa njom koji se upravljao po njegovim sopstvenim zakonima. I nije to samo činio Herder, njegov stari prijatelj predsednik Konzistorije, iako je on potvrdio moje uzakonjenje. Čak i pokojni Šiler koju je ipak zajedno sa ocem izdao knjigu 'Ksenije' – i on se, to znam vrlo dobro, pućio na majku, i oca potajno kudio zbog nje – naravno zato što i on nije uzeo neku gospođicu plemićkog roda, kao Šiler, već se on spustio ispod svog staleža. Ispod svog staleža! Kao da je takav čovek kao moj otac uopšte i bio u nekom staležu, kad je on samo jedan! Takav se čovek u svakom slučaju mora duhovno spuštati ispod svog staleža – zašto onda da se isto tako ne spusti i društveno? A sam Šiler je prvi tvrdio da plemstvo po zaslugama više vredi od plemstva po rođenju i u tim tvrdnjama se revnosnije isticao nego moj otac. Zašto se onda pućio zbog majke koja je svakako stekla to plemstvo po zaslugama brinući se za očevo dobro zdravlje?"

„Dragi gospodine komorni savetniče", reče Šarlota, „u ljudskom smislu ja mogu da vas potpuno shvatim iako je bolje da priznam da ne znam šta je to estetska autonomija i da sam u nedoumici da takvim prebrzim odobravanjem te stvari koja mi nije sasvim jasna, ne dođem u sukob sa tako dostojnim ljudima kao što su Klopštok, Herder i Birger, ili čak sa moralom i rodoljubljem. To ne bih želela. Ali mislim da ta predostrožnost ne treba da me spreči da u svakom pogledu budem na vašoj strani protiv svih onih koji u nečemu napadaju našeg dragog tajnog savetnika i koji bi hteli da nečim naude njegovoj slavi velikog pesnika otadžbine."

On je nije slušao. Njegove tamne oči, lišene svoje lepote i topline novim nastupom gneva od koga su bile iskočile, kolutale su sa jedne strane na drugu.

„I zar nije bilo sve uređeno na najbolji i najdostojniji način?" nastavi on prigušenim glasom. „Zar otac nije odveo majku pred oltar i učinio je svojom zakonitom suprugom, i zar ja nisam još pre toga bio uzakonjen najvišom naredbom i proglašen za pravog sina i naslednika očevog plemstva po zaslugama? Ali ta je baš ono što se plemići po rođenju ustvari kidaju od mržnje protiv plemića po

zaslugama, i zbog toga neki zvekan na konju koristi odmah prvu, najgoru priliku da na moj račun pravi drske gluposti sa aluzijama na moju majku samo zato što sam ja, iz razloga u koje sam bio ubeđen i u potpunoj saglasnosti sa ocem, nisam želeo da idem u rat protiv velikog monarha Evrope. Za takvu drskost koju čini neko ko ima samo to plemstvo rođenja i prirodu i plavu krv, a koja ustane protiv plemstva genija, zatvor je isuviše blaga kazna. Tu bi trebalo dželata, robijaškog hapsandžije, tu bi trebalo usijanog gvožđa..."

Izvan sebe, zajapuren, udarao je stisnutom pesnicom po kolenu.

„Dragi gospodine komorni savetniče", reče Šarlota stišavajući ga kao i pre toga, naže se k njemu, ali odmah opet malo ustuknu, jer oseti miris vina i kolonjske vode koji kao da se bio pojačao njegovim besom. Ona pričeka dok se uzdrhtala pesnica opet ne spusti i onda nežno stavi na nju svoju ruku u polurukavici na kojoj nije bilo prstiju. „Ne trebamo se toliko žestiti. Mada jedva znam o čemu govorite, ipak mi se čini da se mi gubimo u smešnim i nastranim stvarima. Mi smo se udaljili od predmeta razgovora. Ili, bolje pehu: vi ste to učinili. Ja, međutim, još mislim na ono kad ste pomenuli nezgodu koju je dragi tajni savetnik pretrpeo – ili, bolje rečeno, kojoj je izmakao, kako sam vas razumela, ako se ne varam; jer da to nisam tako razumela, na tome bih već odavno insistirala. Dakle, kako je to bilo?"

On zafrkta još nekoliko puta i nasmeši se zbog njene dobrote.

„Ona nezgoda? upita on. „O, ništa, možete biti potpuno mirni. Nezgoda na putu. To se dogodilo ovako: ovog leta moj otac nikako nije znao kuda će. Činilo se da je već umoran od čeških banja, poslednji put je bio tamo, u Teplicu, prošle, 1813. godine, najtužnija od svih, a otada nikad više... što je zbilja za žaljenje – ipak lečenje u tamošnjoj banji je mnogo uspešnije nego u banju u Berku i Tenštet, ili kade pije tu vodu kući. Verovatno bi Karlsbad bio i bolji protiv reumatizma u njegovoj ruci nego tenštetska sumporovita voda koju je baš sada opet uzeo. Ali on već ne zna šta da misli o karlsbadskom toplom vrelu jer je godine 1812 baš tamo na izvoru dobio napad bubrežne kolike, najteži u toku dugog vremena, i smatrao je da je za to kriva karlsbadska voda. I tako je otkrio Visbaden: u leto 1814 otputovao je prvi put u predele Rajne, Majne i Nekara, te ga je ovo putovanje veoma oraspoložilo i osvežilo preko svakog očekivanja. Prvi put posle mnogo godina bio je opet u svom rodnom gradu."

„Znam", klimnu Šarlota potvrdno glavom. „Zar nije za žaljenje što

tada nije zatekao u životu svoju dragu, nezaboravnu majku, našu dobru gospođu savetnikovicu! Meni je isto tako poznato da su frankfurtske novine glavne pošte objavile jedan uspeo članak u čast velikog sina tog grada.“

„Svakako! Hoću reći, to je bilo kad se vraćao iz Visbadena gde je proveo prijatne časove sa Celterom i višim rudarskim savetnikom Kramerom. Odatle je posetio i Rokusovu kapelu, za koju je onda ovde kod nas napravio nacrt jedne vedre slike za oltar: kako sveti Rokus kao mlad hadžija napušta dvor svojih otaca i svesrdno deli deci svoje imanje i zlato. Ta je slika veoma nežna i prijatna. Naslikali su je profesor Majer i naša prijateljica Lujza Sajdler iz Jene.“

„Umetnica po zanimanju?“

„Tako je. Bliska kući Fromanovih, knjižarskoj kući, i bliska prijateljica Mine Herclib.“

„Nežno ime. Vi ga pominjete bez objašnjenja. Herclib – ko je to?“

„Oprostite! Ona je poćerka Fromanovih kod kojih je otac vrlo često zalazio u ono vreme kad je u Jeni radio na ‘Srodstvima po izboru’.“

„Zaista“, reče Šarlota. „Sada mi se čini kao da sam već negde čula to ime. ‘Srodstva po izboru’ – delo najfinijeg dara zapažanja! Jedino se može požaliti da ono ipak nije privuklo tako uzbudljivu pažnju kao ‘Verterovi jadi’. Nisam htela da vas prekidam. Dakle, šta je bilo dalje na tome putu?“

„Vrlo veselo, vrlo srećno, kao što sam već kazao. Na njemu se otac zaista podmladio, i izgledalo je kao da je to naslutio kad je krenuo na taj put. Proveo je vesele dane kod Brentanovih u Vinkelu na Rajni, kod Franca Brentana.“

„Znam. Maksin pastorak. Jedno od petoro dece koje je ona preuzela iz prvog braka dobrog starog Petra Brentana. Jasno mi je. Kažu da je imala izuzetno lepe, crne oči; ali je, sirota, dugo bila sama u velikoj, staroj trgovačkoj kući svog muža. Milo mi je što čujem da je njen sin Franc u boljim odnosima sa Geteom nego onda njen muž.“

„U dobrim odnosima kao i njegova sestra Betina u Frankfurtu koja je stekla tolike zasluge za očeve ‘Uspomene iz života’, svakodnevno cedeći pojedinosti iz mladosti pokojne staramajke i beležeći sve to za njega. Utešno je što su ljubav i poštovanje prema njemu ipak prešli u nasledstvo mnogih dobrih ljudi iz mlade

generacije, i pored ovih čudnih promena koje su nastale u njihovim shvatanjima.“

Ona se morala osmehnuti tom načinu kojim je on pravio distancu između sebe i sopstvene generacije, ali on to nije zapazio.

„U Frankfurtu, drugi put“, nastavi on, „stanovao je kod Šloserovih, kod porotnikovice Šloser, mora da ih poznajete, Georgove sestre čija je žena bila moja jadna tetka Kornelija; i njenih sinova Frica i Kristijana, valjanih i blagorodnih mladića koji su dobri primeri za onu moju primedbu: podređeni ovom apsurdnom vremenu i strašno romantični – oni bi najradije opet povratili Srednji vek kao da otada nije bilo nikakvog preporoda. Kristijan se već vratio u naručje katoličke crkve koja svakako neće više morati dugo da čeka ni na Frica zajedno sa njegovom suprugom. Jedino tradicionalna ljubav i divljenje prema ocu nisu nikad trpeli od tih pomodnih slabosti i samo je to možda razlog što im on gleda kroz prste i što se vrlo ugodno osećao kod tog pobožnog sveta.“

„Takav duh kao što je on“, reče Šarlota, „sposoban je da pojmi svako shvatanje samo ako u njemu ima prave čovečnosti.“

„Sasvim tačno“, odvrati August uz naklon. „Ali ja mislim“, dodade, “da je on ipak bio veoma radostan kad se preselio u Gerbermile, letnjikovac Vilemerovih blizu Frankfurta, na gornjoj Majni.“

„O, da! Moji sinovi su ga baš tamo posetili, i on ih je najzad upoznao i tom prilikom bio prema njima veoma predusretljiv.“

„Verujem. Prvi put je tamo došao septembra 1814 iz Hajdelberga, a onda opet idućeg meseca. A baš u tom međuvremenu došlo je do ženidbe tajnog savetnika Vilemera sa svojim posvojčetom Marijanom Jung.“

„To zvuči kao roman.“

„Slično je i bilo. Tajni savetnik, udovac i otac dve još male ćerke, izvrstan čovek, privrednik, pedagog i političar, filantrop, čak pesnik, pravi prijatelj dramske Muze – e, dakle, on je već ima deset godina i više uzeo u svoj dom mladu Marijanu, dete pozorišta u Lincu, i to sa toga da bi je sačuvao od opasnosti pozornice. To je bio čovekoljubiv postupak. Šesnaestogodišnja devojčica smeđih uvojaka dražesno se razvija sa njegovim mlađim ćerkama; njena pesma očarava, ona ume

da vodi soare[80] ljupko i energično, i, kao što se to dešava, filantrop i pedagog neočekivano se pretvara u ljubavnika.“

„I to je samo ljudski. A isto tako jedno ne isključuje drugo.“

„Naravno. Međutim, prilike u kući bile su takve da je to uvek ostajala samo žena, i ko zna koliko bi se to otezalo da se nije umešao otac i uticao da se to uredi, čime se sasvim očigledno mora objasniti to što je početkom oktobra, kad je otac opet došao iz Hajdelberga, poočim samo nekoliko dana pre toga skoro na vrat na nos učinio svoju poćerku - suprugom.“

Ona ga pogleda začuđeno, a i on nju. Njeno zažareno lice bilo je razvučeno u neki nesiguran i bolan izraz, kad ona reče: „Vi kao da hoćete da nagovestite da je ta promena situacije značila za vašeg oca kao neko razočarenje?“

„Ni najmanje!“ odgovori on začuđeno. „Sasvim suprotno od toga, on se mogao i dalje zaista ugodno osećati kao gost u tom lepom zemaljskom kutku tek kad je stvorena pozadina od tako uređenih, prečišćenih i razjašnjenih odnosa. Tu je bilo divna terasa, senovit vrt, blizu šuma, osvežavajući pogled na vodu i planine, tu je bilo najslobodnije, najštedrije gostoljublje. Retko kad se otac osećao tako srećan. Još mesecima docnije čeznuo je on za blagim mirisavim večerima kad se široka Majna rumenila u večernjoj svetlosti, a mlada domaćica mu pevala njegovu ‘Minjon’, njegovu ‘Pesmu o mesecu’, njegovu ‘Bajaderu’. Možete da zamislite i zadovoljstvo sa kojim je novi suprug gledao na prijateljstvo kojim je bila udostojena mala nevesta koju je on otkrio i poklonio društvu – on je, kako po svemu mislim, na to gledao sa vedrim ponosom koji ne bi bio moguć da odnosi upravo nisu bili sređeni i učvršćeni. Ali ono što je otac umeo naročito da uznosi, bilo je veče 18 oktobra kada su sa Vilemerove osmatračnice na tornju svi zajedno sa uživanjem posmatrali visinske vatre u čast godišnjice Bitke kod Lajpciga.

„Uživanje u tome“, reče Šarlota, „opovrgava, moj dragi gospodine komorni savetniče, mnogošta od onoga što su meni u ponekoj prilici tajom doturali kako kod vašeg oca nema rodoljubivog žara. Na dan te uzvišene godišnjice nije se ni pomišljalo da će Napoleon posle samo nekoliko meseci umaći sa Elbe i gurnuti svet u nov metež.“

---

[80] Večernja zabava, sedeljka. Od francuske reči soirée.

„Baš zbog toga“, klimnu August potvrdno, „zbog toga je pretila opasnost da se izjalove očevi planovi za iduće leto. Čitave te zime mislio je i govorio samo o tome i ničemu drugom kako želi, ako ikako bude mogao, da opet otputuje u one ljupke predele. Uz to su svi smatrali da mu Visbaden prija bolje od Karlsbada. Odavno ne beše podneo vajmarsku zimu tako veselo. Ako odbijemo četiri nedelje u toku kojih ga je mučio stvarno jak nazeb, onda se može reći da se on sve vreme divno i mladalački osećao, no svakako i zbog toga što mu se već poodavno, još od nesrećne 1813, bilo otvorilo novo polje studija i pesništva… naime istočnjačka i posebno persijska poezija u koju se sve više udubljivao na svoj stvaralački a i podražavajući način, tako da se u njegovoj mapi skupilo mnoštvo izreka i pesama odabranih sa izvanrednim ukusom, kakve on još nikad nije napisao, i među njima mnoge u kojima se tvrdi da ih je istočnjački pesnik Hatem ispevao persijskoj lepotici po imenu Zulejki.“ [81]

„To je dobra vest, gospodine komorni savetniče. Prijatelj književnosti mora je radosno pozdraviti i pokazati divljenje prema istrajnosti, prema sposobnosti za obnavljanje stvaralačkih snaga koje treba smatrati pravim nebeskim blagoslovom. Kao žena, kao majka, imam mnogo razloga da sa zavišću, ili baš i sa divljenjem, gledam na toliko veću postojanost muškosti i na izdržljivost koja u pogledu duhovne plodnosti ima prednost u odnosu na žensko stvaralaštvo. Kad pomislim samo – dvadeset i dve su godine prošle, ništa manje, kako sam poklonila život mom najmlađem detetu (to je bio Fric, moj osmi sin).“

„Otac mi je poverio“, reče August, „da ime toga pesnika pod čijom maskom je on ispevao te pesme – Hatem – znači ‘onaj koja obilno daje i obilno uzima’. I vi ste, gospođo dvorska savetnikovice, ako to smem primetiti, bili ona koja je obilno davala.“

„Samo je to vreme“, reče ona, „već tako tužno davno. Ali nastavite! Bog rata je, znači, hteo da pokvari račun Hatemu?“

„On je bio izbačen iz sedla“, odgovori August. „Pobedio ga je jedan drugi bog, tako da je posle izvesne strepnje sve išlo kako se poželeti može. Krajem maja prošle godine otac je otputovao u Visbaden i za vreme dok se on tamo lečio do jula, odtutnjio je ratni vihor – svejedno

[81] Više o tome (ljubavna pisma, poezija…) u sedmoj knjizi *Zapadno-istočnog divana*: Knjiga o Zulejki.

kako, ali je odtutnjio; i tako je on bio u mogućnosti da ostatak leta provede uživajući na Rajni uz najčistiji politički horizont.“

„Na Majni?“

„Na Rajni i Majni. U tvrđavi Nasa bio je gost ministra fon Štajna, sa njim je otputovao u Keln da prouči katedralu čija ga je izgradnja u poslednje vreme zanimala, prema jednom njegovom opisu neobično prijatno putovao je natrag preko Bona i Koblenca, grada gospodina Josefa Geresa i njegove nedeljne novine ‘Rajnski Merkur’ koje propagiraju Štajnove ustavno planove. Da se on, kako kažu, sa tim planovima osobito slagao čudilo bi me još više nego njegovo učešće u dovršavanju katedrale na koje su uspeli da ga nagovore. Srećno raspoloženje oca u kome je sve to vreme lebdeo ja pre objašnjavam lepim vremenom i uživanjem u ljupkom predelu. Još jednom je bio u Visbadenu, zatim u Majncu, a najzad, u avgustu, opet ga je primio Frankfurt i onaj udobni letnjikovac u kome su odnosi već odavno bili srećno uređeni i gde je u toku pet nedelja, baš kako je zamišljao, opet došlo ono dobro zdravlje kao i prošle godine, potpomognuto najštedrijim gostoprimstvom. Avgust je mesec u kome se on rodio – možda zaista neka tajanstvena nit vezuje za ono godišnje doba u kome je došao na svet i da ono, dolazeći ponovo, pojačava njegove životne snage. Ali ne mogu a da ne pomislim da u avgustu pada i rođendan cara Napoleona koji je još nedavno u Nemačkoj tako svečano proslavljan, i da se ne čudim – bolje da kažem, da se radujem zbog tolike jasne prednosti koju imaju junaci duha nad junacima dela. I tako je krvava tragedija kod Vaterloa otvorila mome ocu put u gostoprimni Gerbermile, a dok je onaj koji je sa njim razgovarao u Erfurtu, sedeo okovan na morskim stenama, ocu je naklonjena sudbina omogućila da potpuno uživa u tom povoljnom času.“

„To je pravedno“, reče Šarlota. „Naš dragi Gete činio je ljudima samo prijatne stvari i dobro, a onaj svetski siledžija kažnjavao ih je ujedima škorpija.“

„Pa ipak“, odvrati August zabacivši glavu, „niko me ne može ubediti da i moj otac nije silnik i vladar.“

„Niko vas i ne uveruje u to“, odgovori ona, „niti to iko njemu poriče. Samo, to je kao u rimskoj istoriji u kojoj učimo o dobrim i zlim carevima, i vaš otac, a moj prijatelj, takav je dobri i blagi car, dok je, naprotiv, onaj drugi krvavi đavo iz pakla. To se ogleda u različitim sudbinama, na šta ste vi duhovito ukazali. Dakle, Gete je ostao pet

nedelja u kući onih mladenaca?“

„Da, do septembra, i dok se nije uputio u Karlsrue da po nalogu Njegovog Presvetlog Visočanstva poseti tamošnji čuveni kabinet sa mineralima. Otišao je tamo očekujući da će sresti gospođu fon Tirkhajm, hoću reći Lili Šeneman iz Frankfurta, koja je ponekad tamo dolazila iz Elzasa u posetu svojim rođacima.“

„Onda je, posle toliko godina, došlo do ponovnog susreta između njega i njegove nekadašnje verenice?“

„Ne, baronica nije došla. Lako može biti da ju je boléšljivost sprečila da dođe. Među nama budi rečeno, ona ima jektiku.“

„Jadna Lili“, reče Šarlota. „Iz toga odnosa ipak nije mnogo proizašlo. Nekoliko pesama, ali nijedno delo koje bi uzbudilo svet.“

„To je“, dodade gospodin fon Gete svojoj ranijoj primedbi, „ista ona bolest od koje je umrla jadna Brion, ona mlada Friderika fon Zezenhajm, čijem je sada već trogodišnjem grobu u Badenskoj, otac tada bio tako blizu. Ona je vodila tužan život, jer je našla tiho pribežište kod svota zeta, župnika Marksa. Pitam se da li je otac zaista pomislio da je taj grob blizu i da li je možda bio u iskušenju da ga poseti, ali nisam mogao da ga to pitam, i moram da u to posumnjam pošto on u svojim ‘Ispovestima’ kaže da mu nije ostala nikakva uspomena na one dane rastanka pred poslednjim oproštajem, zbog bola koji su mu ti dani pričinili.“

„Žao mi je te žene koja nije imala odlučnosti da se pridigne u život časne sreće i da u nekom valjanom čoveku sa sela zavoli oca svoje dece“, reče Šarlota. „ Od uspomena se živi samo u starosti i za vreme odmora posle obavljenog dnevnog posla. Početi sa time u mladosti – znači smrt.“

„Možete biti sigurni“, odvrati August, „da je to što kažete o odlučnosti sasvim u duhu moga oca, koji pak sa tim u vezi primećuje da se u mladosti brzo prebrode povrede i bolesti, u koje svakako spadaju i greh i bolna uspomena. Kao korisna pomoćna sredstva da se čovek osveži i pribere, on navodi telesne vežbe, jahanje i mačevanje i klizanje sa klizaljkama na nogama. Ali najsigurniji način da se dokrajči sa sopstvenim tegobama i dođe do punog oproštenja, ipak svakako pružaju pesnički talenat i poetska ispovest u kojima se uspomena oduhovljuje, oslobađa u nešto opšteljudsko i pretvara u delo kome se čovek trajno divi.“

Dok je govorio, mladi čovek je sastavio svih deset vrhova prstiju, i ruke koje su se tako dodirivale skupljenih laktova mehanički pokretao tamo-amo ispred svojih grudi. Usiljeni osmeh na njegovim ustima bio je u protivrečnosti sa borama među obrvama iznad kojih su se prosule po čelu crvene pahuljice. „Čudna je stvar to sećanje“, produži on; „katkad sam o tome razmišljao, jer stalna i neposredna blizina takvog bića kao što je moj otac, daje povoda za mnoga opravdana i neopravdana razmišljanja. Sećanje svakako igra važnu ulogu u pesnikovom delu i životu, koji su u tolikoj meri jedno isto – da treba, tačno govoreći, da ih zovemo samo jednim imenom i da govorimo o delu kao o njegovom životu, a o životu kao o njegovom delu. Sećanje određuje i daje pečat ne samo delu, i stalno se iznova ističe kao fiks-ideja ne samo u ‘Faustu’, u dvema Marijane iz ‘Geca’ i ‘Klaviga’, i u rđavim likovima koji predstavljaju njihove ljubavnike. Ono se pretvara, ako dobro vidim, i u fiks-ideju života koja hoće da se uvek ponavlja; njen predmet, kao na primer rezignacija, bolno odricanje, ili ono što sâm pesnik u ispovesti slikovito šiba kao bedno neverstvo, čak kao izdaju, je ono početno, odlučujuće i ono što određuje sudbinu. Ono se pretvara, ako se tako smem izraziti, u glavni motiv i ugledni otisak života, i svako docnije ustupanje, odricanje i rezignacija samo je posledica toga i ponovljeno sećanje na to. O, ja sam o tome češće razmišljao, i srce mi se širilo od užasa – ima i takvih užasa od kojih se srce širi – kad pomislim da je veliki pesnik i vladar, čija sudbina, radne i životne odluke deluju daleko iznad njegove ličnosti, i određuju razvoj, karakter i budućnost nacije. Bilo mi je strašno i veličanstveno na duši gledajući onu sliku koju svi mi nikad nećemo zaboraviti, iako mi tu nismo bili, već su i na njoj bila kobno predstavljena dva čoveka – kako konjanik pred polazak devojci koja ga od sveg srca voli, a njegov demon mu naređuje strašni rastanak od nje – kako on toj kćeri iz naroda još sa konja pruža ruku, a njene se oči pune suzama. To su suze, gospođo – i ja ne mogu da nađem smisao tim suzama ni kad mi se srce najviše širi od užasa.“

„Što se mene tiče“, odgovori Šarlota, „ja pomalo nestrpljivo kažem sebi da bi to dobro stvorenje, ta kći naroda, samo onda bila dostojna svog dragog kad bi imala dovoljno odlučnosti da pošto on ode, izdelje sebi pravi život umesto da se preda nečem najstrašnijem pod nebom, naime čamotinja. Prijatelju moj, čamotinja je nešto najstrašnije. Neka zahvali Bogu onaj ko je umeo da je izbegne, a ako svaki moralni

sud već samim tim nije i naduvenost, mi imamo pravo da kudimo onoga koji se prepušta čamotinji... Slušam kako vi govorite o odricanju – eto, ona mala pod humkom slabo je umela da se odriče, za nju je odricanje bila čamotinja i ništa više.“

„Oboje“, reče mladi Gete razdvajajući deset vrhova prstiju i ponovo ih sastavljajući, „oboje je zaista veoma blisko jedno drugom i uopšte bi verovatno bilo teško da ih čovek u životu i delu sasvim razdvoji. Moje se razmišljanje katkad odnosilo i na to, naime, kad mi je smisao onih suza užasno širio srce, ono se odnosilo – ne znam da li će mi poći za rukom da to iskažem – i na stvarnost koju poznajemo onako kako je nastala, i na mogućnost koju ne poznajemo, već samo možemo da naslutimo, katkada sa tugom koju prikrivamo pred sobom i pred drugima iz poštovanja koje savlađuje, i progonimo je u najdublji kutak svog srca. A i šta je mogućnost prema stvarnosti i ko će se usuditi da se založi za mogućnost i jednom rečju, kad se izlaže opasnosti da time povredi i strahopoštovanje pred stvarnošću! Pa ipak mi se čini da tu češće vlada neka vrsta nepravde, koja se objašnjava činjenicom – da, ovde se zaista može govoriti o činjenicama! – da stvarnost zauzima sav prostor i privlači na sebe sve divljenje, pošto je mogućnost, kao nešto što nije nastalo, samo kontura i naslućivanje onoga ‘a ako bi’... kako da se čovek ne boji da sa takvim ‘a ako bi’ ne povredi strahopoštovanje pred stvarnošću, kad ono dobrim delom počiva na saznanju da su svako delo i život po prirodi proizvod odricanja. Ali kad postoji samo mogućnost, pa ma i samo kao činjenica našeg naslućivanja i čežnje, kao ‘kako bi tek’ i kao šapat koja obuhvata sve ono što bi moglo biti, eto, to je obeležje propasti.“

„Ja sam bila i biću“, odgovori Šarlota mašući odrečno glavom, „za odlučnost i za to da se snažno držimo stvarnosti, a da mogućnosti ostavimo na miru.“

„Pošto imam čast da ovde sa vama sedim“, odvrati komorini savetnik, „neću sasvim uspeti da poverujem da vi niste upoznali sklonost čoveka da se osvrne za nečim što je mogućno. Čini mi se da je ta sklonost tako pojmljiva, jer nas baš veličina stvarnog i nastalog zavodi da docnije razmišljamo o onome što je bilo mogućno ali je propalo. Stvarnost, naravno, pruža velike stvari, a kako i ne bi, uz tolike potencije – ideja bi uspela na svaki način. A išlo je i tako, i to dosta lepo, da se i od odricanja i neverstva moglo nešto napraviti. A

kako bi tek, pita se čovek – i sa pravom se pita sa obzirom na značaj dela i života za ceo život i celu budućnost, značaj koji se na njima zapovednički otiskuje – šta je tek moglo biti, i koliko bi možda svi mi bili srećniji da nije bila merodavna ideja odricanja, da nije bilo one davne slike rastanka sa rukom pruženom sa konja i nezaboravnim suzama na rastanku. Baš samo zbog toga i u vezi sa tim sam se i pitao da li se otac u Karlsrueu možda setio one još sveže humke u Badenskoj, humke koja je bila blizu.“

„Čovek mora ceniti uzvišeno osećanje“, reče Šarlota, „koje se prihvata mogućnog nasuprot stvarnom, ma kolika – i baš zato što je tolika – bila ta prednost prema mogućnom. Ipak ćemo morati da ostavimo bez odgovora pitanje kome od oboje pripada moralno prvenstvo: odlučnost ili plemenitost. I tu bi se opet lako mogao potkrasti nepravedan sud, jer u plemenitosti ima mnogo privlačnog, dok je odlučnost možda ipak zreliji moralni stupanj. Ali šta ja govorim? Danas mi toliko naviru misli. Ukupno uzevši, žene treba samo da se dive o čemu sve; i pitati se o čemu sve može da misli jedan čovek. Ali vi biste mi po godinama mogli biti sin, a dobra majka ne ostavlja na cedilu sina koja se muči. Otud moja govorljivost koja se na kraju zaista ogrešila o žensku skromnost. Ne bi li sada ipak bilo bolje da ono mogućno ostavimo na miru pod njegovom humkom, i okrenemo se opet stvarnom, hoću reći: osvežavajućem putovanju vašeg oca na Rajnu i Majnu? Još bih rado slušala o Gerbermileu; to je ipak mesto u kome je Gete upoznao moje dvoje dece.“

„Nažalost, o tome susretu ne umem ništa da vam kažem“, odvrati August. „Znam, međutim, to da je taj boravak, kako se to samo veoma retko dešava u životu, doneo sobom potpuno vraćanje, pa čak i pojačanje zdravlja, kao i prvi put – zahvaljujući, naime, ljupkoj domaćici darovitoj za društvo i savršenom domaćinovom gostoljublju, sa zaleđem dobro uređenih odnosa. Opet je blistala Majna za mirisnih večeri, i opet je ljupka Marijana pevala uz klavir očeve pesme. Ovog puta on za takvih večeri nije bio samo onaj koji uzima, već i onaj koji obilno daje... jer on je popuštao na molbe ili je i sam bio voljan da pročita nešto iz svoje sve veće riznice pesama o Zulejki koje je Hatem uputio svojoj Ruži sa Istoka, a supružnici su umeli da cene čast ukazanu im poveravanjem tih pesama. Mlada domaćica koja, izgleda, nikako nije od onih žena koje se samo dive tome na šta sve jedan čovek ne može da misli, nije se zadovoljila samo

uzimanjem, već je u svojoj lakoći primanja otišla tako daleko, da je na strasni govor počela odgovarati u Zulejkino ime skoro isto tako strasno, a njen suprug je slušao to naizmenično pevanje sa najgostoljubivijom blagonaklonošću."

„On je svakako valjan čovek", reče Šarlota, „sa zdravim smislom za prednosti i prava koje ima stvarnost. Ali sve je to, čini mi se, poznato, i liči mi na dobru ilustraciju onoga što ste rekli o sećanju koje nagoni na obnavljanje. I najzad? Pet nedelja je, razume se, prošlo, i veliki gost je otišao?"

„Da, posle jedne oproštajne večeri pune mesečine, koja je bila bogata pesmama i na čijem je kasnom kraju, kako sam obavešten, mlada domaćica skoro negostoljubivo terala da se rastanu. Ali želja za obnavljanjem umela je i ovde da se još jednom i opet ispuni, pošto je došlo do ponovnog viđenja u Hajdelbergu kuda je otac bio otišao. Bračni par se neočekivano našao tamo, te je priređeno još jedno poslednje oproštajno veče pod punim mesecom kada je imala žena, na veselo iznenađenje i suprugovo i prijateljevo, u znak odgovora obelodanila jednu pesmu koja je bila toliko lepa da je mogla biti i od samog oca. Trebalo bi da dobro razmislimo pre nego što stvarnome pripišemo odlučne prednosti i nadmoćna prava nad poetskim. Pesme koje je otac ispevao tada u Hajdelbergu i docnije za svoj *Persijski Divan*, zar nisu kruna stvarnog, pa u samo ono najstvarnije? Ja imam to poverljivo preimućstvo da ih poznajem i neke od njih da imam pre nego čitav svet. Draga gospođo, one, su od ogromnog, neizrecivog značaja. Takvih pesama nikad nije bilo. U njima je sav otac, ali u jednom potpuno novom i opet neslućenom vidu. Ako kažem za njih da su tajanstvene, istovremeno sam primoran da kažem i da su dečji jasne. To je – kako bih vam to samo rekao – ezoterika prirode. To je ono najličnije sa svojstvima zvezdanog svoda, tako da vaseljena dobija ljudski lik, a 'ja' gleda zvezdanim očima. Ko će to izreći! Uvek me prate dva stiha iz tih pesama – čujte!"

Recitovao je neodlučnim glasom, niskim kao u velikom strahu:

Ko ruj zore postiđuješ
Strog lik ovih vrhova.

„Šta velite na to?" upita on još uvek jako uplašenim glasom. „Ne recite ništa pre nego što dodam da je na reči 'ruj zore' slikovano njegovo sopstveno blagosloveno ime – to jest, tamo stoji 'Hatem', ali

kroz masku stiha u kome nema slika taj slik pun njegovog ‘ja’ zvuči duboko vragolasto. I još jednom oseća Hatem. Na šta vas to podseća? Kako se osećate pred tom veličinom dostojanstveno svesnom sebe same, veličinom koju ‘mladost ljubi, koju mladost postiđuje’?“ On ponovi stihove. „Kakva toplina, bože moj, i kakva veličanstvenost!“ uzviknu on. I sasvim sagnut pritište šakom čelo a prsti mu se zamrsiše u uvojcima.

„Nesumnjivo je“, reče Šarlota uzdržano, jer joj je ovo strasno ponašanje bilo neprijatnije od one njegove malopređašnje plahovitosti, „da će se svetska javnost isto tako diviti toj zbirci kad ona jednom iziđe na videlo. Razume se, takvim vragolasto značajnim pesmama nikad neće pripasti tako zamašno dejstvo na svet kao jednom romanu kome je još i sopstvena mladost krila dala. Zbog toga možemo i žaliti, ako hoćemo. A šta je bilo sa onim obnavljanjima? Pokvarili ste vašu frizuru. Ako hoćete, da ću vam svoj češljić. Ne, izgleda da opet mogu da je urede isti oni prsti koji su je i pokvarili. Jesu li se, dakle, obnavljanja time završila?“

„Trebalo je da se završe“, odvrati August. „Letos, posle majčine smrti, otac je bio u velikoj nedoumici kuda da ode na banjsko lečenje. U Visbaden? U Teplice? U Karlsbad? Po njemu se dobro videlo da ga nešto jako vuče na zapad, u rajnsku oblast, i činilo se da čeka na neki znak naklonjenog božanstva, koje je prošli put paralisao ratni demon, pa da krene za tom svojom težnjom. Nešto slično se i nađe. Njegov prijatelj, zanimljivi Celter, putovao je u Visbaden i poče da ga saleće da pođe njime: Ali on ne htede da prihvati taj znak, baš ne bez uvijanja. ‘Neka bude Rajna’, reče, ‘ali ne Visbaden, već Baden-Baden, kuda put ipak vodi preko Vircburga a ne preko Frankfurta’. Pa dobro, put nije morao da vodi baš preko Frankfurt da bi odveo i tamo ako ustreba. Ukratko, 20. jula otac otputova. Za svog pratioca odredi profesora umetnosti Majera koji se zbog toga sav blistao od sreće. Ali šta se desi? Da li se pokazalo da je ono naklonjeno božanstvo mnogo osetljivo i poigralo se vragolana? Dva sata od Vajmara kola se prevrnuše.“

„Gospode!“

„...I oba se putnika preturiše jedan preko drugoga na onaj drum koji je odabiran sa toliko samosavlađivanja; tom prilikom se Majer dobro raskrvavio po nosu. I pored toga ne mislim na njega koji je i trebalo da plati za ono svoje sujetno uživanje. Ali je stidno, mada to

druge strane navodi i na mučnu veselost, kad čovek zamisli kako se ona veličina, dostojanstveno svesna same sebe i odavno navikla da se kreće samo smišljeno i odmereno, koprca u jarku pokraj puta kaljava odela i razvezane mašne.“

Šarlota ponovi: „Za ime božje!“

„Ništa nije bilo“, reče August. „Ta nezgoda, ili obešenjačka šala, kako da je nazovem, prošla je jevtino. Otac, koji je sam ostao nepovređen, odvezao je natrag u Vajmar Majera kome je uz njegovu maramicu srdačno pozajmio i svoju, i odustao od putovanja – ne samo za ovo leto, već, izgleda da se odrekao jednom za svagda rajnske oblasti, pobuđen na to ovim znamenjem: to zaključujem po njegovim izjavama.“

„A zbirka pesama?“

„Šta će njoj daljeg podstreka rajnske oblasti! Ona bez nje odavno raste i napreduje, možda čak i bolje nego sa njom – a što je prijateljsko i vragolansko božanstvo ustvari isto tako znalo. Možda je ono time htelo da dâ pouku da su izvesne stvari dopuštene i opravdane samo kao sredstvo za ostvarenje cilja.“

„Kao sredstvo za ostvarenje cilja“, ponovi Šarlota za njim. „Ipak ne mogu da čujem taj izraz bez neke strepnje. U njemu se meša časno sa ponižavajućim na takav način da niko nije u stanju da ih razluči i niko ne zna kako da se drži prema tome.“

„Pa ipak“, odvrati August, „u životnom krugu jednog vladara, bio on dobar ili zao car, ima mnogo čega što je čovek prinuđen da ubroji u tu dvosmislenu kategoriju.“

„Da“, reče ona. „Samo, sve se teže shvatiti i ovako ili onako; zavisi od ugla pod kojim se nešto gleda. A neko iole odlično sredstvo svakako će umeti da načini cilj i od sebe samog. Ali kako da vam javnost, gospodine komorni savetniče, ne zavidi na onoj riznici pesama za koju znate pre nje! To je zaista prednost od koje čoveka hvata vrtoglavica. Poverava li vam vaš otac mnogo stvari?“

„Mogu reći da je tako“, odgovori on uz kratak osmeh, pokazujući svoje sitne, bele zube. „Rimer i Majer, doduše, svašta uobražavaju i pričaju pred svetom koliko su oni posvećeni u ovo i ono. Samo, sin je ipak još uvek nešto drugo nego što su takvi slučajni poklonici. On je po prirodi i po položaju pozvan da bude pomoćnik i predstavnik. Tu čoveku, čim samo iole zađe u godine, padnu udeo mnogo prikladan

posao i domaćinska briga koje treba odstraniti od jednog dostojanstva u kome se genije spaja sa starošću. Tu ima tekućih računa domaćinstva, odnosa sa trgovcima koji isporučuju raznu robu, zastupanja prilikom poseta koje treba učiniti ili primiti, drugih prilika i obaveza te vrste – da pomenem, recimo samo pogrebe. Tu je i čuvanje dobro uređenih privatnih zbirki koje stalno rastu, naš kabinet minerala novca, rezani kamen i bakrorezi od kojih se oči ne mogu odvojiti; a onda poleti najednom preko cele zemlje, jer se negde u nekom kamenolomu pojavio kakav važan kvarc, ili čak i fosil. O, ne, tu čovek nikad ne pušta mozak na otavu. Da li ste vi, gospođo dvorska savetnikovice, možda obavešteni o stanju stvari u intendanturi našeg dvorskog pozorišta? Treba da ja stupim sada tamo."

„Da stupite?" ponovi ona skoro zaprepašćeno.

„Razume se. Stvar je, naime, u tome da je otac Ministar najstariji po rangu, ali već godinama, upravo još od njegovog povratka iz Italije, ne upravlja više nikakvim poslovnim resorom. On donekle redovno daje savete samo još u pitanjima u vezi sa Jenskim univerzitetom, ali bi mu već i titula i dužnost kuratora bili na teretu. Ustvari, do pre kratkog vremena stalno je obavljao samo još dva posla: upravljao dvorskim pozorištem i vodio vrhovni nadzor nad pravim umetničkim i naučnim ustanovama, to jest nad bibliotekama, školama crtanja, botaničkim baštama, zvezdarom i kabinetima prirodnih nauka. To su ustanove koje je, treba da znate, prvobitno osnovao i štitio sam Knez, i otac još uvek ostaje strogo pri tome da se one razlikuju i da su odvojene od onoga što je vlasništvo same zemlje, on čak i teorijski odbija da polaže računa bilo kome drugom osim njegovom presvetlom Visočanstvu od koga jedino želi da bude zavistan, i, ukratko, vi vidite, taj njegov vrhovni nadzor je ostatak iz prošlih vremena, on time demonstrira protiv nove ustavne države, o kojoj on – ja se izražavam veoma obazrivo – neće ništa da zna. On je ignoriše, razumete."

„Razumem to sasvim lako. On ostaje privržen starim odnosima, u njegovoj prirodi i navikama je da on shvata službu Vojvodi kao službu jedne ličnosti drugoj ličnosti."

„Sasvim tako. I ja nalazim da to njemu divno pristaje. Ali ponekad me malo uznemiri – ja treba zaista da očekujem da se vi čudite što vam se ja ovako poveravam – ono svetlo koje prilikom tih poslova

pada na mene kao njegovog rođenog pomoćnika. Jer ja moram napraviti mnogo toga umesto njega i izvršiti mnoge naloge, jahati u Jenu kad je tamo neko građenje u toku, preneti mu želje profesora, i šta još sve ne. Ja za to nisam premlad, dvadeset sedam mi je godina i u muževnom sam dobu. Ali ja sam premlad za duh u kome se ti poslovi obavljaju. Shvatite me pravilno – ja se ponekad bojim da ne dospem u nezgodno svetlo svojom pomoći u tom staromodnom vrhovnom nadzoru koje se zaista ne može naslediti, zato što bi on takvog naslednika na nezgodan način isto tako pretvorio u protivnika novog državnog duha."

„Vi imate previše obzira, moj dragi gospodine komorni savetniče. Htela bih da vidim onoga ko bi došao na neke nezgodne misli kad vidi tako prirodnu pomoć. I vi ćete, dakle, stupiti u upravu dvorskog pozorišta?"

„Tako je. Moje posredovanje je tu i najpotrebnije. Vi ne možete da zamislite koliko se otac oduvek kidao tom naizgled veselom dužnošću. Tu su ludosti i neopravdani zahtevi glumaca i pisaca, ja ću samo dodati i publike. Tu su obziri prema ćudljivim prohtevima i zahtevima ličnosti sa dvora, a najgore sa onima koje su istovremeno i na dvoru i u pozorištu – da kažem sa poštovanjem, imam u vidu, lepu Jagemanovu, gospođu fon Hajgendorf, čiji je uticaj[82] kod Vojvode uvek mogao potisnuti očev uticaj. Ukratko, to su vrlo složeni odnosi. A onda ni otac sa svoje strane, to se mora priznati, nikada nije bio sasvim istrajan čovek – ni u kom pogledu, pa ni u ovom. Svake godine on mnogo nedelja nije bio tu za vreme pozorišne sezone, već na putovanjima ili po banjama, i uopšte se nije brinuo za predstave. Bilo je – i sada ima – u njegovom odnosu prema pozorištu nekog čudnog smenjivanja revnosti i ravnodušnosti, oduševljenja i potcenjivanja – on nije čovek pozorišta, verujte mi, ko ga poznaje taj zna da on uopšte ne ume da se ophodi sa glumačkim svetom... ma koliko čovek stajao visoko iznad tih malih ljudi, on mora na neki način biti njihovog soja i njihove krvi da bi sa njima živeo i izlazio na kraj, što se zaista od oca, i pored najbolje volje... Ali dosta o tome, ja o tome tako nerado govorim kao što i nerado mislim o tome. S

[82] U to vreme je Barunica Karoline Jageman fon Hajgendorf bila glavna nemačka pozorišna (tragedije) glumica i pevačica. Takođe je poznata kao ljubavnica Velikog Vojvode Karla Avgusta, oca njene troje dece.

majkom je ipak bilo nešto drugo, ona je umela da podesi ton, ona je imala prijatelje i prijateljice među glumcima, i ja sam češće bio sa njima još od malih nogu. Majka i ja morali smo da budemo kao neki grudobran između njega i pozorišne trupe, da ga obaveštavamo i posredujemo. A već odavno on je i pored toga uzeo i jednog činovnika iz maršalata dvora kao svog pomoćnika i zamenika, dvorskog komornog savetnika Kirmsa; a njih obojica su privukli i druge ličnosti da bi se što bolje zaklonili, te su uveli kolektivnu upravu, koja se sada pod velikim vojvodstvom pretvorila u intendantom dvorskog pozorišta; pored oca, u njoj su Kirms, savetnik Kruze i grof Edling."

„Grof Edling, nije li njegova žena Princeza iz Moldavije?"

„O, ja vidim da ste vi sasvim obavešteni. Ali verujte mi, otac često smeta onoj trojici. To je jednim delom i smešno – oni su pod pritiskom jednog autoriteta kome bi se najzad i povinovali kad povrh toga ne bi osećali da ustvari taj autoritet isuviše dobro poznaje sebe a da bi se nekome nametao. A i on sam priča da je prestar za taj posao. On bi hteo da ga se oslobodi – ustvari su uvek bile najjače njegova potreba za slobodom i žudnja za privatnim životom, a ipak ne može opet da se od toga odvoji. I tako se rodila misao da mene uključe. Ona je potekla od samog Presvetlog Visočanstva. 'Neka stupi August', rekli su oni mome ocu, 'tako ćeš i ti biti tu, starino, a imaćeš ipak i svoj mir!'

„Veliki Hercog obraća se Geteu sa 'starino'?"[83]

„Da, tako je."

„A kako se Gete obraća Vojvodi?"

„On mu kaže 'milostivi gospodaru' ili 'preporučujem se milosti presvetle visosti'. To ne bi moralo biti, Vojvoda ga češće malo ismejava zbog toga. Sad mi, uostalom, dođe jedna neprikladna asocijacija, zbilja znam da je takva, ali mi upravo pade na pamet, i možda će vas i zanimati: da je, naime, majka mome ocu uvek govorila 'vi', ali on njoj 'ti'."

Šarlota ćutaše. A onda reče: „Nemojte da zbog te neobične pojedinosti – jer ona je neobična, mada i dirljiva istovremeno, a u osnovi sasvim razumljiva – zaboravim da vam čestitam na novom

[83] Titula Hercoga je po svom značaju bliska tituli Vojvode. Kod starih Germana je bila izborno vojničko dostojanstvo, komandant vojske u ratu.

naimenovanju i stupanju na novu dužnost.“

„Moj će položaj“, primeti on, „biti pomalo delikatan. Znatna je razlika u godinama između mene i ostale gospode u intendanturi. I sada, tu među njima, treba ja da zastupam onaj autoritet koji isuviše dobro poznaje sebe.“

„Ja sam ubeđena da će vaš takt i vaša umešnost svetskog čoveka ovladati situacijom.“

„Veoma ste ljubazni. Da li vam ja dosađujem nabrajanjem svojih dužnosti?“

„Ništa ne bih radije slušala.“

„Mnogo od prepiske koja mi pada udeo ne bi pristajala visokom blagorodstvu; na primer pisanje u borbi protiv gnusnih preštampavanja, koja konkurišu našem izdanju celokupnih dela u dvadeset svezaka, a onda, vidite, otac bi baš sada želeo da na osnovu svog ugleda bude oslobođen otadžbine koju bi imao da plati kada bi, napuštajući svoje pravo građanstva u Frankfurtu, preneo u Vajmar kapital koja još od njegove babe stoji u frankfurtskim nekretninama i na koji mora plaćati porez u Frankfurtu. Do đavola, to je skoro tri hiljade guldena koje bi mu odbili – te se on sada zauzima da mu grad oprosti tu dažbinu, tim više što ga on sa toliko ljubavi slavi u svom životopisu. Istina, on hoće da napusti pravo građanstva, ali koliko je on ranije još slavio rodni grad i kako ga je ovekovečio! Razume se, on ne može to glasno iznositi i ukazivati na to, on to prepušta meni, ja vodim prepisku, vodim je strpljivo i oštro, i ona mi pričinjava prilično zlovolje. Jer šta mi odgovaraju, odnosno ipak njemu ispred koga ja stojim? Grad nam stavlja na znanje da bi oproštenje odlaznine bilo isto što i pljačkanje ostalih frankfurtskih građana! Šta velite na to? Zar to nije nakaradna slika pravednosti? Srećan sam samo što te progovore ne moram da vodim usmeno; ne garantujem da bih ostao miran i uljudan pri takvim odgovorima. Samo, stvar se tera dalje, neće im svaki dan biti badnji dan. Oštro i strpljivo ću odgovarati na odgovore, i najzad ćemo postići i prvenstveno pravo štampanja i oproštenje odlaznine – dotle neću mirovati. Očevi prihodi ne odgovaraju njegovom geniju. Ponekad to nije neznatno, naravno ne. Izdavačka kuća Kota plaća 16000 talira za celokupna dela – dobro, to je svakako pristojno. Ali očeva položaj i slava trebalo bi da se realizuju sasvim drukčije, trebalo bi da se čovečanstvo, koje je on tako izdašno darivao, sasvim drukčije obaveže na danak svom

darodavcu, a najveći čovek da bude isto tako i najbogatiji. U Engleskoj...“

„Kao praktična žena i dugogodišnja domaćica mogu samo da pohvalim vašu revnost, dragi gospodine komorni savetniče. Ali pomislimo na to da lepa reč o darivanom uspostavio i sproveo stvarni odnos između genijeve obdarenosti i ekonomske naknade – što nije slučaj.“

„Priznajem da oba područja nisu ni u kakvom skladu. A isto tako ljudi ne gledaju rado da se veliki ljudi ponašaju isto kao i oni, i zahtevaju od genija da se prema zemaljskim dobicima drži plemenito i ravnodušno. Ljudi mi se čine budalasti u svojoj sebičnoj pomami za obožavanjem. Ja sam takoreći još od malih nogu živeo među velikim ljudima i utvrdio da geniju uopšte nisu svojstvena takva shvatanja – naprotiv, uzvišen duh ima i uzvišen poslovni smisao. Šilerova glava je uvek bila krcata novčanim špekulacijama, što ne bi bilo umesno reći za oca, možda zato što njegov duh ne leti tako visoko, a onda i zato što mu to nije bila toliko nužno. Ali kad su ‘Herman i Doroteja’ postigli u zemlji tako lep uspeh i postali popularni, rekao je on Šileru da bi trebalo jednom napisati u ovom sentimentalnom duhu pozorišni komad koji bi se u trijumfu morao davati na svim pozornicama i koji bi morao doneti veliki novac, a da autor na njemu ne mora naročito ozbiljno raditi.“

„Da ne radi naročito ozbiljno?“

„Ne naročito ozbiljno. Šiler je i počeo da na brzu ruku sastavlja takav komad, dok mu je otac pritom živo sekundirao. Ali onda od toga ništa nije bilo.“

„Svakako baš zato što u tome nije bilo prave ozbiljnosti.“

„Može biti. Ipak sam ja pre kratkog vremena napisao načisto jedno pismo ‘Koti’ u kome stoji da bi ipak trebalo iskoristiti sadašnju konjunkturu vremena kad se rodoljublje kuje u zvezde, da bi se napravila jača knjižarska propaganda za jedan spev koji se sa time tako dobro slaže kao ‘Herman i Doroteja’.“

„Geteovo pismo?“ Šarlota je ćutala za trenutak. „Tu se opet vidi“, reče ona udarajući glasom, „koliko je pogrešno reći da se on udaljio od duha svog vremena.“

„Ah, duh vremena“, reče August prezrivo. „Niti se otac udaljio od njega, niti je njegov pristalica i rob. On je visoko iznad njega i gleda

na njega odozgo, zbog čega ponekad može da ga posmatra čak i sa merkantilnog gledišta. On se već odavno uzdigao od vremenskog, individualnog i nacionalnog ka sveljudskim i sveopštim – to je bilo baš ono što nisu mogli da učine Klopštok i Herder i Birger. Ali još uvek nije najgore kad se ne može tako; kao kad čovek uobražava da ide napred i da stoji iznad bezvremenog. A tu sad imamo naše romantičare, novohrišćane i novopatriotske zanesenjake koji misle da su otišli dalje od oca i da predstavljaju ono najnovije u carstvu duha što on više ne razume, a i među publikom poneki magarac misli isto tako. I ima li zaista išta vrednije od tog savršenog duha koji bi hteo da prevaziđe večnost i klasiku? Ali otac im to vraća, budite uvereni, on im to vraća onako potajno, iako se isto tako pravi kao da sa ne osvrće na te uvrede. Razume se, on je isuviše mudar i otmen da bi se upuštao u literarne prepirke. Ali potajno, on je sebe obeštetio i za budućnost – ne samo u pogledu protivnika i savremenog duha, već i u pogledu sopstvene otmenosti. Vidite, on nikada nije mogao da bezobzirno istupa prema svetu i da zbunjuje 'većinu dobrih ljudi', kako se on milostivo izražava. Ali on je tajom uvek bio i nešto drugo nego pristojni velikan, i ne samo onakav kao što ga javnost poznaje – ne samo ljubazan i popustljiv, već neverovatno slobodan i odvažan. Moram vam ovo reći. Ljudi gledaju u njemu ministra, dvorskog čoveka, a on je i pored toga oličenje odvažnosti – a kako ne bi i bio? Zar bi se on izlagao opasnosti da se pojavi sa *Verterom*, *Tasom*, *Majsterom* i svim tim novim i neslućenim, bez one osnovne crte – ljubavi i snage za odvažnost, o kojoj sam slušao kako govori više puta, naime, da se upravo u njima sastoji ono što se naziva talentom? On je uvek imao tajnu arhivu neobičnih stvaralačkih proizvoda: ranije su u njoj bili počeci *Fausta* zajedno sa *Lakrdijaševom ženidbom* i *Jevrejinom lutalicom*,[84] čak i danas ima takvu valpurgijsku torbu u kojoj ima i nepriličnih stvari u ponekom pogledu, kao na primer neki dnevnik u vidu pesme koji ja čuvam, pisan po italijanskom uzoru i divno smeo u svojoj mešavini erotičnog morala i, sa dopuštenjem, sramotnosti. Ja sve to brižljivo čuvam, potomstvo se može pouzdati u to da ja na sve pazim – ono na mene svakako mora računati, jer se na samog oca može slabo osloniti u tom pogledu. Njegova lakomislenost

[84] Oba navedena su Geteova dela zabavnog karaktera, nemačkog švank žanra.

prema rukopisima je za kaznu, reklo bi se kao da on nema ništa protiv da se oni izgube, prepušta ih slučaju i šalje u Štutgart – ako ja to ne sprečim – jedini primerak kojim raspolaže. Znači, onda treba paziti i držati zajedno: ono što je objavljeno, što nije za objavljivanje, preslobodne tajne, istine o njegovim dragim Nemcima, polemike, napade protiv duhovnih neprijatelja i protiv savremenih ludosti u politici, religiji i umetnosti…“

„Veran, dobar sin“, reče Šarlota. „Bilo mi je drago što ću se upoznati sa vama, dragi Auguste – za to je bilo više razloga nego što sam mislila. Mene kao majku i staru ženu mora najprijatnije dirnuti ta lepa i brižna odanost mladosti svom ocu, tim nepovredivim slaganjem sa njim protiv bezobzirnog nadiranja onih koji su vaših godina. Prema tome čovek može biti samo pun hvale i zahvalnosti…“

„Ja to ne zaslužujem“, odgovori komorni savetnik. „Šta mogu ja biti svome ocu? Ja som praktičan, prosečni čovek i ni izdaleka dovoljno duhovit i učen da bih mogao da ga orazonodim, ustvari, ja i nisam mnogo sa njime. Da mu budem iskreno odan i da čuvam njegove interese – to je ono najmanje što ja mogu da učinim, i stid me da za to primam hvalu. I naša draga gospođa fon Šiler je uvek dobra i ljubazna prema meni jer o književnosti mislim isto što i ona, da me prosto stid – kao da je neka zasluga, kao da to nije prosto stvar sopstvenog ponosa što ja ostajem veran Šileru i Geteu, ma koliko drugi mladi ljudi hteli da uživaju u novim modama.“

„Ja jedva i znam nešto o tim novim modama“, odgovori Šarlota, „i pretpostavljam da bi mi i moje godine onemogućile da to shvatim. Kažu da ima pobožnih slikara i kapricioznih pisaca – neka ih, ja ih ne poznajem i ne brinem se zbog toga nepoznavanja, jer zacelo znam dobro da to što oni pružaju nije isto što i ona dela koja su nastala u moje vreme i osvojila svet. A moglo bi se i reći da nam nije ni potrebno da oni dostižu to veliko staro, pa da ga u izvesnom smislu ipak prevaziđu – treba da me pravilno razumete, ja nisam žena koja voli da govori paradoksalno, ja o tom prevazilaženju mislim isto tako, da te nove stvari imaju svoje vreme i svoju sadašnjost čiji su one izraz, tako da deci ovog vremena, omladini, diraju u srce neposrednije i sa više osećanja sreće. A, najzad, čoveku je i stalo do toga da oseti sreću.“

„I do toga“, odgovori August, „u čemu on nalazi tu sreću. Neki je traže i nalaze samo u ponosu, u časti i dužnosti.“

„Dobro, izvrsno. Pa ipak me iskustvo poučilo da život ispunjen dužnostima i službom drugima češće urodi nekom oporošću i nije pogodan za osećanje ljubaznosti. Kako izgleda, vas sa gospođom fon Šiler vezuje odnos prijateljstva i poverenja?“

„Neću da se hvalim jednom blagonaklonošću za koju ne treba da zahvalim svojim svojstvima, već svojim shvatanjima.“

„O, to je svakako u vezi jedno sa drugim. Skoro će me spopasti ljubomora kad vidim da mi je zauzeto mesto druge majke za koje imam pomalo ambicije. Oprostite mi ako i pored toga ne dopuštam da mi se sasvim uskrati materinsko učešće, i upitam: imate li vi i među osobama koje su vam po godinama bliže od Šilerove udovice nekog prijatelja ili pouzdanog druga?“

Na sve reči ona se naže k njemu. August baci na nju pogled u kome je bilo i zahvalnosti i zazora. Bio je to blag, sumoran i tužan pogled.

„To se nekako“, odgovori on, „nikada nije moglo ostvariti kako valja. Mi smo u razgovoru već dodirnuli da se među mojim vršnjacima ispoljavaju mnoga shvatanja i stremljenja koja smetaju dobrom slaganju i koja bi vodila stalnim svađama kad ja ne bih prisiljavao sebe na uzdržljivost. Ja smatram da se na današnje prilike kao moto može vrlo dobro primeniti ona latinska poslovica o bogovima koja su bili na strani pobednika i Katona koji je bio na strani pobeđenih.[85] Ne poričem da već odavno osećam najdublju simpatiju prema tom stihu – radi vedre pribranosti sa kojom u njemu razum spasava svoje dostojanstvo od odluke slepe sudbine. To je nešto što se najređe dešava na zemlji; uopšte uzev, najčešće dolazi do besramne nevere prema *causa victa* i do kapitulacije pred uspehom, što me ozlojeđuje više nego bilo šta na svetu. Ah, ti ljudi! Kakvom nas je preziru njihovih lakejskih duša mogla poučiti ta epoha! Pre tri godine, u leto 1813, kad smo nagovorili oca da ide u Teplice, ja sam

[85] Marko Anej Lukan (39 - 65) bio je jedan od najboljih pisaca tzv. Srebrnog doba rimske književnosti. Od svih se njegovih tekstova očuvao jedino ep O građanskom ratu (De bello civili), poznat i pod naslovom Farsalija (Pharsalia), prema mestu odlučujuće Cezarove pobede nad Pompejem. Delo obuhvaća 10 knjiga i ostalo je nedovršeno. U epu rimskog pesnika Lukana čitamo da se pobednička strana svidela bogovima, ali pobeđena Katonu (Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni).

bio u Drezdenu koji su tada bili zaposeli Francuzi. Građani su zbog toga proslavljali Napoleonov dan sa osvetljenim prozorima i vatrometom. A još u aprilu poklonili su se veličanstvima Pruske i Rusije sa devojkama odevenim u belom i iluminacijama. I trebalo je samo da dune drugi vetar… To je zaista suviše žalosno. Kako da onda jedan mlad čovek očuva veru u čovečanstvo kad je doživeo izdajstvo nemačkih knezova, verolomstvo slavnih francuskih maršala koji su svog cara u nevolji napustili…“

„A zar čovek zaista treba da se ozlojeđuje, moj prijatelju, zbog onoga što nikako ne može biti drukčije i da odmah izgubi veru u čovečanstvo ako se ljudi ponašaju kao ljudi – i to još prema jednom nečoveku? Vernost je dobra osobina, a kaskati za uspehom nije lepo; ali takav čovek kao što je Bonaparta podiže se i pada samo prema svom uspehu. Vi ste vrlo mladi, ali bih vam materinski poželela da se ugledate na držanje svog velikog oca koji je onda na Rajni i Majni onako veselo uživao u vatrama zapaljenim u spomen bitke kod Lajgpciga i smatrao da je sasvim prirodno što mora natrag u ponor ono što se smelo uzdiglo iz ponora.“

„Ali on nije mogao da podnese da ja odem u boj protiv tog čoveka iz ponora. I, dopustite mi da to dodam, on mi je time ukazao poštovanje kao otac; a ja poznajem i prezirem iz dubine duše onu vrstu mladi a koji su se tamo istakli i tamo im i mesto bilo – te zvekane iz Pruskog Saveza vrline[86], i te oduševljene magarce i šuplje glave u njihovoj nacifranoj muškosti na tuce, čiji prostački đački žargon ne mogu da čujem a da ne zadrhtim od besa…“

„Prijatelju moj, ja neću da se mešam u sporna pitanja savremene politike. Ali dozvolite mi da priznam da me vaše reči na neki način rastužuju. Možda bi trebalo da se radujem, kao što to čini draga gospođa Šiler, što ste vi uz nas stare, pa ipak me bolno, užasno dira kako vas ta prokleta politika izoluje od vaših vršnjaka, od vaše generacije.“

„Pa ipak sama politika“, odgovori August „nije shvaćena izolovano, već je stotinama niti povezana sa shvatanjem, verovanjem i slobodnom voljom, sa kojima čini nerazdvojnu celinu. Ona je sadržana u svemu ostalome, vezana sa svim tim, ona je u moralu,

[86] Udruženje Tugendbund.

estetici, samo na prvi pogled u duhovnom i filozofiji – i srećna su ona vremena kad ona nesvesno ostaje u stanju sputane čistote, kad ništa i niko, osim njenih najužih privrženika, ne govori njenim jezikom. U takvim tobože nepolitičnim periodima – nazvao bih ih periodima političke latentnosti – moguće je da čovek slobodno voli lepo i divi mu se, nezavisno od politike sa kojom se ono ipak potajno i nerazlučivo slaže. Mi, nažalost, nismo te sreće da živimo u tako tihom vremenu koje dopušta trpeljivost. Ovo naše snažno je obeleženo duhom neumoljive jasnoće, i iz svake njegove stvari, iz svakog ljudskog osećanja, iz svake lepote izbija i ispoljava se politika koja je nerazdvojna od tog vremena. Ja bih bio poslednji ko bi porekao da odatle potiče mnogi bol i gubitak, mnogo gorko razdvajanje."

„A što će reći da vama nisu ostale nepoznate takve gorčine."

„Svakako", reče mladi Gote posle kratkog ćutanja, pogledavši u vrh svoje plitke cipele koja se klackao.

„A biste li hteli da mi o tome pričate zbilja kao sin majci?"

„Vaša me dobrota", odvrati on, „već navela da kažem ono opšte; zašto ne bih onda dodao tome i ono posebno? Ja sam poznavao jednog mladića, malo starijeg od mene, i želeo sam da mi on bude prijatelj; ime mu je bilo fon Arnim, Achim fon Arnim, od pruskog plemstva, vrlo lep čovek čiji se viteški, veseli i oduševljeni lik vrlo rako urezao u moju dušu i ostao u njoj i sada, iako sam se sa njime sretao samo vrlo retko, u dužim vremenskim razmacima. Ja sam još bio dečak kad mi je on prvi put pao u oči. Bilo je to u Getingenu, kad mi je otac dozvolio da ga pratim, i gde nam se taj student veselo javio na ulici, uveče po našem dolasku, pozdravivši mog oca sa 'vivat'.[87] Njegova pojava svakako je ostavila na nas živ i veoma prijatan utisak i dvanaestogodišnji dečak je nije zaboravljao ni u snu ni na javi... Četiri godine docnije došao je on u Vajmar, ne više nepoznat u pesničkom carstvu: odan romantičnom i staronemačkom pravcu punom duhovitog ushićenja, ili, da kažem, blagorodne dosetljivosti, beše on, međutim, u Hajdelbergu skupio i objavio zajedno sa Klemensom Brentanom onu zbirku narodnih pesama nazvanu 'Dečakov čarobni rog' koju je savremena publika primila ganuto i zahvalno – bila je to kompilacija stvorena ipak iz njihovih sasvim

[87] Latinski uzvik sa željama za dug život i blagostanje.

ličnih sklonosti. Pisac je učinio posetu mom ocu i ovaj ga je srdačno pohvalio zbog tog dražesnog priloga koji je dao zajedno sa svojim drugom, i mi mladi se sprijateljismo. To su bile srećne nedelje. Nikad nisam bio radosniji što sam sin svoga oca nego tada, zbog mog prijatelja, jer je to nadoknađivalo okolnost što sam bio mlađi po godinama, manje obrazovan i manje zaslužan od njega i obraćalo na mene njegovu pažnju, izazivalo njegovo poštovanje i prijateljstvo. Bila je zima. Vičan svim telesnim veštinama, a i u tome daleko nadmoćniji od svog mlađeg druga, ipak je na moju veliku radost mogao u jednoj stvari da ide kod mene u školu: on nije umeo da se kliza na klizaljkama ja sam mogao da ga učim i ti časovi hitrih pokreta kada sam prevazilazio svog zadivljenog druga i mogao da ga poučavam, bili su najsrećniji časovi u mom životu – otvoreno da priznam, od života ne očekujem više srećnijih časova...

Opet prođoše tri godine dok se opet ne sretoh sa Arnimom – u Hajdelbergu 1808, gde sam došao kao student prava dobro preporučen mnogim uglednim i kulturnim kućama, pre svega čuvenom poznavaocu Homera Johanu Hajnrihu Fosu, sa kojim je otac bio u prijateljskim odnosima još od svojih Jenskih dana, i čiji je sin Hajnrih u svoje vreme zastupa kod nas dr. Rimera kao kućni učitelj. Priznaću samo da nisam naročito voleo mlađeg Fosa; odanost do obožavanja koju je on ukazivao mom ocu više mi je dosađivala nego što me pridobijala; moram ga nazvati istovremeno oduševljenom i dosadnom prirodom (ima takvih mešavina), i bolest na usnama koja mu je još u vreme kad sam stigao u Hajdelberg smetala da drži svoja akademska predavanja, nije ga baš činila privlačnijim. – Kod njegovog oca, rektora gimnazije u Ojtinu i autora poeme ‘Lujze’ ispoljavao se drukčije složen karakter: složen idilično i polemično. Domaćinska i veoma prijatna priroda, čovek koga je najbolja supruga i domaćica čuvala kao malo vode na dlanu, bio je on ipak u javnom životu i u učenjačkim i književnim krugovima kavgadžija koja je neobično voleo rat perom, prepirku, oštre rasprave i sa veselom srdžbom koja podmlađuje stalno išao u boj protiv shvatanja koja su bila suprotna prosvećenom protestantizmu, tom antički jasnom, čovečnom shvatanju – kako je on mislio. Dakle, ta kuća Fosovih, u prisnom prijateljstvu sa mojim roditeljskim domom, bila mi je u Hajdelbergu drugi roditeljski dom, a ja drugi sin tog doma... Tako me obuze ne samo veselo zaprepašćenje, već i zbunjenost i

nedoumica kad već uskoro posle mog dolaska slučajno na ulici padoh u naručje onog lika o kome sam sanjao kao dečak, druga u čilim zimskim radostima. Ja sam mogao a i morao biti spreman na taj susret, i očekivao ga u dubini duše svakog časa, jer sam znao da Arnim tu živi, da tu izdaje svoje 'Novine za samce', šaljivi, sanjarski i retrospektivni organ, glas nove romantične generacije, i kad sam stavio ruku na srce morao sam sebi priznati da je baš bila moja prva potajna misao kad su odlučili da Hajdelberg bude moja prva brucoška pozornica. Sada kad je prijatelj bio preda mnom, steglo mi se grlo od sreće i zbunjenosti i zbilja mislim da sam pred njim crveneo i bledeo. Sva nesloga i stranačke kavge našeg vremena i generacija koje su u njemu zajedno živele pade mi na savest kao kamen. Ja sam dobro znao šta Fosovi misle o pobožnom kultu koja ulepšava prošlost, nemačku i hrišćansku i da se Arnim sve više isticao kao njegov predstavnik. Isto tako sam osećao da je minulo vreme slobodnog detinjstva kad sam mogao da se bezazleno krećem između oba tabora, i srdačnost sa kojom je on – sada još lepšeg i viteškijeg izgleda nego ikad – obnovio poznanstvo sa mnom, činilo me i srećnim i zbunjenim u isto vreme. On me uze pod ruku i povede me ka cimerovu knjižaru kod koga se hranio. Iako sam odmah u početku imao da mu pričam nešto o Betini Brentano koju sam pre kratkog vremena često viđao kod moje babe u Frankfurtu, ipak se razgovor uskoro, zapinjući, jedva vukao dalje, i ja sam teško patio što sam kod njega morao da izazovem utisak nemladalačke tupavosti koji se najzad, na moje očajanje, otvoreno ispoljio u njegovim pogledima, njegovom nehotičnom mahanju glavom... U stisku ruke uz koji sam se oprostio sa njim, pokušao sam da unesem nešto od tog očajanja i te čežnje da očuvam onu nežnost koju je moje dečačko srce prema njemu gajilo. Ali još iste te večeri, kod Fosovih, nisam mogao a da ne ispričam o tom susretu, i osetih da je položaj gori nego što sam ja zamišljao. Stari je baš nameravao da književno raskrinka 'tog detića', kako se izrazio 'tog trovača omladine i mračnjaka koji ulepšava Srednji vek' i da protiv njega objavi jedan polemički spis, od koga će mu se, kako se nadao, smučiti i boravak i delovanje u Hajdelbergu. On bučnim rečima iskali svoju mržnju prema pakosnim i detinjastim, zavodničkim i neprijateljskim smicalicama romantičnih spisatelja. Nazivao ih je opsenarima bez pravog smisla za istoriju, bez filozofske savesti, i sa lažnim poštovanjem prema

starim tekstovima koje su, izvlačeći ih na svetlost, drsko krivotvorili tvrdeći kako ih sažimaju. Uzalud sam ja navodio da je otac nekad ipak vrlo ljubazno primio ‘Čarobni rog’. Fos odgovori da moj otac, i pored svoje nemarne dobrote, poštuje i ceni folklor i sve nacionalno u sasvim drugom smislu i duhu nego oni stihoklepci što se prenemažu svojim nemstvom. A uostalom, da njegov stari prijatelj i zaštitnik ima isti stav kao i on prema tim patriotskim licemerima i novo katolicima čije je veličanje prošlosti samo podmuklo opadanje sadašnjosti, a njihovo obožavanje velikog čoveka sasvim nečisto, jer je sračunato jedino na to da ga iskoriste i upregnu u svoja kola. Ukratko, rekao je najzad, ako je meni iole stalo do njegovog, rektorovog, očinskog prijateljstva, ljubavi i staranja, onda moram da se sasvim okanem svakog druženja i ponovnog viđanja sa Arnimom.“ Šta da vam dalje pričam? Imao sam da biram između tog časnog čoveka, između starih očevih prijatelja koji su mi pružili svoj dom u tuđini i pustolovne sreće zabranjenog prijateljstva. I ja so pokorih. Arnimu napisah da mi mesto koje po rođenju i sopstvenim ubeđenjima zauzimam u toj neslozi našeg vremena, zabranjuje da se ponovo sa njim vidim. Jedna dečačka suza okvasila je hartiju tog pisma i pokazala mi da naklonost koje se sada odričem pripada jednoj životnoj epohi iz koje sam ponikao. Potražio sam i našao naknadu u bratskoj vezi sa Hajnrihom, mlađim Fosom, i sigurnost da u njegovom oduševljenju mojim ocem nema ničeg prljavog, pomogla mi je da pređem preko toga što je bio dosadan i što su ga usne bolele.“

Šarlota se postara da zahvali pripovedaču na toj maloj priči i da ga uveri da ona razume kolikom se on iskušenju odupro, moglo bi se reći kao pravi muž. „Kao pravi muž“, ponovi ona. „Vi ste mi poverili pravu mušku priču iz muževnog sveta, hoću reći iz sveta načela i neumitnosti pred kojim mi žene ipak uvek zastajemo delom sa poštovanjem a delom mašući glavom sa osmehom. Mi smo deca prirode i trpeljivosti u poređenju sa vama, strogim gospodarima, i bojim se da se zbog toga vama ponekad ne čini da smo mi neka đavolja bića. A zar se dobar deo privlačnosti koju naš jadni pol ima za vas ne objašnjava odmorom od principa koji vi kod nas nalazite? A ako vam se inače dopadnemo, vaša principijelnost obično zažmuri jedim okom, onda se obično pokaže da nije baš mnogo postojana, i istorija ljudske osetljivosti poučava da stare porodične razmirice i razmirice oko časti, starinska suprotnost shvatanja i tako dalje

uopšte ne predstavljaju smetnju za nerazorive i najstrasnije veze srdaca među decom tako nejednakih tradicija, i da su takve smetnje štaviše još i podstrek srcu da im se naruga i pođe svojim sopstvenim putem.“

„To je možda baš ono“, reče August, „po čemu se ljubav razlikuje od prijateljstva.“

„Zacelo. A sada dozvolite mi da vas upitam... To je jedno materinsko pitanje. Vi ste mi pričali o ometanom prijateljstvu. Voleli – nikada niste?“

Tajni savetnik pogleda u zemlju pa opet u nju. „Ja volim“, reče on tiho.

Šarlota zaćuta sa izrazom uzbuđenja. „Vaše poverenje“, reče ona, „dira me isto toliko koliko i sadržina vaše priče. Otvorenost za otvorenost! Hoću da vam priznam zašto sam se odlučila na to pitanje. Auguste, vi ste mi pričali o svom životu, vašem tako pohvalnom, tako izvanrednom sinovljem životu, punom odanosti – o tome kako ste tako veran pomoćnik svom velikom ocu, kako putujete umesto njega, čuvate njegove spise, predstavljate odbojnik između njega i poslovnog sveta. Ne treba da mislite da ja, koja konačno isto tako znam šta je žrtva i odricanje, ne umem moralno da cenim jedan takav život nesebične uslužnosti. Pa ipak, da kažem samo, osećanja sa kojima sam vas slušala nisu bila sasvim jasna. U njih se uvukla neka briga, neka bojazan i nezadovoljstvo, kakvo osećamo prema nečemu što nije sasvim prirodno, što nije sasvim po božjoj volji. Mislim da nas Bog nije stvorio, da nam nije dao život zato da bismo se njega odrekli i dozvolili da se on sasvim izgubi u nekom drugom životu, pa ma nam on bio najdraži i najuzvišeniji. Mi treba da vodimo svoj sopstveni život – ne u sebičnosti i smatrajući da su nam drugi samo sredstvo za to, ali isto tako ni u zaboravu na samoga sebe, već samostalno i po sopstvenom nahođenju, u razumnom usaglašavanju naših dužnosti prema drugima i prema nama samima. Zar nisam u pravu? Niti je dobro za našu dušu – a uopšte ni za našu dobrotu i blagost, da živimo samo za druge. Otvoreno da kažem, ja bih bila srećnija kad bih iz onoga što ste mi ispričali mogla da nazrem neki znak emancipacije i osamostaljenja od roditeljskog doma kao što bi zbilja i priličilo vašim godinama. Trebalo bi da se okućite, trebalo bi da se oženite, Auguste.“

„Nameravam da stupim u brak“, reče komorni savetnik uz

naklon.

„Izvrsno!“ uzviknu ona. „Govorim li ja to sa verenikom?“

„To bi možda bilo suviše rečeno. Stvar bar još nije objavljena.“

„Ja sam svakako veoma radosna zbog toga – i trebalo bi da sam ljuta na vas što mi tek sada pružate priliku da vam izrazim svoje čestitanje. Da li smem znati ko je izabranica?“

„Neka gospođica fon Pogviš.“

„Po imenu?“

„Otilija.“

„Kako dražesno! To je kao u romanu. A ja sam onda tetka Šarlota.“

„Ne recite tetka, ona bi vam mogla biti kći“, odvrati August, a pritom mu pogled kojim ju je posmatrao postade ne samo ukočen nego i neobično staklast.

Ona se zaprepasti i pocrvene. „Moja kći... Šta vam pada na pamet“, promuca ona obuzeta nekim sablasnim osećanjem kad ponovo ču te reči i kad vide taj pogled kojima ih je propratio i koji je ostavljao utisak kao da neko govori iz dubine bez volje i svesti.

„Pa, naravno!“ potvrdi on dovodeći sam sebe u vedro uzbuđenje. „Ja se ne šalim, ili samo malo, uostalom, ja ne govorim o sličnosti koja bi zbilja bila misteriozna, već o srodstvu, a ono se u svetu pojavljuje milionima puta. Vi ste, gospođo dvorska savetnikovice, očigledno od onih osoba čijem osnovnom liku godine malo što mogu, koje se vremenom malo menjaju, ili, tačnije, kroz čiju se zreliju pojavu sasvim jasno vidi onaj vaš mladalački lik. Ja nisam toliko drzak da vam kažem da vi izgledate kao mlada devojka, ali čovek ne mora da ima desetoro očiju pa da kroz koprenu dostojanstva sasvim lako primeti mladu devojku, skoro učenicu koja ste nekad bili, i ja, naime, samo tvrdim da bi ta mlada devojka mogla biti Otilijina sestra iz čega sa matematičkom tačnošću proizlazi, ili, bolje rečeno: sa čim se poklapa ono što sam tvrdio, naime – da bi vam ona mogla biti kći. Šta je sličnost! Ja ne tvrdim da su i pojedine crte sasvim iste, već da je opšti izgled kao u sestara, identičnost tipa. Ono što je lako, milo, ljupko, nežno – zato ja kažem da je sestrinsko, kćerinsko.“

Je li to bila neka vrsta podražavanja, zaraze? Šarlota je gledala mladog Getea istim ukočenim i pomalo staklastim pogledom kakav je bio i njegov malopre. „Fon Pogviš... fon Pogviš“, ponavljala je ona mehanički. A onda se seti da bi te reči mogle da znače i kao da je

razmišljala o karakteru i poreklu tog imena. „To je prusko plemstvo, ratničko plemstvo, oficirsko plemstvo, zar ne?" upita ona. „Biće, dakle, da je to kao neka veza lire i mača. Ja, visoko i iskreno cenim vojnički duh tog pruskog soja. Kad kažem 'duh', onda mislim na shvatanja, stegu, častoljublje, rodoljublje. Tim odlikama mi dugujemo naše oslobođenje od tuđinskog jarma. Dakle, vaša verenica – ako je već smete nazvati tim imenom – odrasla je u takvom duhu i takvom predanju. Nešto mislim, da ona pod tim okolnostima neće baš biti neka obožavateljka Rajnskog saveza ni Bonapartina pristalica."

„Pa istorija je", reče August bez želje da o tome razgovara, „protekla i odstranila ta pitanja."

„Hvala Bogu!" reče ona. „A da li ta veza uživa Geteovo pokroviteljstvo i njegov očinski pristanak?"

„Potpuno. On je mišljenja da ta veza pruža najbolje izglede."

„Ali on će vas izgubiti, ili bar dosta od vas. Setite se da sam vam ja već i sama savetovala da zaslužujete svoj sopstveni život. Ali kad se sada stavim u položaj mog starog prijatelja iz mladosti, našeg dragog tajnog savetnika – on će, ako vi napustite kuću, izgubiti svog vernog pomoćnika i izvrsnog posrednika."

„Niko i ne misli tako nešto", odgovori August „i da kažem za vaše umirenje, ništa se neće promeniti što bi išlo na štetu mog oca. On neće izgubiti sina stičući kćer. Predviđeno je da dobijemo dosadašnje gostinske sobe gore na drugom spratu – to su najlepše sobe sa pogledom na Frauenplan. Ali, razume se, Otilijino carstvo neće biti ograničeno samo na njih; ona će i u donjim društvenim odajama vladati kao dama kuće. Da kuća opet dobije starešinicu – da najzad dobije gospodaricu, nije baš poslednje gledište sa koga moja ženidba važi kao nešto što treba pozdraviti."

„Razumem, i mogu samo da se čudim kako se moja osećanja kolebaju. Malopre sam bila zabrinuta za oca, a sad sam najednom zabrinuta i za sina. Moje želje prema sinu ostvaruju se na način koji – da to otvoreno priznam u kome ima nekog razočaranja, nekih neostvarenih želja – baš zato što je sa tim povezano umirenje povodom oca. Nisam sigurna da li sam vas dobro razumela: da li vam je vaša izabranica zadala reč?"

„To je jedan od onih slučajeva", reče August, „kada reči najzad

nisu ni potrebne.“

„Nisu ni potrebne? Reči? Vi, prijatelju moj, oduzimate vrednost jednoj svečanoj stvari, prebacujući je u množinu. Reč, dragi moj, nije isto što i reči, ona hoće da bude izrečena – i to posle zrelog razmišljanja, posle najbrižnijeg oklevanja. Zato neka proverava onaj ko se zauvek vezuje. Vi volite, vi ste to priznali meni, staroj ženi koja bi vam mogla biti majka, i to me duboko dirnulo. Ne sumnjam da vam se i uzvraća na ljubav. Vaše zasluge po rođenju pružaju za to najočiglednije jemstvo. Ali ja se ipak pitam sa izvesnom materinskom ljubomorom dali ste vi voljeni istinski i samo zbog vaših najprisnijih svojstava, sasvim kao vi sami. Kad sam ja bila mlada, često sam se sa velikim strahom unosila u dušu bogatih mladih devojaka, oko kojih su mnogi obletali baš to što su bile bogate, i koje su, istina, u srećnom položaju da po volji biraju među svim mladićima u zemlji, ali nikada ne mogu da budu sasvim sigurne da li se pažnja koju primaju odnosi na njih ili na njihov novac. Dodajte tome bilo kakav telesni nedostatak, razrokost, ćopanje, neku malu nakaznost, i onda možete zamisliti svu tragediju koja se odigrava u duši takvog zlosrećnog bića – tragediju kolebanja između čežnje da veruje i sumnje koja nagriza. Grozila sam se kad bih pomislila da takva bića moraju dospeti u takvu frivolnost da svoje bogatstvo shvataju kao neka lično svojstvo i kažu u sebi: neka on i voli samo moj novac, to je ipak moj novac i nerazlučiv od mene, on nadomeštava moje ćopanje, i onda me on voli i pored toga što ćopam… Ah, oprostite, ta dilema o kojoj sam mnogo mislila, a o kojoj se ne može ništa smisliti, stara je fiks-ideja, stalni san mojih devojačkih dana pun straha i sažaljenja, tako da se još i danas gubim u brbljanju kad počnem da govorim o tome – ali ja sam počela da govorim o tome samo stoga što mi vi, dragi Auguste, ličite na bogatog mladića koji je, istina, toliko srećan da može da bira među svim devojkama u zemlji, ali koji isto tako ima puno pravo da proveri zašto je izabran: da li zaista zbog njega samog ili zbog nekih drugih dopunskih svojstava. To stvorenjce… ne zamerite mi na ovom nonšalantnom nazivu, vaš sopstveni izraziti i slikoviti opis te male nadahnuo me i naveo da je nazovem stvorenjcem, a to što ste vi njen lik doveli u izvesnu kćerinsku ili sestrinsku vezu sa mojom sopstvenom ličnosti, daje mi neko pravo na nehatan način govora, kao da govorim o samoj sebi… Oprostite, ja primećujem da više ne

znam sasvim tačno šta govorim. Ovaj dan mi je doneo velike napore duha i srca – ne pamtim da sam doživela sličnoga. Ali moram dovršiti ono o čemu sam počela da govorim. Ukratko, to stvorenjce Otilija – voli li vas ona onakvog kakav ste, bez vaših prilika u kojima živite, ili pak voli te prilike, to jest to što ste vi slavni sin, tako da ustvari voli vašeg oca? Koliku samo proveru zahteva takva stvar pre neto što se čovek veže! Meni, koja bi vam mogla biti majka, dužnost je – to je moja obaveza i zadatak da vam ukažem na te opasnosti. A prema vašem izlaganju, ja bih mogla biti čak i majka tom stvorenjcu, pa ako u Geteovim očima ta veza pruža najbolje izglede, kako se vi izražavate, ili kako se on izrazio, to onda može ipak biti u vezi sa tim što sam se ja, nekadašnje stvorenjce, dopadala tim očima, iz čega upravo i proizilazi da bih vam mogla biti majka, i tu ima da se proveri sasvim tačno da li ste zapravo vi taj koga ona voli, ili ste vi na kraju i ovde samo predstavnik i posrednik svoga oca. To što ste vi voleli viteza Arnima i želeli da budete njegov prijatelj, da se pitalo vaše srce, vidite, to je bilo nešto sasvim vaše i nešto iz vaše generacije, ali ovo ovde, tako mi se čini, samo je nešto što odgovara nama starima. Otud moja briga. Nemojte misliti da ja nemam razumevanja za draž jedne veze, kojom mladi, ako smem tako reći, nadoknađuju i ostvaruju ono čega su se stari odrekli i što su propustili. Pa opet vam ipak moram odlučno ukazati na ono što je najopasnije u svemu tome, jer su, takoreći, u pitanju brat i sestra…“ Ona stavi na oči ruku u pletenoj polurukavici. „Ne“, reče ona, „oprostite, dete moje, čini mi se, naime, i to sam već ranije morala priznati, da nisam više potpuno sigurna u svoje reči, a istinu da kažem, već ni u svoje misli. Vi morate oprostiti meni, staroj ženi – mogu samo da ponovim da uopšte ne pamtim takav dan koji mi je doneo toliko naprezanja. Sada baš osećam pravu nesvesticu…“

Komorni savetnik, koji je poslednjih nekoliko minuta sedeo na svojoj stolici sasvim uspravno, i čak ukočeno, skoči naglo sa stolice kad ona to reče.

„Za ime Boga“, uzviknu on, „moram optužiti sebe – ja sam vas zamorio, to je sasvim neoprostivo! Mi smo govorili o ocu, to mi je jedino izvinjenje, jer čovek tu temu, iako nema nikakvog izgleda da se je iscrpsti, ne ostavlja tako lako… Ja se povlačim“, on se udari šakom po čelu – „i skoro sam to činio a da ne izvršim nalog koji mi je i bio jedina legitimacija da vam budem na dosadi.“ On se pribra i reče

tiho uz mali naklon: „Čast mi je da gospođi dvorskoj savetnikovici isporučim pozdrave koje joj šalje moj otac u znak dobrodošlice, i istovremeno njegovo žaljenje što se on neće moći odmah da pojavi. Reumatizam u levoj ruci nagoni ga da malo ograniči svoju slobodu kretanja. Ali on bih smatrao za svoju čast i radovao bi se kad bi gospođa dvorska savetnikovica, zajedno sa svojim dragima, sa komornim savetnikom Ridelom i njegovom suprugom, i dotičnim gospođicama ćerkama, želela da dođe na ručak kod njega u malom krugu, u idući petak, dakle tri dana od danas, u dva i po sata po podne."

Šarlota beše isto tako ustala povodeći se malo. „Veoma rado", odgovori ona, „pod pretpostavkom da će moji rođaci biti slobodni toga dana."

„Slobodan sam da se oprostim", reče on uz zvaničan poklon i u očekivanju da mu ona pruži ruku.

Malo se povodeći ona mu priđe, dohvati obema rukama njegovu mladu glavu sa zaliscima i zamršenom kosom i poljubi ga nežnim usnama u čelo, što nije bilo nezgodno pošto je on bio nagnut prema njoj.

„Zbogom, Gete", reče ona. „Ako sam govorila kakve budalaštine, zaboravite na njih – nisam baš najsvežija. Pre vas su već bile tu Roza Kuzle i doktor Rimer i Šopenhauerova, a osim toga i Mager i vajmarska publika, i sve je to bilo preterano zanimljivo u mojim uslovima. Vi idite, sine moj, kroz tri dana doći ću na ručak – a zašto ne bih? Pa ipak je vaš poštovani otac dosta puta dobio kiselog mleka kod nas u kući Nemačkog reda. Kad se vi mladi sviđate jedno drugom, uzmite se, učinite to njemu za ljubav i budite srećni u svojim gornjim odajama! Ja nemam prava da vas od toga odvraćam. Bog nek je sa vama, Gete, dete moje, Bog nek je sa vama!"

SEDMO POGLAVLJE

O, da to nestane! Da prestane priviđenje ponora, brzo, kao na mig ćudljivog demona koji pruža i uzima, da se raspline u ništa, a ja da izronim! Bilo je tako dražesno! A sada, šta je? Gde dolaziš k sebi? Jena? Berka? Tenštet? Ne, to je svileni vajmarski jorgan, na zidu

domaće tapete, ručica za zvonce... Kako, u snažnom stanju? U raskošnom sjaju? Tako treba, stari! Ne žalosti se onda, krepka starino... A zar je to neko čudo? Kako divni udovi? Kako su se boginjine grudi elastično pripile uz rame lepog lovca – njena brada uz njegov vrat i obraz zagrejan od sna, a njena ambrozijska ruka obuhvatila zglob njegove nabrekle muške mišice kojom će je snažno obgrliti, kako su nosić i usta tražili dah njegovih usana otvorenih u snu, dok je gore sa strane Amorčić delom ljutito a delom trijumfujući vitlao svojim lukom uzvikujući oho! i stoj! a sa desna lovački psi pametno gledali i skakali. Ipak ti se samo srce smejalo zbog te divne kompozicije! Odakle ona beše? Odakle? Razume se, to je bio l'Orbeto Turkijeva slika u drezdenskoj galeriji, 'Venera i Adonis'. Nameravaju li to oni da restauriraju drezdenske slike? Oprezno, dečice! To može doneti nesreću ako prelamate stvar preko kolena i dozvolite šeprtljama da se približe. Šeprtljaju se na tom svetu – đavo vas odneo. Jer oni ne znaju šta je teško i dobro, i sve im izgleda lako. Nema potrebe – a šta iz toga može da ispadne? Moram vam pričati o akademiji za restauraciju u Veneciji, o direktoru i dvanaest profesora koji su se zatvorili u manastir za taj izvanredno osetljiv posao. Venera i Adonis...

Trebalo bi već odavno uraditi 'Amora i Psiheju', ponekad me podseti neko od dobrih ljudi da sam to naredio; ali ne umeju ni da mi kažu gde da nađem vremena. Hajde da još jednom pažljivije pogledam bakrorez 'Psiheje' od Dorinjija u žutoj dvorani i osvežim misao, a onda ću je moći opet odložiti. Dobro je čekati i odlagati, stvar uvek postaje bolja dok se čeka, a najveće tajne i ono što ti je najprisnije niko ti neće uzeti; niko te neće preteći, čak i da to pokušava da uradi.

A i šta je građa? Građa leži svugde na putu. Uzimajte je, deco, ne treba da vam je poklanjam kao što sam Šileru poklonio Tela[88] da njime u ime Boga drži svoje pozorište koje pobuđuje na velikodušnost, a ipak sam ga zadržao za sebe kao nešto blago i stvarno, ironično, epsko, kao herkulski narod koga se ništa ne tiču vladarska pitanja i nehajnog tiranina koji se šali sa ženama u svojoj zemlji. Samo sačekajte na mene, ja ću i to sigurno uraditi, a i heksametar bi trebalo da bude zreliji i skladniji u jeziku nego što je

[88] Šilerova pozorišna drama „Viljem Tel“.

ikad bio u Rajnikeu i Hermanu.

Rasti, rasti. Dok se raste i kruna širi, čovek je mlad... Trebalo bi da se latimo ‘Amora i Psiheje’ na našem današnjem stupnju, kad nam se život tako lepo proširio: iz visoko sposobne starosti, duboko iskusnog dostojanstva, uz poljupce mladosti treba da date ono najlakše i najljupkije. Dok se to ne pojavi, niko ne sluti kako će divno ono biti. Možda u strofama. Ali, ah, čovek ne može uraditi sve kad je u hitnim poslovima, i mnogo čega mora umeti. Smem li se kladiti da ću završiti kantatu o reformaciji? Grmljavina na Sinaju... Jutarnja izmaglica u dalekoj pustinji, to mi je sigurno. U pastirskim i ratničkim horovima mogla bi Pandora da pomogne. Sulamita, najvoljenija u daljini... *Jedino mi zadovoljstvo – da me ljubi dan i noć*. To bi već moglo da bude i šaljivo. Ali kao glavna stvar ostaje on i veća pouka, ono duhovno što narod neprestano rđavo shvata – napuštenost, duševna patnja, najveća muka – a pritom ume utešiti i dati snagu.

Trebalo bi da uvide da stari paganac zna više o hrišćanstvu nego svi oni. Ali ko će svirati? Ko će me sokoliti, razumeti i hvaliti pre nego što je to stvoreno? Čuvajte se, tako neutešen izgubiću volju, a onda gledajte čime ćete iole dostojnim proživeti dan! Kad bi još bio tu On koji se odvratio od nas pre toliko godina – već ih je prošlo deset! Kad bi On još bio tu da podstiče, da zahteva i duhovno budi! Nisam li odbacio *Demetriusa* zbog glupih teškoća koje ste mi pravili sa predstavama, a ja sam ipak hteo i mogao da ga završim pa da postane najveličanstvenija pogrebna svečanost na svim pozorištima? Vi ste krivi, sa svojom tupavom svakodnevnom upornošću, što sam ja besan klonuo duhom i On mi i drugi put i konačno umro, jer sam digao ruke od toga da mu iz najboljeg poznavanja produžim život. Koliko sam bio nesrećan! Zbilja nesrećniji nego što čovek može biti zbog krivice drugih. Je li te možda izneverilo nadahnuće? Jesu li se u tebi potajno opirale želja tvoga sopstvenog srca i najpoštenija namera? Jesi li uzeo spoljne smetnje kao izgovor i gunđao tek onako da se kaže? Da sam ja umro pre njega, On, on bi bio u stanju da završi Fausta. Za ime Boga! Trebalo je preduzeti mere u pogledu testamenta! Pa ipak je to bio i ostao upravo najljući bol, rđavo izneveravanje sa moje strane, grozan poraz. – A na sve to istrajni prijatelj je postiđeno krenuo na počinak.

Koliko je to sati? Jesam li se probudio u noći? Ne, iz vrta se već

čuje zvonce kroz kapke. Biće da je sedam sati ili tu blizu, kako je red i kako sam naumio, i nikakav demon nije obrisao lepu sliku, već je to moja sopstvena volja da ustajem u sedam sati pozvala da se pređe na stvar i na dnevni posao – ostala budna tamo dole u plodnoj dolini kao dobro negovan lovački pas koji tako netremice i čudnovato razumno gleda zaljubljenu Veneru. Gle, to je onaj isti Gothardov pas koji je za teško obolelog svetog Roka šćapio hleb sa stola svoga gospodara. U praznik svetog Roka danas treba uneti seljačka pravila. Gde je beležnica? U levoj fijoci pisaćeg stola. *U aprilskoj suši seljaku nije po duši. Kad grmuša peva pre nego što čokot pupi* – pesma. I one stihove o jetri od štuke – to je prizor iznutrica po propisima iz najdrevnijih vremena. Ah, narod. Bogat nasleđem, srdačan i paganski prirodni elemenat, plodna dolina nesvesnog i podmlađivanja! Biti sa njime okružen njime prilikom lova na ptice i banjskog praznika, ili kao onda u Bingenu za dugim natkriljenim stolom uz vino, u mirisu pržene masti, svežeg hleba, kobasica pečenih na vrelom pepelu! Kako su na najveći hrišćanski praznik nemilosrdno ubili zalutalog jazavca koji je krvario! Čovek ne može da ostane dugo svestan; on pokatkad mora ponovo da pobegne u nesvesno, jer je tamo usađen njegov koren. Maksima. Pokojnik o tome ništa nije znao niti je hteo išta znati – gordi bolesnik, aristokrata duha i svesti, velika dirljiva luda slobode, koga oni stoga dosta besmisleno smatraju narodnim čovekom (a mene otmenim slugom), zato što on narod baš nimalo nije poznavao a isto tako ni nemstvo – eto, zato sam ga voleo... sa Nemcima se ne može živeti bilo to posle pobede ili poraza – već se prema tome hladno odnosio sa nežnom, vrlo boləšljivom čistotom, nesposoban da u to uroni, naprotiv uvek misleći u svojoj blagosti da nešto neznatno smatra jednakim sebi, da ga uzdigne do sebe i duha na Spasiteljevim rukama. Da, On je imao mnogo od Njega u čemu ja hoću da izrazim razumevanje u Kantati – a još je pokazivao i ambiciju da bude dovitljiv poslovan čovek, veličanstveno kao deca. Deca? A on je, eto, bio veoma mnogo čovek, čovek do preteranosti i neprirodnosti, jer ono čisto muško, duh, sloboda, volja, nije prirodno, jer je onda pred ženama bio prosto šašav: ta njegovim se ženama treba smejati – a uz to čulnost kao grozota koja podbada. Užasno, užasno i neizdržljivo! A u svemu tome talenat, odvažnost koja za višim teži, poznavanje dobra, daleko iznad svakog šljama i žgadije, jedini ravan, jedini srodan – takvog kao što je on neću videti. Ukus u

bezukusnom, sigurnost u lepom, gordo prisustvo svih sposobnosti, lakoća i veština u govoru, nepojmljivo nezavistan od svačijeg suda, na čast slobodi – koji razume u po reči i odgovara čistom mudrošću, koji te dovodi k samome sebi, koji ti daje pouke o samome sebi, koji uvek upoređuje sebe, koji se kritički učvršćuje, prilično dosadno: spekulativan, intuitivan duh, znam već, znam nek, samo ako su oba genijalni, onda će se na pola puta – znam već, bilo je u pitanju to da i neprirodno, ništa sem čovek, može biti genije, da on to bude i bude na mojoj strani – bili su u pitanju veliko mesto i ravnopravnost a i to da se iziđe iz siromaštva, i da se sebi obezbedi godina dana za svaku dramu. Neprijatan pregalac – diplomata. Jesam li ga ikad voleo? Nikad. Nisam voleo onaj rodin hod, ono crvenilo, one pege od sunca, one bolesne obraze, nisam voleo ona pogurena leđa ni kijavičavi kukasti nos. Ali one oči neću zaboraviti dok sam živ, tamnoplave, nežne i odvažne oči spasitelja... Hristos i spekulant. Pun li sam bio nepoverenja! Zapažao sam: on hoće da me iskoristi. Napisao mi je premudro pismo da dobije 'Majstera' za 'Hore'[89], kojeg je na njemu zasnovao, a ipak potajno zaključio ugovor sa Ungerom pošto je nanjušio stvar. A onda je navaljivao zbog Fausta za Hore i 'Kotu', sasvim nezgodno – jer on je ipak jedini od svih shvatio objektivnog stila poslovanja; još od mog povratka iz Italije, morao je znati da sam ja postao drugi a glina suva. Dosadno, dosadno. Išao je za mnom u stopu i požurivao me, zato što nije imao vremena. Ali to donosi samo vreme.

Vremena se mora imati. Vreme je blagoslov, nešto nejunačko i milostivo, samo kad ga čovek poštuje i vredno ispunjava; ono radi u tišini, ono donosi demonsku intervenciju... Ja uporno čekam, vreme me okružuje. Ali bi ono svakako brže učinilo svoje kad bi on bio tu. Da, sa kime govorim ja o Faustu otkako toga čoveka nema? On je znao za sve brige, svu nemogućnost, ali i sva sredstva i puteve – beskrajno duhovit i strpljivo slobodan, pun smelog razumevanja za veliku šalu i emancipacije od nepoetske zbilje, kad mi je posle Heleninog nastupa utešno objašnjavao da bi prečišćavanjem priviđenja i ludorije u grčku lepotu i tragediju, povezivanjem čistog sa pustolovnim mogla nastati poetska krpljavina koja ne bi bila sasvim

[89] Mesečni književni magazin (1795-1797) kojeg je Šiler osnovao i uređivao, a štampala izdavačka kuća 'Kota'.

za bacanje. On je video Helenu, čuo njene prve trimetre i govorio o svom velikom i izvrsnom utisku, to treba da me snaži. On ju je poznavao, kao neumorni Hiron koga ću pitati o njoj. On se smešio dok je slušao, kako mi je pošlo za rukom da svaku reč prožmem antičkim duhom...

Mnogo doživeh, mada kovrdža
Mladićki lebdi nad slepim okom!
. . . . .
Kroz oblačni bes koji diže prah
Ratnika što hrle, bogove čuh
gde strašno zovu i neslogu čuh
Tučani glas kako poljem ječi
„K zidu!“

Tada se nasmešio i klimnuo glavom: „Izvrsno!“ To je sankcionisano, miran sam, to treba da bude nedirnuto, on je to izvrsno našao, i smešio se tako da sam se i ja morao smešiti i moje se čitanje pretvorilo u osmehivanje.

Ne, ni u tome nije on bio Nemac kad se smejao nečem što je izvrsno. To ne čini nijedan Nemac. Oni pritom gledaju srdito zato što ne znaju da je kultura parodija – ljubav i parodija... On je isto tako klimao glavom i smešio se kad je hor Febusa nazvao „poznavaocem“.

Ipak se on uvek ističe
jer ne vidi ono nužno
kao što njegovo sveto oko
nikad ne vidi sen.

To mu se dopalo, u tome je prepoznao sebe, smatrao kao da je po njemu skovano. A onda je prigovarao i kudio, govoreći da nije tačno rečeno da stid i lepota nikada ne idu zajedno ruku pod ruku istim putem već da je lepota stidljiva.

Rekao sam: Zašto da bude?

Rekao je: Zato što ona u svesti, suprotno duhovnom koje predstavlja, izaziva požudu.

Rekao sam: Požuda treba da se stidi; ali ona to i ne čini, po svoj prilici svesna da predstavlja zahtev za duhovnim.

Smejao se zajedno sa mnom. To se smehom ne izražava ni sa kim

drugim.

Ostavio me ovde verujući da ću već znati put u šumu, da ću već naći obruč koji vezuje celokupnost materije koju traži taj poduhvat. Sve je taj video. Video je isto tako da Faust mora biti uveden u stvarni život – lakše reći nego učiniti, ali ako ste mislili, dragi moj, da je to novo za mene – ja sam ga još tada, kad je sve bilo još sasvim tupo i dečji setno, naveo da u Luterovom delu „smisao“ i „snaga“ prevede rečju: „delo“.

Dunque! Dunque![90] Šta ima danas da se radi? Priberi se za veseli posao! Na posao se podići, posle blage sene mira. U brz život opet ići i k dužnosti, o, sreće! Kling-klang. To je „mali Faust“, čarobna frula, kad su Homuncul[91] i sin još jedno u blistavom kovčežiću. Šta beše, dakle, šta traži ovaj dan? O, smrti, trebam sastaviti za njegovo presvetlo Visočanstvo mišljenje o Izidinom skandalu, najodvratnija nevolja. Kako se zaboravlja tamo dole! Sad se opet pojavljuje sablasni dan, svaštarije – tu je i koncept pesme u čast rođendana Ekselencije fon Foigta – Gospode, to se mora uraditi i prepisati načisto, rođendan je dvadeset sedmog, a to što imam nije mnogo, samo nekoliko stihova, od kojih valja samo jedan: *Zar je ipak neće najzad priroda pronići*? To je dobro, to se može slušati, to je od mene, to može da izvuče svu tu koještariju, jer, naravno, biće to prikladna koještarija kao i toliko drugog, u pitanju je samo to da „pesnički talenat“ progovori pred društvom, to se očekuje od njega.

Ah, pesnički talenat, do đavola sa njim, ljudi misle da je to ono. Kao da se četrdeset četiri godine, pošto je sa dvadeset četiri *Verter* napisan, moglo živeti i rasti a da se ne preraste poezija. Kao da je još ono vreme kad se moj kalibar zadovoljavao pisanjem pesama! Obućare, gledaj svoga posla. Da, kad bi samo čovek bio obućar! Ali oni brbljaju da čovek izneveruje poeziju i da se rasipa u amaterstvu. Ko vam kaže da poezija nije amaterstvo, a ozbiljnost u nečemu sasvim drugom, naime u celini? Glupog li trućanja, glupog li trućanja! Ne znaju, tikve glupe, da je veliki pesnik pre svega velik, pa tek onda pesnik, i da je sasvim svejedno da li on piše pesme ili bije bitke kao onaj koji me u Erfurtu pogledao nasmejana lica i mračna oka i rekao

[90] Onda, dakle, stoga. (ita.)

[91] Latinski za mali čovek, čovečuljak.

iza mojih leđa, namerno, glasno da bih ja čuo: „To je čovek“, a ne: „To je pesnik“.

Ali ludi svet misli da čovek može biti velik kad napravi ‘Divan’, a kad je reč o nauci o bojama’, onda on to više nije. Dođavola, šta ono beše? Šta ono ima od juče? Popova knjiga, profesorsko delo protiv moje ‘Teorije o bojama’! Taj zvekan sa imenom Pop (Pfaff), šalje mi najusrdnije svoja drska osporavanja, ima obraza da mi ih u kuću pošalje – netaktična nemačka nametljivost, kad bih mogao da govorim rekao bih da se takvi ljudi izbace iz društva. Ali zašto da oni ne seru po mom istraživanju kad su srali moje pesništvo svim što im je bilo u trbuhu? *Ifigeniju* su toliko upoređivali sa *Euripidom,* dok nije postala lakrdija, *Tasa* su mi nagrdili a *Eugeniju*[92] ogadili svojim trabunjanjem o „mramorno uglačanom i mramorno hladnom“, isto tako Šiler, isto tako Herder, isto tako i ona razmetljiva Stael – da i ne govorim o nitkovima. Taj nitkov što piskara zove se Dik. Poniženje je što mu znam ime, što mislim na njega. Niko neće znati za njega posle petnaest godina, biće isto onako mrtav kao što je već i danas, ali ja moram da ta znam zato što on živi sa mnom u istom vremenu... I oni imaju smelost da sude! Da svako sme da sudi. To bi trebalo zabraniti. Po mom mišljenju to je policijska stvar, kao Okenov časopis *Izida*. Slušajte njihov sud, i onda zahtevajte od mene da budem za zemaljske staleže i pravo glasa i slobodu štampe i Ludonov časopis *Nemeza* i za leteće listiće teutonskog momka i za narodnog prijatelja Vilandovog sina. Užas, užas. Masa treba da ošine, onda je ona za poštovanje, ali kad sudi, to joj bedno stoji. Napisati i držati u tajnosti. Držati u potpunoj tajnosti. Zašto sam to izneo na videlo i stavio u svačije ruke na milost i nemilost? Čovek može da voli samo ono što još ima kod sebe i za sebe, ali ono o čemu se brblja i što se kalja, kako da se na tome dalje radi? Bio bih vam napisao najdivniji nastavak *Eugenije,* ali vi baš niste hteli da vam čovek učini dobro, ma koliko ôn to želeo. Hteo je već da vas zabavi, samo kad bi vas bilo moguće zabaviti! Ali to je džandrljivo pleme nesposobno za šalu i ono ne razume život. Ne zna da od života ništa ne ostaje ako nema nešto dobrodušnosti i blagosti, ako u ime Boga ne zažmuri jednim okom i ostavi striženo kao košeno, samo da bi život opstao. A šta je sav ljudski rad, delo i pesma, bez ljubavi koja mu dolazi u pomoć i bez pristrasnog

[92] Glavni lik Geteove drame „Vanbračna kći“.

oduševljenja koje potpomaže da od toga nešto bude? Pogan. Ali ovi postupaju kao da zaista mogu da traže apsolutno i kao da imaju u džepu pismenu potvrdu na to pravo. Prokletnici što kvare raspoloženje čoveku. Što gluplji, to otrovnija gubica. Pa ipak čovek neprestano dolazi da ono svoje prostre pred njih, pun poverenja: „Možda će im se ipak dopasti.“

Eto, sad mi je ljutito premišljanje pomutilo i malo nagrizlo prijatno jutarnje raspoloženje! Pa kako je uopšte? Šta je sa rukom? Kao da dobro boli kad je natrag pokrenem. Uvek mislim da će prijatna noć poboljšati stanje, ali san nema više onu staru lekovitu snagu, to će po svoj prilici tako ostati. A ekcem na bedru? I on se javlja sa svog mesta i najpokornije želi dobro jutro. Ni koža ni zglobovi neće više da služe. Ah, jedva čekam da opet idem u Tenštet u sumporovitu vodu. Ranije sam čeznuo za Italijom, a sada u toplu banju da mi popuste udovi koji se koče; tako starost menja želje i obara nas. Čovek mora biti ponovo uništen. Ali ta ruševina i ta starost ipak su nešto veliko i čudno i neki je nasmešeni pronalazak večne dobrote što čovek uživa u svojim stanjima i ona ga i samog prilagođavaju sebi, i što se sa njima složi tako da je njihov koliko i ona njegova. Ti stariš, tako postaješ starac i svakako blagonaklono, ali sa potcenjivanjem, gledaš sa visine na omladinu, to vrapčije jato. Bi li hteo da opet budeš mlad i vrabac kao onda? *Vertera* je napisao, taj vrabac, sa smešnom veštinom, i to je, istina, bilo nešto za njegove godine. Ali živeti i posle toga ostareti, to je tek ono, tu je čvor. Sav heroizam je u istrajnosti, u volji da se živi a ne da se umre, to je ono, a veličina pripada samo starosti. Jedan mladić može biti genije, ali ne može biti velikan. Veličina je tek u moći, u dugotrajnoj važnosti i duhu starosti. Moć, i duh, to je starost i to je veličina – a to je baš i ljubav! Šta je mladalačka ljubav prema duhovnoj ljubavnoj moći starosti? Kakvo je vrapčije veselje ta mladalačka ljubav prema vrtoglavom umiljavanju koje doživi dražesna mladost kada je stara veličina sa ljubavlju odabere i uzdigne, kad njenu nežnost ukrasi silovitim duhovnim osećanjem – prema ružičastoj sreći kojom blista osigurani život velike starosti? Nek ti je hvala, večna dobroto! Sve postaje lepše, značajnije, moćnije i svečanije. I tako i ubuduće!

To je za mene pravo izlečenje sebe. Ako to ne učini san, učiniće misao. Zazvonimo, dakle, sada Karlu, da donese kafu… pre nego što se čovek ne ugreje i ne oživi, dan se uopšte ne može proceniti i ne

može se pehu kako će se dobričina danas osećati i šta će moći da uradi. Malopre mi se učinilo kao da ću se razboleti, ostati u postelji i sve mahnuti. To je učinio onaj Pop i ono što oni neće da trpe moje ime u istoriji fizike. Ali je draga duša opet umela da se podigne, a napitak koji okrepljuje neka učini svoje... Svako jutro kad zvonim mislim kako ova pozlaćena ručica za zvonce nikako tu ne pristaje. Taj čudesni komadić raskoši spada pre spreda: u odaju za prijeme nego ovde gde vlada duh manastira, u ovaj kutak sna i hrčkovu jazbinu brige. Dobro je što sam naredio da se urede ove sobe, to tiho i oskudno, ozbiljno carstvo. To je bilo dobro i zbog mališe, da bi se uverio da stražnji deo kuće nije bio baš sasvim dobar za spavaće sobe za njega i majku, ni za mene samog, mada iz drugih razloga. To je bilo, da se prisetim... u leto devedeset četvrte, dve godine posle ponovnog useljenja u poklonjenu kuću i njenog renoviranja.

Beše to doba doprinosa optici, *o mille excuses*, esnafska gospodo – naravno svakako samo naučnoj oblasti o bojama, jer kako bi se usudio na optiku neko ko nije potkovan u veštini merenja, a trebalo bi da se poduhvati toga da protivreči Njutnu, lukavom, varljivom, prevejanom lažovu i zaštitniku školskih zabluda, klevetniku nebeske svetlosti koji smatra da njenu čistoću sačinjavaju same opsene, a da je njena vedrina kombinacija elemenata koji su čak i pojedinačno mračnije od nje same. Opaki ludak, tvrdoglavi učitelj koji propoveda lažnu nauku i zamračuje svet! Moramo ga neumorno progoniti. Kad sam pojmio to nejasno sredstvo i to da je čak i ono najprovidnije već prvi stupanj nejasnog, kad sam otkrio da boja umanjuje svetlost, onda sam imao nauku o bojama u malom prstu, tada su bili položeni temeljni i ugaoni kamen, a ni spektar mi više nije mogao zadavati jada. Kao da ta prizma nije bilo ono nejasno sredstvo! Sećaš li se još kako si tu stvar stavio pred oči u okrečenoj sobi i zid, suprotno nauci, ostao beo kao ikad, kako ni svetlo sivo nebo napolju nije pokazivalo ni traga obojenosti, i samo kad bi se sukobilo tamno sa svetlim, pojavljivala se boja, tako da je prozorski krst ostajao najveselije šaren? Tada sam ulovio lopužu i prvi put sam pred sobom govorio samo usnama koje su micale: teorija vam je pogrešna! – i utroba mi se prevrnula od radosti, kao onda, kad mi se jasno i neosporno, baš kao što sam unapred znao, zahvaljujući svom dobrom razumevanju sa prirodom, otkrilo postojanje koščica između očnjaka u čovečjoj čeljusti. Oni nisu hteli da se slože sa tim, a sada nisu hteli da se slože

u vezi sa bojama. Srećno, mučno, gorko vreme. Bio sam dosadan, zaista, izigravao sam uporno zakeralo. Zar sa onom koščicom i metamorfozom bilja nisi pokazao da tebi priroda ne odbija da katkad baciš po koji pogled u njenu radionicu? Ali oni nisu hteli da veruju da si ti pozvan za tu stvar, krivili su odvratno lice, slegali ramenima, postajali mrzovoljni. Ti si bio rušilac mira. I ti ćeš to i ostati. Oni te svi pozdravljaju, a smrtno te mrze.

Samo sa Kneževima je bilo nešto drugo. Neću im zaboraviti kako su poštovali i potpomagali tu moju novu pasiju. Njegova visost Vojvoda, čestit kao i uvek – odmah mi je dao prostorije i slobodnog vremena da produžim sa svojim zapažanjima. Oba ona iz Gote,[93] Ernst i August – prvi mi je dozvolio da pravim opite u njegovom fizikalnom kabinetu, a drugi mi je poručio iz Engleske lepe, sastavljene, ahromatične prizme. Gospoda, gospoda. Školski sitničari su me odbili kao nadriučenjaka i gnjavatora, a najstariji Knez iz Erfurta pratio je sve moje opite sa najmilostivijom radoznalošću i moju raspravu, koju sam mu tada poslao, počastvovao svojeručnim primedbama sa strane. To je zato što oni, ta gospoda, imaju smisla za diletantizam. Amaterstvo je plemenito i ko je otmen, taj je amater. U odnosu na to sve je prostačko što predstavlja esnaf, struku i poziv. Diletantizam! Iznad vas, filistri! A da li ste vi ikada i naslutili da je diletantizam sasvim blizak demonskom i geniju, zato što je nevezan i stvoren da neku stvar vidi bistrim okom, da vidi predmet u njegovoj čistoti, onakav kakav jeste, a ne da ga vidi kako to navika nalaže i kako ga vidi bulumenta koja o fizičkim i moralnim stvarima ima samo predstavu iz druge ruke? Ja sam znači diletant zato što sam od poezije došao na umetnost, a od umetnosti na nauku i što su mi uskoro arhitektura i vajarstvo i slikarstvo bili isto što i mineralogija, botanika i zoologija. Budi ti zadovoljan time! Kao mladić sam zapazio da je prvobitno toranj na Strazburškoj katedrali trebalo da ima kupolu sa pet šiljaka i pukotina je to potvrdila. A da u prirodi to ne primetim? Kao da sve to nije jedno te isto; kao da ne može razumeti ponešto od toga onaj u kome je jedinstvo, i kao da se priroda ne poverava samo onome koji je i sam priroda…

Kneževi i Šiler. Jer i on je bio plemić od glave do pete, iako je

[93] Vojvode Karl August I Ernest II.

istovremeno bio za slobodu, i imao je prirodnost genija iako je istovremeno prema prirodi ispoljavao srditu i kažnjivu nadmenost. Da, taj je saosećao i verovao i podsticao me kao i uvek svojom misaonom snagom, i kad sam mu poslao samo prvi nacrt za istoriju teorije o bojama, onda je on vidovitim pogledom u tome prepoznao simbol jedne istorije nauka i roman ljudskog mišljenja koji je iz toga nastao posle osamnaest godina. Ah, ah, kako je taj umeo da vidi, kako je umeo da shvati. Zato što je bio čovek od ranga, što je imao oko, zamah. Kad bi on bio još u životu, naveo bi me da pišem *Kosmos*, sveobuhvatnu istoriju prirode koju bih morao pisati, na koju sam sa geologijom oduvek smerao. A ko to može kao ja? To kažem za sve, a ipak ne mogu sve da učinim u okolnostima koje mi sačinjavaju život i istovremeno mi ga otimaju. Vremena, vremena, daj mi vremena, dobra majko, a ja ću sve učiniti. Kad sam bio mlad, neko mi je rekao: ti se ponašaš kao da ćemo doživeti sto dvadeset godina. Daj mi to, dobra prirodo, daj mi samo malo tog vremena kojim raspolažeš, ti koju ništa ne uznemirava, i ja ću svakome oduzeti posao koji bi ti htela da bude obavljen i koji ću ja najbolje uraditi...

Dvadeset dve godine imam te sobe, i u njima se ništa nije pomerilo, sem što je kanabe izneseno iz studija, zato što su mi ormani bili potrebni za spise kojih je bilo sve više, i što je ovde do postelje došla još i naslonjača koju mi je poklonila supruga višeg dvorskog komornika Eglofštajna. To je bila sva promena. A šta sve nije prošlo kroz to što je uvek isto i koliko je bučalo od rada, rađanja i muka. Takve je muke Bog dao čoveku! Da ti pošteno legneš na posao, a šta će od toga biti, samo Bog zna. Ali vreme, vreme je prešlo preko toga. Sve uzavri u tebi kad ga se setiš! Dvadeset dve godine – je li se u toku njih što desilo, katkad su nam one ponešto i donele, ali to je već i život, čitav jedan ljudski život. Čuvaj vreme! Pazi na njega, na svaki sat, na svaki minut! Ako ne paziš na njega, ono šmugne kao gušter, prosto i neverno, kao vodena vila. Poštuj kao svetinju svaki trenutak. Podari mu jasnosti, značenja, važnosti svešću i time što ćeš ga pošteno i dostojno ispuniti! Vodi knjigu o danu, položi sebi račun o svakom utrošku vremena! *Le temps est le seul dont l'avarice soit louable.*[94]

A sad na primer, o muzici. U njoj su neke opasnosti po bistrinu duha. Ali ona je čarobno sredstvo da se sačuva vreme, da se razvuče,

---

[94] Jedino je pohlepa za vremenom pohvalna. (fra.)

i da mu se prida najčudniji značaj. Ona mala žena peva ‘Bog i bajadera’, ne bi trebalo da peva, to je skoro i njena sopstvena povest. Peva ona „Znaš li taj kraj“, meni su pošle suze, a i njoj, ljupkoj i mnogo voljenoj, koju sam ukrasio turbanom i šalom – ona i ja, stajali smo među prijateljima dok su nam suze blistale. A ona, pametno zlato, kaže istim onim glasom kojim je pevala: „Kako polako prolazi to vreme uz muziku, i koliko raznovrsnih događaja i doživljaja ona sažima u kratkom vremenskom razmaku, kad nam se čini da je proteklo dugo vremena ako je slušamo sa interesovanjem! Šta je zabava a šta dosada?“ Valjano sam je pohvalio zbog te opaske i složio se sa njom svom svojom dušom. Rekao sam: „Ljubav i muzika, oboje su zabava i večnost“, – i takve besmislice. Čitao sam priču o sedam Efeskih spavača, igru mrtvih, a onda: *Samo ovo srce, ono je trajno*; a onda: Nikada te neću izgubiti; a onda: *Gospodarice, reci šta je to šaputanje*; a najzad: *Tako sa krilima rujnim kao zora – vuklo me tvojim usnama*. Bilo je kasno u noći, pun mesec. Albert je zaspao, Vilemer je zaspao ruku sklopljenih na trbuhu, dobričina, i sprdali su se sa njim. Rastali smo se u jedan sat. Bio sam tako krepak da sam svakako još morao Boasreu pokazati sa svećom na mom balkonu opit sa obojenim senkama. Dobro sam zapazio da je sa svota doksata prisluškivala šta mi govorimo. *Pozdraviti se uz pun mesec – Sveti zavet dadoste*.

„*Avanti!*“, baš i nije morao doći u ovom trenutku.

„Dobro jutro želim Njihovoj Ekselenciji.“

„Da, hm. Dobro jutro. Ostavi to samo. Neka je i tebi dobro jutro, Karlo.“

„Najlepše zahvaljujem Njihovoj Ekselenciji. Kod mene to nije baš toliko značajno. A jesu li se Njihova Ekselencija dobro odmarale?“

„Prilično, prilično... Čudno je to, sad sam, eto, kad si ušao, opet mislio po staroj navici da si ti Štadelman, onaj dugogodišnji Karlo čije si ti ime nasledio. Ipak mora biti čudno kad nekoga zoveš Karlo, a on se ustvari – to baš i mislim – a on se ustvari zove Ferdinand.“

„To mi više uopšte ne pada u oči, Ekselencijo. Ljudi kao što sam ja navikli su na to. Jednom sam se zvao i Fric. A izvesno vreme čak i Batista.“

„*Accidente*! To se zove uzbudljiv život. Pisar Batista? Ali, Karlo, ne dozvoli da ti neko uzme tvoje drugo ime. Činiš mu čast, pišeš krasnim i čistim rukopisom."

„Najponiznije zahvaljujem Njihovoj Ekselenciji. Stojim na raspoloženju kao i uvek. Žele li možda Njihova Ekselencija da diktiraju nešto odmah iz postelje?"

„Još ne znam. Daj da prvo popijem kafu. Otvori pre svega kapak da vidim kakav će biti dan. Novi dan. Da se nisam ipak uspavao?"

„Ni pomena, Ekselencijo. Tek je koji minut prošlo sedam."

„Dakle, ipak prošlo? To je stoga što sam još malo ležao i snovao misli. Karlo?"

„Šta je po želji Njihovoj Ekselenciji?"

„Imamo li mi još dovoljnu zalihu ofenbaškog dvopeka?"

„Da, Ekselencijo, šta Njihova Ekselencija podrazumevaju pod 'dovoljno'? Dovoljno za koliko vremena? Potrajaće već još nekoliko dana."

„Imaš pravo, nisam se najbolje izrazio. Ali težište je bilo na reči 'zaliha'. 'Nekoliko dana' nije nikakva zaliha."

„Zaista nije, Ekselencijo. Ili ipak skoro iscrpena zaliha."

„Da, vidiš? Drugim rečima: to više ne predstavlja neku zalihu."

„Sasvim tako, Ekselencijo. Njihova Ekselencija ipak to konačno najbolje znaju."

„Da, na kraju krajeva većinom će zaista tako ispasti. Ali zaliha koja se bliži kraju i kojoj se vidi dno, u tome ima nečeg strašnog, uopšte se ne sme dozvoliti da do toga dođe. Čovek se mora unapred pobrinuti da ne prestane da crpi iz punog. I opšte je veoma važno da se čovek unapred brine.

„Tu su Njihova Ekselencija rekle suštu istinu."

„Radujem se što se razumemo. Dakle, moramo pisati u Frankfurt gospođi porotnikovici Šloser da pošalje drugi, pun oveći sanduk, ja sam oslobođen i poštarine. Ne zaboravi da me podsetiš na to pismo. Ja vrlo rado jedem taj ofenbaški dvopek. Ustvari mi jedino on prija u ovaj sat. Znaš, svež dvopek je laskava stvar za stare ljude jer je dobro pečen, a ono što je dobro pečeno – tvrdo je ali krto i lako se grize, pa čovek tako ima iluziju da sa lakoćom grize nešto tvrdo, kao draga mladež."

„Ali, Ekselencijo, takve iluzije ipak zaista nisu potrebne Njihovoj

Ekselenciji. Ako iko crpi iz punoga, onda su to, zbilja, sa dopuštenjem, Njihova Ekselencija.“

„Da, to ti tako kažeš. Ah, to si dobro uradio, ulazi sasvim ljubak vazduh, jutarnji vazduh, sladak i devičanski, kako to samo ljupko i prisno pirka. Ipak je to uvek i iznova nešto božansko, podmlađivanje sveta posle noći za sve nas, za staro i mlado. Uvek se, eto, kaže da mladost pripada samo mladosti, ali mlada priroda dolazi sasvim neusiljeno i k starosti: Umeš li se radovati, onda sam tvoja, i to tvoja više nego mladosti. Jer ta baš nema pravog smisla za mladost, njega ima samo starost. Pa to bi i bilo grozno kad bi samo starost išla uz starost. Treba da ostane za sebe, treba da ostane spolja… A kako izgleda dan? Više tmuran?“

„Više malo tmuran, Ekselencijo. Sunce su pokrili oblaci, dalje gore imamo samo malo tu i tamo komadić…“

„Čekaj de. Pođi prvo onamo i pogledaj barometar i termometar napolju ispred prozora. Ali dobro otvori oči.“

„Odmah, Ekselencijo. Stanje barometra je 722 milimetra, a spoljna temperatura 13 stepeni Reomirovih.“

„Gle. Onda mogu da zamislim kakva je troposfera. I kao da ulazi prilično vlažan vetrić, pretpostavljam da mu je pravac zapad-jugozapad, a i ruka mi sa svoje strane kaže to isto. Količina oblaka pet ili šest, sivkasti pokrivač od magle vrlo verovatno je nastao rano posle padavina, ali sada se vetar živahno podigao, kao što pokazuju i oblaci koji prilično brzo plove od severozapada kao juče uveče, i vetar se baš sprema da razdere taj pokrivač i da ga brzo rastera. To su dosta razvučeni kumulusi, oblaci u gomilama u donjem regionu, je li tako? A gore stoje lagani cirusi i oblaci u obliku drveća na vetru i poteza metle pri mestimičnom vidljivom nebeskom plavetnilu – je li otprilike tako?“

„Zaista sasvim tako, Ekselencijo. Te oblake gore prepoznajem kao potezi metlom, na moju reč – kao da je tamo meteno.“

„Ja, naime, pretpostavljam da gornji vetar duva od istoka, pa iako donji vetar duva sa zapada, kumulusi će se postepeno rasturiti dok se kreću napred, i umesto njih će se pojaviti najlepši oblaci kao prugaste ovčice u redovima. Može biti da će u podne biti vedro, ali se posle ručka može opet naoblačiti. To je promenljiv, neizvestan dan protivrečnih tendencija… Vidiš, moram još sasvim dobro da naučim

da prema stanju barometra ocenim vrstu oblaka. Ranije se ljudi uopšte nisu interesovali kako valja za ta kretanja gore, ali sada je jedan učen čovek napisao o tome čitavu knjigu i postavio divnu nomenklaturu – i ja sam ponešto tome doprineo: *paries*: zid od oblaka, ja sam mu ime dao, i tako sada možemo da oslovimo to nepostojano i da mu kažemo u brk kojoj klasi i vrsti pripada. Jer to je čovekovo preimućstvo na zemlji da stvari zove po imenu, i da ih stavlja u sisteme. One onda takoreći obaraju oči pred njim kad ih on oslovi po imenu. Ime je moć."

„Ne treba li da to zapišem ili su Njihova Ekselencija već možda rekle dr. Rimeru da on to pribeleži?"

„Ah, šta, ne morate vi na to toliko da pazite."

„Ali se ne sme dozvoliti da bilo šta propadne, Ekselencijo, ni u velikom domaćinstvu. A knjigu o oblacima video sam kako leži tu pored vas. Čovek se već mora čuditi čime se sve ne bave Njihova Ekselencijo. Krug interesovanja Njihove Ekselencije zaista možemo nazvati univerzalnim."

„Glupane, gde samo nalaziš takve izraze?"

„Ali je to ipak istina, Ekselencijo. Ne bi li trebalo da sada tek pogledam šta radi gusenica, lepi primerak gusenice sa mlečike, i da li jede?"

„Ta ne jede više, dovoljno je jela, prvo napolju, a onda kod mene na posmatranju. Već je počela da se upreda u čauru, a ako hoćeš da pogledaš, hajde, sasvim se jasno vidi kako iz žlezde luči sok za konce čaure, uskoro će se začauriti, biće kokon i zbilja me zanima da li ćemo doživeti da ona dovrši svoj preobražaj i iz čaure se izvuče Psiha da započne svoj kratki život za koji je kao crv toliko žderala."

„Da, Ekselencijo, to su takva čeda prirode. A kako sad stoji stvar sa diktiranjem?"

„Da, pravilno, neka bude. Moram da napišem mišljenje o onom prokletom časopisu za njegovo Kraljevsko Visočanstvo Velikog Vojvodu. Ukloni ovo ovde, budi tako dobar, i daj mi listove sa beleškama i olovku koje sam juče tu spremio."

„Evo, Ekselencijo. Samo, hteo bih da kažem istinu Njihovoj Ekselenciji: naime, i gospodin pisar Džon je tu, i rekao je da pitam da li nema što njemu da se diktira. Ali ja bih se tako radovao kad bih smeo da ostanem ovde i samo primim diktat tog mišljenja. Za

gospodina sekretara biblioteke biće i posle vašeg ustajanja još uvek dosta posla.“

„Da, ostani samo, samo se spremi. Džon dolazi k meni još uvek dosta rano – iako većinom dolazi prekasno. Može posle doći na red.“

„Hvala Njihovoj Ekselenciji od sveg srca.“

Sasvim prijatan čovek, podnošljiva izgleda i veštog ophođenja kad me dvori i kad prisnije služi moju ličnost. A laskanje mu ne ide iz računa – ili samo delimično – već iz poštene odanosti, pomešane sa izvesnom taštinom, i iz prirodne potrebe za ljubavlju. Jedna nežna duša, bezazlena i osećajna i slična ženskoj. Mislim da se leči bapskim lekovima jer je nešto navukao posle povratka iz Tenšteta. Ako se u to ne varam, oko toga se mora nešto preduzeti. Moraću da govorim sa njime – ili staviti to u zadatak Augustu – ne, njemu ne – dvorskom lekaru Rebajnu. U bordelu se mladić ponovo sretne sa devojkom koju je voleo, i koja ga je svakojako robila i mučila za šta joj se on sada sveti. Divan predmet. Od toga bi se moglo napraviti nešto vedro – surovo i snažno, baš u najboljem obliku. Ah, koliko bi snažnog i značajnog čovek mogao dati kad bi živeo u slobodnom, duhovitom društvu! Kako je umetnost vezana i bezbojnim obzirima ograničena u svojoj prirodnoj smelosti! Ali je možda za nju to i dobro, i ona je zbog toga tajanstveno moćnija, plašljivija i voljenija, kad ne ide gola, već pristojno pokrivena i samo tu i tamo za trenutak otkrije svoju urođenu odvažnost koja i stravljuje i zanosi. Svirepost je glavni sastojak ljubavi i prilično ravnomerno raspodeljena na polove: svirepost sladostrašća, svirepost nezahvalnosti, neosetljivosti, podjarmljivanja i maltretiranja. Uostalom isto tako i uživanje u patnjama i podnošenju svireposti. I još pet-šest drugih opakosti – ako su to opakosti – ali možda je to moralna predrasuda – koje u hemijskom jedinjenju sačinjavaju ljubav, a da uz to ne dolazi još išta drugo. Draga ljubav bi se sastojala od samih gnusoba, najveći sjaj od sa tmina koje se ne mogu priznati kao svetlost. Nil luce obscurius.[95] Da nije Njutn ipak u pravu? Nego, manimo se toga, svakako je iz toga proizišao roman Evropske misli.

Uz to se ne može reći da je svetlost ikada pričinila toliko zabune, nereda, pometnje, takvo izlaganje pakosnom napadu onoga šta je

---

[95] Ništa tamnije od svetlosti. (lat.)

neophodno dostojno poštovanja, kao što svuda i svakodnevno čini ljubav. Dvostruka porodica Karla Augusta, deca – taj Oken je napao Kneza u državnim stvarima, da li će on propustiti da napadne i porodične prilike kad ga draže i baš samo draže? Moram to objasniti gospodaru otvoreno, da ga poučim da je jedino razumno i korisno zabrana lista, hirurški rez – a ne prekor, pretnja ili čak izazivanje državnog pravobranioca protiv katilinskog bezočnika, da bude gonjen sudskim putem kao što to želi časni predsednik zemaljske uprave. Hoće da zametnu kavgu sa duhom, dobričine. Bolje bi bilo da se okanu toga. Nemaju o tome ni pojma. Taj govori isto tako spretno i bestidno kao i što piše u štampi, opet će im on odgovoriti, ako se uopšte pristane da se odazove na poziv – mnogo bolje nego što su oni ikada umeli da pariraju, a onda imaju da biraju da li da ga stave na glavnu stražu ili ga puste da pobedonosno ode. A i sasvim je neprilično i nesnošljivo izribati toliko jednog pisca, kao nekog dečka. To državi ništa ne koristi, a kulturi šteti. To je mudar i zaslužan čovek; ako on još uz to potkopava državu, mora mu se oduzeti sredstvo kojim on to čini, glavni oslonac, ali ne ugrožavati njega, da bi se povukao u sebe i ubuduće se držao skromnije. Tražiti pod pretnjom kazne od ptice da daje mleka! Odakle da dođu ograničenost, skromnost, kad su odvažnost i drskost po svojoj prirodi neminovne? Ako on ne nastavi sa tim kao i dosada, onda će baciti na ironiju, a pred njom ćete vi biti potpuno bespomoćni. Vama su nepoznati izlazi koje duh može da nađe. Vi ga polumerama prisiljavate na istančanost koja je samo njemu korisna, a ne vama. Baš bi pristajalo vlasti da trči za njegovim marifetlucima, kad on počne sa šaradama i logogrifima[96], i da pravi Edipa od takve sfinge. Zbog takve vlasti bih propao u zemlju od stida.

I optužba državnog pravobranioca! Hoće da ga stave pred Sanhedrin[97] – iz kog pravnog razloga? Veleizdaja, kažu oni. Gde je tu veleizdaja, za ime sveta? Može li se nazvati izdajom ono što neko čini pred čitavom građanskom javnošću? Sredite ipak stvari u svojim glavama pre nego što se u ime reda uhvatite sa tim duhovitim

---

[96] Logogrif je tipografska igra reči pri čemu se dodavanjem ili oduzimanjem slova dobijaju različita značenja.

[97] Od grčke reči sunedrion: skupština, sabor. Najviši sudski i crkveni savet drevnog jevrejskog naroda.

rušiocem. Taj će vam preštampati tužbu sa napomenama i izjaviti da će dokazati da je sve do u dlaku istina što je pisao, i da niko ne može biti kažnjen zato što je govorio istinu. I gde je sud kod koga biste se usudili da pokrenete tu stvar u ovom vremenu punom razdora? Zar na fakultetima i po visokim sudovima ne sede ljudi zadahnuti istim revolucionarnim duhom kao i taj grešnik, i hoćete li da doživite da ode iz sale oslobođen, pa čak još i pohvaljen. Još lepše bi bilo da suvereni Knez iznese najintimnije stvari jednom sudu čiji je moral već uzdrman subverzivnim vremenima! To nikako nije više pravna stvar i ne sme to ni postati. Mora se raditi policijski, potajno i tako da se javnost ne uzbuđuje. Izdavača treba sasvim ignorisati i uhvatiti se za štampara i zabraniti mu štampanje lista pod pretnjom hapšenja. Tiho i odlučno otklanjanje zla – a ne osveta. Oni stvarno govore o samoosveti i ne osećaju sav užas takve ispovesti! Hoćete li da lažnom službom poretku povećate strahotu ovih dana i pozovete surovost da piruje? Ko vam jamči da razdražena glupost neće hajkačkim bičem dobro opaučiti i najstrašnije zlostavljati čoveka koji uvek zaslužuje da igra sjajnu ulogu u nauci? Sakloni bože nas i moje živo dirljivo mišljenje!

„Jesi li spreman, Karlo?“

„Jesam, Ekselencijo.“

„...Da ispunim najmilostivije zapovesti njegovog Kraljevskog Visočanstva – brzo i tačno koliko je to samo u mojoj moći, uvek sam za svoju prvu dužnost...

„Možda malo lakše, ako smem da zamolim Njihovu Ekselenciju!“

„Hvataj, ti škiljava lampo sa ribljim uljem, i skraćuj kako znaš, inače ću zvati Džona!“

„I tako dalje. Vašem Kraljevskom Visočanstvu najpokornije odan. To bi, dakle bilo to. Sve je precrtano što sam zabeležio. Napiši zasada tako upola čisto! To nije gotovo, još je suviše ekspresivno i još nije dobro sastavljeno. Kad to bude preda mnom, moram ga još pregledati ublažujući i sređujući. Piši čitko; ako možeš, još pre ručka. Sada hoću da ustanem. Sad više ne mogu da diktiram nijedno pismo, ne. Ovo je uzelo suviše vremena, a ja imam za ovo jutro još dosta drugih stvari. Une mer à boire[98] – a onda su samo po nekoliko gutljaja dnevno. U

98 Čitavo more za popiti (fra.). Prenosno značenje: nesavladiv zadatak.

podne mi je potrebna zaprega, razumeš, reci to tamo u konjušnici. Neće doći do stvaranja nimbusa, danas neće padati kiša. Hoću da pogledam nove građevine u parku sa gospodinom višim građevinskim savetnikom Kudrejom; možda će i on doći na ručak, a možda i gospodin fon Cigezar? A šta imamo za jelo?“

„Guščije pečenje i puding, Ekselencijo.“

„Napunite gusku kestenjima valjano.“

„Izručiću to, Ekselencijo.“

„Možda će doći i neki od profesora slikarske škole. Jedan se deo škole seli sa Esplanade u lovačku kuću. Moram to pregledati. Stavi mi kućnu haljinu tu preko stolice. Zvoniću ako mi budeš bio potreban za češljanje. Idi. A Karlo? Reci da mi se spremi užina već malo pre deset sati, ili pak u deset i ni minut docnije. Hoću da užinam hladnu prepelicu i uz nju dobru čašicu Madeire. Čovek ipak nije potpuno čovek pre nego što unese u sebe nešto što srce krepi. Jutarnja kafa je više za glavu, ali tek je Madeira nešto za srce.“

„Razume se, Ekselencijo, a za poeziju je potrebno oboje.“

„Čisti se!“

Sveta vodo, hladna i čista, sveta u svojoj trezvenosti koliko i okrepljujući dar vina koji sadrži sunčanu vatru! Živela vodo! Živela vatra! Živelo snažno i verno srce, ili recimo ipak; prostosrdačnost koja neka opet kao retku pustolovinu svakodnevno doživi ono rano, čisto, prvodano, ono prvobitno u čemu je istančanost dosadno i neznatno korišćena! Živela istančanost koju prostosrdačnost radosno – snažno dopunjuje! – Samo ona predstavlja kulturu, samo ona predstavlja veličinu. Tu vrvi od riba, tu polecu ptice – to je bilo divno. Tu polecu ptice – bila je vrlo svečana, vrlo široka šala. Oni zbilja govore o očima koje se dižu k nebu – ja sam od glupog ushićenja, od glagola koji se licemerno sprda, za tili čas napravio vazdušast, vedar i veliki prizor i životnu sliku. Maglo bi biti prilog definiciji dosetke... Voda nek teče samo! Zemlja je tako čvrsta. Strujite, radosti i svetlosti. Sad ovamo liže plamen vatre – već je i u Pandori svečanost stihije, zbog toga sam je nazvao svečanom igrom. U drugoj *Valpurgiskoj noći* sigurno ćemo pojačano obnoviti tu

svečanost. Život je jačanje, ono što je proživljeno slabo je, to se mora još jednom proživeti pojačano duhom. Nek vam je ovde slava – Sve četiri stihije. To je već utvrđeno, to će biti završni hor mitološko-biološkog baleta, satirične prirodne misterije. Lakoća, lakoća... Osećanje miline je najveće i poslednje dejstvo umetnosti. Samo ne namrštena uzvišenost koja je, ma i u sjaju i blistanju, tragično iscrpena kao proizvod morala! Turobnost treba da se smeška... Ona uopšte treba samo ponekad da se potkrade, da se veselo prikaže samo posvećenima – tako to hoće ezoterika umetnosti. Šarene slike narodu, a iza njih tajnu za poznavaoce. Vi ste bili demokrata, dragi Moj, koji je smatrao da mnoštvu prosto treba pružiti ono što je najuzvišenije plemenito i čisto. Ali gomila i kultura se ne slažu. Kultura je probrano društvo koje se u pogledu uzvišenog sporazumeva diskretnim osmehom. A augursko smeškanje[99] se tiče parodijske prepredenosti u umetnosti koja ono što je najbestidnije pruža uvijeno u najdostojanstveniju formu, a ono što je teško – rastvoreno u blagoj šali...

Već dugo imam ovaj sunđer za kupanje – taj primerak nepokretnih životinja iz dubina taletičkog mulja, podesan za rukovanje. Tu ima dosta vremena do čoveka. Na kakvom si se dnu ti stvorila i mislila da si velika, čudna skelo života, kojoj su uzeli meku dušicu? Možda i u Egejskom Moru? Jesi li zbilja imala mestance na Kiprisovom prestolu od školjki, blistavom kao duga? Očima do slepila preplavljenim bujicom koju istiskujem iz tvojih pora, vidim neptunovog trijumfa, vrevu hipokampa i vodenih aždaja, morskih gracija, nereida i tritona koja bodu rogom, gde oko Galatejinih raznobojnih kola putuju kroz carstvo valova... Dobra je to navika cediti iznad zatiljka ovu stvar koja sve očvršćuje dogod strašno prijatno podnosim hladni mlaz, a da ti to ne zadržava dah, kad bi ti samo dozvoljavala neuralgična ruka išao bi ti bez ustezanja da se kupaš u reci, kao nekad, kad si kao nevaspitana luda, noćnim šumom, duge kose sa koje se cedila voda, fantastično zastrašivao odocnele građane. Sve daju ti svemoćni bogovi svojim ljubimcima. – Stara je noć puna mesečine kada si, podižući se iz talasa, duboko živahnuo i potpuno opijene kože govorio u srebrnasti vazduh iz oduševljenog samouzbuđenja. Tako su ti baš ovi mlazevi po zatiljku

[99] Lukavo, znajuće smeškanje.

pomogli da dospeš do Galatejinog lica. Nadahnuće, dosetka, ideja kao dar fizičkog podstreka, zdravog nadražaja, blaženog strujanja krvi čitavim telom antejskog dodira sa stihijom i prirodom. Duh – proizvod života, taj proizvod tek u njemu zaista živi. Upućeni su jedan na drugog. Jedan živi od drugog. Ništa ne mari ako misao misli da je bolja od životne radosti nego što jeste – u pitanju je radost, a samozadovoljstvo pretvara misao u pesmu. Naravno, u radosti mora biti brige, brige za pravično. Ta misao je ujedno i životna nevolja. Dakle, ono što je pravično bilo bi čedo nevolje i radosti. A od majčice veselu prirodu... Sve što je ozbiljno potiče od smrti i znači strahopoštovanje pred njom. A užas od smrti, to je obeshrabrenje misli – jer život otkazuje poslušnost. Svi mi zapadamo u očajanje. Zato poštuj i očajanje! Ono će biti tvoja poslednja misao. Tvoja zauvek poslednja? Bila bi to bogobojažljivost kad bi čovek verovao da će jednom prodreti radosni zračak uzvišenijeg života u crno obeshrabrenje životno bespomoćnog duha.

S prašinom se ne pretvara u prah i duh... Pristao bih ja već na bogobojažljivost, samo kad ne bi bilo bogomoljaca. To bi stoga bilo dobra stvar i zbog poštovanja tajne koja je ispunjena tihom nadom i čak poverenjem, samo da ludaci u svojoj oholosti nisu od toga napravili jednu težnju i arogantni pokret našeg vremena, drski mladalački adut – novu pobožnost, novoverstvo, novo hrišćanstvo – da nisu to povezali sa svakojakim pritvorstvima, otadžbinstvom i neprijateljski licemernom dušom koja zaudara na memlu, i tako stvorili gledanje na svet odvratnih žutokljunaca... No, no, arogantni smo bili i mi, sa Herderom onda u Strazburu protiv svega starog, kad si pevao o Ervinu i njegovoj katedrali i nisi hteo dozvoliti da ti se smisao za ono što je značajno grubo i karakteristično razneži ganutljivom naukom o nekoj novoj nazovi lepoti. Današnjima bi to zbilja bilo po duši, gotskim licemerima bi to bilo veoma drago, zbog čega si baš to u sebi i gušio i isključivao iz onoga što si već prikupio, pa ti je tek Sulpic, moj dobri i blagotvorni, moj iskreni i mudri Boasre, izoštrio savest na iskaljivanje i poricanje i stavio te u zdravu vezu sa starim i novim, u vezu sa sopstvenom mladošću. Budi zahvalan višoj blagonaklonosti i što ti je urođeno da ti ljudi idu na ruku, pa je sve što je nezgodno i preteće došlo k tebi u najprefinjenijem i najpoštenijem, uglađenom liku punom obzira, kao što je dobričina iz Kelna sa njegovim pouzdanim smislom za pitanja

dostojanstva, za crkvene i narodne stvari, za staronemačku arhitekturu i slike, te ti je otvorio oči za mnoge stvari koje nisi hteo da vidiš – za van Ajka i sve slikare od njega do Albrehta Direra, za vizantijsko-donjorajnski stil. Zbog sopstvenog postojanja čovek se onda pod stare dane teško odvojio od mladosti koja dolazi da sruši starost i pokušao da se zaštiti od svih novih i uznemiravajućih utisaka, da bi se od njih sačuvao – i odjednom ti se otkriva, onda u Hajdelbergu, u sali Boasreovih, nov svet boja i likova koja te izbacuje iz starog koloseka tvojih shvatanja i osećanja – mladost u starome, staro kao mladost – i ti osećaš koliko je ta kapitulacija dobra stvar, kada je ona osvajanje i potčinjavanje, kada ona daruje slobodu jer iz slobode i nastaje. Rekao sam Sulpicu. Zahvalio sam mu što je sa čvrstom i skromnom ljubaznošću došao da me osvoji – da me upregne, razume se, zato svi oni dolaze – za svoje planove oko dovršenja Kelnske katedrale. Trudio sam se kolikogod sam mogao da mi se pokaže sopstveni otadžbinski pronalazak staronemačkog građevinarstva i to da je gotika bila nešto više nego plod propale rimske i grčke arhitekture.

Većinom će tu rugoba,
Što ih mračni bezum stvori,
Biti najveće od svega u svojoj sferi.

Ali taj momak radi svoje stvari tako nešto i pametno, tako pouzdano i valjano i kod njega je sve to i pored sve diplomatije dolazilo od tolikog poštenja da sam ga veoma zavoleo – i njegovu stvar zajedno sa njim. Ta tako je lepo kad čovek ima neku svoju stvar koju voli! I njega samog čini lepim – a čak i samu tu stvar – čak i kad je ona rugoba. Ipak se moram u sebi nasmejati kad pomislim kako smo ovde prilikom njegove prve posete, godine 1811, zajedno vršili ispitivanja, povijeni nad njegovim donjorajnskim bakrorezima, strasburškim i kelnskim crtežima i Kornelijusovim ilustracijama za Fausta, i Majer nas zatekao pri tom podozrivom poslu. Prilazi, gleda na sto, a ja uzvikujem: „Eto, vidite, Majeru, stara vremena opet ustaju kao da su živa!“ Taj nije hteo da veruje svojim očima na šta sam se ja to dao. Gunđa i mrmlja zamerke o greškama koje je mladi Kornelijus pobožno preuzeo iz staronemačkog stila i stalno me pogleduje širom otvorenih očiju što ja ravnodušno prelazim preko toga, što hvalim Blokberga, Auerbahov podrum i pokret Faustove ruke koju on pruža

maloj Grečen nazivam dobrom dosetkom. Potpuno je preneražen, traži vazduha, jer je doživeo to da nisam pomeo sa stola to hrišćansko građevinsko varvarstvo, već ipak smatram da su horizontalne projekcije kula silne i pristajem da se divim veličini galerije na stubovima. Vraća se na stvar, frče, maše glavom, gleda crteže, gleda mene, priznaje, izigrava Polonijusa – It is backed like a camel![100] Pristalica ostavljen na cedilu, izdani pristalica. Ima li išta veselije od izdaje pristalica? Ima li lupeškijeg zadovoljstva nego im okrenuti leđa, ne dozvoliti da te drže, napraviti ih budalama – ima li veće šale nego videti kako su zinuli od čuda kad čovek pobedi samog sebe i osvoji slobodu? Nju je, istina, lako pogrešno shvatiti, zaista se može učiniti da je čovek time slučajno došao na pogrešnu stranu, i licemeri misle da čovek licemeri kao i oni, jer se mi ipak radujemo i apsurdnome samo kad ga sebi razjasnimo. Ludosti su zanimljive i čoveku sve treba da bude pristupačno. Kako je zbilja to sa protestantima koji su ponovo postali katolici – pitao sam Sulpica, želeći da se sa time pobliže upoznam, sa njihovim putem, i kako su to došli do toga. On misli: Tu je dosta učinio Herder i njegova Filozofija istorije čovečanstva, ali isto tako i sadašnje vreme, svetskoistorijski pravac.

Dakle, sa tim treba da se upoznam, to je nešto opšte, uvek ima ponečeg opšteg kod nas i ludaka, samo izgleda različito i donosi različite plodove. Svetskoistorijski pravac: prestoli se lome, carstva drhte – pa u njega se i ja ponešto razumem, to je, ako se ne varam, prohujalo i mojim životom – samo što to nekoga zapaja hiljadugodišnjim duhom, prisno ga upoznaje sa veličinom, a od drugoga stvara katolika. Taj hiljadugodišnji duh povezan je, istina, i sa tradicijom, kad se neko samo u nju razume. Ludaci hoće da podupru tradiciju učenošću i istorijom – kao da to ne bi bilo protiv svake tradicije! Nju čovek prihvata, i onda unapred nešto priznaje, ili je nikako ne prihvata, i onda je pravi filistar. Ali protestanti (rekao sam Sulpicu) osećaju praznine i hoće zato da stvore misticizam – jer ipak je misticizam kad nešto mora nastati, a ne može biti napravljeno. Ljudi bez ikakvog smisla, ne razumeju ni to kako je postala misa, postupaju tako da se misa može praviti. Ko se na to smeje, pobožniji je od njih. A sada će misliti da se praviš svetac kao i

[100] Grbav kao kamila (Hamlet akt III, scena 2).

oni. Polagaće pravo na tvoju staronemačku knjižicu, rajnsku i majnsku svesku o hodu umetnosti kroz mračno vreme i tvoju žetvu brzo omlatiti da bi sa snopovima slame došli da se šepure na patriotskoj žetvenoj svečanosti. Mani ih, oni ne znaju ništa o slobodi. Napustiti egzistenciju da bi se egzistiralo – valja, istina, poznavati tu majstoriju; treba za to više nego „karakter", treba za to duha i dara za obnavljanje života iz duha. Životinja je kratkog veka; čovek poznaje ponavljanje svojih stanja, mladost u starom, staro kao mladost; njemu je dato da još jednom ojačano duhom proživi ono što je već proživeo, njemu pripada pojačano podmlađivanje koje predstavlja pobedu nad mladalačkim strahom, nad nemoći i odsustvom ljubavi, kružni kraj što progoni smrt.

U svojoj ljubaznosti i dragoj ponesenosti dragi Sulpic mi je doneo sve sa jedinom mišlju da me upregne – nije ni znao šta mi sve donosi i šta mi sve nije mogao doneti da lampa nije nestrpljivo čekala na plamen koji je pali, da ja nisam bio spreman za intervenciju sa kojom su tolike stvari počele, koja je dovela do mnogo više nego što je ta sama staronemačka knjižica. Godine jedanaeste bio je on ovde kod mene, i godinu za godinom posle toga dolazio je Hamerov prevod sa predgovorom o fon Širasu, dolazio je dar ushićenja, blistavo ponovno saznanje, veselo-mistična opsena seoba duša obavijena hiljadugodišnjim duhom koji je izazvao Timur Sredozemnog Mora, moj mračni i silni prijatelj – produbljivanje je došlo u mladost čovečanstva. Došlo je udubljivanje u čovekovoj istoriji u trenutku kad je vera široka, a misao uska – plodni put k patrijarsima, a onda drugo putovanje u rodnu zemlju do koga je došlo sa spremnošću koja je za to unapred znala: ipak ćeš ti voleti. Došla je Marijana.

Nije potrebno da on zna kako je to sve povezano, nisam mu rekao kako je to počelo kad je on došao pre pet godina, ne bi bilo ni pravo, uvrteo bi nešto sebi u glavu, i sam je bio samo oruđe i zaprega, zato što je u svoj svojoj odanosti hteo mene da upregne. Jednog dana čak je hteo da kod mene uči kako se piše, da bi bolje mogao da propagira svoju stvar i beše uvrteo sebi u glavu da preko zime živi u Vajmaru i nauči gledajući kako ja radim i prilikom pisanja dođe k meni za savet. Ostavite se toga, prijatelju, rekao sam, to meni rade, često isuviše rđavo, moji mnogobošci, meni koji sam i sam mnogobožac. Ne bi bilo ništa za vas, sveli biste se samo na mene, a to bi bilo premala, jer ja ne mogu uvek biti sa vama. To sam rekao iz ljubavi.

Govorio sam tako više puta. Hvalio sam njegove male opise i govorio: dobri su i tačni, jer u njima ima tona, a ton je uvek glavna stvar. Ja to verovatno ne bih umeo ni upola tako dobro, jer nemam pobožnog smisla.

A onda sam mu čitao iz ‘Putovanja po Italiji’ gde sam do mile volje uznosio Paladija,[101] a proklinjao klimu i arhitekturu Nemačke. Suze mu behu u očima, dobričini, i ja mu odmah obećah da ću precrtati to žestoko mesto, da bi video koliko sam ja pošten čovek. I u ‘Divanu’ sam njemu za ljubav ispustio dijatribul[102] o krstu, o krstu od ćilibara, zapadno-nordijskoj ludosti. Smatrao je da je to suviše ogorčeno i oštro i zamolio me da to izbacim. Dobro, rekao sam, samo zato što ste to vi, treba to da izostane. Daću to svom sinu, kao i inače mnogošta čime bih uvredio svet. On to čuva sa pijetetom, tako ostavljam njemu tu zabavu, i to je sredstvo između spaljivanja i vređanja sveta... Ali i on je mene voleo – bio je tako srećan što uzimam učešća u njegovim pobožnim knjižurinama, ne samo zbog njegove stvari, ne, već i zbog mene. Slušalac comme il faut.[103] – kako ga je dirnula Najkraća noć i Aurorino ljubavno brektanje za Hesperusom, kad sam mu to čitao na putovanju u hladnoj sobi u Nekarelci. Izvrsna duša! Rekao mi je najlepše, najinstiktivnije stvari o srodnosti ‘Divana’ sa ‘Faustom’, i uvek bio dobar saputnik i veran drug kome je čovek u kolima prilikom odsedanja rado poveravao događaje iz svog života. Sećaš li se vožnje od Frankfurta za Hajdelberg kad si mu govorio o Otiliji dok su se zvezde pojavljivale, kako si je voleo i patio zbog nje, i tajanstveno buncao od zime, uzbuđenja i sanjivosti? Mislim da se on plašio... Lepi put od Nekarelce uzvišicom kroz krečnjačke planine gde smo našli fosile i kućice amonita. Od Oberšaflenca do Buhena – u Harthajmu smo ručali u vrtu gostionice. Tamo je služila mlada žena koja me opčinila svojim zaljubljenim očima i na kojoj sam mu praktično pokazao kako mladost i Eros zamenjuje lepotu, jer ona nije bila lepa ali krajnje privlačna i postala je to još i više od stidljivo-podrugljive ponesenosti kad je primetila da gospodin govori o njoj, što je i morala da primeti, a i on je, naravno, primetio da ja i govorim tako da ona primeti da ja o njoj govorim; ali je imala uzorno držanje

[101] Čuveni arhitekta 16og veka.

[102] Oštra kritika.

[103] Kao što treba biti, u skladu sa propisima i socijalnim standardima. (fra.)

u takvom stanju, ni posramljeno ni neutančano – to je katolička kultura – bila veselo i veoma naklonjeno naočita kad sam joj dao poljubac, poljubac u usta.

Maline, na koje sunce sija iz zenita. Topli miris ploda, očigledno. Da li ga kuvaju u kući? Ipak nije godišnje doba za to. Bio mi je u nosu. Sasvim mio miris i dražesno zrno nabubrelo od soka pod kadifenom suvotom, toplo od životne vatre kao ženske usne. Ako je ljubav nešto najlepše u životu, onda je poljubac nešto najlepše u ljubavi – poezija ljubavi, pečat žara, čulno-platonski, sredina svete tajne između duhovnog početka i telesnog svršetka, slatki čin izvršen u višoj sferi nego ono tamo, i čistijim organima daha i govora, duhovan zato što je još osoben i veoma različit – među tvojim rukama jedna jedina glava, zabačena, ispod trepavica nasmešeni pogled koja ozbiljno nestaje u tvom, a tvoj poljubac mu kaže: Tebe ljubim i tebe volim, tebe, pojedinosti božja, samo tebe od svih stvorenja – jer je rađanje anonimno i svojstveno svakom stvoru, u osnovi bez izbora i pokriveno tamom. Poljubac je sreća, a rađanje sladostrašće, njega je Bog dao i crvu. No, u svoje vreme nisi ni ti bio lenj crv, ali tebi su ipak više svojstveni sreća i poljubac, hitra poseta znalačkog žara brzo pokvarljivoj lepoti. Tako se razlikuje i umetnost od života, jer izobilje u životu, u čovečanstvu, rađanje dece, nije stvar poezije, duhovnog poljupca na usne sveta rumene kao maline... Lotina igra usnama sa kanarinkom, kad se životinjica tako ljupko upila u slatke usne, a onda maleni kljun ide od njenih do drugih usta kljucajući ih, sasvim je stidna i potresna od nevinosti. Dobro je učinila, darovita žutokljunka, koja je o umetnosti znala koliko i o ljubavi, i krišom mislila na umetnost kad je vodila ljubav – vrapčije mlada a već sasvim spremna da ljubav, život i čovečnost izda umetnosti. Dragi moji, razljućeni moji, to je izvršeno, izdato je za vreme lajpciškog sajma, oprostite mi ako možete. Dragi moji, ja moram još postati vaš dužnik i dužnik vaše dece za teške časove koje su vam moji – nazovite to kako hoćete, priredili. Oduprite se, ja vas molim! – To sam pisao u ono doba, u siva vrapčija vremena. Opet sam se tačno setio pisma kad mi je ovog proleća opet došlo do ruku prvo izdanje i kad sam prvi put posle toliko godina ponovo prešao tu ludu rabotu. To nije bilo slučajno, to se moralo desiti, ta lektira ide uz sve ostalo kao poslednji odeljak, uz sve ono što je počelo Sulpicovom posetom, to pripada onaj fazi koja se vraća životnoj obnovi ojačanoj duhom, preveselom

prazniku ponavljanja. Uostalom, sjajno je sastavljena ta stvar, svaka čast, mladiću, izvrsno psihološko tkivo, veliko bogatstvo duševnih dokaza. Dobro, to je jesenja slika luda koje traže cveće.

Ljupko, kao kad draga žena premišlja koja bi od njenih prijateljica odgovarala njenom prijatelju, i svakoj nađe po neku manu, ne da ga nijednoj. To bi već moglo biti iz *Srodstva po izboru*. Toliko mudre brižljivosti kraj tolike osećajne izgubljenosti i juriša čežnje na granice individue, na tamničke zidine ljudskog života. Razumem već da ti je to pošlo za rukom, i onaj ko je time počeo ipak nije baš niko i ništa. Koliko je nešto lako, zna onaj ko je to pronašao i postigao. Lako je, srećno kao umetnost, ići kroz pismenu kompoziciju, kroz trenutno; kroz uvek novo počinjanje – svetski sistem odnosa lirskih jedinica. Talenat znači otežavati sebi – a opet i shvatiti kako mu to lako pada. S 'Divanom' je potpuno ista stvar – čudnovato kako je to uvek jedno te isto. 'Divan' i 'Faust', dobro to, ali 'Divan' i 'Verter' su ipak još više brat i sestra, bolje rečeno: jedno isto na nejednakim stupnjevima, penjanje, razbistreno životno ponavljanje. Neka to uvek i u beskonačnost tako dalje ide, da se pokajničko sticanje penje u večnost! O ljubljenju je mnogo govora u ranoj i poznoj pesmi. Lota za klavirom, i njene usne koje nikad nisu bile tako dražesne, jer se činilo kao da se otvaraju sreći od žeđi da srču slatke tonove – zar to već nije bila baš Marijana, ili tačnije: zar to nije opet bila ona, kad je pevala *Minjon*, i Albert isto tako sedeo tu, sanjivo i strpljivo? Bilo je to ovog puta već kao neki svečani običaj, ceremonija, podražavanje nečeg prastaro ozakonjenog, svečano izvršenje i bezvremena igra u znak uspomene – manje život nego prvi put, a opet nešto više, oduhovljeni život... Pa dobro, svršeno je sa velikim vremenom, i to otelovljenje neću videti više. Hteo sam to, ali je bilo napomenuto da ne treba to da činim, jer to znači odreći se, istrajno iščekivati novo obnavljanje. Ostanimo! Voljena se ponovo vraća poljupcu, uvek mladi (doduše, pomisao da oni, tokom vremena podložnih starenju lica i tela još uvek žive tu negde i nije baš prijatno i vredno odobravanja, kao što i *Verter* i dalje postoji pored 'Divana').

Ali 'Divan' je bolji, sazreo do veličine, sasvim prevazišao sve patološko, i onaj par je postao uzoran uzdignut do viših sfera. Mozak ti se zavrti kad pomisliš šta je sve tada taj žutokljunac dopustio sebi u ludilu motiva. Pobuna protiv društva, mržnja protiv plemstva, građanska uvređenost – zar si, klipane, morao to tamo umešati, to

političko palacanje koje sve omalovažava. Car je imao potpuno pravo da to zameri: zašto ste ipak to uradili? Sreća je samo što se na to nije posvetila pažnja, što se to primilo sa ostalim strastvenostima knjige i bilo uvereno da nije sračunato na neposredno dejstvo. Glupe, nezrele koještarije, a osim toga i subjektivno neistinite. Ipak je moj stav prema gornjim staležima bio vrlo naklonjen – docnije ću bezuslovno diktirati za četvrti deo 'Života' da sam blagodareći Gecu, ma bile time i povređene pristojnosti u dotadašnjoj književnosti, čak imao izvrstan stav prema gornjim staležima...

Gde mi je kućna haljina? Zvoniti Karlu zbog češljanja. The readiness is all[104] – mogao bi da dođe neko u posetu. Prijatni, meki flanel na kome se ruke tako dobro osećaju prekrštene na leđima. U njemu sam kod Brentanovih išao gore-dole do ugla hodnikom na svodove prema Rajni i kod Vilemerovih doksatom na mlinu. Niko se pritom nije usuđivao da me oslovi, zazirući od mojih misli iako ponekad nisam baš ni na šta mislio. Sasvim je prijatno biti star i velik, i strahopoštovanje je potrebno. Da, kuda me sve nije pratila ta meka haljina – kućna navika koju čovek uzima sobom kad putuje, da time brani svoje stalno „ja“ i da prkosi strancu. Tako isto sa srebrnim peharom koji mi spakuju po mojoj naredbi bilo kuda da idem, a sa njim i okušano vino, da mi to nigde ne nedostaje i da se tuđina, uostalom poučna i bogata uživanjima, nigde ne pokaže jačom od mene i moje navike. Čovek polaže na sebe, čovek uporno ostaje onakav kakav je – a ako tu neko nešto zakera o ukočenosti, onda glupo zakera, jer nema baš nikakve protivrečnosti između te upornosti, težnje za životnim jedinstvom, čuvanja svoga „ja“ – i obnavljanja, podmlađivanja: all' incontro, toga ima samo u jedinstvu, u krugu koji se u sebe zatvara u znaku koji odgoni smrt...

„Ulepšaj me, Figaro, Batista, ili kako se već zoveš! Napravi mi kosu, strnište sam već sâm zagladio. Ta ti hvataš čoveka za nos kad dođeš do usta, seljačka navika, ne mogu da je trpim, znaš li za onu priču o studentu i obešenjaku koji se zarekao pred svojim drugovima

[104] Spremnost je sve.

da će povući za nos starog gospodina od položaja, i došao kod njega kao berberin, a onda ga naočigled svih ispotaje uhvatio za vrh nosa i potom njegovo dostojanstveno lice okretao tamo-amo, pri čemu je stvar bilo otkrivena i starog gospodina od jada udarila kap, a obešenjak dobio svoje za ceo život od sina u dvoboju?"

„Ne znam, Ekselencijo. Ali ipak zavisi od duha i smisla sa kojima se dohvata nečiji nos, i njihova Ekselencija mogu biti uverene."

„Dobro, de, radije ću ja to svojom rukom. Kod mene se baš i ne može naći mnogo brade od jednog dana do drugog. Ali se pobrini za kosu, hoću da bude naprašena, a možeš je mestimično malo uviti gvožđem, čovek izgleda sasvim drukčiji kad je kosa podignuta od čela i slepoočnica i dobro leži, jer fregata je tek onda spremna za bitku, ako je i glava spremna... jer između kose i mozga ima neke veze, za šta može biti sposoban neočešljan mozak? Znaš, ipak je bilo najspretnije u staro doba sa kadoganom i vrećicom u koju se pozadi glave uvlačila kosa – ti o tome ništa više ne znaš, odmah si banuo u epohu švedskog načina češljanja, ali ja dolazim izdaleka, prevalio sam mnoge i duge puteve, nosio dugi, nosio kratki perčin, krute uvojke koji vise sa strane – čovek liči sebi na večitog Žida koji putuje kroz vreme, uvek isti, dok mu se na telu – a on to jedva primećuje – menjaju običaji i nošnja."

„Mora da su Njihovoj Ekselenciji dobro stajali ondašnje izvezeno odelo, perčin i uvojci nad ušima."

„Reći ću ti ovo: bilo je to ljupko vreme u kome su stvari bile zgodno složene, i ludost je vredela više ako se manje isticala, nego u današnje vreme. A šta je i sama sloboda, reci, ako ona nije oslobođenje? Isto tako ne treba da mislite da onda nije bilo nikakvog ljudskog prava. Gospodari i sluge, to da, ali to su bili božji staleži, svaki dostojanstven na svoj način, gospodar je osećao poštovanje prema onom što on nije bio, prema božjem staležu sluge. Naročito stoga što je u to doba bilo još više rasprostranjeno gledište da se, bio čovek otmen ili neznatan, uvek mora podnositi ono što je ljudsko."

„E, Ekselencijo, ne znam, ipak smo na kraju mi mali imali više da podnosimo i uvek je sigurnije da se čovek baš toliko ne oslanja na pažnju velikog božjeg staleža prema malom."

„Recimo da imaš pravo. Misliš li ti da ću da se raspravljam sa tobom. Ja, tvoj gospodar, pod tvojim sam češljem i vrućim gvožđem, i možeš da me uštineš i opržiš ako ti protivrečim, zato ću mudro da

držim jezik za zube.“

„Njihova Ekselencija imaju sasvim finu kosu.“

„Svakako hoćeš da kažeš: retku.“

„Ah, sada baš tek počinje malo da ređa iznad čela. Hoću da kažem fina, svaka dlaka; ta toliko je meka, što je inače retko kod muške osobe.“

„I to je dobro. Onakav sam kakvog me Bog izdeljao.“

Rečeno dovoljno ravnodušno – zlovoljno? Dovoljno nepristrasno u pitanju mojih prirodnih odlika? Parucchieri[105] moraju uvek laskati, i čovek dobija navike onog staleža čiji zanat upravo obavlja. Hoće da podstakne moju sujetu. Skoro i ne misli da ima i sujete raznih vrsta i različite snage, da ona može biti duboka preokupacija, najozbiljnije misaono samoposmatranje, autobiografsko besnilo, najupornija radoznalost prema padanju i podizanju tvoga fizičko-moralnog bića, prema dalekim i zamršenim putevima i mračnim delima prirode koji su doveli do bića koje si ti i koje zadivljuje svet – dakle, da jedna laskava reč kao ona njegova, dirajući u osobine sa kojima smo stvoreni, ne deluje kao lak, površan nadražaj i golicanje našeg „ja“, kako on to misli, već kao opominjanje koje sve više remeti srećnu, najveću tajnu. Ja sam onakav kakvog me priroda izdeljala. Tačka. Takav sam kakav jesam i živim sećajući se one izreke da mi nesvesno uvek najdalje dopiremo kad veselo nasumice idemo. Dobro, de, u redu. A sav taj svesrdni autobiografski rad? Nisam baš sasvim saglasan sa tim odlučnim principom. Pa iako se on tiče samo postojanja, poučnog prikazivanja kako se stvara genije (što je već isto tako naučnička sujeta); ipak tu u osnovi uvek ima radoznalosti prema građi tog postajanja, prema postojanju koje je već postalo i koje je davni proizvod života. Mislioci ipak misle o razmišljanju kako da onaj koji dela ne razmišlja o delatniku, kad od toga ponovo postaje delo i jednom sve delo može da bude krajnje sujetno udubljivanje u fenomen delatnika – egocentrično delo? – Fina, prelepa kosa! Moja ruka sada leži na ogrtaču za češljanje. Nikako ne pristaje uz fino-finu kosu, nije to uska, oduhovljena plemenita šapica, već široka čvrsta ruka zanatlije koju su ostavili u nasledstvo potkivački i kasapski naraštaji. Kakvi su se sve nežnost i sposobnost, slabost i karakter,

[105] Vlasuljari, frizeri. (ita.)

infirmite[106] i čvrstina, ludost i razumnost, mogućna nemogućnost morali srećno i slučajno da povežu, da se kroz stoleća prisno izmešaju, da bi se na kraju pojavio talenat, fenomen? Na kraju – tek čitav niz zlih ili dobrih ljudi najzad stvara fenomenalnu stvar, noseći svetu radost. Poluboga i neman – zar nisam mislio da su zajedno, kad sam to pisao, zar nisam izjednačavao jednog sa drugim i zar nisam znao da ništa ne ide bez izvesnog užasa u radosti, bez nemani u polubogu? Zlo i dobro – šta zna priroda o tome – kad ona ne zna mnogo čak ni o bolesti i zdravlju i od bolesnoga stvara radost i oživljavanje. Prirodo! Najpre si mi data kroz mene samog – najdublje te naslućujem samim sobom. Ti si me ovome naučila: ako se loza dugo održi, onda dolazi, pre nego što ona izumre, do pojave jedne individue koja u sebi nosi odlike svih svojih predaka i ujedinjuje i potpuno ispoljava sve sklonosti koje su dotle bile izdvojene i samo nagoveštene. Jasno formulisano, brižljivo i poučno zapaženo, da ljudi bolje znaju – nauka prirode, svesno odvojena od sopstvenog nestalnog bića. Egocentrično! – Kako zbilja da ne bude egocentričan čovek koja je svestan toga da su prirodni cilj, rezime, savršenstvo, apoteoza – uzvišeni i poslednji ishod koji prirodu staje toliko truda skopčanog sa najvećim nezgodama! A da li je sve to razmnožavanje i građansko parenje, to ukrštanje i spajanje kroz stoleća, kad se kalfa, koja se uputio u susedni kraj, po običaju oženio učenjakovoj kćerju, a cura grofovskog lakeja i krojača venčala sa zakletim geometrom ili školovanim upravnikom nadleštva – da li je taj quodlibet[107] dela plemenske krvi bio stvarno toliko srećan, koristan i bogougodan? Svet će to iznaći, pošto to vodi k meni, u kome su najopasnije sklonosti, snagama karaktera koje je negde drugde pronašao, savladane, iskorišćene, preobražene, učinjene moralnim, okrenute prema dobrom i velikom i prisiljene da tome služe. Ja – majstorska ravnoteža tačne nužnosti, tačno odmereni srećni slučaj prirode, ples sa nožem koji igraju teškoća i ljubav težeći k lakoći, nešto baš jedino moguće koje je istovremeno još i genije – može biti, genije je uvek nešto upravo jedino moguće. Oni cene delo kad ono visoko dopre – a

[106] Nemoć.

[107] Latinska reč, koja označava mešavinu… često je komad muzike nastalim kombinovanjem nekoliko različitih melodija, obično popularne melodije u kontrapunkt na lak i humorističan način

život ne ceni niko. Kažem vam. Neka neko napravi to što i ja, ali neka samo ne slomi vrat!

Šta je ono bilo sa tvojim zazorom od braka, sa tvojim kolebljivim osećanjem da je zabranjena i besmislena građanska veza koja se produžuje po uzoru na pretke, sa besciljnim daljim istraživanjem još dalje od tog cilja? Moj sin, plod raskalašnog izgovora, kuđene libertinske zajednice postelje – on je ono dalje od cilja, onaj završetak, ne znam li ja to dobro? Priroda jedna još tamo gleda – a meni su došle bube da tako postupam kao da smem i mogu da još jednom u njemu započnem život, svezujem ga sa stvorenjcem, jer je ono od soja onih od kojih sam ja pobegao, navrćem k nama prusku krv da bi i završetak imao još jedan završni zvuk uz koji priroda ide kući zevajući i sležući ramenima. To je meni poznato. Ali jedna je stvar znati, a druga – srce. Ono traži svoje quand meme[108] – pa i pored hladnog znanja. Pre svega izgledaće velelepno i prijatno, u kući će upravljati Lili sa kojom se stari galantno šali, i ako Bog dâ imaću i unuke, kudrave unuke, vajne unuke sa klicom nečega u srcu – voleću ih bez vere i nade, zbog srca.

Ona je bila bez vere, ljubavi i nade, Kornelija, draga seka, moje žensko alter ego, stvoreno da ne bude žena. Zar njena odvratnost prema suprugu nije bila fizički verna slika mog bežanja od braka? Neodredivo biće, ogorčeno i tuđe na zemlji, nerazumljivo samo sebi i svakome, surova opatica, prilikom prvog neprirodnog, mrskog porođaja čudnovato upropašćena i umrla – to mi je bila rođena sestra – jedino od drugih četvoro koja je na svoju nesreću preživela prve dane. Gde su drugi… prekrasna Katarina, tihi, jogunasti, neobični dečak, koji je bio moj brat? Odavno ih više nema, odmah ponovo iščeznuli i jedva čestito i oplakani, koliko se sećam. San o braći i sestrama koji se jedva još može razaznati – tri četvrtine zaboravljene. Ja odabran da ostanem, vi da odete, otišli ste prvi – i niste mnogo izgubili. Ja živim umesto vas, na vaš račun, valjam kamen za petoro. Jesam li ja toliko sebičan, toliko gladan života da sam kao ubica privukao sebi ono od čega ste vi mogli da živite? Postoji dublja skrivenija krivica od one koju mi svesno empirički tovarimo na sebe. Ili to čudesno rađanje za jedan značajan život, a inače za smrt potiče

[108] Francuski izraz quand meme, uobičajeno je izraz iznenađenja, a može se prevoditi i kao ipak, u svakom slučaju itd.

otuda što je otac bio dvaput stariji od majke kad se oženio njom? Blagosloven par obdaren time da pokloni svetu genija. Nesrećni par! Majčica, vesela priroda, provela je svoje najbolje godine kao časna sestra negovateljica jednog oronulog tiranina. Kornelija ga je mrzela, možda samo stoga što ju je doneo na svet; a zar nije bio i inače dostojan mržnje taj besposleni, poluludi namćor, svojeglavi i dosadni sitničar, kome je svaka promaja remetila njegov tegobni red, taj hipohondar koji se stalno svađa? Ti imaš mnogo od njega, stas i ponešto u ponašanju, sakupljačku strast, formalizam, smisao za raznovrsna proučavanja – samo si preobrazio njegovo sitničarstvo. Što više stariš, tim više izbija iz tebe starčeva utvara i ti ga prepoznaješ, priznaješ da si on, svesno i prkosno verno si ponovo on sam, očinski uzor koji mi potcenjujemo. Srce, srce, ja verujem u njega u hoću ga. Život ne bi bio mogućan kad ga srce ne bi varljivo malo ulepšalo – ali odmah ispod toga vlada ledena hladnoća. Ledena istina čini čoveka velikim i omrznutim, a u međuvremenu se izmiruje sa sobom, izmiruje se sa svetom pomoću veselih i kukavnih laži srca. Moj otac je bio mračna poštenjačina – hoću reći, bio je kasno dete postarijih roditelja i imao je brata za koga je bilo jasno da je lud i koji je umro sasvim blesav – kao konačno i sam otac. Pradeda je bio uvek naklonjen najvećim lepoticama, o, da, zbog svoje vesele, nestalne ćudi, bio je to Tekstor, otac moje majke, hladni masnoguz i ženskaroš koga su sramno zaticali besni muževi, ali uz to i zaneseni gatar koji je imao i dara za predskazivanje. Čudne mešavine! Verovatno sam ja morao ubiti svu svoju braću i sestre da bi oni u meni dobili prijatnije i zgodnije oblike koji osvajaju svet – ali je u meni preostalo dovoljno ludila, kao podloga sjaja, i da nisam nasledio osobinu da se uredno uspravno držim, veštinu da se brižljivo čuvam, čitav sistem zaštitnih mera – gde bih ja bio! Ne umem reći, neizrecivo je koliko mrzim ludilo, šašavu genijalnost i polugenijalnost, a već patos, ekscentričnu spoljašnost i bučnost koliko prezirem i u duši izbegavam. Odvažnost je nešto najbolje i jedino, nešto neophodno – ali sasvim tiho, sasvim prikladno, sasvim ironično, položeno u postelju konvencije, tako hoću i takav sam. Tu je bio onaj momak, kako se zvaše, fon Zonenberg, koga su zvali Cimbrije i koji je dolazio od Klopštoka, ponašao se divlje i besno, mada u osnovi dobrodušan čovek. Njegov veliki rad bila je pesma o Strašnom sudu suludi poduhvat, sulud bez otmenosti, apokaliptično čudovište, prikazano na užasno sumanut

način. Smučilo mi se, kao što mi se bilo smučilo od siromašnog Hajnriha. Najzad se genije strmoglavi sa prozora. Zbogom, zbogom. I absit omen![109]

Dobro je samo što me sasvim valjano udesio, dostojanstveno elegantno malo po starinski. Ako mi neko dođe u posetu govoriću umerenim glasom o beznačajnim stvarima za obostrano umirenje i neću ličiti ni na šta manje nego na genija i tajanstvenika na čemu bi draga osrednjost, pola bojažljivo pola veselo želela da se okrepljuje. Oni onda imaju još uvek dovoljno da pričaju jedan drugome o mojoj maskici, o ovom čelu, o tim očima o kojima se mnogo galamilo, koje sam, sudeći po slikama, pored oblika glave i usta i sredozemne boje kože, sasvim prosto nasledio od majčine majke, pokojne Lindhajmerove, udate Tekstor. A šta je sa fizionomijom našeg tela? Sve je to postojalo već pre sto godina i govorilo je tada samo o snažnoj i pametnoj, smeđoj i umešnoj ženskoj prirodi. A onda je to zaspalo u majci koja je bila sasvim drugog kova, i postalo kod mene izraz, ličnost i izgled onoga što ja jesam – uzelo duhovni vid koji inače nikako nije imalo i nije ni trebalo nikad da dobije. S kakvom nužnošću moje telo ispoljava moj duh? Zar ne bih mogao da imam ove oči a da one ne budu baš Geteove oči? – Ali ja držim do Lindhajmerovih; verovatno su oni ono najvaljanije i najbolje u meni. Radujem se kad pomislim da je njihovo prvo boravište, po kome su dobili ime, sasvim blizu rimskom graničnom bedemu, u jami za slivanje u koju se oduvek slivala antička i varvarska krv. To polazi odatle, i ti to imaš odatle, boju kože, oči i distancu od Nemca, oko za njegovo prostaštvo, antipatiju koja čupa hiljade hranljivih korenova upravljenu prema tom sakramentskom narodu, iz koga – i uprkos kome – ti živiš, zbog čijeg obrazovanja za koje si pozvan, ti vodiš ovaj neopisivo neizvesni i teški život, već izolovan ne samo društvenim položajem nego i instinktom, iznuđena, nerado priznata ugleda, da krpe po njemu kad god mogu. Zar ja ne znam da sam u osnovi svima vama na teretu? Kako da ih čovek izmiri? Ima časova kad bih ih od sveg srca izmirio! To bi ipak moralo da ide – i katkad je išlo – jer u meni ipak ima i toliko njihove srži, saksonske, luterovske, zbog čega se ti raduješ sa velikim prkosom, ali prema obliku i pečatu tvog duha ne možeš a da to visoko ne razbistriš u pogledu jasnoće, uglađenosti

[109] Neka se slutnja, pretskazanje ne obistini! (lat.)

i ironije. Tako oni nemaju poverenja u tvoje nemstvo, osećaju ga kao neku zloupotrebu, i slava je među njima kao mržnja i mučeništvo. Prokleti život, u borbi i sukobu sa jednom narodnošću koja ipak opet nosi plivača. Svakako treba tako da bude, ja žalostan nisam. Ali nije pravo što oni mrze jasnoću. Za žaljenje je što oni ne poznaju draž istine – odvratno je što su im tako dragi isparenje i pijanstvo i svaka besna neumerenost – što se verno predaju svakom ushićenom nevaljalcu, koja u njima pobuđuje najniže strasti, učvršćuje ih u njihovim porocima i uči ih da nacionalnost shvate kao izolovanje i grubost – bedno je što se njima samima uvek tek onda čini da su veliki i divni kad su potpuno proigrali sve svoje dostojanstvo i sa tako pakosnom srdžbom gledaju na one u kojima stranci vide i poštuju Nemačku. Ja uopšte neću da ih izmirujem. Oni ne vole mene – to je pravo, ja ne volim njih, tako smo međusobno izmireni. Moje nemstvo je moja stvar – njih nek đavo nosi zajedno sa pakosnim filistarstvom, kako oni to zovu. Oni misle da oni predstavljaju Nemačku, ali to sam ja, i ako bi potpuno propala, ona bi trajala u meni. Batrgajte se koliko hoćete da branite moju stvar – ja ipak odgovaram za vas. Ali to je ono što sam ja daleko više rođen za izmirenje nego za tragediju. Zar sav moj rad ne znači izmirivanje i izglađivanje, a moja stvar zar nije potvrđivanje, dopuštanje, stvaranje plodnosti kod jednog kao i kod drugog, ravnoteža, sklad? Svet sačinjavaju samo sve snage zajedno, i svaka je važna, svaka vredna razvoja i svaka se sklonost izvršava jedino samom sobom. Primiti i uračunati individualnost i društvo, svesnost i naivnost, romantiku i sposobnost – oboje, drugo uvek i isto tako potpuno – biti celina, postideti pristalice svakog principa ispunjavajući ga – a i drugo... Humanost kao univerzalna sveprisutnost – najviši, zavodnički uzor kao parodija potajno upravljena protiv same sebe, svetsko gospodstvo kao ironija i vesela izdaja jednoga drugome – tu ljudi imaju tragediju među sobom, ona spada tamo gde još ne postoji savršenstvo – gde još reprezentativno ne postoji moje nemstvo koje postoji u tom gospodstvu i savršenstvu, jer nemstvo je sloboda, obrazovanje, svestranost i ljubav – što oni to ne znaju ništa ne menja stvar. Tragedija između mene i ovog naroda? Ah, šta, prepiremo se, ali visoko gore, u lakoj, dubokoj igri hoću da proslavljam primerno izmirenje, hoću da izvedem da se sjedini magično skladna duša natuštenog severa sa dušom trimetričnog večnog plavetnila, pa da se rodi genije. Ta, reci, kako ja to govorim

tako lepo? To je sasvim lako, treba da ide od srca.

„Htedoše li Njihova Ekselencija da kažu nešto baš meni?"

„Kako? Ne. Jesam li zbilja nešto rekao? Onda to nije bilo rečeno tebi. Znači da sam govorio sam sa sobom. Starost je to, znaš, kad čovek počne da gunđa sam sa sobom."

„To svakako nije starost, već prosto živahnost misli. Svakako su već i u mladosti Njihova Ekselencija ponekad sa samim sobom razgovarale."

„I to imaš pravo. Čak se to događalo mnogo češće nego danas u ozbiljnim godinama. Zbilja je poimalo luckasto kad čovek govori sam sa sobom, a mladost je luckasto doba, tu to pristaje, ali docnije zaista ne više. Jurio sam naokolo, nešto je praskalo u meni, govorio sam tada neku polubesmislicu, i to je bila pesma."

„Da, Ekselencijo, to i jeste bilo baš ono što se zove genijalno nadahnuće."

„Pa dobro. Ta tako zovu oni koji toga nemaju. Docnije onda treba da se pojave odluka i karakter umesto luckaste prirode, i to što oni stvore ustvari nam je razumljivo vrednije. – Hoćeš li me najzad ostaviti? Jednom ipak moraš završiti. U redu je sa tvoga gledišta što smatraš da je tvoj posao najvažniji, ali pripreme za život moraju ostati u pravilnom odnosu prema njemu samom."

„Uviđam, Ekselencijo. Ali će ipak na sve još doći red. Najzad znamo ko nam je pod rukom. – Ovde je ručno ogledalo."

„Lepo, lepo. Daj mi kolonjske vode za moju maramicu!"

Ah, da, ah, dobro! Sasvim ljubak, osvežavajući pronalazak, bilo ga je već i u vreme kese za kosu, ceo vek sam zavlačio nos u nju. I car Napoleon je od glave do pete na nju mirisao – nadajmo se da mu ni na Sv. Jeleni[110] nje ne nedostaje. Male pomoćne stvari i blagodeti života, treba da znaš, postaju glavna stvar kad je sa samim životom i junačkim delima gotovo i kraj. Takav čovek, takav čovek. Sada su njegovu neukrotivost opasali nesavladivim morskim širinama da se svet od nje smiri, a mi ovde da možemo na miru malo kultivisati… A i sasvim je pravo, jer vreme nije više za ratove u epopeje, *kralj beži,*

[110] Vulkansko ostrvo Sveta Jelena je deo Britanske prekomorske teritorije. Napoleon Bonaparte je tamo proživio u egzilu svoje posljednje dane života od 1815. do 1821.

građanin trijumfuje, sada nailazi koristan aevum[111] – treba da shvatite da se sada mora imati posla sa novcem i saobraćajem, duhom, trgovinom i blagostanjem. Kad bi moglo da se veruje i želi da je čak i draga priroda postala razborita i zauvek se odrekla svih ludačkih, grozničavih potresa, da bi mir i bogatstvo zauvek bili osigurani. Sasvim zdrava misao, nemam ništa protiv. Kad čovek zamisli kako mora biti na duši jednoj takvoj sili stihije čije se snage tiho guše među vodenim pustinjama, takvom okovanom džinu kome je onemogućeno svako delo, zatrpanoj Etni u kojoj vri i rije, a da vatrena utroba ne može više naći izlaza, kad ti moraš znati da lava, istina, uništava, ali i đubri – onda čoveku ipak postaje sasvim teško na duši i oseća iskušenje sažaljenja, iako je u takvom slučaju sažaljenje već sasvim nedopustivo osećanje. Ali se ipak može želeti bar to da on ima kolonjske vode kao što je navikao.

„Ja idem onamo, Karlo, reci gospodinu Džonu da bi trebalo da se pojavi."

Jelena, sveta Jelena, da taj tamo sedi, da se to tako zove, da je ja tražim, nju koja je moja jedina želja, lepa koliko i dražesna, priželjkivana koliko i lepa – da ona nosi isto ime kao i Prometejeva mučenička stena, kći i dragana, koja sasvim pripada meni a ne životu ni vremenu, i samo me pesnička želja za njom prikiva za to staro, nesavladivo delo – ipak je čudesna stvar to tkanje života, sudbine.

Pogledaj odmornu radionicu koju je otreznilo jutro, gde čeka da je ponovo dohvate i zauzmu. Tu su supsidije, pomoćni izvori, stimulansi, sredstva za osvajanje naučnih svetova u produktivne svrhe. Kako goruće zanimljivo postaje sve znanje koje može da obogati i podzida jedno delo i osposobi ga za rad. Onome što je neprikladno – duh zatvara svoja vrata. Ali, dakako, sve više je prikladnoga što je čovek stariji, što se više širi, i ako nastavi tako, uskoro neće više biti ničeg neprikladnost.

Ovo ovde o nakaznosti rastinja i biljnim bolestima moram još čitati, danas popodne, ako dospem, ili uveče; nepravilni oblici i nakaznosti od najvećeg su značaja za prijatelja života, možda patološko najdublje poučava o tome šta je pravilno i katkad ti nagoveštava da bi se, polazeći od bolesti, mogli izvesti najsmeliji

[111] Vek, epoha. (lat.)

prodori u tamu života... Gle, tu čeka ponešto od duha i sveta kritičkog uživanja, Bajronovi 'Gusari' i 'Lara', lepi, ponosni talenat, sa tim treba nastaviti, sa Grisovim prevodom 'Kalderona' isto tako, a i Rikštilova stvar 'O nemačkom jeziku' pobuđuje ponešto, hoću isto tako odlučno da dalje proučavam Ernestijevo delo *Technologia rhetorica*. Tako nešto bistri svest i raspaljuje uživanje.

Na sva ta istočnjačka dela vojvodska biblioteka čeka već malo predugo. Već odavno su istekli rokovi za vraćanje. Ali ne daj ih, nijednu, ne mogu se lišiti tog oruđa dogod živim u 'Divanu' i u njima još podvlačim olovkom, niko neće zucnuti. Carmen panegyricum: in laudem Mohammedis,[112] uh do đavola, ta pesma za rođendan! Početak: Naokolo svuda duva gorski vetar. Na najvišoj steni krupno gorih ždrela – Sažimanje je donekle prejako: vrh ždrela, to mi moraju propustiti, ipak je to slika koja smelo pobuđuje, ždrelo je gutljaj, neka samo progutaju. Tih vrhova strogi zid, bilo je već nešto isto ovako. Kao drugo dolazi pesnikov vrt koji je nesiguran zbog lakih strela bogova ljubavi, kao treće – kultivisana društvenost koju razmrskava Mars, i najzad u miru koji se utešno ponovo vraća, vraća se, dvaput se vraća, napravimo od nužde nameru, naš se razum starome verno vrati, sa čime se slikuje održati, a onda brzo još i gomila u kojoj bi svako želeo upravljati po svojoj volji – dobro, ako se malo založiš posle diktata, sastavićeš strofe za dvadeset minuti.

Potporna sprava i sirovina, koja se nikako nije smatrala sirovom, mislila je sasvim da je nešto po sebi takvo, cilj sebi samoj i da nije zato tu da neko dođe i iz ispreturane hrpe iscedi jednu jedinu bočicu ružinog ulja, posle čega bi se iskorišćene trice mogle i baciti. Odakle čoveku drskost da sebe smatra bogom oko koga je sve samo koještarija koju on upotrebljava kad mu je drago – jedino blistavo sve u svekolikoj prirodi, koji i svoje prijatelje, ili što god mu se dogodi, jednostavno smatra papirom po kome on piše? Je li to drskost i hibridnost? Ne, to je dosuđeni oblik bića koji čovek nosi u ime Boga – onda oprostite i uživajte, to je samo za uživanje...

Varingovo putovanje u Širas, veoma korisno; *Uspomene sa Orijenta* od Augustija pomogle su u ponečemu; Klaprotov *Aziski magazin*; *Majdani Orijenta*, koje je obradilo jedno društvo amatera – druževni

[112] Panegirička pesma u slavu Muhameda čiji je autor Caab ben Zoheir.

vozari, to je svakako bio majdan za svesrdno amaterstvo. Dvostruke redove šeika Dželaledina Rumija moram ponovo preći, blistave plejade na nebu Arabije isto tako, a pri beleškama će dobre usluge učiniti Zbornik za biblijsku i istočnjačku književnost. Tu je i arapska gramatika. Moram se opet malo vežbati u tom kitnjastom pismu, to pomaže održavanje kontakta. Održavanje kontakta, duboka reč koja mnogo kazuje o našem načinu rada, tom svrdlastom udubljivanju u sferi i objektu, bez koga se to ne bi moglo učiniti, tom ukopavanju sebe i istraživanju sumanute simpatije koja te pretvara u posvećenog koji je sa ljubavlju obuzet svetom, tako da ti sa slobodnom lakoćom govoriš njegovim jezikom i niko neće moći da razlikuje proučavani detalj od onoga što je karakteristično izmišljeno.

Kapriciozan svetac! Ljudi bi se začudili što se čovek za jednu knjižicu pesama i izreka mora hraniti i ispomagati sa toliko putopisa i slika o običajima. Teško da bi smatrali da je to genijalno. U mojoj mladosti, baš kad je *Verter* izazvao burno odobravanje, jedan čovek, Bretšnajder, grubijan, beše zabrinut za moju skrušenost. Rekao mi je poslednje istine o meni, ili ono što je on takvim smatrao. Ništa ne uobražavaj, brajko – ne vrediš ti baš toliko kao što hoće da te uveri ta graja koju izaziva tvoj romančić! Kakva si ti to već glava? Znam ja tebe. Većinom sudiš naopako i u osnovi znaš da tvoj razum nije pouzdan bez dugog razmišljanja, ali si i dovoljno pametan da radije odmah daš za pravo ljudima koje smatraš razumnim, nego da se sa njima upuštaš u raspravljanje neke materije i navučeš sebi na vrat da pokažeš svoju slabost. Takav si ti. Nepostojana ti je i narav koja ne može da istraje ni pri jednom sistemu, već preskače od jedne krajnosti do druge i čovek bi te isto tako lako mogao nagovoriti da budeš član crkve ‘Moravska braća’ kao i slobodan duh, jer ti si povodljiv, da Bog sačuva. Pritom imaš dozu ponosa, što je već nedopustivo, da smatraš kako su skoro svi ljudi osim tebe slaba stvorenja, dok si ti ipak najslabiji, naime stoga što kod ono malo ljudi koje smatraš pametnima, uopšte nisi u stanju da sam nešto proveriš, već se upravljaš prema opštem sudu sveta. Danas ću ti to bogme reći! Klicu sposobnosti ti već imaš, pesnički genije koji deluje tek onda pošto si vrlo dugo u sebi nosio neku materiju, i u sebi je obradio i prikupio sve što može poslužiti tvojoj stvari – onda nekako ide, onda može od toga nešto postati. Kad ti nešto padne u oči, onda ono stalno stoji u tvom srcu ili glavi, i sve što ti se god dogodi pokušavaš da

zamesiš sa grumenom gline koji je kod tebe već u radu, ne misliš i ne umuješ ni o čemu drugom do o tom predmetu. Time ti to radiš i ničeg drugog kod tebe nema. „Ne dozvoli da ti uđu bubice u glavu zbog tvoje popularnosti!" – Kao da ga i danas čujem, tog osobenjaka, bio je lud za istinom i pomaman za saznanjem, nimalo pakostan, patio je sigurno i sam od oštrine svog kritičkog pogleda, magarac – pametni magarac, melanholični, oštroumni magarac, zar nije imao pravo? Zar nije imao triput pravo, ili bar dva i po puta, sa svim onim što mi je stavio pod nos u vezi sa nepostojanošću, nesamostalnošću i opredeljivanjem i genijem koji upravo zna samo da prima utiske i da ih dugo nosi, da ume da odabere i upotrebi pomoćna sredstva? Da li bi ti taj alat za proučavanje uopšte bio spreman da tvoje doba nije već pokazivalo slabost i radoznalost za istočnjačke stvari, i pre nego što si ti stigao? Da li si ti sam otkrio Hafiza?[113] Fon Hamer ti je njega otkrio i krasno preveo; kad si ga čitao, one godine pohoda na Rusiju, bio si dirnut i očaran jednom knjigom koja je bila u duhovnoj modi, i pošto ti ne možeš da čitaš, a da ne postaneš raspoložen, oplođen i preobražen, a da ne okusiš želju da sam stvoriš nešto slično i pomoću doživljenog postaneš produktivan, počeo si da pevaš po persijskom uzoru i marljivo i nesito da vučeš k sebi ono što ti je bilo potrebno za novi dražesni posao i pokladnu igru. Samostalnost, hteo bih da znam šta je to. On je bio originalan čovek, i iz originalnosti – beše isti ko druge lude ličnosti. Tada mi je bilo dvadeset godina, a već sam pristalice ostavljao na cedilu, rugao se originalnoj grimasi genijalne škole. Znao sam zašto. Originalnost je zbilja užas, ludost, umetništvo bez dela, jalova oholost, usedelištvo i sujeta duha, sterilno ludilo. Ja je neizrecivo prezirem, zato što hoću stvaralaštvo, ženskost i muškost odjednom, plodno stvaranje, visoku ličnu odredljivost. Ne ličim ja uzalud na onu valjanu ženu. Ja sam smeđa Lindhajmerova u muškom obliku, ja sam i utroba i seme, dvopolna umetnost koju sve određuje, ali, kad sam ja taj koji određuje, onda to što je začeto obogaćuje svet. Tako bi trebalo da o tome misle Nemci, u tome sam im ja slika i uzor. Primajući od sveta i obdarujući svet, srca širom otvorena za svako

[113] Muhamed Šemsudin, poznat kao Hafiz (1320-1389) je bio persijski lirski pesnik. Pisao je većinom gazele, u kojima je glavna tematika bila ljubav i uživanje u životu. Mnogi su njegove pesme tumačili kao alegorije o čistoj produhovljenoj idealizaciji osećanja.

plodno divljenje, veliki razumom i ljubavlju, posredništvom, duhom – jer posredništvo je duh – takvi bi trebalo da budu, i to je njihovo određenje, a ne da otvrdnu kao originalna nacija; da oglupe u bljutavom samoposmatranju i samoobožavanju i u samoj gluposti, glupošću da vladaju svetom. Nesrećni narod, sa njim neće na dobro izići jer on neće da razume samog sebe, a svako nerazumevanje samog sebe ne izaziva samo podsmeh, izaziva mržnju sveta i dovodi ga u najveću opasnost. Šta to vredi, sudbina će ih ošinuti zato što su izdali sami sebe i nisu hteli da budu ono što jesu; ona će ih rasuti po zemlji kao Jevreje – i pravo je, jer su kod njih njihovi najbolji uvek živeli u izgnanstvu, i tek u izgnanstvu, u rasejanosti, razviće oni na dobru naroda silu dobrih stvari koje su u njima i biti začin na zemlji...

Neko kašljuca i kuca. To je onaj sipljivi.

„Samo napred. Samo ulazi, u ime Boga!“

„Najodaniji sluga, gospodine tajni savetniče.“

„A, Džone, to ste vi. Dobro došli i dođite bliže. Danas ste rano ustali.“

„Da, Ekselencija uvek rano navali na posao.“

„Ta, ne. Na vas ja mislim: vas je danas rano ugledalo sunce.“

„O, ja, oprostite, nisam pretpostavljao da bi o meni moglo biti govora.“

„Šta govorite, to bi bilo neko neskromno nerazumevanje. Zar nije dostojan govora drug sa studija mog sina, valjani latinac i pravnik, brzi krasnopisac?“

„Zahvaljujem najpokornije. Pri tome, ne mogu a ne reći da nisam očekivao da će prva jutarnja reč iz toliko poštovanih usta biti prekor. Jer drukčije ne mogu objasniti cenjenu primedbu što sam se danas rano javio na posao. Kad me stanje mojih pluća, i podože kašljanje pre nego što zaspim prisiljavaju ponekad na poduži odmor, mislio sam da mogu biti siguran da će visoka čovečnost gospodina tajnog savetnika... Uostalom, treba utvrditi da su bile pretpostavljene Karlove usluge za jutarnji diktat mojim uslugama, i pored toga što sam ja najavio da sam tu.“

„Ta ostavi, molim te, čoveče, gle kako on o tome misli i nepotrebno sebi kvari jutro. Nabacuje mi da su moje reči nepoštedne, a istovremeno se pravi da je ogorčen što ga na poslu isuviše štedim. Karlu sam diktirao nešto iz postelje, zato što mi je baš bio pri ruci. To je bilo samo nešto zvanično, na vas će doći red za nešto mnogo bolje. Isto tako nisam mislio ništa loše kad sam to rekao i nisam mislio da vas ispreskačem. Kako da ne pazim na vašu nesrećnu slabost i da o njoj ne vodim računa. Mi smo ipak hrišćani. Vi ste se raspričali, a moram da gledam gore kad stojim pred vama, onda to dugo sedenje nad hartijom u prašini od knjiga, jasno mi je Onda mlada pluća zaista postaju tako sipljiva – to je uopšte bolest mladosti i čovek je pobeđuje sazrevanjem. I ja sam pljuvao krv u dvadesetoj godini, pa i danas još stojim sasvim čvrsto na starim nogama, pri čemu rado stavljam ruke na leđa a ramena zabacujem da se grudi isture – vidite, tako, ali vi obesite ramena i uvučete grudi, vi ste suviše meki – kažem vam to i pored sve hrišćanske humanosti. Trebalo bi da potražite protivtežu prašini, Džone, da se, kad god je to moguće, uklonite iz prašine, napolje po livadi i šumi, pod vedrim nebom, da idete peške, da jašete, i ja sam tako radio i iskobeljao se. Čovek je za otvoreno polje gde mu je sama zemlja pod nogama, da se njeni sokovi i snage u njega penju, dok mu nad glavom ptice lete. Civilizacija i duhovno dobre su stvari, velike su stvari, dobro, molim najlepše. Samo bez antejske kompenzacije, kako bi to mogli nazvati, oni ruše čoveka i stvaraju bolest na koju je on tada još i ponosan zbog nje same i privija se uz nju kao uz nešto časno i čak korisno; jer i bolest ima svoje prednosti, ona je razrešavanje i oslobađanje. Iz hrišćanskih obzira mora joj se mnogo šta oprostiti, te onda čovek postaje pretenciozan, probirač u jelu, sladokusac, ljubitelj kapljice, živi samo za sebe sama umesto za gospodara i retko kad radi u pravo vreme, može se pouzdati da će se čovek triput predomisliti pre nego što opeče svoja hrišćanska usta i nešto mu prebaci, možda i zbog toga što on duvanom draži svoja bolešljiva usta tako da čak duvanski dim prodire iz njegove sobe u celu kuću i smeta onima koja uopšte ne mogu da ga podnesu. Mislim – duvanski dim, ne vas, jer ja znam da vi možete da me podnosite i pored svega toga, da sam vam drag i da vas boli kad se inatim sa vama.“

„Veoma, Ekselencijo gospodine tajni savetniče! Gorko, molim da budete uvereni u to. Ja slušam sa istinskim užasom to da je dim moje

lule, koju pušim prilikom studiranja, prodirao kroz pukotine i pored svih mera predostrožnosti. Ta meni je poznata ta netrpeljivost gospodina tajnog savetnika.“

„Odvratnost. A odvratnost je slabost. Vi navodite razgovor na moje slabosti. Ali je reč o vašim slabostima.“

„Isključivo, najuvaženiji gospodine tajni savetniče. Ja ne poričem nijednu od njih, i neću da se poduhvatim nikakvog pokušaja da ih opravdavam. Samo molim da budete ljubazni i izvolite mi verovati: ako još nisam u stanju da zagospodarim njima, to svakako nije zato što ja iz svoje bolesti razmetljivo izvodim neka prava. Ja nemam razloga da se razmećem svojim grudima, ja imam razloga da se bijem u njih... Moje reči su duboko ozbiljne, makar se Ekselencija izvolele i podsmevati. Moje slabosti, čak ću reći moji poroci, neoprostivi su; ali ja im se katkada prepuštam ne pozivajući se nipošto na svoje telesne nevolje, već iz smetenosti jadne, nesrećne duše. Ipak bi bilo suviše smelo podsetiti mog dobrotvora sa ogromnim poznavanjem ljudi da jednostavno ponašanje i službena tačnost kod jednog mladog čoveka mogu da trpe kad se on nalazi u duševnoj krizi, u preokretu svojih shvatanja i uverenja, koja se u njemu zbiva pod uticajem – skoro bih mogao reći: pod pritiskom jedne nove i značajne okoline koja ga prisiljava i navodi da se upita da li je on ustvari baš krenuo da se izgubi ili da nađe sebe.“

„E, dete moje, vi mi do danas niste pokazali ni napomenuli mnogo od kritičkih promena koje se u vama događaju. Ja naslućujem u čemu se one sastoje i na šta vi smerate sa svojim aluzijama. Dozvolite mi da otvoreno govorim, prijatelju Džone. Ja nisam ništa znao o vašem političkom Ikarovom letu, o perfekcionističkim strastima vaših mladih dana. Do mene nije bilo doprelo da ste vi čovek koji je ranije objavio onaj bezumno smeli pogrdni spis pun mržnje protiv kneževa, a protiv seljačkog kuluka, a u korist krajnje radikalnog ustava – inače vas ne bih primio u svoju kuću i pored vašeg lepog rukopisa i vaših znanja, zbog čega sam od dostojnih ljudi sa visokih i najviših mesta u vlasti doživeo poneku rečcu čuđenja, pa čak i prekora. Ako dobro shvatam – a i moj sin mi je pravio slične nagoveštaje – vi ste baš na putu da se otmete tim varkama, da se okanete svojih prevratničkih zabluda i da se pošteno prelomite prema onom što je pravo i dostojanstveno u stvarima državnih osnova i upravljanja na zemlji. Samo, ja smatram da to razjašnjavanje i zrenje koje bi trebalo

da vi sa dosta ponosa pripišete samom sebi, vašem valjanom razumu i srcu, a ne bilo kakvim uticajima, ili čak namernom pritisku spolja. Smatram da to razjašnjavanje i zrenje nikako ne mogu da posluže objašnjenju moralne pometnje i poremećenog ponašanja, jer je to zbivanje očigledno i isceljenje, te za telo kao i za dušu može uroditi samo lekovitim dejstvom. A ovo oboje je u prisnoj vezi jedno sa drugim i tako je uzajamno isprepleteno da nikakvo dejstvo ne može da se izvrši na jedno, a da se blagosloveno ili kobno ne dotakne i drugog. Mislite li vi da vaše revolucionarne bubice i ekscesi nisu imali ničeg zajedničkog sa onim što sam nazvao nedostatkom antejskog izjednačavanja u pogledu civilizacije duha, nedostatkom svežeg i zdravog života na grudima prirode, a da vaša bolešljivost i sipljivost u telesnom pogledu nisu bile potpuno ista stvar kao u duševnoj oblasti one bubice? Sve je to jedno. Razigrajte i provetrite svoje telo, poštedite ga rakije i ne dajte da ga duvan nagriza, pa ćete u svom mozgu negovati dobre misli koje su po volji redu i vlastima, sasvim ćete se osloboditi zlosrećnog duha protivrečnosti, vaše žudnje za popravljanjem sveta koja neprirodno unakazuje stvari... negujte vrt svojih odlika, trudite se da se pokažete valjanim za milostivi postojeći poredak, pa ćete videti kako će se i vaše telesne osobine učvrstiti u veseloj kršnosti, kako će ojačati kao solidna posuda životnog zadovoljstva. Eto mog saveta, ako hoćete da ta čujete.“

„Oh, Ekselencijo, kako ne bih! Kako da ne primim sa najosećajnijom zahvalnošću tako duboko iskusan savet, tako mudro uputstvo! Ja sam isto tako uveren, da će se te utešne tvrdnje, koje mi je bilo dopušteno da čujem, tokom vremena potpuno potvrditi i ispuniti. Samo, baš sada, međutim – da to priznam – kada se u uzvišenoj atmosferi ove kuće kritično i sa mukom vrši menjanje mojih misli i mišljenja – za ovo vreme prelaza iz jednog sveta shvatanja u drugi, i moje je stanje, razumljivo, još veoma smeteno, u njemu još nije iščezlo mučenje i oproštajni bol, te zbog toga ono možda ima malo prava na blagu popustljivost. Šta govorim ja – prava! Kakvo bih prava mogao da imam! Ali usuđujem se da najpokornije izrazim nadu u takvu popustljivost. Ta sa tim menjanjem i preokretom povezano je odricanje od mnogih daleko većih, iako nezrelih i dečačkih nada i verovanja, koja su, doduše, donela sobom bol i srdžbu, bacila čoveka u bolni sukob sa stvarnim životom, ali ipak i tešila i nosila njegovu dušu i dovodila je u sazvučje sa

uzvišenijim stvarnostima. Odreći se sanjarskog verovanja u revolucionarno čišćenje naroda, u čovečanstvo očišćeno za dolazak slobode i prava, ukratko, carstva sreće i mira na zemlji pod žezlom razuma – pomiriti se sa grubom stvarnošću, makar ona čoveka i čeličila, da će se uvek i večito navala snaga nepravedno i slepo talasati sad u jednom sad u drugom pravcu i jedna drugoj nemilosrdno pokazivati svoju premoć… to nije lako, to baca čoveka u gorki i strahobni unutrašnji sukob, pa ako u tako stvorenim prilikama, u takvim nevoljama koje prouzrokuje rastenje mladi čovek potraži razonodu uz bocu kuminove[114] rakije, ili nastoji da svoje premorene misli obavije blagotvornim dimom lule duvana – zar ne bi smeo da računa na malo blage popustljivosti kod viših, čiji silni autoritet ipak ima nekog udela u takvim preobražajima?"

„Gle, tle, pa to je prava retorika! Ta u vama je izgubljen patetičan advokat pun lukavstva, ili možda još nije izgubljen. Vi umete da zabavite druge svojim bolovima, i vi, dakle, zaista niste samo govornik, već čak i pesnik, iako takav naziv nije u skladu sa političkom slavom, jer političari i patrioti su rđavi pesnici, a sloboda nije pesnička tema. Ali da vi vašu urođenu govorničku veštinu, koja vas je opredelila da budete književnik i narodni čovek, iskorišćavate za to da me prikažete u tako lošem svetlu i stvar predstavite tako kao da vam je odnos sa mnom oteo veru u čovečanstvo i bacio vas u pogledu vaše budućnosti u ciničko beznađe – ah, slušajte, to što ste učinili nije lepo. Zar vam ne mislim dobro i zar hoćete da mi uzmete za zlo što moji saveti imaju više u vidu vaše lično dobro, nego dobro čovečanstva? Jesam li ja zbog toga Timon?[115] Ne shvatite me pogrešno! Smatram kao sasvim mogućno i verovatno da naše devetnaesto

[114] Kumin je sušeno seme biljke Cuminum cyminum, koju često zamenjujemo za našemu podneblju bliskog srodnika, semenu kima. No, kim i kumin se razlikuju: po veličini zrna, razlikuju se bojom ali i po doista različitom okusu. Ipak su iznimno sličnog imena, a nalikuju jedan na drugog i svojom duguljastom formom semena.

[115] Timon iz Atine ili Timon Atinjanin bio je legendarni atinski mizantrop iz 5. veka p.n.e. Prema starogrčkom istoričaru Plutarhu, Timon Atinjanin je živio tekom Peloponeskog rata (431. – 404. p.n.e). Prema Lukijanu, u mladosti je Timon bio bogat, ali je rasuo imetak na prijatelje. Osiromašen i ostavljen od svih, zamrzeo je ljude i svoj grad. Aristofan i Platon spominju Timona kao ljutitog mrzitelja čovečanstva.

stoleće nije jednostavno nastavak prethodnog već je određeno za nastanak jedne nove ere u kojoj se možemo okrepiti, gledajući čovečanstvo kako napreduje k najvećoj čistoti. Doduše, sve to opet liči i na to kao da će doći do neke opšte srednje kulture, da ne kažem osrednje, u čija obeležja između ostalog spada i to što se za upravljanje brinu mnogi kojih se to ništa ne tiče. Dole je zaslepljenost mladih ljudi koji hoće da utiču na najviše državne poslove, a gore sklonost da se iz slabosti i preteranog liberalizma uopšte popušta više nego što je pravično. Ali meni su poznate teškoće i opasnosti od prevelikog liberalizma koji kod pojedinaca izaziva takve zahteve, tako da se najzad ne zna koju od silnih želja treba zadovoljiti. Uvek će se pokazati da se za duže vreme ne može izaći na kraj sa prevelikom dobrotom, blagošću i moralnom prefinjenošću odozgo kad je potrebno da se pomešani i ponekad bezobrazni svet drži tako da zna za red i poštovanje. Bitno je strogo se držati zakona. Zar nismo čak počeli da mekšamo i mlitavimo u pitanjima uračunljivosti zločinaca, kad lekarska uverenja i mišljenja često idu za tim da pripomognu zločincu da izbegne zasluženu kaznu? Potreban je karakter za to da se u takvoj opštoj ganutosti ostane čvrst, i zato mnogo cenim mladog lekara koga su mi nedavno preporučili, Štrigelmana po imenu, koja u sličnim slučajevima uvek pokazuje karakter i koji je tu pre kratkog vremena, kad je jedan sud posumnjao da li neku decoubicu treba smatrati uračunljivom, izdao svoje uverenje da ona to svakako jeste.“

„Koliko zavidim tom lekaru Štrigelmanu na hvali koju mu poklanjaju Njihova Ekselencija! Sanjaću o njemu, znam to, uzdizati se i u neku ruku opijati njegovom karakternom čvrstinom! Ah, ja nisam svome dobrotvoru sve priznao, kad sam mu govorio o teškoćama mog unutrašnjeg preobražavanja; nešto me goni da vam sve priznam kao ocu i ispovedniku. S mojim menjanjem shvatanja, mojim novim odnosom prema poretku, održanju postojećeg stanja i zakonu nije povezan samo jad i oproštajni bol za ljubav nezrelih snova kojima treba reći zbogom, već i nešto drugo, id est – to je teško izreći – neko nepoznato častoljublje od koga srce bije do vrtoglavice, pod čijom se navalom svakako i prihvatam boce i lule, delom zbog toga da ga uspavam, a delom opet da njihovom pomoću još, dublje i toplije utonem u te tako nove snove u kojima se to častoljublje ispoljava.“

„Hm. Častoljublje? A kakve vrste?“

„Njegovo je poreklo u pomisli na prednosti koje unutrašnje izjašnjenje za silu i zakon ima pred duhom protivrečnosti. Taj duh predstavlja mučeništvo, a priznanje sile za dušu već znači služenje sili i uzimanje učešća u uživanju koje ona pruža. Ovo su novi snovi od kojih srce brže bije, u koje su se pretvorili moji stari, zahvaljujući mom procesu zrenja. Pošto priznanje autoriteta skoro sasvim znači duhovno služenje njemu, to će Ekselencija uvideti da je razumljivo što me moja mladost neodoljivo goni da teorije prenesem u praksu, i to me vodi molbi za koju mi pruža željenu priliku ovaj neočekivani privatni razgovor.“

„A ona bi bila?“

„Svakako ne treba da potrošim nijednu reč o tome koliko su mi dragi moje sadašnje mesto i zaposlenje za koje treba da zahvalim poznanstvu na studijama sa vašem gospodinom sinom, i koliko beskrajno znam da cenim pomaganje za vreme svog dvogodišnjeg boravka u ovoj kući koja je draga meni i svetu. S druge strane bilo bi apsurd no da uobražavam da se bez mene ne može, jer ja sam jedan od mnogih koji vašoj Ekselenciji stoje na raspoloženju za pomoćne poslove, kao što su sam gospodin dvorski savetnik, gospodin doktor Rimer, gospodin sekretar biblioteke Krojter, a pored toga i služitelj Karl. Uz to sam zbilja svestan da sam u poslednje vreme vašoj Ekselenciji davao povoda za žalbe baš zbog mojih pometnji i sipljivosti, i uopšte nisam imao osećanje da Ekselencija pridaju važnosti mom prisustvu, pri čemu možda igraju neku ulogu moja preterana visina, moje naočari, i nesrećna bubuljičavost mog lica.“

„No, no, što se toga tiče.“

„Moja je ideja i žarka želja da se prebacim iz službe vaše Ekselencije u državnu službu, i to u jednu oblast ove službe koja mojim novim prečišćenim ubeđenjima pruža najzgodniju priliku za njihovu potvrdu. U Drezdenu živi jedan prijatelj i dobrotvor mojih siromašnih mada časnih roditelja, gospodin kapetan Ferloren, koji održava lične veze sa izvesnim vrhovima pruske cenzure. Ako bih Ekselenciju smeo najpokornije zamoliti da kod gospodina kapetana Ferlorena uloži neku malu pismenu preporuku za mene koja bi spomenula i priznanje moje političko-moralne metamorfoze, da bi me on za neko vreme možda primio kod sebe i sa svoje strane me preporučio na odgovarajućem i poželjnom mestu, tako da se ispuni

moja strasna i hitna želja da ovaj put započnem baš na lestvici cenzure – ja bih gospodinu tajnom savetniku, kao i uvek, ali ovaj put zaista do groba bio zahvalan!“

„Dobro, Džone, to ćemo nekako moći da napravimo. To svakako neće zavisiti od moga pisma u Drezden, i radovao bih se ako mogu da pomognem da pobudimo na blagonaklonu odluku one koji su pozvani da rade protiv bezakonja, uprkos vašim sopstvenim nekadašnjim gresima. Doduše, nije mi baš sasvim po volji ono što mi priznaste o častoljublju koje je povezano sa promenom vašeg mišljenja. Ali ja sam navikao da mi ponešto kod vas nije po volji, i time možete da budete zadovoljni, jer to doprinosi mojoj spremnosti da vam pomognem u napredovanju. Ja ću pisati – da vidimo kako da se to sastavi – da bi me veoma radovalo ako bi se jednom sposobnom čoveku dalo vremena i mesta da uvidi svoje zablude, da ih izbegne i pretvori ih u čistu delatnost, i želim koliko se samo poželeti može da ovaj humani pokušaj uspe i uveri ljude, te ih ohrabri na docnije slične pokušaje. Hoće li biti dobro ovako?“

„Izvanredno lepo, vaša Ekselencijo! Večno vam ostajem zahvalan.“

„A ne mislite li zbilja da bismo sada za trenutak sa vaših poslova mogli da pređemo na moje?“

„Oh, Ekselencijo, sasvim je neoprostivo.“

„Baš sada listam po pesmama ‘Divana’ koji se odskora povećao za nekoliko sasvim valjanih stvarčica. Ponešto sam u njemu dopunio i sredio, a već je i gomila bila dosta velika da se podeli na knjige – vidite, Knjiga Parabola, Knjiga o Zulejki, Knjiga o Krčmaru. Trebalo bi da dam i nešto za damski kalendar. Ustvari opirem se tome. Ne želim da čupam drago kamenje iz krune koja se zaokrugljuje, i da ga pokazujem između kažiprsta i palca. Isto tako sumnjam da bi se to pojedinačno pokazalo vrednim; to pojedinačno nije vredno, vredna je celina; pa to su svod i planetarijum koji se vrte… uz to se ustručavam da pred iznenađenu publiku iznesem ovakve ujdurme bez napomena, bez didaktičkog komentara koji spremam da bih čitaoce istorijski uveo u osećanja, običaje i jezik Istoka i tako ih osposobio da duboko i vedro uživaju u tome što im pružam. A opet sa druge strane ne želim da se pravim gord – želja da sa puno poverenja istupim sa svojim malim novostima i upoznatim šalama ide pod ruku sa krajnjom radoznalošću. Šta da sasvim u kalendar po vašem mišljenju?“

„Možda ovo, Ekselencijo: *Ne recite nikom, mudrima samo*. – To je tako tajanstveno."

„Ne, to ne. Mislim da bi to bila prevelika šteta. Za narod je to sasvim čudesno prišaptavanje i kavijar. Može da stoji u knjizi, ali ne u kalendaru. Tu se slažem sa Hafizom koji je isto tako bio sasvim ubeđen da se ljudima sviđamo samo onda kad im pevamo ono što oni rado, lako i sa zadovoljstvom slušaju, pri čemu im se uzgred sme poturiti i ponešto teško, tegobno i prijatno. Ni u umetnosti ne ide bez diplomatije. Ta to je damski kalendar. *Budite pažljivi sa ženama*, to bi pristajalo, ali ni to ne ide zbog iskrivljenog ženskog stvora. *Saviješ li je, ona se slama*. *Ostaviš li je, iskrivi se više*; To bi povredilo i diplomatiju i može da se poturi samo u knjizi. *Neka iz pera moga poteče milina* – ovo bi bilo nešto tome slično. I još ponešto vedro, ljubazno ili svesrdno, kao ovo: *Mladi Adam beše zemni stvor*, i možda ovo o bojažljivoj kaplji kojoj je podarena snaga i trajnost da kao biser blista u carevoj kruni – kao i ovo ovde od prošle godine: *Po mesečini u raju*, o dve najmilije božje misli. Šta mislite?"

„Vrlo dobro i lepo, Ekselencijo. A možda još i ovo divno: *Nikad neću da to izgubim*... Tako su lepi ovi stihovi: *Ti ćeš krasiti mladost moju – silovitom njenom strašću*."

„Hm. Ne. To je glas žena. Pretpostavljaš da dame radije slušaju glas muškarca i pesnika. Dakle, prethodni: *Nađe li malu gomilu pepela – Ona će reći: izgoreo je za mene*.[116]"

„Vrlo dobro. Priznajem da bi mi bilo milije da sam prodro sa sopstvenim predlogom. Ovako moram da se zadovoljim veselim odobravanjem. Hteo bih da upozorim na *Sunce, Helios Grka*, čemu je, čini mi se, potrebna revizija 'Helijos Grka' i 'svemir da uzdrma' nije jezično čist i obrađen slik. *Oj, medved mumla po običaju svoje jazbine*.[117] Ostavimo to tako. Videćemo. Sedite, ako izvolite, diktiraću vam nešto iz svog života."

„Stojim vam na raspoloženju, vaša Ekselencijo."

„Dragi prijatelju, ustanite još jednom! Vi sedite na skutu svog kaputa. Ako biste tako sedeli jedan sat, to bi onda izgledalo grozno,

[116] Stihovi iz *Knjige o Zulejki*.

[117] Gete preispitiva navedene stihove iz svoje Knjige o Zulejki, a zatim prelazi na diktat Autobiografije.

spljeskano i zgužvano, a to biste stekli u mojoj službi. Pustite štedljivo oba skuta da slobodno vise sa stolice, molim vas.“

„Najučtivije zahvaljujem na staranju, Ekselencijo.“

„Sada možemo da počnemo, ili, tačnije rečeno, da nastavimo, jer je počeci su teži… – U to vreme, moj stav prema višim staležima bio je vrlo naklonjen. Mada u *Verteru* neprijatnosti na granici dva određena odnosa…“

Uh, radostan sam što je otišao, što nas je dolazak doručka prekinuo. Ipak ne mogu da podnesem tog momka, neka mi to Bog oprosti, ne bi se mogao naći nijedan način mišljenja pri kome mi on ne bi udarao na strpljenje. Sa novim je zaduženjima, po meni, još fatalniji nego sa starim, i da danas nije bilo lako sa Hutenovim pismom Pirkhajmeru koje sam imao među hartijama, sa krepkim shvatanjima našeg ondašnjeg plemstva i prilikama u Frankfurtu – s tim čovekom ne bih izišao na kraj.

Upijmo mojim slabim ptičjim mišićima jedan krepak gutljaj ovog sunčanog dara protiv lošeg ukusa koji mi je u duši ostao iza tog detića! Zašto sam mu zapravo obećao pismo za Drezden? Ljutim se što sam to učinio. To je samo zato što me odmah privukla pomisao na sastav koji će se dopasti – uživanje u izrazu i valjanim obrtima predstavlja izvesnu opasnost, lako nas navede da zaboravimo na delovanje reči, i čovek dramatično formuliše mišljenja nekome ko bi ih svakako i sâm imao. Zar sam mu morao dati reč da ću potpomoći njegovo neukusno častoljublje? Šta to vredi, taj će biti zelot[118] – pravi Torkvemada[119] zakonitosti. Taj će mučiti mladiće koji su samo i sanjali o slobodi. Morao sam da čuvam obraz i da ga hvalim zbog njegovog preobraćanja, ali to je ustvari glupa nesreća.

[118] Zanesenjak, fanatik. (grč.)

[119] Po Tomasu de Torkvemada 1420 – 1498. On je bio španski dominikanski fratar koji je predvodio špansku inkviziciju (1483 – 1498). Pod njegovim autoritetom su na hiljade ljudi, mnogi od njih jevrejskog ili muslimanskog porekla, prihvatili hrišćanstvo, ili bili mučeni i pogubljeni za otpadništvo i jeres.

Zašto sam ja protiv slobode drage štampe? Zato što ona prouzrokuje osrednjost. Zakon koji ograničava slobodu blagotvoran je, jer opozicija koja nema granica, postaje zgnječena. A ograničenje je prisiljava da bude duhovita, i to je velika korist. Onaj ko je potpuno u pravu može da bude otvoren i grub. A jedna stranka nije sasvim u pravu – zato i jeste stranka. Njoj pristaje bolje posredan način, u čemu su Francuzi majstori i uzor, dok Nemci misle da ne bi bili dobra srca ako ne ispadnu otvoreno sa svojim cenjenim mišljenjem. Tako se ne dospe daleko u toj posrednosti.

Kultura, kultura! Prisiljavanje pobuđuje duh, neću više da kažem, a ovaj Džon je šaljivi blesan. Ministarski ili opozicionarski, kod njega je to – nije šija nego vrat – i još misli da je taj preobražaj njegove glupe duše neki uzbudljiv događaj… Bio je to odvratno mučan razgovor sa tim čovekom kako tek naknadno primećujem. Oskrnavio mi je jelo sa Harpijinim izmetom. Šta misli taj o meni? Šta misli on da ja mislim? Magarac, magarac – ali šta se ja tako ljutim zbog njega? Je li mogućno da se ja ljutim na onoga koji već više liči na tugu, ili pak na najosnovniju brigu i samoispitivanje, koji se obično ne odnose na tako nešto kao što je on, koji se obično odnose samo na delo i obuhvataju sve prelive zabrinutosti i bojažljive sumnje – jer je delo zaista objektivirana savest? Uživanje u delu, to je to. Veliko, lepo delo, to je to. (Šta taj misli o meni?) Fausta treba uvesti u stvarni život, u državni život, u život koristan čovečanstvu, njegova težnja zbog koje treba da bude izbavljen mora zadobiti veliki politički oblik – taj drugi, taj dugački sipljivko video je to i rekao je to, i nije time rekao ništa novo; samo što je on, istina, kakav je već bio, lako mogao da govori, jer njemu se nisu krivila usta i duša od reči „politika“, kao od kiselog voća – njemu nisu…

Ali zbog čega ja imam Mefista? On je u stanju da mi sasvim naknadi štetu što su duhovi slave u *Faustu* – duhovi velikog dela. „Fuj, stidi se što tražiš slavu!“ Beleške u pultu, de, da ih vidimo. Nikako! Ovaj zemni šar – Ima još mesta za velika dela. – Nek uspe to čemu se čovek divi – Osećam snagu za smeli trud… Dobro je. Ono „za smeli trud“ izvrsno je – samo kad, nažalost ne bi bilo u vezi sa onim što je neprijatno. Ali se ne može i ne sme dogoditi da se taj plahoviti i razočarani čovek odvrati od metafizičke spekulacije sa idealno-praktičnim, on treba da se olako provuče kroz školu ljudskog dokučujući stvari đavolovom pameću. Šta je bio on, a šta sam bio ja

dok se nalazio u svojoj jazbini i filozofski jurišao na nebesa, a onda imao onu malu i jadnu stvar sa Mišelom? Iz dečačke tuposti, iz genijalnih tričarija pesma i junak hoće da izrastu u nešto objektivno, u delotvorno shvatanje sveta i muški duh. Iz učenjačke jazbine, iz mudrijaške rupe na carski dvor… Da mrzi granice, da traži ono više i nemoguće, takav se i ovde mora pokazati onaj koji se večno trudi. Pitam se samo kako se to shvatanje sveta i muška zrelost slažu sa starom neobuzdanošću? Politički idealizam, planovi o sreći sveta – da li je on ostao čežnjiva gladnica za onim što je nedostižno? To je bilo prava dosetka. Čežnjiva gladnica, zabeležimo to, to treba naplesti na pogodnom mestu. U tome je jedan svet aristokratskog realizma, i ništa ne može biti više nemačko nego kad se nemačko kažnjava nemačkim… Znači, savez sa silom da bi se radeći uspostavilo nešto bolje i plemenito poželjnije. Rešeno je da on strada, da gospodar i dvor umiru od zevanja prilikom njegovih izliva i mora se umešati sam đavo da drskim brbljanjem spase situaciju. Politički zanesenjak odmah spada na maître de plaisir,[120] physicien de la cour[121], na magičnog tobdžiju vatrometa. Radujem se karnevalu. Tu mogu da razvijem bogatu karnevalsku povorku sa mitološkim figurama a uz to i duhovite ludosti, što bi ustvari bilo suviše skupo za rođendan njegovog presvetlog Visočanstva ali kad bi car došao. To se svršava sa ovim šalama na gorko satiričan način. Ali prethodno mora on da bude ozbiljan, mora želeti da vlada ljudima na njihovu sreću, u glasovi vere zahtevaju da ih čovek nađe, njih treba crpsti iz ovih grudi. Gde je meni ovo? „Čovečanstvo ima fin sluh. Prava reč pobuđuje lepe čini. U svojoj nuždi čovek nije gluh već rado sluša savet ozbiljni.“ Dopada mi se. Sam Bog, ono pozitivno, stvaralačka dobrota mogla bi da u predigri tako odgovori đavolu, i ja se slažem u tome sa njime, slažem se sa pozitivnim – ja imam tu sreću da nisam u opoziciji. I nisam uopšte ni mislio da Mefisto dođe do reči u carevom dvorcu. Faust ne želi da on prekorači prag dvorane za audijencije. Ne dozvoljava da se zaslepljivanja i opsene ispolje bilo gde u prisustvu Veličanstva rečju ili delom. Mađije i đavolske prevare treba najzad da budu uklonjene sa njegove staze – tu kao i kod Helene. Jer i njoj Persefona dozvoljava povratak samo pod uslovom da sve ostalo bude

[120] Onaj ko upravlja zabavom.

[121] Dvorski lekar.

poštena ljudska posla, a da prosilac osvoji njenu ljubav sopstvenom snagom i strašću. Značajno dopisivanje. Znam jednoga koja bi bdeo nad tim posebnim uslovom kad bi još bio budan… Pa ipak postoji tu i jedan drugi uslov od koga sve zavisi, od koga jedino i isključivo zavisi mogućnost da se ono staro-mlado što je zastalo opet pokrene – uslov prostosrdačnosti i apsolutne šale. Spasenje je samo u igri i čarobnoj operi; samo ako smem da mislim: te lakrdije tu, mogu to završiti. A što opet možete i vi, dragi moj, imati protiv igre, protiv više lakomislenosti, vi čija su usta tako rado izgovarala reči o „nepoetskoj zbilji“ i koji ste u vaspitnim pismima koja je odobrio vaš mislilac, već isuviše učiteljski skoro slavili estetsku igru? To je, istina, lako, ali lako je ipak teško. A kada nam teško pada ono što je lako, tada nam i ono što je najteže lako pada.

Ako tako nije u mojoj pesmi, onda nije nigde. Klasična *Valpurgiska noć*… (u svojim mislima udaljujem se od političke pozornice, vidim dobro da rado dopuštam sebi da me nešto odagna od nje i ustvari osećam da bi mi bilo milije da sam najpre odlučio da je ispustim – što sam već osećao u razgovoru sa tim sipljivim magarcem – i ljutio se zbog toga – samo zato što je šteta za pribeležene stihove)… Klasična *Valpurgiska noć* da mislim na nešto zaista veselo, puno najveće nade – ah, to treba da bude moja grandiozna šala koja će ipak snažno prevazići dvorsku maskaradu, igra teška idejom, tajnom života i šaljivo-sanjarskim, ovidijevskim objašnjenjem čovekovog postojanja – bez ikakve svečanosti u sebi, stilski zagrnuta na najlakši i najveseliji način, manipejska satira – da li je Lukijan u kući? Da, tu pored, znam gde je, pomoćno sredstvo, hoću opet da ga pročitam. Kako mi se utroba prevrće pri pomisli za što mi je još Homunkul postao koristan, sasvim neočekivano, sanjarskim otkrićem – ko je mogao pomisliti da će on sa njom najvećom lepoticom, stupiti u neobuzdanu životno-mističnu vezu, da će joj koristiti za šaljivo-naučno, neptunsko-taletično obrazloženje i motivisanje pojave čulno najuzvišenije ljudske lepote! „Lep čovek je poslednji proizvod stalnog razvijanja prirode.“ Taj Vinkelman je razumeo štošta o lepoti i čulnom humanizmu. On bi svakako osećao uživanje u neobuzdanosti da se u pojavu lepog uključi njegova biološka predistorija; u imaginaciji da ljubavna snaga monade pripomaže entelehiji,[122] i da

[122] Neprekidnoj duhovnoj delatnosti, po Aristotelu – sloboda duše.

ona, počinjući kao grudvica organske sluzi u okeanu, tokom beskrajnog vremena mora da prođe kroz ljupke metamorfoze sve do jedne plemenite formacije dostojne ljubavi. Ono što je zabavno i najduhovitije u drami – to je motivisanje. Vi niste voleli to motivisanje, dragi moj, osećali ste ga kao nešto neveliko, smatrali ste da je suviše smelo da ga prezirete. Samo, vi vidite, postoji izvesna smelost u motivaciji koja je ipak zaklanja od prekora onog što je beznačajno. Da li je nastup jednog dramatičnog lika bio ikada tako pripremljen? Razume se, on je sama lepota, to su korisne i nužne naročite pripreme. Zatim je, razumljivo i ovo: to samo traži da bude shvaćeno u potpunoj tajnosti, u čistom naslućivanju. Sve treba postaviti na osnovu mitološkog humora, na travestiju, i ovde dubokomislena, prirodno-filozofska insinuacija protivreči lakoj formi kao što snažni sjaj prikazivanja, uzet od tragedije, protivreči varljivoj intrigantskoj radnji u Heleninom činu. Parodija... Najviše volim da razmišljam o njoj. Mnogo treba misliti, mnogo razmišljati kad je životna nit tanka, i od svih razmišljanja koja prate umetnost, ovo je najčudesnije, najvedrije i najnežnije razmišljanje. Smerno razaranje, oproštaj sa osmehom. Pažljivo podražavanje, koje je već šala u pogrda. Ljubljeno, sveto, staro, uzvišeni uzor – ponavljati sve to na određenom stepenu i sa određenim sadržajem koja mu daje parodijsko obeležje i čini da se takav proizvod približi kasnijim, posprdnim proizvodima raspadanja kao što je posteuripidovska komedija... Čudan je to život, usamljen, neshvaćen, bez sadruga i hladan, kad čovek treba da u jednom još sirovom narodu na svoju ruku sam obuhvati kulturu sveta od pravovernog procvata do njene svesne propasti.

Vinkelman... „Tačno uzevši može se reći da postoji samo jedan trenutak u kome je lepi čovek lep“. Značajna rečenica. Mi u metafizici uhvatimo trenutak lepog kad se ono, dok mu se mnogo dive i dokle ga mnogo kude, ispolji u melanholičnom savršenstvu, večitost trenutka koji je preminuli prijatelj bolno uzdigao do božanstva tim rečima. Dragi, bolno oštroumni sanjam, čoveče koji voliš, duhovito zadubljen u ono što je čulno! Znam li ja tvoju tajnu? Znam li genija koji inspiriše svu tvoju nauku, znam li danas nepriznati entuzijazam koji te vezivao sa Jeladom? Jer tvoje shvatanje ustvari sasvim dobro pristaje samo onome što je muževno i premuževno, trenutak mladićeve lepote koji se samo u mramoru

može održati. Šta vredi, ti si imao tu veliku sreću što je reč „čovek" muškog roda, i što si mogao da lepoti daješ muški rod koliko ti je duši bilo drago. Meni se ona ukazivala u mladalačkom, u ženskom liku... Ali ni to sasvim, i ja se već razumem u tvojim marifetlucima, sećam se sa najvedrijom prostosrdačnošću i učtivog plavog kelnerskog momka prošlog leta na Gajsbergu, kada je opet bio prisutan i Boasre u katoličkoj diskreciji. Pevaj ti drugim ljudima i prestani sa točenjem!...

Ako u moralnom, čulnom svetu postoji išta u šta se pre svega moje razmišljanje sa uživanjem i užasom utapalo čitavog ovog života, onda je to zavođenje – izdržano i stvarno izvršeno – slatki, užasni dodir koji dolazi odozgo, kad se bogovima tako prohte: to je greh zbog koga postajemo bez krivice krivi, krivi kao njegovo oruđe i isto tako kao njegova žrtva, jer odupreti se zavođenju ne znači prestati biti zavođen – to je iskušenje koje niko ne može da izdrži, jer zavođenje je slatko, pa već i kao samo iskušenje ono se ne može izdržati. Bogovi vole tako da nam šalju slatko zavođenje, da nas navode da ga podnosimo, da čine da ono iz nas proističe za druge kao paradigma svakog iskušenja i greha, jer jedno je istovremeno i drugo. Nikada nisam čuo za zločin koji ne bih mogao da učinim... Time što čovek ne izvrši neko delo, on se izmiče zemaljskom sudiji, a. ne i onome gore, jer u duši ga je čovek izvršio... Na zavođenje od strane sopstvenog pola moglo bi se gledati kao na fenomen osvete i podrugljive odmazde za zavođenje koje smo sami izvršili – ono je uvek Narcisova zaslepljenost u svoj sopstveni lik u ogledalu. Osveta je uvek povezana sa zavođenjem, sa iskušenjem koje se ne može savladati – tako je Brama o tome govorio. Otuda uživanje i užas sa kojima o tome razmišljam. Otuda stvaralačka groza koju u meni izaziva pesma o kojoj sam odavno sanjao, koju sam uvek odlagao koju još treba odlagati, pesma o bramanovoj ženi, o boginji parija, u kojoj hoću da slavim zavođenje i da ga jezivo propovedam – to što čuvam i uvek odlažem tu pesmu, što joj ostavljam decenije mirovanja u meni i postajanja, za mene je obeležje njene važnosti. Neću da je dovršim, gajiću je dok ne prezre, nosiću je kroz godine svog života – neka se jednog dana taj mladi začetak pojavi kao kasni proizvod prepun tajne – prečišćen, zgusnut vremenom, krajnje čvrst, kao oštrica dimiskije iskovane od čeličnih žica, takav mi njen konačni oblik lebdi pred očima.

Sasvim tačno znam iz kog mi je izvora to došlo pre nebrojenih

godina, isto kao i ‘Bog i bajadera’: ‘Putovanje u Istočnu Indiju i Kinu’, prevedeno na nemački jezik, plodna kupusara, mora da buđa negde među starim književnim pokućstvom. Ali jedva još znam kako je na svome mestu izgledala, znam samo još to kako se ona u meni bojažljivo preobražava u duhovnu svrhu – slika veoma plemenito, blaženo čiste žene koja polako ide na reku da zahiti dnevno osveženje i za to joj nisu potrebni ni krčag ni vedro, jer se u njenim pobožnim rukama talas divno pretvara u kristalnu loptu. Volim tu dražesnu loptu koju čista žena čistog čoveka svakodnevno nosi kući sa veselom predanošću, svež i opipljiv simbol jasnoće i nepomućenosti, neosporene nevinosti i svega onog što ona u bezazlenosti može da učini. Kad zahiti čista pesnikova ruka, od vode će se napraviti lopta... Da, ja hoću da od te pesme o zavođenju napravim kristalnu loptu, jer to još uvek može da učini pesnik koja je mnogo iskušan, koji je zavodnik i ujedno mnogo zavođen, njemu ostaje dar koja je znak čistote. No ne i ženi. Pošto joj se u talasima ukazao lik božanskog mladića, pošto se izgubila u tom gledanju, i ta božanski jedinstvena pojava joj poremetila život do njegovih najvećih dubina, talas joj otkazuje to uobličavanje, ona posrće kući, uzvišeni suprug to prozire, zavlada osveta, osveta, on odvlači na brežuljak smrti nevoljnicu bez krivice krivu, odseče joj glavu, i ona tako ugleda večne čari, ali osvetniku preti sin da pođe za majkom pod mač, kao udovica u vatru za svojim suprugom. Ne tako, ne tako. Istina, krv se na maču ne siri, ona teče kao iz sveže rane. Požuri! Sastavi opet glavu sa trupom, izgovori za to ovu molitvu, blagoslovi mačem to sastavljanje i ona će vaskrsnuti. Užasno mesto. Dva trupa ukrštena jedan preko drugog, plemenito majčino telo, telo pogubljene zločinke otpadničkog roda. Teško meni, o, teško meni, kakva prenagljenost! On stavlja majčinu glavu na leš prokletnice, isceljuje je mačem pravde, i podiže se jedna džinovska boginja – boginja nečistih. Pevaj o tome! Napravi od toga loptu koja će biti najsažetije govorno delo kao opruga! Ništa nije važnije! Ona se pretvorila u boginju, ali će među bogovima njeno htenje biti mudro a njeno postupanje divlje. Pred očima čistih lebdeće u nebeskoj tananosti lik iskušenja, blaženo lice tog mladića; ali ako ono utone u srce nečistih, onda izaziva u njemu sumanutu i očajničku požudu. Zavođenje večito traje. Ona će se uvek vraćati, ta božanski zbunjujuća pojava, koja ih je prolazeći žurno okrznula, koja se uvek penje, koja uvek tone, koja se pomračuje, koja se razvedrava

– tako je o tome Brama govorio. Grozna žena stoji pred Bramom, ljubazno ga opominje, besno ga grdi iz zbunjenih, tajanstvenih grudi – svakom stvorenju koje pati to ide u prilog kod onoga ko je oličenje najvećeg milosrđa.

Mislim da se Brama boji žene, jer i ja se bojim nje – kao savesti se bojim njenog ljubazno-besnog stajanja preda mnom, njenog mudrog htenja i divljeg postupanja, pa se tako bojim i pesme, odlažem je decenijama, znajući ipak da ću je morati jednom napisati. Trebalo bi da nekako sklepam onu pesmu za rođendan i nastavim da sastavljam ‘Putovanje po Italiji’; ali hoću na ovu samoću za pultom i prijatnu toplinu od Madeire iskoristim za zanimljivo tajanstveno delo. Zahiti čista pesnikova ruka...

„Ko je to?“

„Želim ti sasvim prijatan dan, oče.“

„Auguste, ti. No, dobro došao.“

„Smetam li? Nadam se, ne. Ti tako brzo sklanjaš to pred sobom.“

„Eh, dete moje, šta znači ‘smetati’? Sve je smetanje. Zavisi samo od toga da li je čoveku to smetanje drago ili mrsko.“

„Sada je baš to u pitanju. I ja se ustežem da na njega odgovorim jer ne treba da ga postavim sebi već onome što ga donosim. Bez toga ne bih banuo ovamo u ovako podozriv čas.“

„Radujem se što te vidim, ma šta donosio. A šta to donosiš?“

„Kad sam već tu, moje prvo pitanje je: Jesi li dobro spavao?“

„Hvala ti, malo sam se osvežio.“

„Je li ti doručak prijao?“

„Sasvim hranljiv. Ta ti postavljaš pitanja kao Rebajn.[123]“

„Ali ja pitam umesto čitavog sveta. I oprosti – šta si to zanimljivo počeo? Je li to bio životopis?“

„Ne baš samo to. Sve je životopis. Ali šta ti donosiš? Treba li da ti to iznudim?“

„Imaš posetu, oče. Posetu sa strane i iz minulog vremena. Odsela

[123] Geteov lekar i savetnik, Hofrat Rebajn.

je kod *Slona*. Čuo sam to još pre nego što je došlo pisamce. U gradu je veliko uzbuđenje. Jedna stara poznanica."

„Poznanica? Stara? Ne pravi tolike uvode."

„Evo pisamca."

„Vajmar, dvadeset drugog – da opet pogledam lik – postao tako značajan – Rođena... – Hm, hm, hm. Čudno. Zaista vrlo čudan sticaj prilika. Zar i ti ne misliš tako? Ali ostavi to zasada, imam nešto i za tebe čemu ćeš se diviti i na čemu ćeš mi čestitati. Pazi samo! Evo, kako ti se ovo dopada?"

„Ah!"

„Zinuo si od čuda, je li? I treba zinuti od čuda. To je zbilja nešto da čovek zine od čuda, kakva svetlost, kakav sjaj. Dobio sam ga na poklon iz Frankfurta za moju zbirku. Istovremeno je došlo nekoliko minerala iz Vestervalda i sa Rajne. Ali ovaj je najlepši. Šta misliš, koji je to mineral?"

„Kristal."

„Naravno! To je hijalit, staklasti opal, ali divan primerak po veličini i čistoti. Da li si već video takav komad? Ne mogu da ga se nagledam dovoljno i da ne razmišljam. To je svetlost, to je preciznost, to je bistrina, zar ne? To je umetničko delo, ili bolje reći delo i otkrovenje stvaralačko prirode, kosmosa, duhovnog prostora koji tu projicira svoju večnu geometriju i čini je prostornom! Pogledaj dobro tu pravilnu ivicu i blistave površine – to je skroz-naskroz pravilna ivica i blistava površina, to je po mom mišljenju nešto sasvim idealno sagrađeno. Jer ta stvarčica ima samo jedan oblik i sklop kojim je cela prožeta, od koga se sva sastoji iznutra i spolja, koji se uvek ponavlja, koji određuje njene osovine, kristalnu mrežu, i to upravo stvara ovu providnost, afinitet takvog otelovljenja prema svetlosti i sjaju! Ako hoćeš da čuješ moje mišljenje, onda ću ti reći da je kolosalno čista geometrija ivica i površina na egipatskim piramidama isto tako imala ovaj smisao: odnos prema svetlosti, prema suncu, to su sunčani međaši, džinovski kristali, ogromno delo koje vrši ljudska ruka podražavajući duhovno kosmičkom jedinstvenom stvaranju."

„To je veoma zanimljivo, oče."

„I da znaš koliko samo. I da znaš koliko samo! A to je u vezi sa trajanjem, sa vremenom i smrću i večnošću, jer mi onda zapažamo da je golo trajanje lažna pobeda nad vremenom i smrti, jer ono je

mrtvo postojanje od svog početka a ne više postajanje, zato što se kod njega smrt odmah pridružuje stvaranju. Tako piramide koje su slične kristalima traju kroz vreme i preživljuju hiljade godina, ali u tome nema ni života ni smisla, to je mrtva večnost, to nema svoje biografije. Stvar je u biografiji, a biografija onog što je rano završeno suviše je kratka i siromašna. Vidiš, takav „sal“, kako su alhemičari nazivali sve kristale zajedno sa snežnim pahuljicama (ali u našem slučaju to nije so, to je silicijeva kiselina), takva „so“ ima samo jedan jedini trenutak postanka i razvoja, i to je trenutak kad kristalni listić ispadne iz svoje materinske luži i tako stvara početak za taloženje drugih listića, zbog čega sada geometrijsko telo raste brže ili sporije i postiže veću ili manju veličinu, samo to sve nije više važno, jer je i najmanji ovakav proizvod isto tako savršen kao i najveći, i njegova je životna istorija bilo završena rođenjem listića, potom on samo traje u vremenu, kao piramide, možda milione godina, ali je samo vreme izvan njega, ne u njemu samom, hoću reći: on ne postaje stariji, što ne bi bilo loše, već je to mrtva postojanost, i to što on nema svog veka dolazi otud što mu za izgradnju nedostaje razgrađivanje, a za građenje – rastapanje, to jest: on nije organski proizvod. Najmanji začeci kristala, doduše, još nemaju geometrijski oblik, nemaju ivice i površine, već su okrugli i slični su organskim nukleusima. Ali to je samo sličnost na prvi pogled, jer kristal od samog početka predstavlja potpunu strukturu, a struktura je svetla, providna i lepa za gledanje; ali tu je sad začkoljica, jer ona je smrt, ili vodi k smrti – koja se kod kristala odmah pridružuje rođenju. Nikada ne bi bilo smrti već bi vladala večna mladost kad bi vaga bila u ravnoteži između strukture i razgrađivanja, između izgradnje i rastapanja. Ali vaga nije u toj ravnoteži, već i u organskom svetu preteže stvaranje strukture, te tako se mi kristališemo i trajemo samo još u vremenu, kao piramide. A to je pusto trajanje, nastavljanje života u spoljnjem vremenu, bez unutarnjeg, bez biografije. Tako traju i životinje kada su već dobile svoju strukturu i kad su odrasle – onda se još samo mehanički ponavljaju ishrana i množenje, uvek isto, kao taloženje kod kristala – sve vreme koje još prožive one su na cilju. One još i umiru rano – životinje verovatno od dosade. Već stvorena struktura i postignuti cilj ne mogu dugo da izdrže, suviše je dosadno. Pusto je i smrtno dosadno, dragi moj, svako postojanje koje stoji u vremenu, umesto da u samom sebi nosi vreme i stvori svoje sopstveno vreme

koje ne teče pravo prema jednom cilju, već se kao krug kreće u sebi, uvek na cilju i stalno na početku – to bi bilo postojanje koje radi i deluje u sebi i po sebi, tako da bi postojanje i postajanje, delovanje i delo, prošlost i sadašnjost bili jedno te isto, a započelo jedno trajanje koje bi istovremeno. bilo i neumorno povišavanje, uzdizanje i usavršavanje. I tako dalje. Smatraj ovo kao napomenu sa strane teksta uz ovu svetlu lepotu i oprosti mi na poukama. – Kako stoji stvar sa kosidbom u velikom vrtu?“

„Obavljena je, oče. Ali sam se zakačio sa seljakom koji opet neće da plati jer kaže da je stvar izmirena time što je pokosio i odvezao, i da je zapravo on taj ko treba još nešto da traži. Ali ja neću tek tako pustiti tog ugursuza, budi miran, on će ti već platiti koliko treba za ono dobro seno, pa ma ga ja i na sud odvukao.“

„Tako je. Ti si u pravu. Čovek mora uzvratiti. À corsaire, corsaire et demi.[124] Da li si već pisao u Frankfurt zbog one odlaznine?“

„De facto, još nisam, oče. Glava mi je puna planova, ali se još pomalo ustežem da presavijem tabak. Kakvo to sve pismo mora da bude da bismo njime odbili onu budalastu priču o pljački ostalih građana! Tu moraju dostojanstvo i ironija biti u takvoj vezi koja će poraziti i prisiliti na razmišljanje. To se ne sme prelomiti preko kolena...“

„Imaš pravo, i ja sam to odlagao. Tu se mora sačekati povoljan trenutak. Duša mi je još spokojna u vezi sa tim oslobođenjem od plaćanja. Samo kad bih mogao da pišem neposredno i lično, ali to ne mogu, ja ne smem istupati.“

„Ni u kom slučaju, oče! U takvim poslovima potrebno je da imaš pokriće i zaklon. To je jedna uzvišena potreba, i da bih nju zadovoljio, meni je čast što sam rođen i mogu to da učinim umesto vas. – A što piše gospođa dvorska savetnikovica?“

„A šta ima na dvoru?“

„Ah, ima dosta glavobolje oko prvog bala pod maskama kod Princa, a danas po podne moramo ponovo da vežbamo i kadrilj. Još nema nikakve određene odluke u pogledu kostima koji najpre treba da pojave prilikom poloneze. Nije čak utvrđeno niti da li će polineza

[124] Francuska fraza sa značenjem: Uzvratiti istom merom.

biti šarena parada ad libitum[125] ili će predstavljati neku određenu ideju. Zasada mnogi imaju razne želje, a ovo i zbog materijala koji praktično stoji na raspoloženju. Sam Princ insistira na tome da predstavlja divljaka, Štaf hoće da se preruši u Turčina, Maršal u francuskog seljaka, Štajn u Savojca, Šumanova se uskopištila da bude u grčkoj nošnji, a pisarka Renčinova da bude vrtlarska devojka."

„Čuj, to je du dernier ridicule.[126] Renčinova da bude vrtlarska devojka! Trebalo bi da zna koliko joj je godina. Treba odlučno ustati protiv toga. Rimska matrona je sve što joj se može odobriti. Ako Princ pretenduje da bude divljak, onda je ionako jasno šta on smera. On bi sebi dopustio takve šale sa smežuranom vrtlarskom devojkom, da bi došlo do skandala. Zbilja, Auguste, ja bih voleo da sam uzmem stvar u svoje ruke, bar polonezu koja po mome mišljenju ne bi smela da bude šarena i ostavljena slučaju, već bi morala biti dovedena na određeni imenitelj ili pak na to da pokaže neki slobodni, misaoni red. Kao u persijskoj poeziji, tako je svugde, naime da pravo zadovoljstvo donosi samo to kad vlada jedan viši vođa, ukratko 'duh', kako kažemo mi Nemci. Ja bih zamislio krasnu maskaradu, čiji bih reditelj a i glasnik želeo da budem, jer sve bi trebalo da bude propraćeno duhovitim kratkim govorom, a isto tako i nekom muzikom mandolina, gitara i teorba.[127] Vrtlarska devojka – dobro, mogle bi da dođu ljupke florentinske povrtarke i da po senovitim zelenim hodnicima prodaju šarene drangulije od veštačkog cveća. Vrtari preplanulih lica trebalo bi da se sastave sa krasoticama i da donose na pijacu voće koje puca od jedrine, tako da bi se u ukrašenim senovitim hodnicima nudilo veselim čulima sve izobilje godine – pupoljci, lišće, cveće, plodovi. Ali ni to ne bi bilo dovoljno, moralo bi se umešati među lepu decu nekoliko ribara i lovaca ptica sa mrežama, udicama i prutićima sa lepkom za hvatanje ptica, te bi došlo do uzajamnog osvajanja i hvatanja, umicanja i zadržavanja najlepšeg stila koje bi prekinula povorka nezgrapnih drvodelja kojima bi pripala uloga da predstavljaju neizostavnu grubost u

---

[125] Po volji (Ko kako hoće).

[126] Najnovija smešna glupost. (fra.)

[127] Trzački žičani muzički instrument iz familije lauta, karakterizuje se produženim vratom i postojanje drugog praga.

onome što je fino. A onda bi herold[128] prizvao grčku mitologiju, i iza gracija koje pretpostavljaju ljupkost u stopu bi išle parke – Atropos, Kloto i Lahezis[129] sa preslicama, makazama i motovilom, i tek što su potom prošle te tri furije, koje se, dobro me shvati, ne bi pokazale raskalašno i nepristojno, već bi trebalo da izgledaju kao pristojne žene, mada dosta zmijaste i pakosne; a onda bi trebalo da se tamo već dovuče i jedan pravi gorostas, silno težak kolos pokriven tepisima i sa kulom kao krunom na glavi, pravi slon, kome bi na vratu sedela ljupka žena sa badljem,[130] dok bi gore na vrhu kule bila najveličanstvenija boginja."

„Da, ali čekaj, oče! A gde da nađemo slona i kako bi tako nešto moglo u dvorcu?"

„De, ne kvari raspoloženje! To bi se već našlo, to bi se već moglo veštački napraviti i sa nešto dobre volje ovako napravljenu životinju sa surlom i zubima ako ustreba staviti na točkove i tako napraviti pustolovnu varku. Krilata boginja, mislim na onu gore, to bi bila Viktorija, majstorica svih delatnosti. A sa strane koračale bi u okovima dve plemenite ženske prilike, čije bi značenje herold razvio po svojoj dužnosti, i to su Strah i Nada koje je okovala mudrost koja bi njih obe morala da predstavi i prikaže publici kao ljute čovekove neprijatelje."

„Zar i Nada da bude čovekov neprijatelj?"

„Bezuslovno! Ona bi bila prikazana bar sa isto toliko prava sa koliko i Strah. Ta, pomisli koliko bljutavo slatko i iscrpljujući ona obmanjuje ljude i došaptava im da mogu da žive bezbrižno i po svojoj volji i da se ono što je najlepše sigurno već mora negde naći. A što se tiče slavne Viktorije, nju bi Terzit odmah uzeo kao cilj svoje odvratno uvredljive ozlojeđenosti, dok to ne postane nepodnosivo heroldu koji bi morao kažnjavati tu bitangu svojim štapom tako da se patuljak[131]

---

[128] Glasnik.

[129] Mit. božice sudbine, usuda; tri sestre suđenice, odgovaraju rimskim parkama: Kloto započinje presti nit života, tj. određuje rođenje, Lahezis prede nit, tj. čuva život, Atropos kida nit, određuje smrt.

[130] Prut, šiba.

[131] U grčkoj mitologiji Tersit ili Terzit, bio je obični vojnik u grčkoj vojsci za vreme trojanskog rata. Homer ga je detaljno opisao u Ilijadi, u II knjizi, iako je u priči igrao malu ulogu. Opisan je kao krivonog, hrom i slegnutih

vrišteći presavije i pretvori u grudvu, a grudva naočigled sviju u jaje koje bi se nadulo i rasprsnulo, i iz njega se izlegla dva strašna bliznaca, guja i slepi miš, odakle bi guja otpuzila po prašini, a crni slepi miš odleteo k tavanici.“

„Ali, dragi oče, kako zbilja da to napravimo i makar samo prividno predstavimo to jaje koje se rasprskava i guju u slepog miša?“

„Oh, i to bi se moglo duhovito prikazati sa samo malo volje i ljubavi. Ali time još nikako ne bi bio kraj iznenađenjima, jer onda bi trebalo da u sjaju dojezde divna četvoroprežna kola kojima upravlja najdražesniji dečak, a u njima bi sedeo kralj zdravog lica okruglog kao mesec, pod turbanom, a heroldov dvorski posao bi isto tako bio da ih obojicu predstavi: to lice okruglo kao mesec bio bi kralj Plutos, bog bogatstava. A u divnom dečaku koja vozi kola, sa blistavim adiđarima u crnoj kosi trebalo bi da svi prepoznaju Poeziju u njenoj odlici, naime kao ljupko rasipništvo koje kralju Plutosu ulepšava svečanost i uživanje. Ako bi on samo pucnuo prstima, vragolanu bi zablistale i pokuljale zlatno kopče i niske bisera i češalj i krunica i skupoceno prstenje sa dragim kamenjem oko kojih bi se draga gomila gušala i ćuškala.“

„To ti je dobro, oče! Kopče, drago kamenje i niske bisera! Svakako hoćeš da kažeš: ‘Počešem se po glavi, protrljam rukama’...“

„Ta to mogu biti jevtine drangulije i sitnice. Meni je stalo samo do toga da dovedem u alegoričnu vezu poeziju koja daruje i rasipa pri čemu bi se, recimo, moglo pomisliti i na Veneciju gde je umetnost cvetala kao lala, hranjena plodnim tlem trgovačke zarade. Plutus sa turbanom trebalo bi da kaže dražesnom dečaku: ‘Dragi moj sine, ti si mi po volji!’“

„Ali oče, to nikako ne bi mogao da kaže. To bi...“

„To bi čak bilo i poželjno, kad bi se moglo udesiti i pustiti da se na ovoj i onoj glavi pojave mali plamičci koje bi lepi vozač kočija slao naokolo kao najveće darove svoje ruke: plamičci duha koji se zadržavaju na jednoj glavi, nestaju sa druge, tamo brzo zasvetle, samo retko potraju, većina žalosno izgori i ponovo se ugasi. Tako

ramena. Glava mu je bila šiljata, a bio je proćelav. Bio je vulgaran, opscen, pomalo retardiran, i Homer ga je izrugivao. Agamemnona je nazivao pohlepnim, a Ahileja kukavicom, zbog čega ga je Odisej udario Agamemnonovim skiptarom.

bismo imali oca, i sina i svetog duha.“

„To apsolutno ni za živu glavu ne bi išlo, oče, čak ne uzimajući u obzir mehaničku neizvodljivost! Dvor bi se uznemirio. To bi bilo protiv pobožnosti – bilo bi bogohulno.“

„Kako? Kako možeš govoriti da su bogohulni takvo poštovanje i takve uljudne aluzije? Religija i njena riznica sastojak su kulture kojim se možemo poslužiti veselo i značajno kad hoćemo da nešto opšteduhovno učinimo vidljivim i opipljivim u prijatnom i bliskom vidu.“

„Ali ipak ne sastojak kao neki drugi, oče. To može biti religioznost po tvom shvatanju, ali ne i po shvatanju prosečnog učesnika na svečanosti a niti po shvatanju dvora, ili bar danas ne više. Doduše, grad se upravlja prema dvoru, ali ipak i dvor prema gradu, i baš danas kada je religija kod omladine i u društvu zadobila poštovanje.“

„No, dosta, onda ću opet pokupiti moje malo pozorište, zajedno sa plamičcima od špiritusa u reći vam kao fariseji Judi: ‘Eto vam sad!’ Doduše, iza toga bi mogle da dođu još svakojake prijatne gungule, pohod velikog boga Pana, divlja vojska od fauna šiljatih ušiju i tankonogih satira i dobrih podzemnih duhova i nimfa i divljih ljudi iz Harca[132] – samo ja to sve sada ostavljam tako i moram nastojati da to smestim negde drugde gde će me vaši pomodni obziri ostaviti na miru, jer ako vi ne razumete šalu onda ja nisam sa vama. Od čega smo ono skrenuli razgovor?“

„Skrenuli smo od pisamca koje sam doneo, oče, o kome bi zaista trebalo da se posavetujemo i dogovorimo. Šta piše dvorska savetnikovica Kestner?“

„Da, tako je, pisamce. Pa ti si mi doneo jedno ljubavno pisamce. Šta piše? Eto, i ja sam nešto napisao, bolje prvo to pročitaj, un momentino, evo – to je za ‘Divan’.“

„*Narod veli: guske su glupe – O, ne verujte ljudima! – Jer jednom se osvrne jedna – Suprotno da mi kaže.*“ Da, da, veoma lepo, oče, veoma uljudno – ili neuljudno, kako se uzme, a kao odgovor nije baš naročito prikladno.“

„Nije? Tako sam i mislio. Onda moramo da osmislimo neki drugi i on, mislim, može da bude prozaičan – uobičajeni odgovor uvaženim

[132] Harc (Harz) je planina u severnoj Nemačkoj.

hadžijama koje su došle u Vajmar: poziv na ručak.“

„To u svakom slučaju. Pisamce je vrlo dobro napisano.“

„O, veoma. Šta misliš, koliko je jadna dušica nad njime mozgala?“

„Pazi se na svaku svoju reč kad se tebi piše.“

„Neprijatno osećanje.“

„To je kulturna stega koju ti namećeš ljudima.“

„A kad umrem, oni će reći ‘uh’ i opet će se izražavati kao prasad.“

„Toga se treba bojati.“

„Ne reci ‘bojati se’. Trebalo bi da ih prepustiš njihovoj prirodi. Ja ne volim da ih pritešnjujem.“

„Ko govori o pritešnjavanju? A ko opet o umiranju? Ti ćeš nam još zadugo biti gospodar koji bodri sve ono što je dobro i lepo.“

„Misliš? Ali ja se danas nikako ne osećam najbolje. Ruka me boli. I opet sam se dosađivao sa onim sipljivim i dugo sa srdžbom diktirao, to onda bezuslovno udara na nervni sistem.“

„To znači: nećeš ići tamo i posetiti gospođu koja je poslala pisamce; a isto tako više bi voleo da još odložiš odluku povodom pisamca.“

„To znači, to znači. Ti imaš neki način izvođenja zaključaka – ne osobito nežan. Ti prosto čupaš zaključke.“

„Oprosti, ja pipam u mraku zbog tvojih osećanja i želja.“

„Eto, ja isto tako. A u mraku nešto zaista mumla avetinjski. Kad prošlost i sadašnjost postanu jedno, čemu je tvoj život oduvek težio, sadašnjost lako dobija avetinjsko obeležje. To u pesmi zaista deluje veoma lepo, ali u stvarnosti u tome ipak ima nečeg bojažljivog. – Veliš da taj događaj stvara uzbuđenje u gradu?“

„I to ne malo, oče. A i kako da ga ne stvori. Ljudi se skupljaju kao krdo pred gostionicom. Hoće da vide junakinju *Verterovih jada*. Policija ima muke da održi red.“

„Da ludog naroda! Ali ipak kultura u Nemačkoj stoji veoma visoko kad to stvara toliko uzbuđenje i izaziva toliku radoznalost. Penible, sine, penible[133], čak užasna stvar. Prošlost i ludost zaverile su se protiv mene da bi stvorile pometnju i nered. Zar se stara nije mogla uzdržati i poštedeti me toga?“

---

[133] Mučno. (fra)

„Ti me suviše pitaš, oče. Vidiš, gospođa dvorska savetnikovica ima puno pravo na to. Ona dolazi u posetu svojim dragim rođacima, Ridelovima.“

„Pa naravno, ona k njima dolazi u posetu – kao sladokusac. Jer htela bi da se sladi slavom ne osećajući koliko slava i ozloglašenost idu mučno jedno sa drugim. A onda: tek ćemo sada imati navalu gomile. Kako će se tek društvo uzbuditi i rugati, istezati vratove, došaptavati se i blenuti! Ukratko, to se mora sprečiti i prekinuti svim raspoloživim silama, moram zauzeti najobazrivije, najpouzdanije i najobuzdanije držanje. Priredićemo ručak u užem krugu, zajedno sa onim rođacima, ali ćemo se inače držati na odstojanju i nećemo pružati nikakvog povoda žudnji za uzbuđivanjem.“

„Kada treba da bude taj ručak, oče?“

„Za nekoliko dana. Ovih dana jednom. Prava mera, pravo odstojanje. S jedne strane čovek mora imati vremena da stvari dobro uoči i da se izdaleka na njih navikne, a sa druge strane da ne dopusti da se na njih dugo čeka, već da ih preturi preko glave. Kuvarica i devojka sad su se ionako zahuktale oko pranja rublja.“

„Preksutra će ono biti u ormanima.“

„Dobro, onda neka bude kroz tri dana.“

„Koga ćemo pozvati?“

„Naše najbliže prijatelje, i nekoliko drugih. U ovom slučaju biće preporučljiva vrlo malo proširena intimnost. Majku i dete zajedno sa majčinom sestrom i sestrinim mužem; Majera i Rimera sa gospođama; zatim svakako Kudreja ili Rebajna, dvorskog komornog savetnika Kirmsa sa suprugom – i koga bi još?“

„Ujka Vulpiusa?“

„Odbijeno, ti nisi pametan!“

„Tetku Šarlotu?“

„Šarlotu? Misliš Štajnovu? Zbilja imaš predloge! Dve Šarlote su malo suviše. Zar nisam rekao: oprez i obazrivost? Ako ona dođe, onda ćemo imati krajnje zaoštrenu situaciju. A ako odbije, i to će pothraniti ogovaranje.“

„Onda iz susedstva: gospodina Stefana Šicea.“

„Dobro, pozovi tog književnika. U gradu je i gospodin rudarski

savetnik Verner, iz Frajburga, geognostičar[134]. Njega ćemo zamoliti da dođe da bi imao s kim da razgovaram."

„Sada nas je šesnaest."

„Neko može otkazati."

„Ne, oče, ovi će već svi doći! A odelo?"

„Svečano! Gospodi se preporučuje frak sa odlikovanjima."

„Kako ti zapovediš. Društvo, doduše, nosi prijateljsko obeležje, ali broj prisutnih opravdava izvesnu formalnost. To je isto tako i pažnja prema onima koji dolaze sa strane."

„I ja tako mislim."

„Pored toga, imaćemo zadovoljstvo da tebe još jednom vidimo sa 'Belim sokolom'[135], gotovo rekoh sa 'Zlatnim runom'."

„To bi bio osobit, isuviše laskav lapsus za naš novi prsni nakit."

„Ipak mi se i pored toga gotovo potkrao – verovatno zbog toga što me ovaj susret podseća na neku naknadnu scenu iz *Egmonta*. Za veclarskih dana ti još nisi imao španske dvorske raskoši da se u njoj pokažeš toj Klarici."

„Ti si dobro raspoložen. No to ti ipak nimalo ne popravlja ukus."

„Suviše izoštren ukus navodi na zaključak o rđavom raspoloženju."

„Mi obojica svakako imamo još poslova jutros."

„Tvoj prvi – zar ne bi bio da napišeš i pošalješ tamo jednu karticu?"

„Ne, ti ćeš je nazvati. To je manje i ujedno više. Izručićeš moj pozdrav, moju dobrodošlicu. Reći ćeš da će mu biti velika čast da je uskoro vidim na ručku."

„Za mene će biti veoma velika čast da te zastupam. Retko da sam to činio uz značajniji povod. Možda bi se samo Vilandov pogreb mogao sa time uporediti."

„Videćemo se na ručku."

---

[134] Nauka o sklopu i građi Zemlje kao vasionskog tela koje se sastoji iz anorganskih masa, naročito o sastavu i građi čvrste Zemljine kore; geognostika, geognozija (grč.)

[135] Naziv ordenja.

OSMO POGLAVLJE

Šarloti Kestner nije bilo teško da objasni i izvini se zbog prekomernog zakašnjenja sa kojim je dvadeset drugog stigla na Esplanadu kod Ridelovih. Kad je već jednom bila na licu mesta, najzad u zagrljaju svoje najmlađe sestre, pored koje je stajao njen muž i posmatrao ih dirljivo, osećala je da je oslobođena toga da daje ma kakvo obaveštenje o svojim doživljajima koji su ispunili celo jedno pre podne, pa i jedan deo popodneva, i tek sledećih dana, uzgred, i od prilike do prilike, navraćala se na razgovore koje je vodila, bilo da su je o tome pitali, bila da se ona sama što raspitivala. Pa i poziva koji joj je za treći dan uručio poslednji posetilac *Slona*, setila se tek posle nekoliko časova sa uzdahom: „Da, zaista" i pritom, ne bez izvesnog navaljivanja zatražila pristanak svojih u vezi sa potvrdnim pisamcem koje je po svom dolasku otposlala u slavnu kuću na Frauenplanu.

„Ja nisam pritom mislila na tebe na poslednjem mestu, već možda u prvom redu", reče ona svom zetu. „Ne razumem zašto se ne bi održavale veze, koje bi, ma već i tako zastarele, mogle biti od koristi dragim rođacima."

Šarlotin je zet bio Lični savetnik pri Odboru za finansije, a težio ka poziciju šefa kneževske Komore Finansija; uglavnom zato jer je nakon francuske invazije ostao bez privatnih sredstava i zavisili su od njegove plate, a nova bi pozicija znatno podobrila njihov budžet. On se osmehnu zahvalno. U stvari, to nije bio prvi put ga je prijatelj njegove svastike podržao njegov napredak u životu. Gete ga je cenio. Mladi Hamburžanin je bio učitelj u jednoj grofovskoj porodici, nakon čega ga je Gete namestio za vaspitača u kući prestolonaslednice iz Saksen-Vajmara i on je na tom mestu bio nekoliko godina. Na društvenim večerima kod gospođe Šopehauer, dr. Ridel se češće nalazio sa pesnikom, no u njegovu kuću nikad nije odlazio i bilo mu je naročito prijatno što mu Šarlotin dolazak omogućava taj pristup.

Uostalom, o predstojećem ručku na Frauenplanu, za koji Ridelovi iste večeri behu primili i pismeni poziv, bilo je govora idućih dana samo uzgred i površno. Taj razgovor bio je prekidan izvesnom žurbom, kao da je ova stvar u međuvremenu potpuno iščezla iz sećanja porodice. To što je bio pozvan samo komorni savetnik sa

suprugom, a ne i njihove kćeri – kao i propis da se dođe u fraku, ukazivalo je da priredba nema samo familijaran značaj, što je usred drugih razgovora kao uzgred pomenuto, a zatim bi se opet menjao predmet razgovora posle izvesne pauze, u kojoj kao da su, izgleda, svestrano i tiho odmeravali koliko je prijatna ili neprijatna ta konstatacija.

Posle dugotrajnog rastanka dveju sestara, nedovoljno ublaženog dopisivanjem, imalo je toliko da se priča, seća i izmenja. Trebalo je pretresti sudbine i prilike u kojima žive deca, braća i sestre i njihova deca. Na neke članove male čete – čija je slika u trenutku kad im Lota deli hleb upila pesništvo i postala drago vlasništvo opštih shvatanja – ostalo je samo bolno sećanje. Četiri sestre bile su se preselile u večnost, prvo Friderika, najstarija, dvorska savetnikovica Dic, čijih su svih pet sinova zauzimali značajne položaje u sudovima i opštinskim upravama. Neudata je ostala samo četvrta, Sofija, koja je takođe umrla pre osam godina u kući svoga brata Georga, krasnog čoveka, po kojem je Šarlota, protivno izvesnim željama, nadenula ime ovom najstarijem sinu, i koji je, posle ženidbe jednom bogatom Hanoverankom nasledio svoga pokojnog oca, staroga Bufa, i obavljao dužnost sreskog načelnika u Veclaru na svoje i opšte zadovoljstvo.

Uopšte je muški deo ove grupe koja je postala slavna pokazao veću životnu snagu i jaču izdržljivost, nego ženski – izuzev one dve starije dame, koje su sedele u sobi Amalije Ridel i nad svojim ručnim radom pričale o prošlosti i sadašnjosti. Njihov najstariji brat Hans, isti onaj koji je nekad sa dr. Geteom bio u tako srdačnim odnosima i radovao se bučno dečački kad je stigla knjiga o *Verteru,* obavljao je kao komorni direktor uglednu i unosnu dužnost kod grofa fon Solms-Redelhajma; Vilhelm, onaj drugi, bio je advokat, a opet treći, Fric, bio je kapetan u holandskoj vojsci. Šta je moglo da se kaže o Brantovim devojkama Anici i Doroteji junonskoj dok drvene igle bockaju i kloparaju? Čuje li se išta o njima? Povremeno. Crnooka Doroteja nije se udala za onog dvorskog savetnika Celu, čije je odmereno udvaranje tako nemilosrdno ismejavao tadašnji veseli kružok, na čijem je čelu bio neki nezaposleni pravnik-praktikant koji isto tako nije bio neosetljiv prema crnim očima, već se udala za dr. med. Heslera, koga joj je međutim ubrzo posle ženidbe smrt ugrabila, tako da ona već duže vremena vodi domaćinstvo jednom svom bratu u Bambergu. Anica se već 35 godina zove gospođa savetnikovica

Verner, a Tekla, treća sestra, zadovoljno je živela pored prokuratora Vilhelma Bufa.

Svi su spominjani, i živi i mrtvi. Ali bi Šarlota uvek jako živahnula i obraze bi joj oblilo nežno pastelno rumenilo, koje ju je tako podmlađivalo, i dobro pristajalo i ona za bradu dostojanstveno podbočila glavu uvek malo sklonu podrhtavanju, tek onda kada bi se poveo razgovor o njenoj deci, njenim sinovima, ljudima oko četrdesete, koji su svi zauzimali zavidne položaje, kao Teodor, profesor medicine, i dr. August, savetnik poslanstva. Ponovo je pomenuta poseta njih obojice prijatelju iz mladosti njihove majke u Gerbermileu – kao uopšte i ime moćnog čoveka koji je stanovao u blizini, a čiji je život, ma koliko se uvek visoko odvajao, bio još od mladosti isprepleten sa celim tim sudbinskim i životnim krugom i čije se ime, kao nehotice, uvek uplitalo u razgovor sestara. Šarlota je, na primer, pomenula jedno putovanje sa Kestnerom od Hanovera do Veclara pre skoro četrdeset godina kojom su zgodom u Frankfurtu posetili majku odbeglog prijatelja. Oni su se toliko zbližili, mladi par i savetnikovica, da je ona zatim rekla da želi da kumuje najmlađoj Kestnerovoj kćeri. Onaj, koji bi prema sopstvenom iskazu najradije držao nad krstionicom svu njenu decu, bio je tada u Rimu, a mati, koja je od njega primila kratku, iznenadnu obavest o njegovom značajnom boravku, govorila je nadugačko i naširoko o svom vanrednom detetu u svojim iskrenim i ponosnim pričama, koje Lota beše dobro zapamtila i sada ih ponavljala svojoj sestri. Kako će ovakvo putovanje biti plodonosno, probitačno i veoma korisno za jednog čoveka koji orlovskim okom vidi sve što je dobro i veliko, uzviknula bi ona – blagosloveno ne samo za njega, nego i za sve koja imaju sreću da žive u delokrugu njegova rada!

Da, tako je ovoj majci bilo suđeno da glasno i otvoreno naziva srećnim one, koji su mogli da uživaju tu milost da pripadaju životnom krugu njenog deteta. Ona je navela reči jedne prijateljice, pokojne Kletenbergerove: „Kad tvoj Volfgang putuje u Majnc, on donese više nego drugi koji se vraćaju iz Pariza i Londona“.

On joj, je, govorila je ona sva srećna, u svom pismu obećao da će je pri povratku posetiti. Onda će morati da joj ispriča sve do u dlaku i za to se moraju pozvati i dobro počastili svi prijatelji i poznanici – sve treba sjajno da se uredi, a divljači, pečenja i živine mora da bude kao peska u moru.

Svakako od svega toga posle ništa nije bilo, nagađala je Amalija Ridel, a njena sestra, koja je verovala da je i ona nešto slično čula, opet navede razgovor na svoje sinove, koja su joj svojom lepo vaspitanom privrženošću i urednim posetama dali povoda za materinsko hvalisanje. Verovatno je bila svesna toga da time malo po malo dosađuje svojoj sestri.

A pošto je inače bilo prirodno da se porazgovara i o pitanju toalete za onaj ugovoreni ručak, Šarlota u četiri oka otkri komornoj savetnikovici duhovitu šalu koju je smislila, onu veselu i značajnu ideju o folpertshauzenskoj balskoj haljini od koje je bila skinuta ružičasta pantljika. To se desilo tako što je mlađu sestru upitala za njene sopstvene planove, a zatim, kad je sestra nju upitala, ona se najpre uvila u plašt ćutanja sa uzdržanim stidom i osmehom, a onda, crveneći se, priznala svoju nameru punu literarnih i ličnih uspomena. Uostalom, ona je preduhitrila mišljenje svoje sestre i takoreći ga sprečila time što je već unapred tražila da sestra negoduje zbog hladnog i kritičkog držanja Lotike-mlađe prema njenoj zamisli. I tako, nije baš bilo od nekog naročitog značaja, što je Amalija tu zamisao ocenila kao divnu – doduše sa izrazom lica koji se nije baš sasvim slagao sa tim mišljenjem, dodajući kao za utehu da ako sam domaćin ne shvati ovu aluziju, onda će je sigurno primetiti neko od njegovih i upozoriti ga na nju. Uostalom, ona se na tu stvar nije više ni vraćala.

Toliko o razgovorima sestara koje su se ponovo našle. Nesumnjivo su se ovi prvi dani boravka Šarlote Buf u Vajmaru ograničili na domaća pitanja. Radoznalo društvo moralo je da čeka na njenu pojavu; publika ju je viđala prilikom kraćih šetnji, koje je preduzimala sa komornom savetnikovicom kroz maleni grad i po parku, kod zgrade templarskog reda i kod izvora Lauter i kod isposničke ćelije, isto tako i uveče kad se, pošto bi sobarica došla po nju, u društvu svoje kćeri a ponekad i dr. Ridela, sa Esplanade vraćala svojoj gostionici na trgu; i mnogi su je prepoznavali – ako ne neposredno nju samu, a ono zaključujući po njenoj pratnji da je to ona... ona je svojim nežnim plavim očima, koje su pažljivo i mirno gledale pravo ispred sebe, mogla da primeti kako se uz škripu peta za njom okreću ljudi koji su pored nje prošli podižući odjednom obrve ili sa smešeći. Bio je naročito zapažen njen dostojanstveni i blagonakloni, skoro veličanstveni način otpozdravljanja njenim

rođacima koje su svi u gradu poznavali i u koje su takođe sa zadovoljstvom i nju uračunali.

Tako je došlo i to podne, upravo popodne onog uvaženog poziva koje je ranije samo površno pominjano, a više očekivano u nekom unutrašnjem napregnutom ćutanju. Pred kućom su čekale jedne kočije koje je Ridel naručio delom sa obzirom na svečane haljine dama i njegove sopstvene cipele – jer je suđeni 25 septembar mirisao na kišu – a delom i zbog opšteg respekta prema ovoj prilici. A porodica, koja pred podne nije ukazala mnogo pažnje hladnom doručku, pope se oko pola tri u te kočije, praćena radoznalim pogledima nekoliko-malo prestoničkih građana, koji su se neizbežno sakupili oko kola kao da je neka svadba ili pratnja, i od kočijaša dobili obaveštenja o cilju vožnje. U ovakvim prilikama divljenje posmatrača prema otmenim učesnicima ceremonije nailazi većinom na zavist baš ovih prema slobodnim ljudima u radnom odelu, koji sa tim nemaju ništa zajedničko i koji su potajno sami svesni svoje prednosti, tako da se kod jednih meša omalovažavanje sa osećanjem „Lako je vama“, a kod drugih poštovanje sa zlobom.

Šarlota i njena sestra zauzeše mesta u dnu kola, a dr. Ridel, sa svilenim šeširom na krilu, u fraku sa modernim umetcima na ramenima i belom mašnom, jednim krstićem i dve medalje na grudima, smesti se sa svojom nećakom na tvrdoj zadnjoj klupi. Za vreme kratke vožnje preko Esplanade i ulicom Frauentor do Frauenplana skoro niko nije progovorio. Pri ovakvoj vožnji obično se štedi lična živahnost, i nastaje neka unutarnja priprema očekivane društvene aktivnosti, takoreći iza kulisa, a ovde je bilo i naročitih okolnosti koje su ozbiljno, pa čak i neprijatno gušile raspoloženje.

Supružnici su poštovali Šarlotino ćutanje. Četrdeset i četiri godine. Oni su se predali tim mislima sa puno saosećanja, povremeno bi voljenoj rođaki sa osmehom klimnuli glavom i jedanput nežno dodirnuli njena kolena, što joj je pružalo priliku da dirljivom staračkom drhtanju glave – koje je istina neravnomerno nastupalo, čas nestajalo a čas bilo opet vrlo upadljivo – dâ izgled prijateljskog otpozdravljanja i time opravda sebe.

Zatim su opet krišom posmatrali svoju nećaku, na kojoj se jasno primećivalo koliko ona ne odobrava ceo taj poduhvat i skoro očigledno negoduje zbog njega. Lotika-mlađa, zahvaljujući svom ozbiljnom, čednom i požrtvovanom načinu života, bila je osoba

dostojna poštovanja, čije se zadovoljstvo ili nezadovoljstvo moralo uvažavati, i to što je ona sa negodovanjem ćutala kao zalivena uticalo je na opštu ćutljivost. Svi su znali da je njena strogost bilo naročito namenjena upadljivoj toaleti njene majke pokrivenoj crnim ogrtačem.

Najbolje je to znala sama Šarlota, i odobravanje njene sestre koja ga više nije ponovila, nije je moglo potpuno umiriti i uveriti u duhovitost njene šale. Često je potpuno gubila volju za to i držala se toga samo iz tvrdoglavosti, pošto je tu ideju već jednom prihvatila, pri čemu se tešila time da su bili potrebni samo neznatni napori pa da se vrati njen raniji izgled, jer belo je bilo, kao što je opšte poznato, jednom za uvek njena omiljena boja odevanja na šta je polagala pravo, i samo se u onim ružičastim pantljikama, a naročito onoj koja je izostavljena na grudima, sastojao nestašluk učenice, od koga joj je srce ipak jače zakucalo zbog jogunasto šeretske radosti pune očekivanja… sedeći tako sa svojom visokom pepeljastom frizurom uvijenom mrežastom trakom čiji su joj okrugli uvojci padali niz vrat, osećala je izvesnu zavist prema sestrinoj haljini koja ništa nije kazivala.

Naišli su na nesimetričan Palanački trg, po čijim su džombama točkovi tandrkali, pa onda na Ulicu sapuna i široku zgradu sa lako povijenim krilima, pored koje je Šarlota već više puta prolazila sa Amalijom Ridel: prizemlje, sprat i prozori mansarde na ne suviše visokom krovu; žute pruge na vratnicama za kola na oba krila zgrade i blage stepenice koje vode ka srednjem ulazu.

Dok je porodica silazila sa kola, pred tim stepenicama već su se pozdravljali gosti koji su stigli pešice sa raznih strana i tu se sreli: dva postarija gospodina u visokim šeširima i pelerinama, među kojima je Šarlota prepoznala dr. Rimera, rukovali su se tamo sa nekim trećim, mlađim čovekom, koji onako bez kaputa, samo u fraku, i sa kišobranom u ruci, izgleda beše došao iz susedstva. To je bio gospodin Štefan Šice, „naš odlični beletrista i izdavač džepnih knjižica“, što je Šarlota doznala, kad su se pešaci obratili onima što su prošli u kolima i iz učtivosti, držeći po strani spuštene cilindre u znak dobrodošlice, srdačno se pozdravljali uz obavezno predstavljanje. Rimer je šaljivo odbio kad su hteli da ga upoznaju sa Šarlotom, očekujući sa sigurnošću da će se gospođa dvorska savetnikovica setiti svog već tri dana starog prijatelja, i očinski je

tapšao ruku mlade Lotike. Isto to učinio je i njegov pratilac, malo pogureni pedesetogodišnjak blagih crta lica, duge izbledele kose, koja mu je u pramenovima virila ispod šešira. To je bio glavom dvorski savetnik Majer, profesor umetnosti. On i Rimer došli su ovamo pravo iz svojih kancelarija, dok će njihove dame same doći.

„E pa, nadajmo se“, reče Majer, dok su ulazili u kuću, sa laganim naglaskom svog rodnog kraja uz koji kao da se mešalo nešto pravog staronemačkog jezika i stranog, polufrancuskog akcenta, „da ćemo imati sreću da našeg učenjaka zateknemo u dobrom i veselom raspoloženju, a ne ćutljiva i bolešljiva, te se oslobodimo mučnog osećanja da smo mu na dosadi.“

Okrenut prema Šarloti on je to izgovorio promišljeno i važno, očigledno ne osećajući koliko su ove ohrabrujuće reči jednog prisnog prijatelja morale malo ohrabrujuće delovati na onoga koji dolazi prvi put. Nije mogla da se uzdrži a da ne odgovori:

„Poznajem gospodara ove kuće duže nego vi, gospodine profesore, i upoznata sam donekle sa kolebanjima njegove pesničke duše.“

„Novije poznanstvo svakako je autentičnije“, reče on nepokolebljivo, naglašavajući mirno svaki slog komparativa.

Šarlota ga nije slušala. Bila je zadivljana otmenošću stepeništa u koje su ušli, širokom mramornom ogradom na stepenicama, velelepnim stepenicama koje su se lagano uzdizale i antičkim ukrasima koji su svuda bili lepo raspoređeni sa puno mere. Već na prvom odmorištu gde su u belim panjegama bili postavljeni bronzani odlivci dražesnih grčkih figura, a ispred njih, na mramornom postolju, isto tako u bronzi, stajao je August fon Gete dočekujući goste. Izgledao je vrlo dobro uprkos izvesnoj smežuranosti njegove figure i crta lica, sa kovrdžastom kosom na razdeljak, sa odlikovanjima na fraku, sa svilenom vratnom maramom i u prsluku od damasta. Odatle ih je vodio uz nekoliko stepenika prema sobi za primanje, ali je morao odmah da se vraća, da bi pozdravio goste koji su za njima dolazili. Ridela i Kestnerove zajedno sa tri kućna prijatelja dopratio je do gore sluga, isto tako gospodski okretan i dostojanstven iako još mlad, u plavoj livreji sa pozlaćenim dugmadima i prsluku na žute šare, da bi im pomogao dok skidaju kapute.

I na gornjem delu svečanih stepenica sve je bilo bogato, sjajno i

umetnički. Jedna grupa koju je Šarlota obično nazivala ‘San i smrt’, sastavljena od dva mladića koji su jedan drugome stavili ruke preko ramena, isticala se tamnim sjajem od svetle površine zida pored ulaza u antre na kome je kao sopraport bio jedan beo reljef i pred kojim je na podu u plavom emajlu bilo ispisano „Salve“. [136]

„Eto!“ pomisli Šarlota ohrabrena. „Dobrodošli smo, naravno. Gde su tu ćutljivost i bolest? Lepo li je mladić uspeo u životu! Na Žitnom trgu u Veclaru stanovao je skromnije. Tamo mu je na zidu bio isečak moje senke koji mu je milostivo poklonjen iz prijateljstva i sažaljenja i on ga je jutrom i večerom pozdravljao očima i usnama, kako piše u knjizi. Imam li posebno pravo da smatram da je ovo ‘Salve’ namenjeno meni – ili nemam?“

Zajedno sa sestrom uđe ona u otvoren salon pomalo uplašena, pošto je sluga, a da ona nije bila navikla na to, formalno oglašavao imena onih koji su ulazili, pa i njeno: ‘Gospođa dvorska savetnikovica Kestner!’

U sobu za primanje, odaji sa klavirom, koja je, iako dosta elegantna, ali u poređenju sa prostranim ulazom, svojim prilično skromnim razmerama malo razočaravala posmatrača i kroz vrata bez krila otvarala perspektivu daljih odaja, stajalo je već nekoliko gostiju u blizini ogromnog poprsja boginje Junone, dva gospodina i jedna dama, koji prekidoše razgovor, da bi najavljenima, odnosno pre jednoj od njih koja je to uostalom vrlo dobro znala, pošli u susret sa puno pažnje na licu i spremili se za predstavljanje.

Ali kako je sluga u livreji već istog trenutka najavio imena ostalih gostiju, to jest gospodina dvorskog komornog savetnika Kirmsa i njegovu suprugu, koji uđoše sa domaćinovim sinom, a odmah iza njih gospođe Majer i Rimer, tako da se sve zvanice sakupiše odjednom i skoro u isto vreme, kako to u užem društvu i na malom odstojanju obično biva – dođe do opšteg predstavljanja i Šarlotu, koja se nađe usred jedne male gužve, dr. Rimer i mladi gospodin fon Gete istovremeno upoznaše sa svima osobama koje ona još nije poznavala: sa Kirmsovima – Višim građevinskim Savetnikom Kudrejom i njegovom suprugom, sa gospodinom rudarskim Savetnikom Vernerom iz Frajburga koji je stanovao u gostionici ‘Erbprinz’; i sa

[136] Zdravo!

gospođama Rimer i Majer.

Ona je znala kakvu je radoznalost pobuđivala, koja bar kod žena po svoj prilici nije bila bez pakosti, te je to dočekala sa dostojanstvom, koje joj je nametala već i potreba da obuzda podrhtavanje glave koje je čitava ta stvar veoma pojačavala. Ova mana koju su svi primetili sa različitim osećanjima, bila je u čudnom kontrastu sa devojačkim izgledom: njene pojave u beloj haljini porubljenoj bledoružičastim trakama koja je padala ali samo do članaka i na grudima je nabirao jedan broš. U toj haljini u uskim, crnim čizmicama na dugmad i visoke pete stojala je gizdava i neobična, pepeljasto-seda kosa bila joj je uzdignuta baš iznad finog čela, a lice, doduše beznadežno staro, sa već, otromboljenim obrazima između kojih su bila urezana lepuškasta usta koja su se pomalo lukavo smešila, naivno pocrveneli nosić i oči boje nezaboravka koje su se odlikovale nežnim i umornim pogledom... Tako je primala predstavljanje zvanica i njihova uveravanja koliko su ushićeni što je ona neko vreme tu u gradu i kako su počastvovani što mogu da prisustvuju tako važnom i znamenitom ponovnom sastanku.

Pored nje se nalazila i sa vremena na vreme pravila kniks njena kritička savest, ako tako smemo da nazovemo Lotiku mlađu – najmlađu u ovom malom društvu koje se isključivo sastojalo od osoba već u ozbiljnim godinama, jer je čak i pisac Šice bio negde oko sredine četrdesetih. Negovateljica brata Karla delovala je vrlo oporo sa svojom glatkom kosom na razdeljak prevučenom preko ušiju i u tamnoljubičastoj haljini bez ikakvog ukrasa, koja se oko vrata zatvarala okruglim nabranim okovratnikom ukrućenim skoro kao u sveštenika. Smešila se sporo i skupljala obrve na učtivosti upućene njoj, a naročito njenoj majci i smatrala ih namernim izazivanjem. Pored toga patila je i zato – a to nije moglo da ne utiče na Šarlotu, koja se ipak protiv tog uticaja hrabro borila – što joj se majka tako mladalački udesila, i što se sastojalo ako ne zbog bele haljine, koja bi mogla i proći kao kapric ili naročitom naklonošću, ono na svaki način u onim prokletim ružičastim pantljikama. Srce joj je rastrzala želja da ljudi pravilno shvate smisao ovog nepriličnog kinđurenja, i ne ocene ga skandaloznim, a pored toga i strah da ga za ime božje uopšte ne shvate.

Ukratko Lotičino neveselo raspoloženje zbog svega toga graničilo je očajanjem, i Šarlota je osećala u naslućivala da mora učestvovati u

osećanjima svoje kćeri, te je imala dosta muke da ostane u uverenju da je njena žalosna šala bila izvrsna. A pritom nijedna žena u svom krugu ne bi imala mnogo razloga da se plaši svoje savesti zbog ćudljivog načina oblačenja i da se boji prebacivanja zbog ekscentričnosti. U odevanju dama potpuno je vladala izvesna crta estetske slobode, pa i teatralnosti, za razliku od zvanične spoljašnosti gospode, koja su sva sem Šicea, nosila na reverima neka odlikovanja za revnosnu službu, medalje, trake, i krstiće. Jedino je dvorska komorna savetnikovica Kirms činila izuzetak; kao žena veoma visokog činovnika, ona se očigledno osećala obaveznom da njena pojava bude sasvim skromna, pri čemu se ipak moralo preći preko suviše velikih krila njene svilene kapice koja su već prelazila u nešto fantastično. Ali gospođa Rimer, baš ono siroče koje je naučnik odveo svojoj kući iz ove kuće, kao i dvorska savetnikovica Majer, rođena fon Kapenfeld, odavale su svojom nošnjom umetničku i odvažnu ličnu crtu: jedna, neki sumiran intelektualni ukus, sa požutelim čipkanim okovratnikom na haljini od crne kadife, lica boje slonovače, čiji je profil bio kao u jastreba a pogled mračan i oduhovljen, uokvirenog malo prosedom kosom koja joj je padala raspletena kao u postelji i u vidu uvijene kovrdže zaklanjala čelo; a ona druga, gospoda Majer, stilizovana svakako više nego sasvim dozrela Ifigenija, sa polumesecom na pojasu ispod samih slobodnih grudi njene starinski porubljene haljine limunove boje, koja je padala na klasičan način, i na koju se od glave spuštao mrežasti veo tamnije boje, uz čije je kratke rukave Majerova navukla duge rukavice na savremen način.

Gospođa Kudrej, supruga višeg građevinskog savetnika, odlikovala se osim širinom svoje nabrane suknje, i korona-šeširom u vidu jelenka koji pravi široku senku i velom je obavijen, te povijen zadnjim delom oboda prema leđima, natučen preko kovrdžastih vitica koje su padale; pa i Amalija Ridel, sa profila pomalo nalik na patku, uspela je da svojoj pojavi dâ neobično slikovit izgled komplikovanim rozetama oko rukava i jednim kratkim labudovim krznom preko ramena. Među svim pojavama Šarlota je bila zaista najskromnija – pa ipak dirljivo najupadljivija i najneobičnija u svojoj staračkoj bezazlenosti kao u deteta i svom dostojanstvenom držanju prekidanom podrhtavanjem glave, izazivajući podsmeh ili razmišljanje – odnosno kao što se bojala namučena Lotika: podsmeh. Ona je bila gorko ubeđena da je među vajmarskim damama bila

nekog pakosnog dogovaranja kad se malo društvo posle prvih predstavljanja rasturilo po sobama u manje grupe.

Kestnerovima, majci i kćeri, domaćinov sin pokazivao je sliku koja je visila iznad sofe, razmičući još više zavese od zelene svile kojima je slika pokrivena. Bila je to kopija takozvane Aldobrandinijevske svadbe;[137] profesor Majer, objašnjavao je on, izradio ju je jednom onako iz prijateljstva. Kako im u tom trenutku priđe i sam Majer, posveti se August drugim gostima. Umesto cilindra u kome je i on došao, Majer je stavio na glavu neku kapicu od kadife, koja je uz frak pristajala čudnovato domaćinski, tako da Šarlota i nehotice pogleda u njegove noge, da li nije navukao i filcane papuče. To nije bio slučaj, mada je naučnik umetnosti u svojim širokim čizmama koračao sasvim onako kako bi to odgovaralo ovakvoj pretpostavci. Ruke je zadovoljno stavio na leđa, a glavu držao bezbrižno povijenu i uopšte kao da je svojim ponašanjem hteo da naglasi da je on bezbrižan kućni prijatelj, koji na nervozne novajlije želi da prenese jedan deo svog ohrabrujućeg duševnog spokojstva.

„Sad smo, dakle, svi na okupu“, reče svojim mirnim i ravnomerno isprekidanim naglaskom, koji mu je ostao još iz rodnog Štefa na Ciriškom Jezeru, i pored mnogih godina provedenih u Rimu i Vajmaru, i koji nisu pratile nikakve grimase. „Sad smo, dakle, svi na okupu i možemo očekivati da će nam se uskoro i domaćin pridružiti. Sasvim je razumljivo, ako se posetiocima koji prvi put dolaze, ove poslednje minute isuviše otegnu zbog izvesne bojazni od iščekivanja. Pa ipak treba da im je prijatno što pre svega mogu da se malo naviknu na okolinu i njenu atmosferu. Meni je prijatna dužnost da takve osobe unapred malo posavetujem, da bi im *expérience* koje ostaje još uvek znatno, učinio lakšim i prijatnijim.“ Naglasivši prvi slog francuske reči, nastavi on nepomična lica: „Naime, uvek je najbolje (on reče ‘najpolje’) ne ispoljiti nimalo ili što je mogućno manje napetosti u kojoj se čovek neminovno nalazi i da mu priđe sasvim mirno, bez ikakvog znaka uzrujanosti. Time obostrano olakšavate situaciju u znatnoj meri, i to kako učitelju tako i sebi. Usled svoje,

[137] Aldobrandinsko venčanje (Nozze Aldobrandini) iz Augostova doba je dragocena drevna fresaka, koja je postavljena u dnu Vatikanske biblioteke, u desnoj dvorani, a prikazuje pripreme za venčanje Aleksandra Velikog i Roksane.

naime, neobične osetljivosti, on odmah kod gosta zapazi nelagodnost sa kojom on mora već unapred računati, ona ga takoreći već izdaleka zarazi, tako da i on sa svoje strane podleže takvom prisilnom stanju koje zajedno sa nelagodnošću kod drugih mora dovesti do nekorisnog uzajamnog delovanja. Najpametnije je uvek držati se sasvim prirodno i, na primer, nikako ne verovati da se sa njim mora razgovarati o uzvišenim i duhovitim temama, ili baš o njegovim sopstvenim delima. Ništa gore od toga. Naprotiv, preporučljivo je da se sa njim jednostavno ćereta o običnim i konkretnim stvarima iz sopstvenog iskustva, pri čemu se onda on, koji se ljudskog i istinitog nikad nasititi ne može, obično vrlo brzo raskravi i dobije priliku da se sa puno saosećanja pusti na volju svojoj dobroti. Nije potrebno da kažem da pri svemu tome nemam na umu neku prisnost koja bi prenebregla njegovo odstojanje prema svima nama a koju on ume odmah da preseče kao što to pokazuju mnogi izraziti primeri."

Šarlota je samo trepćući posmatrala ovog vernog prijatelja za vreme njegovog poučnog govora i nije znala šta da odgovori. I nehotice je zamišljala – i osetila da je vanredno sposobna da ga predstavi – i kako je teško onima koji pate od treme pri javnom nastupu, da ovakva opomena na hladnokrvno držanje bude od koristi njihovoj ravnodušnosti. Uopšte je mislila da je suprotno dejstvo bilo verovatnije. Lično je bila uvređena posredovanjem koje je proizlazilo iz tih pouka.

„Veoma sam vam zahvalna na vašim uputstvima, gospodine dvorski savetniče", reče ona najzad. „Poneko vam je možda već zahvalan na tome. No ne treba zaboraviti da se u mom slučaju radi o obnavljanju četrdeset i četvorogodišnjeg poznanstva."

„Čovek", odgovori on suvo, „koji se svakog dana, pa i svakog časa menja, sigurno se promenio i za četrdeset i četiri godine. Dakle, Karlo", upita slugu koji je prolazio prema susednim odajama „kakvo je raspoloženje danas?"

„Srednje veselo, gospodine dvorski savetniče", odgovori mladić. Samo trenutak docnije, stojeći na vratima čija su se krila što je Šarlota prvi put primetila, mogla uvlačiti u zid, najavi on ne mnogo svečano, čak dobroćudno spuštajući glas:

„Njegova Ekselencija."

Tada Majer pođe ostalim gostima, koji se posle razgovora u rasturenim grupicama behu skupili, držeći se na izvesnom

rastojanju od Kestnerovih dama. Gete uđe u sobu čvrstim i kratkim pomalo odsečnim koracima, zabačenih ramena i malo isturenog trbuha. Bio je u fraku sa dva reda dugmadi, u svilenim čarapama, sa lepo izrađenom srebrnom zvezdom koja mu se sijala prilično visoko na grudima, sa unakrst vezanom belom vratnom maramom od batista pribodenom iglom od ametista. Njegova kosa kovrdžava na slepoočnicama i iznad veoma visokog i povijenog čela već prilično retka, bila je ravnomerno napuderisana.

Šarlota ga je prepoznala i nije ga prepoznala – potreslo ju je i jedno i drugo. Pre svega odmah je prepoznala na njemu svojstven način širom otvorene oči koje ustvari i nisu bile velike i koje su se tamno presijavale na njegovom smeđem licu, i desno bilo znatno niže od levog – to naivno začuđeno gledanje koje je sada bilo pojačano upitnim podizanjem obrva, koje su se u finom polukrugu izvijale do spoljnih malo spuštenih očnih lukova, kao da hoće da kaže: „Koji su svi ovi ljudi?“ Mili bože, kako je i pored minulog života prepoznala mladićeve oči! – strogo uzevši, te smeđe oči, nešto preblizu jedno drugom, ali koje su mahom smatrane kao crne i to zato što su mu se pri svakom uzbuđenju – a kad to on nije bio uzbuđen! – zenice toliko širile da je njihovo crnilo preuzimalo smeđu boju dužice i davalo jasan utisak da su oči crne. To je bio on, i nije bio on. A inače, takvo čelo kao stena on nikad nije imao – pa da, njegovu visinu trebalo je pripisati izvesnom povlačenju kose koja je, uostalom, bila veoma lepo narasla, to visoko čelo bilo je prosto proizvod zuba vremena, kako bi se za umirenje moglo reći, a da pritom ne dođe do pravog umirenja; jer vreme, a to je bio život, delo, vreme koje je ovaj čeoni kamen decenijama mlelo, beše to nekad glatko lice tako ozbiljno modeliralo i dirljivo ga izbrazdalo – vreme, starost, ovde su bili više nego gubitak, ogolelost, prirodno habanje, koji bi čoveka mogli tronuti i oneraspoložiti; oni su bili puni smisla, bili su duh, delo, istorija i način na koji su se urezali, daleko od toga da bi izazivao sažaljenje, podsticao je misaono srce na radosne i bojažljive kucaje.

Geteu je sada bilo šezdeset i sedam godina. Šarlota je mogla da bude srećna što ga je opet videla sada, a ne pre petnaest godina, početkom stoleća, kada je njegova strašna gojaznost, od koje je počeo da pati još u Italiji, došla do vrhunca. Takav izgled bio ga je već odavno napustio. Uprkos ukočenom hodu, koji je ipak podsećao na mnoge osobenosti, njegovi su udovi delovali mladalački pod

vanredno finom i sjajnom tkaninom crnog fraka; u poslednjoj deceniji njegova se pojava približila onom izgledu koji je imao kad je bio mladić. Dobra Šarlota preskočila je mnogo štošta, naročito što se tiče njegovog lica, koje se od lica prijatelja iz Veclara udaljilo mnogo više nego što joj se činilo, pošto je prošlo kroz stadijume koje ona nije poznavala. Jednom se bilo pretvorilo u mrzovoljnu debljinu otromboljenih obraza, tako da bi drugarici iz mladosti bilo daleko teže da se snađe u tome, nego u njegovom sadašnjem izgledu. Uostalom, u tome je bilo i nečeg izveštačenog, i čovek se pitao šta je razlog tome: uglavnom je to bio nevini izraz lica rđavo motivisanog čuđenja kad je pogledao goste koji čekaju. Pored toga izgledalo je da njegova široko izvajana i sasvim lepa usta, ni suviše tanka ni suviše debela, čiji su duboki krajevi ležali u starački modeliranom donjem delu obraza, pate od suviše velike pokretljivosti, od nekog nervoznog suviška izražajnih mogućnosti koje se brzo uzajamno poriču, i da se neiskreno kolebaju koji će od tih izraza izabrati. Bila je očigledna suprotnost između isklesanog dostojanstva i značajnosti tih crta i detinjaste sumnjive, izvesne koketerije i pritvornosti koja se u njima odražavala dok mu je glava bila malo ukoso nagnuta.

Pri ulasku domaćin se desnom rukom uhvati za levu, reumatičnu mišicu. Posle nekoliko koraka spusti ruku, stade, pokloni se svima ljubazno i ceremonijalno, i priđe ženama koje su mu bile najbliže. A taj glas – potpuno je ostao isti kao i pre, onaj zvučni bariton kojim je tada još vitki mladić govorio i čitao... taj glas, valjda nešto sporiji i odmereniji – ali nečeg dostojanstvenog je u njemu i ranije bilo – bilo je vrlo neobično čuti kako ječi iz tog starog tela.

„Drage moje gospođe“, reče on, pružajući svakoj ruku, Šarloti desnu a Lotiki levu, a zatim skoro steže obe njihove ruke i zadrža ih među svojima. „Dakle najzad vam svojim ustima mogu poželeti dobrodošlicu u Vajmar! Vi ovde vidite čoveka, koji je nestrpljivo očekivao ovaj trenutak. To je vanredno, životvorno iznenađenje. Koliko mora da su se naši dragi komorni savetnici radovali ovoj miloželjenoj poseti! Nije potrebno ni reći, zar ne, koliko mi umemo da cenimo to što vi, nalazeći se u zidinama ovoga grada, niste razminuli naša vrata!“

On je rekao „miloželjenoj“ – zahvaljujući delom snebivljivom a delom sladostrasnom izrazu svojih nasmešenih usta, ova nežna kovanica ispala je sasvim dražesno. Da je ova čar bila u vezi sa

diplomatijom, sa unapred proračunatim izbegavanjem koje je već od prve reči postavljalo stvari u određene granice, bila je Šarloti odmah jasno – to se moglo pogoditi već i po odmerenosti i opreznosti njegovih reči. U okviru takvih granica iskoristio je što ona nije bila sama pred njim već sa svojom kćerju, te je svoj govor održao u množini, držeći zajedno sve četiri ruke, ne govoreći ni o sebi u prvom licu već „mi" i uzevši u pomoć i svoju kuću, uz primedbu koja se nije mogla zamisliti, da su, naime, gošće mogle i proći pored „naših vrata". Uostalom, ono dražesno „miloželjeno" beše sastavio u vezi sa Ridelevima.

Njegove oči su nemirno gledale čas majku čas kćer, ali i preko njih kroz prozor. Šarlota nije imala utisak da je on zaista vidi; ali njoj nije promaklo da je on odmah primetio njeno klimanje glavom koje nikako nije mogla sprečiti – primetivši te trzaje on za jedan kratki trenutak sklopi oči sa izrazom lica do obamrlosti ozbiljnim i blagim, ali se u tren oka povrati u obaveznu stvarnost iz te snuždene povučenosti, kao da se ništa nije desilo.

„I mladost", produži on, okrenut sasvim prema Lotiki, kćeri, „dolazi nam ovde kao zlatan sunčev zračak u senovit dom."

Šarlota, koja je do tada samo primetila da se samo po sebi razume što nije prošla mimo njegovih vrata, sada se umeša sa izlaganjem kome je baš sada bila mesto i koje je svakako priželjkivala. Reče da joj je najveća želja bila da mu predstavi svoje dete, Šarlotu, drugu po redu, koja je iz Alzasa došla kod nje u posetu na nekoliko nedelja. Oslovila ga je pritom sa „Ekselencijo" iako brzo i nejasno, i on je nije prekoreo zbog toga, nije je zamolio za neko drugo oslovljavanje, možda zato što je bio zauzet posmatranjem predstavljenih.

„Krasno, krasno, krasno!" reče on. „Ove oči su među muškim svetom možda već prouzrokovale poneku nesreću."

Ovaj kompliment izgovoren je toliko konvencionalno i toliko nije pristajao negovateljici brata Karla, da je to bila skoro Bogu plakati. Ozbiljna Lotika ugrize se za iskrivljene usne uz prezriv i bolan osmeh, što ga je možda navelo da svoj dalji govor otpočne neodređenom rečju „svakako". „Svakako", nastavi Gete, „to je veoma, veoma lepo, što mi je ipak jednom palo udeo da *in natura* vidim pred sobom jednog člana valjanog skupa, čiji mi je isečak od senke naš dragi pokojni dvorski savetnik onda poslao. Ako čovek samo istraje, onda vreme sve donosi sobom."

Ovo je ličilo na priznanje; pominjanje isečaka od senke i Hansa Kristijana izgledalo je kao odstupanje od postavljenih granica koje je Šarlota osetila, te je sa njene strane bilo zaista nepravedno što ga je podsetila da je već upoznao i njeno dvoje dece, to jest Augusta i Teodora, kad su bili tako slobodni da ga posete u Gerbermileu. Baš ime tog poljskog dobra možda nije morala izgovoriti, jer, pošto skide oči sa njenih usana, on je za trenutak pogleda nekako skamenjeno, suviše uplašeno, da bi se to moglo pripisati samo sećanju na ovaj susret.

„Pa naravno!" uskliknu on zatim. „Kako sam to mogao zaboraviti! Oprostite ovoj staroj glavi!" I umesto da možda pokaže na zaboravnu glavu, pogladi on, kao i prilikom ulaska, desnom rukom svoju levu mišicu, na čije je bolesno stanje, izgleda, želeo da skrene pažnju. „Kako su ona divna mlada gospoda? Dobro, tako sam i mislio. Njihova izvanredna priroda je takva da im mora biti dobro, to im je urođeno – nikakvo čudo od takvih roditelja. A jesu li dame dobro putovale?" upita još... „Verujem da jesu; ruta Hildeshajm, Nordhauzen, Erfurt, uređena je i svi rado putuju njome – većinom dobrim konjima, u više mahova usput dobra ishrana – i ne suviše skupa, jedva da ste platili više od 50 talira neto." To je izgovorio rasturivši ovu zasebnu grupu, krenuo i kao manevrom preveo Kestnerove ostalom društvu. „Pretpostavljam", reče on, „da vas je naš izvrsni Juvenil (mislio je na Augusta) već upoznao sa malobrojnim cenjenim prisutnima. Ove isto tako lepe žene su vaše prijateljice, a ovi časni ljudi vaši poštovaoci..."

Zatim se po redu pozdravi sa gospođom Kirms u kapici, sa suprugom građevinskog savetnika Kudreja u velikom šeširu, sa duševnom Rimerovom, sa klasičnom Majerovom i Amalijom Ridel, kojoj je već ranije, prilikom one milopoželjne posete, izdaleka uputio rečit pogled. Zatim se rukovao sa svom gospodom, a naročito sa rudarskim savetnikom Vernerom koji nije bio iz Vajmara, prijatnim dežmekastim pedesetogodišnjakom živahnih očiju, ćelavim i kovrdžave bele kose na zatiljku. Obrijani obrazi udobno su se pripijali uz uspravni okovratnik njegove košulje, koji je bio obavijen belom mašnom i slobodno propuštao bradu. Njega je uočio uz mali pokret glave unazad i u stranu i smotreno posustali izraz koji odbacuje formalnosti, kao da hoće reci: „Ah, najzad, čemu te besmislice, ovde ima i nečeg vrednog", izraz koji je na Majerovom i

Rimerovom licu izazvao zaštitničko odobravanje licemerno od ljubomore – i, završivši sa ostalima, ponovo se obratio psihologu, dok su se dame okupile oko Šarlote, ispitujući je šapatom i pod zaštitom lepeza, da li smatra da se Gete mnogo promenio.

Još kratko vreme stajali su u sobi za primanje u kojoj je dominirala ogromna klasična bista, ukrašenoj opervaženim zidnim vezovima, akvarelima, bakrorezima i slikama u ulju. Stolice u njoj jednostavnog dizajna bile su simetrično poređane pored zidova, pored belo uokvirenih vrata i ispred prozora između belo lakiranih ormana sa zbirkama. Zbog mnogih uglednih predmeta i malih starina koji su bili svuda raspoređeni, brušenih kalcedonskih činija na mermernim stolovima, krilate Nike koja je ukrašavala pokriveni niski sto pod slikom 'Svadba', antičkih sličica bogova, utvara i fauna staklenim zvonima na ormanima sa fijokama, ova prostorija je ostavljala utisak umetničkog kabineta. Ali, Šarlota nije odvajala očiju od domaćina koji je tu stajao raskoračen, suviše uspravnog, malo unazad povijenog držanja, sa ispruženim rukama na leđima, u svom kaputu od fine svile, na kom se sijala zvezda pri svakom pokretu, i naizmenice razgovarao čas sa jednim, čas sa drugim muškim gostom, sa Vernerom, sa Kirmsom, sa Kudrejom, ali zasada ne više sa njom. Bilo joj je drago i pravo što može da ga krišom posmatra ne morajući da govori sa njim, što nije sprečavalo da je ispuni nestrpljiva želja da produži razgovor sa njim, jer je to osećala kao preku potrebu, dok ju je sa druge strane, posmatrajući ga kako se zabavlja sa drugima, nekako prolazila volja za tim i to je ubeđivalo da se onaj kome je baš ta čast pala udeo, nekako ne oseća najbolje.

Njen prijatelj iz mladosti delovao je veoma otmeno, u to nije bilo nikakve sumnje. Njegova odeća koja je nekad bila namešteno-obesna, sad je bila odabrana, malo i umereno zaostajala za poslednjom modom, i ono nešto starofranačkog na njemu bila je možda zbilja u skladu sa njegovim ukočenim držanjem kad stoji i hoda, i mogla zajedno sa tim izazvati dostojanstven utisak. Ali kako je u njegovom držanju bila nečega suviše ukrućenog i uzdržljivog, a on lepu glavu držao visoko uzdignutu, ipak se činilo da to dostojanstvo ne počiva na najčvršćim temeljima; ma ko bio pred njim, u njegovom držanju bilo je nečeg nestalnog, stešnjenog, bojažljivog, što je svojom besmislenošću uznemiravalo koliko posmatrača, toliko i svakog sabesednika, naturajući mu neki veoma

čudan pritisak. Pošto svako oseća i zna da na stvarnosti počiva prirodna sloboda i samozaboravna prisnost ponašanja, ova usiljenost je sama po sebi stvarala izvesnu slutnju da se on nedovoljno udubljuje u ljude i stvari, i bila kao stvorena da i sabesednika bespomoćno odvrati od predmeta razgovora. Domaćinove oči bile su navikle da pažljivo posmatraju svog sabesednika onda kad ga ovaj pri govoru ne gleda, ali čim bi sabesednik uperio svoj pogled na njega, on je obično odvajao svoj i preko njegove glave nemirno kružio očima po sobi.

Šarlota je sve to uočila svojom ženskom pronicljivošću, te se samo može ponoviti da se isto toliko bojala da opet započne razgovor sa svojim prijateljem iz mladosti, koliko je opet osećala neophodnu potrebu to da učini. Uostalom možda je mnoge osobenosti njegovog ponašanja trebalo pripisati praznom srcu i čekanju obeda koje mu je bila isuviše dugo. Više puta je podignutih obrva upitno pogledao svog sina, kome je, izgleda, pala udeo dužnost kućnog maršala.

Najzad mu se približio sluga sa željenom porukom i, prekidajući razgovor brzo, on je saopšti malom skupu.

„Dragi prijatelji, zovu nas na čorbu koja je postavljena“, reče on. Ovim rečima pristupi Loti i Lotiki, uhvati ih sa izvesnom gracijom za ruke kao u plesu, i povede ih prve u sledeću takozvanu žutu dvoranu gde je toga dana bilo postavljeno, pošto mala trpezarija, koja je bila nešto podalje, ne bi bila dovoljno prostrana za šesnaest osoba.

Naziv „dvorana“ bio je malo preteran za prostoriju koja je primila društvo, ali je ona bila duža od sobe koju behu upravo napustili. U njoj se odmah ukazaše dve bele, ogromne glave: Antinousova, melanholična od lepote i glava veličanstvenog Jupitera. Zidove su krasili red bakroreza u bojama mitološke sadržine i jedna kopija Ticijanove ‘Nebeske ljubavi’. I odavde se kroz vrata otvarao pogled na dalje prostorije, a naročito divan pogled sa uže strane stola kroz galeriju bista na terasu svu u zelenilu, i na stepenice kojima se silazilo u vrt. Sto je bio postavljen sa više nego građanskom elegancijom, sa finim damastom, cvećem, velikim srebrnim svećnjacima, pozlaćenim porculanom i tri vrste čaša za svakog gosta. Posluživali su mladi sluga u livreji i jedna služavka seljački rumenih obraza u kapici, platnenom jelečetu, širokim belim rukavima i u suknji od debele domaće tkanine.

Gete je sedeo u sredini jedne duže strane stola između Šarlote i

njene sestre, a sa desna i sa leva od njih redom dvorski komorni savetnik Kirms i profesor Majer, onda sa jedne strane gospođa Majer, a sa druge gospođa Rimer. Usled toga što su gospoda bila brojnija, August nije mogao da sasvim održi princip šarenog reda. Rudarskog savetnika smestio je preko puta svog oca, a kao njegovog desnog suseda morao je da stavi dr. Rimera, sa kojim je ovaj pravio društvo Lotiki mlađoj. Levo od Vernera, prekoputa Šarlote sedela je gospođa Kudrej, a do nje dr. Ridel i gospođa Kirms. Gospodin Štefan Šice i viši građevinski savetnik zauzeli su uže strane stola.

Kad su gosti zauzeli mesta – supa, vrlo jaka čorba sa knedlicama od moždine, već je bila usuta u sve tanjire. Domaćin prelomi parče hleba preko svog tanjira jednim pokretom koji je ličio na neki svešteni čin. Kad je sedeo izgledao je mnogo bolje i slobodnije, nego kad je stojao i hodao; pre svega čovek bi pomislio da je viši kad sedi, nego kad stoji. Ali izgleda da je sam položaj, gostoprimno domaćinsko počasno mesto kod stola, davalo njegovoj pojavi prijatan i zadovoljan izgled: činilo se da se tako oseća u svom elementu. Velikim očima koje su se vragolasto sijale gledao je oko sebe po krugu, koji je još ćutao, i kao što je lomeći hleb takoreći dao znak za početak obeda, isto tako je, izgleda, hteo da otpočne razgovor, rekavši skupu svojim laganim, jasno artikulisanim i ispravnim načinom govora jednog Nemca sa juga koji se obrazovao u Severnoj Nemačkoj.

„Dragi prijatelji, zablagodarimo nebesima na ovom prijatnom sastanku koji nam ona daruju za ovu tako veselu i dragu priliku i uživajmo u ovom skromnom i savesno spremljenom obedu!“

Zatim poče da kuša čorbu, i svi ostali učiniše to isto, izražavajući ujedno pogledima, klimanjem glave i oduševljenim osmesima svoje zadovoljstvo zbog vanrednog sadržaja ovog malog govora, kao da su jedan drugom hteli reći: „Šta da se radi? On uvek najbolje pogodi ono što treba reći.“

Šarlota je sedela obavijena mirisom kolonjske vode, koji je oko sebe rasprostirao njen sused sa leve strane i koji ju je i nehotice podsećao na „miris“, po kojem se, prema Rimerovim rečima, poznavala božanstvenost. U nekoj vrsti nepotpunog razmišljanja, kao u snu, pričini joj se taj miris kolonjske vode, onako svež, kao svakidašnji stvarni vid takozvanog božanskog ozona. Dok njen smisao dobre domaćice nije mogao a da ne utvrdi da su knedlice od moždine bile zaista „savesno spremljene“, to jest uzorno mekane i

finog sastava, celo njeno biće bilo je u napetom očekivanju koje se tvrdokorno suprotstavljalo izvesnim određenim pravilima i koje se nikako nije odricalo toga da sa njima iziđe na kraj. U toj nadi koju bi teško bilo bliže odrediti, osećala je da je čini čvršćom mirno i slobodno ponašanje njenog suseda kao glave gozbe – dok se opet osećala pogođena okolnošću što je – a što se, naravno, nije moglo izbeći – sedela pored njega a ne prekoputa njega: jer koliko bi povoljnije bilo za njene unutarnje želje da on bude pred njom licem u lice i koliko bi bili povoljniji izgleda da će mu pasti u oči smisao njene odeće, koja je zapravo bilo sredstvo tih želja! Ljubomorno je želela da bude na mestu Vernera koji je veselo gledao, nestrpljivo očekujući da bude oslovljena sa one strane, pošto bi ga ipak radije slušala frontalno i gledajući ga pravo u oči. Ali njen kavaljer za stolom nije se obraćao posebno njoj, nego je govorio uopšte susedima, držeći u ruci, posle nekoliko kašika čorbe, jednu pa drugu bocu sa vinom koje su stajale pred njim na srebrnim poslužavnicima (na oba kraja stola stajale su takođe po dve boce), da bi pročitao njihove etikete.

„Vidim“, reče, „da moj sin nije tvrdičio i da je izneo pred nas dva okrepljenja za dušu dostojna hvale, od kojih domaći može da se takmiči sa stranim. Mi se čvrsto držimo patrijarhalnog običaja da sami sebi sipamo – ovaj običaj mnogo je bolji nego da nas posluga nudi i precizno nam dodaje čašu po čašu, što ja ne trpim. Na naš način slobodne su nam ruke i gledamo koliko smo već popili iz svoje boce. Šta vi o tome mislite, moje dame, i vi, dragi rudarski savetniče? Crno ili belo? Mislim: da li prvo domaću lozu, a Francuza uz pečenje, ili pak najpre od ovoga da bismo imali vruću podlogu. Ja za njega jamčim – ovaj ‘Lafite’ od berbe iz 1808. vrlo prijatno greje srce i što se mene tiče ja se baš ne zaklinjem da posle opet neću zakucati na njegova vrata – ali, naravno, ova jedanaestagodišnja ‘Pjesporska zlatna kapljica’[138] sasvim je takve prirode, da u čoveku budi monogamne težnje kad se već jednom sa njom sprijatelji. Naši dragi Nemci su zbunjujući ljudi koji svojim prorocima uvek zadaju mnogo posla, koliko i Jevreji svojima, ali njihova vina su nešto najplemenitije što Bog može da sazda.“

Verner se samo začuđeno nasmeja. Ali Kirms, čovek uzanog gornjeg dela glave, pokrivenog prosedom kovrdžavom kosom i

[138] Vrsta vina. Piesporter Goldtröpfchen (nem.)

teških očnih kapaka, odgovori: „Njegova Ekselencija zaboravlja da naglasi da su baš ti loši Nemci zaslužni za njihov dolazak na svet.“

Majerov smeh odobravanja sa leve strane i Rimerov koso prekoputa dokazivao je da su pazili na domaćinove reči, a ne na reči svojih suseda. Gete se takođe smejao, ne otvarajući usta, verovatno da mu se ne bi videli zubi.

„To ćemo da primimo kao dosta dobru primedbu“, reče on.

Zatim upita Šarlotu šta bi želela da pije.

„Nisam navikla na vino“, odgovori ona. „Ono mi odmah udari u glavu i samo za ljubav prijateljstva srknuću malo po koji put. Ja bih zapravo želela ovu vodu.“ Ona glavom pokaza na jednu takođe postavljenu bocu sa vodom. „Šta bi to moglo biti?“

„Ah, to je moja Egerska voda“, odvrati Gete. „Vaš ukus vam dobro savetuje, ovo vrelo ne izvire iz moje kuće, od svih trezvenjačkih stvari na svetu jedino sa njim imam najbolja iskustva. Natočiću vam jednu čašu pod uslovom da od svoje zlatne kapljice ipak malo okusite – a pod drugim, da ne pomešate sfere i ne uspete vodu u svoje vino, što je vrlo rđav običaj.“

On je sa svog mesta točio piće, dok su dalje ka krajevima stola obavljali taj posao na jednoj strani njegov sin, a na drugoj dr. Ridel. U međuvremenu zamenjeni su tanjiri i serviran prepečen riblji ragu sa gljivama i školjkama, za koji je Šarlota morala priznati da je izvanredno ukusan, mada nije bila orna za jelo. Radoznala na sve, ispunjena nekom pažnjom koja sve potajno ispituje, našla je da je ovaj visoki nivo kuhinje vrlo zanimljiv i pripisala ga domaćinovim zahtevima, naročito zato što je i sada, a i docnije, primetila da je August sa svojom melanholično-sladunjavim i utoliko manje prodornim očima sasvim sličnim očevim, skoro bojažljivo i upitno pogledao njenog suseda za stolom, zabrinut da li je ovaj zadovoljan jelom. Gete je jedini uzeo dve školjke, ali onu drugu skoro nije ni dirnuo. Da su kod njega, kako se to kaže, oči želele više nego želudac, videlo se docnije i kod izvrsnog filea bogato garniranog povrćem koji je služen u dugačkim činijama i od čega je natrpao na tanjir toliko da je posle polovinu ostavio. Ali zato je pio velikim gutljajima kako rajnsko tako i bordovsko vino, i svaki put ga sipao prvenstveno sebi sa izvesnim ceremonijalom kao pre toga prilikom lomljenja hleba. Naročito je boca Pjesportera morala ubrzo biti zamenjena. Njegovo

ionako tamno lice još više je tokom obeda odudaralo od belo kose.

Šarlota je sa upornom i donekle nesvesnom pažnjom koja je za celo to vreme nije napuštala neprekidno posmatrala njegovu ruku u naboranoj manšeti koja toči vino – tu ruku kratko podrezanih noktiju lepog oblika, koja je i pored sve širine i snage ipak imala u sebi nečeg potpuno duhovno izgrađenog i vrlo ljupko prihvatala bocu. Njoj je opet natočio Egerske vode i odmah nastavio da govori pričajući svojim laganim načinom govora, dubokim ali ne jednoličnim i naročito jasno artikulisanim, pri čemu je samo pokatkad u dijalektu svoga kraja izostavljao suglasnike na kraju reči, o tome kako se prvi put upoznao sa tim korisnim mineralnim vrelom i kako tu vodu svake godine dobavlja u Vajmar preko takozvanih Franzensdorfskih prevoznika, pa i poslednjih godina kada je, daleko od čeških banja, nastojao da kod kuće sprovede sistematsko lečenje pijenjem te vode. Verovatno usled izvanredno preciznog i jasnog načina govora, pri čemu su mu se usta neobično prijatno u polusmešku micala, i što je imalo u sebi nečeg nesvesno prodornog i dominantnog, svi oko stola su ga pritom slušali, dok su za vreme ručka pojedinačni razgovori bila retki, usamljeni i odmah čim bi domaćin počeo da govori, uvek bi sva pažnja bila usredsređena na njega. On to skoro nikako nije mogao sprečiti, odnosno jedino na taj način što se sa naglašenom diskrecijom obraćao nekome od svojih suseda i sasvim tiho mu nešto govorio; ali su čak i tada prisluškivali šta govori.

Tako je bilo i kada je on, posle dobrog govora koji je dvorski komorni savetnik Kirms održao za dobro naroda nemačkoga, Šarloti takoreći u četiri oka počeo da razlaže ličnost i odlike njenog drugog suseda za stolom koji je bio sa desne strane: koliko je on zaslužan za državu i kakav je istaknut privredni praktičar, kako je duša maršalata dvora, a uz to prijatelj muza i prefinjeni ljubitelj dramske umetnosti, neprocenjiva vrednost kao član intendanture državnog pozorišta koja je osnovana te godine. Skoro bi se reklo da ju je hteo uputiti da razgovara sa Kirmsom, odgurati je takoreći na njegovu stranu, da je nije upitao o njenom sopstvenom odnosu prema pozorištu i primetio da će ona svoj boravak sigurno iskoristiti da se uveri u vrednost Vajmarskog pozorišta. On joj stavi na raspoloženje svoju ložu kadgod bude htela da se posluži njome. Ona mu se mnogo zahvalila i odgovorila da je ona lično uvek veoma uživala u

pozorišnim komadima, ali da je u njenim krugovima za to bilo malo interesovanja, a da Hanoversko pozorište nije bilo takvo da bi oživelo smisao za to, usled čega se, zauzeta inače raznim dužnostima u životu, u izvesnoj meri otuđila od tog uživanja. Da će joj zato biti veoma milo i za nju važno da upozna slavni Vajmarski ansambl koji se obučio pod njegovim rukovodstvom. Dok je ona govorila skoro tihim glasom, on je pažljivo slušao glave nagnute prema njenom tanjiru, klimajući joj u znak razumevanja, i na njen stid skupio domalim prstom jednu po jednu nekoliko mrvica i kuglica hleba koje je ona napravila zamišljeno drobeći svoj hleb, i složio ih u urednu gomilicu.

On ponovi svoj poziv u njegovu ložu, izrazivši nadu da će mu prilike možda dozvoliti da joj pokaže izvođenje „Valenštajna“, koje je, sa Volfom u naslovnoj ulozi, vrlo značajna predstava, koja je već oduševila mnoge strance. Zatim sam nađe da je čudno kako ga je dvostruka povezanost između Šilerovog komada i mineralne vode odvela na stari zamak u Egeru u Češkoj, gde su bile smaknute najuglednije Valenštajnove pristalice i koji ga je kao građevina veoma zanimao. On poče da priča o tom zamku, i trebalo je da pritom samo okrene glavu od Šarlotinog tanjira i da malo podigne svoj intimni prigušeni glas, pa da ga odmah čitava trpeza počne pažljivo da sluša.

„Takozvana Crna kula“, reče on, „posmatrana, na primer, sa bivšeg pokretnog mosta, predstavlja remek-delo, sazidano verovatno od kamena iz Kamerberga.“ Ovo on reče rudarskom savetniku, klimajući mu stručno i prisno glavom. „Kamen je“, pričaše on dalje, „izuzetno umetnički obrađen i tako uzidan da svakom nevremenu može odoleti, tako da ima oblik izvesnih prirodnih poljskih kristala kod Elbogena“.

I u vezi sa tim srodnim oblikom pričao je vrlo živo i blistavih očiju o svom mineraloškom otkriću prilikom jednog izleta kolima u Češkoj, na putu od Egera do Libenštajna, kuda ga je mamio ne samo znameniti plemićki zamak, nego i u geološkom pogledu veoma poučni Platenberg koji se izdiže sa druge strane Kamerberga. Opisivao je vrlo slikovito i vedro da je put do brda bio vratolomno rđav, prepun velikih rupčaga punih vode čija se dubina nije mogla oceniti, i da je njegov pratilac u kolima, neki tamošnji činovnik, izdržao samrtni strah, brinući se navodno za pripovedačevu ličnost,

a ustvari bojeći se sasvim očigledno za samoga sebe, tako da ga je stalno morao umirivati i ukazivati na spretnost kočijaša koji se tako dobro razumeo u svome poslu da bi Napoleon toga čoveka sigurno imenovao za svog ličnog kočijaša kad bi ga poznavao. Zatim, kako je on svoja kola obazrivo naterivao posred velikih rupčaga – najbolji način da se izbegne prevrtanje.

„I dok smo se tako", pričao je on dalje „polagano klackali putem koji se još peo, primetih nešto na tlu kraj puta, što me navede da oprezno siđem sa kola i izbliže pogledam tu stvar: Gle, otkud ti ovde? Kako si samo stigao tu? pitam ja, jer šta me to sjajnim očima gleda iz prljavštine? – Jedan dvojni kristal feldspata!"

„Alal vera!" reče Verner.

Ali mada je on po svoj prilici – Šarlota je to naslućivala i očekivala – jedini za stolom tačno znao šta je to dvojni kristal feldspata, ipak su svi bili oduševljeni pripovedačevim susretom sa ovom igrom prirode i to sasvim iskreno, jer on ga je tako živo i dramatično prikazao, a naročito ono kad je srdačno, iznenađeno i radosno oslovio svoje otkriće. „Kako si samo stigao tu?" bilo je tako dražesno, tako novo i dirljivo, tako čarobno je delovalo kad jedan čovek – i to kakav čovek! – oslovljava kamen sa „ti", da su svi bili vrlo zadovoljni, a ne samo rudarski savetnik.

Šarlota, koja je napregnuto posmatrala kako pripovedača tako i slušaoce, videla je ljubav i radost na svim licima, tako na primer na Rimerovom licu, gde su se sasvim čudno menjale sa onom crtom nezadovoljstva koja je na njemu uvek bila izražena; ali ih je primetila i na Augustovom licu, pa i na Lotičinom, a naročito je na inače suvoparnom i nepokretnom Majerovom licu, koji se pored Amalije Ridel nagnuo prema pripovedaču da bi mogao pratiti svaki pokret njegovih usana, videla kako zrači tako duboka nežnost, da su joj čak suze navrle na oči, a da ni sama nije znala kako.

Nije joj bilo ni najmanje prijatno što se posle kratkog privatnog razgovora sa njom, njen prijatelj iz mladosti sve više obraćao celom društvu za stolom – delom zato što je ono to tražilo, a delom i, reda radi, što Šarlota pred sobom nije krila. Pa ipak nije mogla da odoli nekom karakterističnom, takoreći mitskom zadovoljstvu što predsedavajući domaćin vodi ovako patrijarhalan monolog. Nejasno se setila jednog starog spoja reči, koji joj se sada duboko uvrežio u misli. „Luterove besede za trpezom", pomisli ona, braneći taj utisak

od svih neskladnosti sa prisutnim ličnostima.

Dok je jeo, pio i sipao piće naslanjajući se katkad u stolici i držeći ruke prekrštene na ubrusu, govorio je on dalje, većinom polagano, dubokim glasom, savesno birajući reči, ali katkad nehajnije i brže, pri čemu je rukama pravio gestove koji su bili veoma laki i ljupki. Oni su podsećali Šarlotu na njegov običaj da sa glumcima vodi poučne razgovore o ukusu i pozorišnom uživanju. Njegove oči čudnovato spuštenih kutova obuhvatale su društvo za stolom sa sjajem i srdačnošću, dok su mu se usta micala – no ne uvek prijatno: usne kao da mu je sa vremena na vreme razvlačila ružna usiljenost koju je bilo mučko i zagonetno posmatrati i koja je zadovoljstvo od njegovog govora pretvarala u prezir i sažaljenje. Ali ta je stega većinom ubrzo nestajala i onda su se ta usta lepog oblika opet micala sa toliko prijatne ljubaznosti, da se čovek čudio kako je homerovski epitet „ambrozijanski" tačno i bez preterivanja označavao ovu ljupkost, pa iako ga stvarno još nikad niko nije primenio.

On je još govorio o Češkoj, o Francensbrunu, o Egeru i dražesno uređenoj dolini ovoga grada, opisivao jedan zajednički crkveni i žetveni praznik zahvalnosti kome je tamo prisustvovao, od zastava šarenu litiju strelaca, cehova i prostog naroda, koja se kretala od saborne crkve preko glavnog trga predvođena bogato ukrašenim sveštenstvom koje je nosilo svetinje. A onda je spuštenim glasom, napućenih usana i tragičnog izraza u kome je ipak bilo i nečeg epski šaljivog, kao kad deci pričamo neku strašnu priču, pričao o jednoj krvavoj noći koju je taj znameniti grad doživeo jednog stoleća u poznijem srednjem veku, o pokolju Jevreja na koji se stanovništvo dalo navesti nepromišljeno i kao u grču, a o čemu se govori u starim kronikama. Naime, mnoga deca Izraela živela su u Egeru, u nekoliko ulica koje su njima bile dodeljene, i gde je bila jedna od njihovih najznamenitijih sinagoga pored visoke jevrejske škole, jedine u Nemačkoj. Jednog dana je neki franjevac, koji je očigledno imao fatalan govornički dar, veoma žalosno opisao sa predikaonice Hristova stradanja, i, podbunjujući narod, rekao za Jevreje da su oni krivci za sve nesreće, našto je jedan ratnik, spreman na delo i izbezumljen od propovedi, poleteo ka glavnom oltaru, zgrabio krst sa raspećem i uz uzvik: „Ko je hrišćanin, za mnom!" bacio varnicu u lako zapaljivu gomilu. Ona je pošla za njim, napolju joj se pridružio svakojaki ološ, te započe nečuvena pljačka i ubijanje po jevrejskim

ulicama: kažu da su nesrećne stanovnike saterali u jednu usku uličicu između njihove dve glavne ulice i tamo ih sve poklali, tako da je iz te uličice, koja se i dan-danas zove Ulica pokolja, tekla krv potocima. Ovo istrebljenje preživeo je samo jedan jedini Jevrejin i to na taj način što se uvukao u neki odžak, gde je ostao sakriven. Pošto je uspostavljen red, njega je pokajnički grad koga je, uostalom, tadašnji rimski kralj Karlo IV zbog tog događaja prilično ukorio, svečano priznao za građanina Egera.

„Za građanina Egera!" uzviknu pripovedač. „Tada je on predstavljao nešto i šteta mu je bila divno nadoknađena. Verovatno je bio izgubio ženu i decu, sve svoje imanje, sve prijatelje i rođake, čitavu svoju zajednicu, da i ne pominjemo one strašne časove koje je u mukama proveo u zagušljivom odžaku. Bio je go kao pištolj, ali sada kao građanin Egera i na kraju se još i ponosio time. Možete li da prepoznate ljude? Takvi su oni. S uživanjem dozvole da dođu izvan sebe i počine strahovita nedela, a posle iskaljenog gneva još uživaju u gestovima pokajničke velikodušnosti, čime oni misle da speru svoje sramno delo – što je koliko dirljivo toliko i smešno. Jer u kolektivu skoro ne može ni biti govora o delu, već samo o događaju, i bolje je da čovek takve izlive posmatra kao neodredive prirodne pojave koje proističu iz duhovnog stanja epohe, pri čemu je blagodet i samo zadocnelo nastupanje jedne autoritativne humanosti koja još uvek postoji i popravlja stvari: u našem slučaju to je rimsko veličanstvo koje, koliko je to god moguće, spasava čast čovečanstva, naređujući istragu po ovom groznom slučaju i formalno kažnjavajući nadležni magistral novčanom globom."

Ovaj strahoviti događaj stvarno se nije mogao prikazati stvarnije a utešnije, hladnije i pomirljivije, nego što je on to učinio, i to je, smatrala je Šarlota, bio zaista pravi način da bi slični događaji bili podnošljivi za trpezom.

Karakter i sudbina Jevreja bili su još neko vreme predmet njegovog izlaganja, pri čemu se osvrtao na primedbe i takoreći ih zajednički pretresao, a koje su povremeno ubacivali ovaj ili onaj gost za trpezom, Kirms, Kudrej, pa i bojažljivi Majer. O osobenosti tog značajnog naroda govorio je on sa dubokim poštovanjem koje je bilo prilično mirno i malo podsmešljivo. Jevreji su patetični, reče, ali nisu heroji; starost njihove rase i iskustvo krvi čine ih mudrim i skeptičnim, što je baš suprotno heroizmu. I zaista, u govoru i

najjednostavnijeg Jevrejina ima neke mudrosti i ironije – pored nesumnjive sklonosti prema patosu. Ali ovde treba tu reč pravilno shvatiti, naime u smislu patnje a jevrejski patos kao emfazu[139] patnje koja na nas ostale često utiče groteskno i ustvari vrlo čudno, pa čak i odvratno – kao što i plemenitiji čovek uvek mora da u sebi suzbije osećanje odvratnosti pa čak i prirodne mržnje pred žigom i licem božje kazne. Veoma je teško odrediti osećanja jednog dobrog Nemca, u kojima su sasvim jedinstveno pomešani podsmeh i potajno strahopoštovanje, koji posmatra kako sluga svojim grubim rukama izbacuje zbog dosadne nametljivosti jevrejskog torbara, i čuje kako ovaj ruku uzdignutih prema nebu uzvikuje: „Sluga me mučio i batinao!" Za ovako snažne reči uzete iz starijeg i uzvišenijeg jezičkog blaga onaj prosečni domorodac i ne zna, dok je sin Starog zaveta u neposrednoj vezi sa ovom sferom patosa i ne ustručava se da njene reči veličanstveno primeni na svoj najobičniji doživljaj.

To je bilo vrlo ljupko i društvo se prijatno zabavljalo – za Šarlotin ukus malo preglasno – torbarevim kukanjem čije je levantinsko, živopisno ponašanje govornik tako vanredno podražavao i katkad ga potkrepio brzom mimikom, da im se činilo da vide pred sobom živog torbara. Čak je i Šarlota morala da se nasmeši, ali nije baš pažljivo pratila razgovor i premnogo misli su joj se vrzmale po glavi a da bi u svojoj veselosti mogla otići i dalje od tog pomalo usiljenog osmeha. Izvesna primesa licemerstva i ulagivanja koju je primetila u oduševljenom smejanju skupa, ulila joj je osećanje nestrpljivog prezira, jer se to ticalo njenog prijatelja iz mladosti, ali baš zbog toga osećala se istovremeno i lično polaskana time. Svakako da su morali biti dirnuti, njegovom ljubaznošću koja je – kako mu se moglo primetiti po ustima – pokatkad bila naporna i kojom im je on darivao

---

[139] U grčkom jeziku, ovaj pojam se prevodi kao – isticanje, pokazivanje i predstavlja takođe, stilski ukras. Suprotna od emfaze je *aposiogeza*, što u prevod sa grčkog znači – ćutanje, muk. Emfazom, govornik naglašava pojedine izraze, misli, osećanja, reči i u tome preteruje (u tonu ili izražavanju). U književnosti se emfaza odnosi uglavnom na stilski ukras. Osnovnu emfaze u gramatici predstavlja isticanje reči u rečenici. Emfazom se pojačavanje određenih izraza naglašava različitim zvukovima, pomoću sintatičkih i stilističkim postupaka. To se izvodi pomoću pojedinih stilskih figura, kao što su – antiteza, epitet, hiperbola, gradacija, metafora, ponavljanje, nabrajanje i slično.

od svog bogatstva. Iza svega čime ih je druževno počastvovao stajalo je uvek njegovo veliko životno delo, i ono je u njegovim izlaganjima odjekivalo tako da je postajala shvatljiva ta nesrazmerna reakcija zahvalnosti. Pored toga bilo je čudno i to što se u njegovom slučaju ono duhovno na inače neuobičajeni način mešalo sa društveno zvaničnim, i poštovanje to nije više moglo da razlikuje; što je veliki pesnik slučajno – pa i bez slučaja – ujedno bio i veliki gospodin i što se ovo drugo svojstvo nije smatralo kao nešto različito od njegovog genija, već kao njegov svetski, reprezentativni izraz. Titula „Ekselencija" koju je nosio, i koja je stvarala odstojanje i otežavala svako obraćanje, prvobitno je imala sa njegovim pesništvom isto toliko veze koliko i zvezda na njegovim grudima; to su bili atributi nemačkog favorita i ministra. Ali su ove odlike primile u sebe smisao njegove duhovne veličine u tolikoj meri da se, iz nekog dubljeg razloga, činilo da su one ista stvar.

Lako je mogućno, pomisli Šarlota, da su one bile takve i zbog njegove sopstvene svesti o samom sebi. Ona se tome predade, ne znajući da li je uopšte vredno baviti se time. U snishodljivom smejanju ostalih svakako se izražavalo zadovoljstvo ovom kombinacijom ličnosti od duhovnog i zemaljskog, ponos i ponizno oduševljenje njome, i sa jedne strane ona nije smatrala da je to ispravno i dobro već nešto što nekako podbunjuje. Ako bi se pri dubljem ispitivanju pokazalo da su ovaj ponos i oduševljenje samo izraz ropskog ulizivanja, onda je bilo sasvim opravdano ovakvo njeno razmišljanje i sa tim povezana izvesna žalost. Njoj se činilo kao da je ljudima bilo sasvim lako da se klanjaju pred duhom kad on sa ordenjem i titulama stanuje u umetnički uređenoj kući paradnih stepenica, kao elegantan starac sjajnih očiju, kome je narasla fina kosa kao onom Jupiteru tamo, i koji govori ambrozijanskim ustima. To duhovno, mislila je ona, trebalo je da bude siromašno, ružno i lišeno ovozemaljskih počasti, da bi sasvim iskušalo koliko su ljudi sposobni da ga poštuju. Ona pogleda prema Rimeru, jer se seti jedne njegove reči koja joj je stalno odzvanjala u ušima: „I pored svega, u ovome nema hrišćanstva." Znači, zaista nema, dakle, u tome nema hrišćanstva. Ona nije htela da bude sudija i nije bila nimalo raspoložena da se složi sa bilo kakvim rogušenjem koje je ovaj uvredljivi čovek uplitao u himne o svom gospodaru i učitelju. Ali ona je posmatrala kako se i on smeje sa najusrdnijim odobravanjem pri

čemu se između njegovih umornih goveđih očiju mogao primetiti mali splet od sanjarenja, protivljenja, tuge, ukratko od rogušenja...

A onda njen nežni ali prodorno ispitivački pogled ode dva sedišta dalje, pored Lotike na Augusta, ukaljanog i raskalašnog sina na kome je bila ljaga što se nije dobrovoljno javio u rat i koji bi se oženio stvorenjcem: ne prvi put za vreme ručka ona ga pogleda. Još dok je njegov otac pričao o spretnom kočijašu koji je umeo da izbegne da se kola prevrnu na putu punom rupčaga, ona je pažljivo posmatrala komornog savetnika, jer se tada setila kako joj je on čudnovato pričao o tom neuspelom putovanju, o nezgodi njenog prijatelja iz mladosti sa Majerom, o tome kako je svečano samosvesna veličina tresnula u jendek kraj puta.

I sada dok joj se pogled šetao između famulusa i Augusta, obuze je iznenadno podozrenje, štrecnu je strah, koji se nije odnosio samo na ovu dvojicu nego na sve prisutne: na njen užas učini joj se tog trenutka kao da ovo glasno licemerno smejanje celog skupa treba da zagluši i prikrije nešto drugo, nešto utoliko strašnije što je ličilo na neku ličnu opasnost, opasnost za nju samu, i što je ujedno u sebi skrivalo poziv da i ona uzme učešća u tome kao neko ko pripada tome skupu.

Bogu hvala, bila je to neka besmislena napast koja se nije mogla ni imenom krstiti. Ljubav, i samo ljubav treperila je u smehu oko stola i govorila iz očiju, koje su se upijale u usne veselog prijatelja koji je staloženo ćeretao. Nadali su se još mnogo čemu a dobili su još više. Luterov patrijarhalni razgovor za trpezom nastavljen je sonornim i duhovitim ćeretanjem, obrađujući još neko vreme temu o Jevrejinu – i to sa tako autoritativnom pravičnošću, da bi se pomislilo da je i ona kadra da kazni veće grada Egera popravnom novčanom globom.

Gete je uznosio višu posebnu darovitost ovog čudnog semena, smisao za muziku i njegovu sposobnost za medicinu – rekavši da su jevrejski i arapski lekari uživali osobito poverenje sveta tokom celog Srednjeg veka. Tako je i sa književnošću, za koju je ova rasa, slično Francuzima, imala mnogo smisla: treba se samo setiti da i prosečni Jevrejin piše većinom čistijim i jasnijim stilom nego rođeni Nemac koji, nasuprot južnim narodima, po pravilu ne oseća nikakvo strahopoštovanje prema lepom stilu, niti uživa u njemu. Jevreji su narod knjige i po tome se vidi da ljudske odlike i moralna uverenja

treba smatrati posvetovljenim oblicima religioznog. Religioznost Jevreja, što je karakteristično, usmerena je u svojim obavezama na ovozemaljsko i povezana sa njim, i baš njihova sklonost i sposobnost da zemaljskim stvarima daju religioznu dinamiku, navodi na zaključak da su pozvani da još uzmu značajnog učešća u stvaranju zemaljske budućnosti.

Veoma je čudna i teško se može objasniti ona praiskonska antipatija koja tinja kod naroda protiv jevrejskog ljudskog lika i pored njihovog znatnog doprinosa opštoj civilizaciji, a koja je svakog trenutka spremna da se pretvori u nasilničku mržnju, kako to najbolje pokazuje onaj nered u Egeru. Ova antipatija, u kojoj poštovanje povećava mržnju, može se ustvari uporediti samo sa još jednom antipatijom: sa antipatijom protiv Nemaca čija sudbinska uloga i unutarnji i spoljni položaj među narodima ima najčudniju srodnost sa položajem Jevreja. On, kaže, ne želi o tome mnogo da govori niti da opeče jezik, ali mora da prizna da ga katkad spopadne strah, od kojeg mu ponestaje daha, kad pomisli da bi se jednog dana sputana svetska mržnja protiv te druge zemaljske „soli“, protiv nemstva, mogla osloboditi u jednoj istorijskoj pobuni, prema kojoj bi ona srednjovekovna noć pokolja bila samo minijaturni uzor i verna slika... Uostalom, rekao je, nek te strepnje prepuste njemu, neka budu bezbrižni i neka mu oproste što čini ovakva smela nacionalna upoređenja i razdeobe. Ima ih i takvih koja još više iznenađuju.

U biblioteci Velikog Vojvode, nastavio je pripovedač, nalazi se stari globus, na kome su u katkad frapantnim natpisima date kratke karakteristike o raznim stanovnicima zemlje, a gde se za Nemačku kaže: „Nemci su narod veoma sličan Kinezima.“ Zar to nije vrlo zanimljivo i dosta istinito kad se setimo njihovog uživanja u titulama i njihovog urođenog poštovanja prema učenosti? Naravno, u takvim opaskama o psihologiji naroda uvek ima nešto proizvoljno i ovo upoređenje može da se primeni isto tako ili u još nekoj meri na Francuze, čije kulturno samozadovoljstvo i mandarinski strog ispitivački karakter u velikoj meri podsećaju na Kineze. Pored toga oni su i demokrati, te i u tom pogledu bliski Kinezima, iako ih nisu temeljito dostigli u demokratskim shvatanjima. Izgleda da su, naime, Konfučijevi zemljaci iskovali ovu izreku: „Veliki čovek je javna nesreća.“

Gosti na to prsnuše u smeh, bučniji od svih pređašnjih. Ta izreka

iz ovih usta izazvala je pravu buru veselosti. Zavaljivali su se u stolicama, saginjali se preko stola, pa i udarali šakama po njemu – šokirani do neobuzdanosti – ovom principijelnom besmislicom, prožeti željom da domaćinu pokažu koliko oni umeju da cene što je on uzeo na sebe da je saopšti, i ujedno mu stave do znanja koliko oni tu izreku smatraju čudovišnim i sramnim apsurdom. Samo je Šarlota sedela uspravno u ukočenom stavu odbrane, sa strahom u raširenim očima boje nezaboravka. Bilo joj je hladno. Zaista je pobledela i jedino se po bolnom grčenju u uglu njenih usta moglo naslutiti da učestvuje u opštem veselju. Lebdela joj je pred očima sablazna vizija: Pod tornjevima sa mnogo krovova i zvonaca na njima, cupkao je sa noge na nogu jedan starački lud i odvratno pametan narod sa perčinima, u šeširima u vidu levka i šarenim kaputima, podizao naizmence mršave kažiprste sa dugim noktima i pijučućim jezikom objavljivao jednu krajnju i smrtno uvredljivu istinu. Ali dok ju je to priviđenje proganjalo, naježi se od istog straha kao već jednom ranije: da se tim neobuzdanim smehom skupa za trpezom želi prikriti nešto užasno, što bi u bilo kom strašnom trenutku iznenada moglo izbiti, to jest da neko skoči, prevrne sto i uzvikne: „Kinezi su u pravu!“

Vidi se koliko je bila nervozna. Ali malo takve nervoze uvek nastaje čisto atmosferski i stalno se, oseća u vazduhu izvesna bojažljiva napetost da li će i to dobro ispasti, kada se ono ljudsko deli na jednog i na mnoge, kada pojedinac stoji izdvojen pred masom u bilo kom smislu i odnosu; pa iako je Šarlotin stari poznanik sa svima njima sedeo u istom redu kod stola, ipak je nastala ova uvek malo nelagodna i baš zbog toga zanimljiva situacija usled toga što je on sam govorio a ostali predstavljali publiku.

Jedinac je velikim tamno sjajnim očima gledao buru veselosti koju je duž stola izazvao njegov citat, i njegovo lice i držanje opet su odavali onaj naivno neiskreni izraz veštačkog čuđenja, sa kojim je u početku stupio u sobu. „Ambrozijanske“ usne već su se pritom micale pripremajući se za dopunu započete priče. Kad se žagor stišao on reče: „Takva je izreka, doduše, slaba potvrda mudrosti našega globusa. Pri ovako odlučnom antiindividualizmu takve propovedi prestaje srodnost između Kineza i Nemaca. Nama Nemcima individua je draga – s pravom, jer mi smo samo u njoj veliki. A ova činjenica, i to daleko izrazitije nego kod ostalih nacija, daje odnosu između individue i celine opet neko žalosno i nezavisno obeležje i

pored svih ekspanzivnih mogućnosti koje joj taj pojedinac dozvoljava. Bez sumnje, nije samo slučajno to što se prirodna taedium vitae[140] kod Fridriha Drugog Velikog izrazila u starosti sa izrekom: „Dojadilo mi je da vladam robovima."

Šarlota se nije usudila da podigne oči. A da ih je i podigla, samo bi videla kako gosti oko stola i zbog ove izreke pažljivo klimaju glavom i tu i tamo veselo odobravaju, ali u njenoj uzbuđenoj fantaziji pričinjavalo joj se da ispod samih spuštenih trepavica sevaju prema govorniku podmukli pogledi, i ona se strašno plašila da to vidi. Neko stanje odsutnosti, neka izgubljenost u bolnom razmišljanju, odvajali su duže vremena njenu svest od razgovora i sprečavali je da prati njegov smisao. Ona ne bi umela da kaže kako je razgovor došao na to što je sa vremena na vreme opet hvatala. Gotovo je prečula nov izraz lične pažnje od strane svog suseda za stolom. On ju je nagovarao da uzme bar „minimum" (tako se izrazio) od onog kompota, i ona je skoro nesvesno zaista i uzela kompot. Zatim je opet čula kako priča o nekim stvarima iz nauke o svetlosti povodom nekih karlsbadskih staklenih pehara, za koje je obećao, da će ih pokazati posle gozbe, kao i o slikama na njima, čije se boje najčudnije menjaju, već prema tome kako se slike osvetle. Na to je nadovezao nešto nepovoljno, skoro uvredljivo protiv Njutnovog učenja, pravio šale sa sunčanim zrakom, koji kroz rupicu na prozorskom kapku pada na staklenu prizmu i pričao o listiću hartije koji je sačuvao za uspomenu na svoje prve studije o tom predmetu kao svoju najraniju zabelešku o tome. Rekao je da se po njemu vide tragovi kiše, koja je prilikom opsedanja Majnca na njega padala kroz rupe na šatoru. Da on takvim malim relikvijama i uspomenama iz prošlosti ukazuje veliko poštovanje i čuva ih vrlo brižljivo, jer se kao talog podužeg života nakupi mnogo takvih dragih stvarčica. Na ove reči Šarlotino srce ispod bele haljine bez one pantljike poče jače da kuca, jer joj se učini da bi brzim nastupom trebalo raspitati za dalje uslove ovog životnog taloga. Ali uvidevši da je to nemoguće, odustade od te namere i ponovo izgubi nit razgovora.

Kad su menjali tanjire od pečenja i doneli slatka jela, unela se u jednu priču koju je domaćin ispričao sa puno topline, a da nije znala kako se uopšte na nju došlo: povest jedne čudne i moralno zanimljive

[140] Životna dosada. (lat.)

umetničke karijere. Bila je reč o jednoj italijanskoj pevačici, koja je svoju izvanrednu darovitost iskorišćavala jedino u želji da pomogne svom ocu, nekom sakupljaču kod Monte di Pietà[141] u Rimu, koga je slab karakter bacio u bedu. Čudesni talenat ove mlade osobe otkriven je prilikom jednog diletantskog koncerta. Direktor jedne pozorišne družine angažovao ju je na licu mesta i ushićenje koje je ona izazvala bilo je toliko da joj je jedan oduševljeni ljubitelj muzike prilikom njenog prvog nastupa u Firenci, poklonio stotinu zećinija[142] umesto jedne skude koliko je stajala ulaznica. Ona nije propustila da od ovih prvih srećnih para priličan deo odmah odvoji za svoje roditelje. I ona se sve više podizala i postala zvezda na muzičkom nebu, bogatstvo se gomilalo i njena prva briga beše uvek da stare okruži svakim dobrom – pri čemu je trebalo imati u vidu stidljivo zadovoljstvo očevo, čiju je nesposobnost nadoknadila energija i vernost jednog sjajnog deteta. Ali time nisu bili završeni ćudljivi obrti ovog života. Međutim, neki bogati bečki bankar zaljubi se u nju i ponudi joj svoju ruku. Ona se zaista oprosti od slave da bi postala njegova žena, i njen brod sreće kao da beše uplovio u najdivniju i najsigurniju luku. Ali bankar padne pod stečaj, umre kao prosjak i posle nekoliko godina raskošnog života, žena se vraća na pozornicu, ne više mlada. Očekuje je najveći trijumf života. Publika sa poštovanjem pozdravlja njen ponovni nastup, njenu obnovljenu umetničku delatnost, što čini da tek sada shvati šta je napustila i šta je ljudima uskratila kad je prihvatila Krezovu prosidbu, smatrajući je krunom svoje karijere. Taj ponovni nastup dočekan sa oduševljenjem; bio je najsrećniji dan njena života posle epizode građansko-društvenog sjaja, i upravo je tek on stvorio od nje umetnicu dušom i telom. Ali je posle toga ipak živela samo još nekoliko godina.

Na ovu priču pripovedač je nadovezao nekoliko primedbi u pogledu čudne slabosti, ravnodušnosti i nesvesnosti u odnosu ove neobične ličnosti prema svojoj umetničkoj misiji, i kojima kao da je hteo, uz prikladne, lake i suverene pokrete lica, da izazove

[141] Dobrotvorne ustanove gde su siromasi mogli dobiti pomoć i zajam uz najpovoljnije uvete. One su se finansirale prikupljanjem nepovratnih, dobrovoljnih novčanih sredstava, dok je vraćanje zajma bilo zagarantovano od dužnika zalogom.

[142] Starorimske monete (zecchino, scudo).

zadovoljstvo slušalaca ovim vrstom nonšalantnosti. Lude li hrišćanke! Ona očigledno nikad nije naročito ozbiljno i svečano shvatala svoju umetnost i umetnost uopšte, i pored sve svoje velike darovitosti. Samo da bi pomogla svom posrnulom ocu, ona se najzad rešila da iskoristi svoj talenat koji dotada nije zapazio niko, pa ni ona sama, i da ga trajno stavi u službu svoje kćerinske ljubavi. Njena spremnost da pri prvoj prozaičnoj prilici, na veliku žalost impresarija, opet napusti put slave i da se povuče u privatan život, bila je odlučna, i sve je govorilo u prilog tome da ona u svojoj bečkoj palati nije plakala za svojom umetnošću i da se lako odrekla mirisa prašine sa kulisa i cveća koje joj je darivao za njene kolorature i stakata. Ali kad je to surova igra života zahtevala, ona se na brzu ruku vratila javnom stvaranju. I sada je bilo vrlo upečatljivo da nije bilo suđeno da duže živi – toj ženi koja je zahvaljujući oduševljenju publike brzo došla do saznanja da je umetnost koju nije mnogo uvažavala i koju je manje više smatrala sredstvom za postizanje cilja, uvek bila njen ozbiljni i pravi poziv, nego je umrla kratko vreme posle svog trijumfalnog povratka u carstvo umetnosti. Njoj očigledno nije bila svojstvena takva životna odluka, to zadocnelo otkriće da je ona predodređena za istinsku identifikaciju sa lepim – njen život svesne sveštenice lepog nije joj pristajao, bio joj je nemogućan. Netragična tragika u odnosu darovitog stvora prema umetnosti, odnos u kome se teško može razlikovati skromnost od nadmoćnosti, uvek je njega, pripovedača, privlačila, i on je želeo da se upozna sa tom damom.

To bi rado učinili i slušaoci, kako se po njihovim rečima moglo razumeti. Jadnoj Šarloti nije bilo do toga. Nešto ju je bolelo i uznemiravalo u toj priči ili pak u komentaru koji je čula. Ona se za svoju dušu kao i za volju pripovedača nadala moralnoj ganutosti, koja bi proizišla iz primera delotvorne detinje vernosti; ali je zatim govornik od onog što je bilo prijatno sentimentalno napravio iznenadan i neprijatan preokret u nešto krajnje zanimljivo, sve sveo na psihološko, a za onaj događaj kad pevačica neophodno nipodaštava svoju umetnost, pokazao odobravanje, koje je nju – opet zbog sebe same i zbog njega – ohladilo i uplašilo. Sasvim odsutna, ponovo je utonula u razmišljanje.

Međujelo je bilo veoma mirisan krem od malina, ukrašen pavlakom, i uz njega sitni biskviti. Istovremeno je poslužen šampanjac, koji je sada ipak točio sluga iz boce umotane u ubrus, i

Gete, koji se već i ranijim vinima prilično osvetio, popio je brzo dve duguljaste čaše jednu za drugom, kao da je žedan: praznu čašu pružio je odmah preko ramena sluzi da mu opet natoči. Pošto je nekoliko minuta svojim očima koje su bile blizu jedno drugom, gledao koso uvis i u prazno, predavši se, kao što se docnije pokazao, nekom veselom sećanju – što je Majer pratio sa pritajenom ljubavlju, a ostali sa smeškom iščekivanja – obrati se on pravo preko stola rudarskom savetniku Verneru, rekavši da želi nešto da mu ispriča. „Ah, moram vas nešto ispričati“, reče doslovno, i ta jezička omaška – ili šta je već, bilo – izazva najveće iznenađenje posle one staložene i precizne rečitosti, na koju se uvo slušalaca već bilo naviklo. On dodade da je većini ovdašnjih gostiju taj davnašnji događaj još u prijatnom sećanju, ali novim gostima sigurno nije poznat, i tako je divan, pa će se svakako na njega rado podsetiti.

Pokazujući od samog početka svojim izrazom na licu unutarnje zadovoljstvo tim predmetom, započe on priču o izložbi koju je pre 13 godina priredilo udruženje Vajmarskih prijatelja umetnosti, i na kojoj su i stranci izlagali sa velikim uspehom. Jedan od njenih najlepših predmeta bilo je, to se mora priznati, izvanredno uspela kopija glave sa slike Charitas[143] od Leonarda da Vinčija.

„Vi znate delo *Charitas* iz galerije u Kaselu, a poznajete takođe i reproducenta: bio je to gospodin Johan Ripenhauzen, čovek sa dosta talenta, koji je na toj slici obavio izuzetno fin i pohvalan posao: glava je reprodukovana vodenim bojama, koje su zadržale ublaženi ton boja originala, a čežnjivi pogled očiju, nežni, takoreći molećivi naklon glave, a tužno slatka usta naročito, bili su vanredno preslikani. Ta pojava širila je svud oko sebe neobično zadovoljstvo.

Naša je izložba pak bila otvorena kasnije nego inače, i interesovanje publike nas je pobudilo da je ostavimo otvorenu duže nego obično. Prostorije su postale hladnije i iz štednje ložene su samo dok je pristup bio slobodan. Bila je odobrena sasvim mala cena ulaznici za jednu posetu, koju su uglavnom plaćali stranci; za ovdašnje posetioce utvrđena je pretplata prema kojoj se izložba mogla posećivati i van određenog vremena, dakle i u vreme kad se nije ložilo. A sad dolazi ono glavno. Jednoga dana zovu nas sa

[143] Slike Leonarda da Vinčija: Leda sa njenom decom, Leda i labud...

smehom pred dragu glavicu *Charitas*, a treba da potvrdimo fenomen najdiskretnije čari čiji smo bili očevici: na ustima slike, to jest na staklu gde su usta, nalazi se nesumnjiv otisak, lepo formiran faksimil jednog poljupca, koji su neke mile usne stavile na lepi lik. Možete zamisliti koliko smo se zabavljali. Možete zamisliti i veselo kriminološko raspoloženje kojim smo isleđivali ovaj slučaj, potajno vršili identifikaciju učinioca. Bio je mlad – to se moglo pretpostaviti – a to su potvrđivale i crte obeležene na staklu. Mora da je bio sam – pred drugima se na ovako nešto ne bi smeo usuditi. Neko od ovdašnjih sa pretplatom, koji je to delo za kojim je čeznuo počinio pre nego što su prostorije založene. Zadahnuo je hladno staklo i svoj poljubac utisnuo u svoj sopstveni dah, koji se zatim smrznuo i učvrstio. Samo nekoliko ljudi bilo je posvećeno u taj događaj, ali nije bila teško utvrditi ko je na vreme došao sam u nezagrejane prostorije. Skoro sasvim potvrđena sumnja ostade na jednom mladom čoveku koga neću da imenujem niti pak bliže da opišem, koji nije ni naslutio kako se ušlo u trag njegovom nežnom podvigu, ali mi upućeni imali smo potom više puta prilike da prijateljski pozdravimo njegove usne, zaista kao stvorene za poljupce.“

Eto priče započete sa onom jezičkom opaskom, kojom su se sa čuđenjem naslađivali ne samo rudarski savetnik nego i svi ostali. Šarlota se beše jako zacrvenela. Zaista joj se bilo zarumenelo i samo čelo, sve do visoko začešljane sede kose, doklegod je to dopuštao njen nežni ten, a plavetnilo njenih očiju izgledalo je čudnovato bledo i svetlo. Sedela je skoro leđima okrenuta od pripovedača prema svom drugom susedu, dvorskom komornom savetniku Kirmsu i skoro je izgledalo da bi htela da potraži utočišta na njegovim grudima, što ovaj pak nije primetio i sam zanesen pričom. Jadna žena beše pretrnula od straha da će domaćin još opširnije razlagati okolnosti u kojim se ovaj tajni poljubac dogodio. I zaista, čim se veselost utišala, komentar nije izostao – samo se on više odnosio na filozofiju lepog. Domaćin je ćaskao o vrapcima koji su kljucali trešnje na Apelovim[144] slikama i o varljivom dejstvu koje umetnost, taj jedinstveni i baš zbog toga najčarobniji od sviju fenomena, može da izvrši na razum – ne jednostavno u smislu iluzije – jer ona nipošto nije opsena – već na

[144] Apel (grčki Apeles, IV vek p.n.e.) je bio antički grčki slikar; dvorski slikar Aleksandra Velikog.

jedan dublji način: naime što ona pripada nebeskoj i ujedno zemaljskoj sferi, jer ona duhovno i čulno u isti mah, ili, platonski rečeno, i božansko i vidljivo istovremeno preko čula osvaja za duhovno. Otud ona osobito duboka čežnja koju izaziva lepo, a koja je u intimnoj radnji onog mladog prijatelja umetnosti našla svoj izraz – izraz stvoren od toplote i hladnoće. Nas pritom nagoni na smeh zamršena neadekvatnost tog neprimetno izvršenog čina. Čoveka obuzima neka komična tuga kad pomisli šta je zavedeni mogao osećati pri dodiru svojih usana sa hladnim i glatkim staklom. Ali strogo uzevši, pričalac je domaćin, ne može se zamisliti dirljivije i rečitije uobličenje svojih osećanja od te slučajne materijalizacije toplokrvne nežnosti utisnute na nešto ledeno i nemo. To je kao neka kosmička šala. I tako dalje.

Kafa je poslužena za trpezom. Gete je nije pio, nego je uz slatkiše koji su servirane posle voća i koji su se sastojali od šećerlema, pereca, sladića, slatkih pogačica i suvog grožđa, umesto toga polio čašicu južnog vina „Tinto roso". Posle toga diže goste od trpeze i društvo opet pređe u Junoninu sobu, kao i u susednu sobu sa strane u vidu kabineta koju su kućni prijatelji nazvali „Urbinova soba" po portretu nekog Vojvode od Urbina iz doba renesanse koji je tamo izložen. I sledeći sat – upravo nešto malo više od tri četvrti sata – bio je vrlo dosadan – ali na način koji je Šarlotu ostavljao u nedoumici nije li to ipak bolje od onih uzbuđenja i strepnji za trpezom. Ona bi rado oslobodila svog prijatelja iz mladosti onog staranja kojim je mislio da se mora brinuti za razonodu svojih gostiju. On se pritom uglavnom starao za strane goste i one koji su tu bili prvi put, dakle za Šarlotu i njene, kao i za rudarskog savetnika Vernera, kojima je neprestano, kako se izrazio, mislio „da pokaže nešto važno."

Svojom rukom, ali i uz pomoć Augusta i sluge, uzimao je sa polica pozamašne mape sa bakrorezima i pred damama koje su sedele i gospodom koja su stajala iza njih otvarao njihove nezgrapne korice, da bi im pokazao u njima poređane znamenitosti – kako je nazivao te barokne slike. Pritom se uvek toliko zadržavao na gornjima, da su se donje tek samo letimično mogle pregledati. „Konstantinova bitka" na velikim listovima, doživela je najpodrobnije objašnjenje; prstom je pokazivao tamo-amo po slici upozoravajući na raspored i grupisanje figura, na tačno nacrtane ljude i konje i nastojao da gledaocima predoči, koliko je duha i dara potrebno da se jedna takva slika skicira

i zatim tako uspešno izradi. Došla je na red i zbirka novca koju su sanduk po sanduk donosili iz one sobe sa portretom. Ako se čovek u te stvari dobro razumeo, zaista bi se začudio koliko je bila potpuna i sadržajno bogata: tu su bili zastupljeni novci svih papa od 15. stoleća naovamo, i Gete je podvukao svakako sa punim pravom, koliko koristan uvid u istoriju umetnosti pruža jedan ovakav pregled. Izgledalo je da on po imenu poznaje sve rezbare, davao je objašnjenja o istorijskim povodima zbog kojih su medalje kovane i kao iz rukava uplitao u to anegdote iz života ljudi u čiju su čast bile kovane. Karlsbadski stakleni pehari nisu bili zaboravljeni. Domaćin naredi da ih donesu, i zaista, okretani tamo-amo prema svetlosti, oni su pokazivali dražesne promene boja, žute u plavu i crvene u zelenu. Ovu pojavu je Gete pobliže objasnio na jednom malom aparatu koji je, ako ga je Šarlota dobro razumela, sam konstruisao, a koji je njegov sin morao doneti: drveni okvir, u kome su se preko crne i bele podloge mogle tamo-amo pomicati slabo obojene staklene pločice i tako eksperimentalno proizvesti isti fenomen kao na peharu.

U pauzama, kada je svoje uradio i smatrao da je goste za izvesno vreme snabdeo materijalom za posmatranje, hodao je po sobi sa rukama na leđima, pri čemu je sa vremena na vreme duboko udisao vazduh – uz neki slabi glas pri izbacivanju vazduha koji je skoro ličio na ječanje. Menjajući mesto po sobi i u prolazu ka kabinetu takođe je stojeći razgovarao sa dokonim gostima, kojima su zbirke već bile poznate.

Za Šarlotu je bilo toliko čudno da to neće nikad zaboraviti što ga vidi u razgovoru sa gospodinom Stefanom Šiceom, književnikom. Dok je ona sedela sa svojom sestrom nagnuta nad optičkim aparatom i tamo-amo pomerala obojene staklene pločice, oba gospodina, stariji i mlađi, stajali su nedaleko jedan od drugoga, i ona je kradomice pažljivo posmatrala igru boja i ovu scenu. Šice je skinuo naočare koje je stalno nosio, i, držeći ih unekoliko sakrivene, izbečenih očiju naviknutih na pomoć naočara, a bez njih napregnutog, poluslepog i glupog pogleda, gledao je u tamno i mišićavo lice pred sobom čiji je izraz bio nestalan. Između oba autora bilo je govora o „Priručniku ljubavi i prijateljstva“, koji je Šice izdavao već nekoliko godina, a povodom čega je domaćin zapodenuo razgovor sa njim. Gete se veoma pohvalno izrazio o priručniku, rekavši da je sastavljen vrlo duhovito i raznovrsno, i držeći ruke pozadi, raskoračenih nogu i

zaturene brade, izjavio da mu on redovno pruža mnogo zabave i pouke. Spomenuo je, da bi šaljive priče, koje je sam Šice u tom priručniku objavljivao, trebalo vremenom izdati u jednoj zbirci. Porumenevši i izbečivši oči još jače, ovaj mu priznade da se i on sam neko vreme nosio tom mišlju, i da ga samo mori sumnja da li bi ova zbirka vredela truda. Jako mašući glavom Gete je protestovao zbog te sumnje, no svoje neslaganje nije pravdao vrednošću tih priča, nego na čisto ljudski, takoreći kanonski način: skupljati se mora, reče on, jer dođe vreme, jesen života i onda žetva mora da se spremi u ambare, razbacani plodovi moraju da se stave pod krov i na sigurno mesto jer se inače odlazi sa ovog sveta sa nemirom i to onda nije bio pravi, uzoran život. Samo se radi o tome da se za zbirku pronađe pravi naslov. I njegove oči koje su bile blizu jedno drugom počeše da šaraju po tavanici kao da nešto traže – s malo nade na uspeh, bojala se Šarlota prisluškujući, pošto je jasno osećala da mu te priče uopšte nisu poznate. Ali ovde se pokazalo, dokle je gospodin Šice ipak dospeo u svojim bojažljivim razmišljanjima, jer je već imao pri ruci naslov za zbirku: „Veseli časovi“ nameravao je u tom slučaju da krsti knjigu. Gete izjavi da je to odlično i da ni on sam ne bi mogao da smisli bolji naslov. Vanredno je prijatan i u sebi ima nešto fino i uzvišeno. Svideće se izdavaču i privlačiće publiku i, što je glavno, kao da je prirastao uz knjigu. Tako to mora biti. Dobra knjiga se rađa odmah sa naslovom i što u tom pogledu ne može biti nikakvih briga ni sumnji dokaz je njene unutarnje snage i valjanosti...

„Oprostite mi“, reče, pošto spazi da mu se približava građevinski savetnik Kudrej. A Šiceu, koji opet natače naočare, brzim koracima priđe dr. Rimer, u očiglednoj nameri da ga iskuša o čemu je Gete sa njim razgovarao.

Sasvim pri kraju ovog podnevnog skupa domaćin se još priseti da pokaže Šarloti slike njene dece kad su bila mala, koje je nekad dobio na dar od mladih supružnika. Ostavljajući bakroreze, zbirke novaca i igru boja, vodio je Kestnerove dame i Ridelove po sobi, da im pokaže pojedine retkosti njenih dekoracija: sličice bogova ispod stakla, starodrevni katanac koji je sa ključem visio o prozoru, jednog malog Napoleona od zlata sa šeširom i sabljom, ugrađenog u dno jedne barometarske cevi zatvorene u obliku zvona.

Tada mu nešto pade na pamet. „Sad znam“, uzviknu, poslużivši se iznenada intimnim načinom oslovljavanja, „šta još treba da vidite,

dečice! Stari poklon, isečke od senke vaše i vaših slavnih dela! Treba ipak da vidite kako sam ih verno čuvao i poštovao decenijama... Auguste, budi tako dobar, donesi mi mapu sa siluetama!“ reče jako naglašenim frankfurtskim dijalektom; i dok su još posmatrali Napoleona u tako čudnom zatvoru, komorni savetnik pribavi odnekud fascikulu, položi je na Štrajherov izvijeni klavir pošto na okruglom stolu više ne beše mesta, i zamoli oca i njegovu pratnju da priđu.

Sam Gete odveza trake i otvori omot. Sadržina se sastojala od ispreturane hrpe požutelih i mestičavih dokumenata u slikama i od uspomena, isečaka senki, izbledelih prigodnih pesama u cvetnim vencima i crteža grebena, sela, rečnih obala, tipova pastira, kako ih je sopstvenik na svojim putovanjima pre mnogo godina nacrtao u nekoliko poteza da mu ne bi izmakli iz sećanja. Stari se gospodin nije najbolje snalazio u tom darmaru i nije mogao da pronađe ono što traži.

„Ta do đavola, pa gde je to!“ reče on već se ljuteći, dok je rukama još brže i nervoznije preturao po listovima.

Oni što su stajali oko njega žalili su njegov trud i sve više pokazivali da su spremni da se odreknu slika. Ta nije potrebno, kao da su hteli reći, i sam izgled da će videti te uspomene bio je dovoljan da im one opet jasno iskrsnu pred oči. U poslednjem trenutku otkri je sama Šarlota u toj gomili i izvuče je iz nje.

„Evo je, Ekselencijo“, reče ona, „tu smo.“

I posmatrajući hartiju sa nalepljenim profilima malo zabezeknuto i skoro sa nevericom, odvrati on sa ostatkom ljutine u glasu: „Da, zaista, vama je bilo suđeno da je pronađete. To ste vi, draga moja, lepo izrezani, i pokojni sekretar arhive i vaših pet starijih. Lepa gospođica koja je ovde, još nije tu. Koje ono ja poznajem? Ove ovde? Da, da, deca postaju ljudi.“

Majer i Rimer, koja priđoše, dadoše diskretno i složno neki znak zažmurivši skupljenih obrva, obojica lako klimajući glavom. Oni su smatrali da je sada posle ovog pregleda dosta, i svako je odobravao što žele da učitelja zaštite od suvišnog napora.

Krenuše da se pozdravljaju; priđoše i oni koji su ćeretali u „Urbinovoj sobi“.

„Hoćete dakle da me napustite svi odjednom, dečice?“ upita

domaćin. „E pa, kad vas od mene gone vaše dužnosti u zadovoljstva, niko vas ne može ukoriti. Zbogom, zbogom. Naš rudarski savetnik ostaje još malo kod mene. Je li tako, dragi Vernere, to je već dogovoreno? Imam tamo negde nešto zanimljivo za vas, što je dospelo ovamo spolja i što će nas stare augure razonoditi kao poslastica na kraju svečanosti: okamenjeni slatkovodni puževi iz Libnice u Elbogenskom srezu. – Uvažena prijateljice", reče Šarloti, „ostajte zbogom! Mislim da će Vajmar i vaši mili i dragi umeti da vas okuju ovde nekoliko nedelja. Suviše dugo nas je razdvajao život a da ne bih zahtevao od njega da se sa vama ponovo sretnem za vreme vašeg boravka ovde. Nema na čemu da se zahvaljujete. Dakle, do tog susreta, poštovana prijateljice. Zbogom moje dame! Zbogom, moja gospodo!"

August opet isprati Ridelove i Kestnerove niz divne stepenice do ulaza, ispred koga su pored Ridelovih iznajmljenih kola čekala još dvoja za Kudrejeve i bračni par Kirms. Padala je jaka kiša. Pored njih pozdravljajući prođoše gosti, sa kojima su se već gore oprostili.

„Otac je izvanredno živahnuo zbog vašeg prisustva", reče August. „Kao da je sasvim zaboravio na svoje bolesno rame."

„Bio je divan", odvrati supruga zemaljskog komornog savetnika, što njen muž energično potvrdi.

Šarlota reče: „Ako je osećao bolove, onda se tim više moramo diviti njegovom duhu i njegovoj svežini. Stid me kad pomislim na to i prebacujem sebi, što se uopšte nisam raspitala za njegovu tegobu. Trebalo je da mu ponudim od svoga *opodeldoka*.[145] Posle ponovnog viđenja, a naročito kad je rastanak bio dugotrajan, uvek moramo da se kajemo zbog učinjenih propusta."

„Ako ih je u ma čemu bilo", odvrati August, „oni se mogu popraviti, mada ne odmah; jer sam svakako uveren da će se otac odmarati sada neko vreme i da će morati da se odrekne skorih ponovnih susreta. A naročito, kad zatraži odsustvo na Dvoru, onda ne može učestvovati ni na drugim priredbama. To bih hteo da primetim iz predostrožnosti."

„Za ime božje", rekoše, „ta to se samo po sebi razume! Pozdravljamo vas, i zahvaljujemo još jednom!"

---

[145] Mast protiv kostobolje, reume.

Tako su opet učetvoro sedeli u svojim visokim kočijama koje su kloparale mokrim ulicama ka kući. Lotika-mlađa bila se ukrutila na svom prednjem visokom sedištu, i gledala stalno naduvena nosića u dno kola – pravo pored uva svoje majke, čija je haljina sa pantljikama opet bila pokrivena crnim ogrtačem.

„On je velik i dobar čovek“, reče Amalija Ridel, a njen muž potvrdi:

„Zaista je takav.“

Šarlota je mislila ili sanjarila: „On je velik, a vi ste dobri. Ali i ja sam dobra, onako baš od srca dobra i želim da budem takva. Jer samo dobri ljudi umeju da poštuju veličinu. Kinezi, koji tu skakuću i pijuču ispod svojih krovova sa zvončićima, glupi su i zli ljudi.“ Glasno reče dr. Ridelu: „Osećam, zete, da sam vrlo, vrlo kriva pred tobom, što ti odmah priznajem i bez me ne pitaš. Govorila sam o propustima – znala sam vrlo dobro šta sam time htela reći, i vraćam se kući razočarana i nezadovoljna sama sobom. Zaista nisam imala prilike ni za ručkom, ni nakon toga da Geteu govorim o tvojim nadama i željama i da ga malo angažujem za to, kako sam najodlučnije nameravala. Ne znam kako se to desilo i kako je to izostalo, ali celo vreme nije bilo zgode da se to izvede. To i jeste i nije moja krivica. Oprosti mi!“

„Ništa ne mari, draga Lota“, odgovori Ridel. „Ne uznemiravaj se zbog toga! Nije bilo baš neophodno da o tome govoriš. Već samim tvojim prisustvom i činjenicom da smo ručali kod Ekselencije, bila si nam vrlo korisna i to će se već nekako ispoljiti u našem interesu.“

DEVETO POGLAVLJE

Šarlota ostade u Vajmaru još do sredine oktobra; stanovala je sve vreme sa Lotikom, svojim detetom, u gostionici *Slon*, čija joj je sopstvenica, gospođa Elmenrajh, veoma izišla u susret u pogledu cene za sobu, delom svojom uviđavnošću, a delom pod jakim uticajem Magera, svoje desne ruke. Mi ne znamo mnogo o boravku slavne gospođe u ovom isto tako slavnom gradu; izgleda da je taj boravak – kako, uostalom, i dolikuje njenim godinama – imao karakter dostojanstvene povučenosti, ali ne sasvim nepristupačne povučenosti; jer iako ga je uglavnom posvetila da bude sa milim

rođacima, ipak saznajemo za mnoge manje, pa i za nekoliko značajnijih sastanaka kojima je tih nedelja prijateljski prisustvovala, i koji su se odigrali u raznim društvenim krugovima prestonice.

Jedan takav prijem, kao što i dolikuje, priredili su sami Ridelovi, a u njihovom činovničkom krugu došlo je do još ponekog takvog prijema. Zatim su dvorski savetnik Majer i njegova supruga, rođena fon Kopenfeld, kao i viši građevinski savetnik Kudrej organizovali u svojoj kući prijem Geteovu prijateljicu iz mladosti. Ali su je katkad videli i u užem dvorskom društvu, i to u kući grofa Edlinga, člana intendanture dvorskog pozorišta i njegove lepe supruge, Princeze Sturdza iz Moldavije. Ovi su početkom oktobra priredili jedno soare na kome je i ona prisustvovala, začinjeno muzičkim komadima i recitacijama, i verovatno je tom prilikom Šarlota upoznala gospođu fon Šiler, koja je u pismu upućenom jednoj svojoj prijateljici u inostranstvu, opisala njenu pojavu i ličnost na kritičan i simpatičan način. Tu je ova druga Šarlota, fon Šiler, spomenula i suprugu tajnog komornog savetnika Ridela u vezi sa „prolaznošću svega ovozemaljskog“, pišući kako je tada držeća i prezrela „nesmotrena plavuša“ iz romana sedela među damama.

Pri svim tim zgodama Šarlota je, posve razumljivo, bila okružena mnogim počastima i ono prijateljsko dostojanstvo, kojim je primala te izraze poštovanja, učinilo je uskoro da oni nisu više bili namenjeni samo njenom literarnom položaju, već samoj njenoj ličnosti i ljudskim osobinama, među kojima je njena nežna melanholija prilično privlačila ljude. Uzrujano ponašanje koje je izazivala njena pojava ona je otklanjala čvrstinom svog mirnog nastupa. Tako se priča da kad je neka preuzbuđena žena u jednom društvu – verovatno kod grofa Edlinga – poletela prema njoj raširenih ruku uz uzvik „Lota, Lota!“; ona je, uzmičući, urazumila tu ludu rečima: „Savladajte se, draga maja!“, posle čega je vrlo ljubazno razgovarala sa njom o gradskim i svetskim događajima. Pakost, ogovaranja i zajedljivost nisu je, naravno, sasvim mimoišli, ali ih je suzbijalo to što su svi dobronamerni bili blagonakloni prema njoj; pa iako se naknadno prepričavalo – mora se zaista pretpostaviti: indiskrecijom sestre Amalije – da je stara otišla ka Geteu u haljini na kojoj je bila neka neukusna aluzija na Verterovu ljubav, njen je moralni položaj bio već isuviše učvršćen, a da bi joj to ogovaranje moglo mnogo nauditi.

Prilikom ovih izlazaka nije više viđala prijatelja iz Vaclara. Znalo

se da mu je u prvom redu smetala kostobolja u ramenu, a drugo, da je baš tada bio mnogo zauzet revizijom dva nova toma svojih celokupnih dela.

O onoj gozbi na Frauenplanu opisanoj gore ukratko, Šarlota je izvestila svog sina Augusta, savetnika poslanstva, jednim pismom koje je pred nama, o kome možemo reći samo toliko da je u njemu izraženo samo trenutno raspoloženje i da je pisano sa neznatnim nastojanjem, čak i suprotno od toga, da taj doživljaj pravično opiše. Ona je pisala:

> *O viđenju sa velikim čovekom sama vam nisam još ništa rekla: mnogo o tome ne mogu ni reći. Samo toliko da sam napravila novo poznanstvo sa jednim starim čovekom, koji na mene ne bi učinio prijatan utisak da nisam znala da je to Gete, pa čak i da sam znala. Ti znaš koliko sam malo očekivala od tog viđenja, ili bolje rečeno od tog novog poznanstva, zbog čega sam bila veoma ravnodušna; on je isto tako na svoj kruti način činio sve moguće da bude ljubazan prema meni. Sećao se tebe i Teodora sa interesovanjem...*
>
> *Tvoja majka Šarlota Kestner, rođena Buf.*

Jedno upoređenje tih redova sa pisamcem upućenim Geteu o kome je bilo govora u početku ove priče, nagoni da se zalazi sa koliko je brižljivijom unutarnjom pripremom on bio sastavljen.

Ali i njen prijatelj iz mladosti skoro već na njeno iznenađenje pisao joj je jedanput tokom ovih nedelja: Šarlota je kod *Slona* primila karticu 9. oktobra, rano za vreme jutarnje toalete, preko Magera koga po predaji karte nije bilo lako udaljiti iz sobe. Čitala je:

> *Poštovana prijateljice, ako večeras budete hteli da se poslužite mojom ložom, odvešće vas tamo moja kola. Za to nije potrebna ulaznica. Moj sluga pokazaće vam put u parteru. Oprostite što lično ne mogu da dođem i što se do sada nisam pojavio, mada sam vrlo često u mislima bio sa vama.*
>
> *Srdačno Vam želi sve najbolje*
>
> *– Gete*

Traženi oproštaj – dakle zato što joj pisac sam nije pravio društvo u što se uopšte do tada nije pojavljivao – prećutno je dat, jer je Šarlota iskoristila poziv za sebe – i samo za sebe; pošto je Lotika-mlađa,

prema Talijinim darovima osećala puritansku odvratnost, a njena sestra Amalija sa mužem bila je te večeri zauzeta na drugoj strani. Tako su Geteova kola, udobna, plavom čojom postavljena kočija u koju su bila upregnuta dva đogata sjajne dlake, odvezla nju samu u pozorište, gde je hanoveranska dvorska savetnikovica, dok su je zavidljivo posmatrali lornjonima, a ona očigledno otklanjala da ljubopitljivost publike smeta njenoj pažnji, provela veče na počasnom mestu, koje je još nedavno često zauzimala jedna žena sasvim drukčije pojave – gospođica Kristijana. Ona nije napustila prednju ložu ni za vreme velikog odmora.

Davala se istorijska tragedija „Rozamunda" od Teodora Kernera. Bila je to brižljivo izrađena i lepo zaokružena predstava, i Šarlota, kao uvek u beloj haljini, ali ovog puta ukrašenoj tamnoljubičastim pantljikama, pratila ju je od početka do kraja sa velikim uživanjem. Jasan govor, gorde sentence, uzvici strasti povereni uvežbanim organima praćeni plemenito odmerenim pokretima, dopirali su joj do ušiju laskajući ljudskim osećanjima. Umetnički odmereno ređali su se vrhunci radnje, potresne scene smrti u kojima samrtnik do kraja govori u idealno snažnim stihovima, prizori opore svireposti, omiljeni u tragedijama, pri čijem je utešnom kraju i sam zli temperament morao da prizna: „Pakao je uništen." U parteru se mnogo plakalo, pa i Šarloti su se oči nekoliko puta orosile, mada je u sebi dozvolila izvesne primedbe sa obzirom na opšte poznatu pesnikovu mladost. Nije joj se dopalo što je junakinja, Rozamunda, u jednoj pesmi koju je recitovala u solo-sceni, samu sebe nekoliko puta nazvala imenom „Roza." Zatim, ona je isuviše dobro poznavala decu, a da ne bi kod nje izazivalo negodovanje ponašanje pozorišnih derana koji su učestvovali u komadu. Stavili su im kamu na grudi kako bi prinudili njihovu majku da popije otrov, i kad je ona to učinila rekli su joj: „Majko, tako si bleda! Budi vesela! I mi bismo hteli da budemo veseli!" Na to su još pokazali na mrtvački sanduk pored koga se ta scena odigravala i povikali: „Pogledaj samo, kako tamo veselo treperi mnogo sveća!" I pritom su zajecali u parteru, ali Šarlotine oči ostadoše tada suve. Deca ipak nisu toliko glupa, pomisli uvređeno i onaj koji je ovako predstavio dečju nevinost svakako mora biti vrlo mlad i odlučan borac za slobodu.

Činilo joj se da ni u pogledu sentenca u koje su glumci unosili sve mogućnosti svojih uvežbanih glasova i autoritet svojih omiljenih

ličnosti, nije bilo baš sve najbolje i najbesprekornije; izgledalo joj je i pored ove topline i spretnosti u prikazivanju, da u njima ipak nema dubljeg iskustva i poznavanja života, koje se nije ni moglo tako lako steći životom konjanika po zelenim livadama. U tom komadu bilo je neke tirade preko koje nije mogla preći, već se na nju kritički i mudrijaški okomila, sve dok nije primetila da je zbog toga mnogo drugih stvari u komadu prečula i propustila; pa čak i izlazeći iz pozorišta razmišljala je opet o tome sa nezadovoljstvom.

Neko je, naime, ludu smelost slavio kao nešto plemenito, našto je jedna zrelija ocena osudila suviše veliku spremnost ljudi da drskost nazivaju plemenitom. Samo ako neko ima hrabrosti da drskom rukom napadne ono što je sveto i svima drago, odmah ga proglasuju za junaka, zovu ga velikanom i ubrajaju u zvezde istorije. Ali čovek nije junak zato što je opak, rekao je pesnik u komadu. Ona granica ljudskog bića koja dodiruje pakao, prelazi se vrlo lako; to je smeli poduhvat za koji je potrebna samo prosta pokvarenost. Naprotiv, rekao je još, ona druga granica koja dodiruje nebo, može se preći samo najvišim uzmahom duše i časnim putem.

To je bilo sasvim lepo, ali se usamljenoj dami u loži činilo da autor i dobrovoljni strelac, obema svojim granicama daje neiskusnu i pogrešnu topografiju moralnog. Ljudsko biće ima možda samo jednu granicu, razmišljaše ona, iza koje nema ni neba ni pakla, ili postoje i nebo i pakao, a veličina koja je prešla tu granicu bila je verovatno isto tako samo jedna, i to tako da su se opakost i čistota u njoj mešale na neki način o kome je ratničko pesnikovo neiskustvo isto tako malo znalo kao i o skoro ogromnoj mudrosti i tananoj osetljivosti kod dece. A može biti da je on to i znao, ali je samo bio mišljenja da je poeziji potrebno da se deca prikažu kao dirljivi idioti i da se za ljudsko biće utvrde dve različite granice. Komad je bio vrlo darovit, ali je njegova darovitost bila usredsređena na stvaranje jednog pozorišnog komada kakav je trebalo dati prema opštem raspoloženju, a granicu do koje dopire ljudsko biće pesnik nije nigde prešao. Tada je, i pored sve spretnosti, mlada generacija pisaca ipak bila nekako nesigurna, i stari velikani se na kraju nisu morali mnogo bojati nje.

Tako je ona u sebi oponirala i vodila borbu sa svojim prigovorima, kad joj posle završnog spuštanja zavese, dok je publika pljeskala i napuštala salu, sluga sa Frauenplana opet sa poštovanjem priđe i stavi joj ogrtač preko ramena.

„Dakle, Karl“, reče ona (pošto joj je on saopštio da se zove Karl), „bilo je vrlo lepo. Ja sam veoma uživala.“

„Ekselenciji će biti milo da to čuje“, odvrati on.

Čuvši opet njegov glas, prvi trezveni, neritmičan glas svakidašnjice i stvarnosti, posle višečasovnog bavljenja u uzvišenim sferama, bila je svesna da je njena cepidlačka kritika dobrim delom imala cilj da potisne ono stanje ohole i u izvesnoj meri plačljive otuđenosti u koje nas lako baca dodir sa lepim. Nije tome lako okrenuti leđa, to je dokazivao dugotrajni pljesak ljudi koji su ostali u parteru; taj pljesak nije izražavao samo zahvalnost glumcima, nego je pre bio sredstvo da još malo ostanu povezani sa sferom lepog pre nego što ga napuste, opuste ruke i vrate se u ime Boga u običan život. I dok je sluga čekao, Šarlota je već u ogrtaču i sa šeširom, stajala još nekoliko minuta pored ograde lože i pljeskala u svilenim polurukavicama. Zatim je pošla niz stepenice za Karlom, koji opet natače svoj cilindar sa rozetama. Njene oči zamorene od gledanja u svetlost posle tame, ali sjajne, nisu pritom gledale pravo napred, nego ukoso gore – što je bio znak koliko je zaista uživala u gledanju ove tragedije, pa iako se moglo pobijati ono u vezi sa obe granice.

Pred glavnim ulazom opet se zaustavi kočija sa dignutim krovom, sa dva fenjera po strani visokog sedišta, na kome je kočijaš salutirao odupirući se svojim posunovraćenim čizmama o kosu dasku za noge, i sluga pomože Šarloti da se popne u kola, brižljivo prostre ćebe preko njenih kolena, i pošto zalupi vrata, posadi se veštim skokom gore pored kočijaša. Ovaj coknu jezikom, konji povukoše i kola krenuše.

Unutrašnjost kočija bila je udobna – nikakvo čudo, služila su i imala još da služe za putovanja u Češku, na Rajnu i Majnu. Prošivena tkanina tamnoplave boje, kojom su kola bila postavljena, delovala je elegantno u prijatno. Jedna sveća zaštićena staklom bila je pričvršćena uglu, pa je čak u pisaći pribor stajao na raspoloženju: na strani sa koje se Šarlota popela i sela, nalazila se u kožnoj torbici beležnica sa olovkama.

Tiho je sedela u uglu, ruku prekrštenih na svom neseseru. Kroz male prozore na paravanu, koji je delio kočijaševo sedište od unutrašnjosti kola, neravnomerno je prodirala k njoj nemirna i titrava svetlost fenjera. Na toj svetlosti primeti ona da je dobro učinila što je odmah zauzela mesto na onoj strani sa koje se popela u kola, jer nije bila tako usamljena kao u loži. Gete je sedeo pored nje.

Nije se uplašila. Takve stvari čoveka ne plaše. Ona se samo malo više pribi u svome uglu – malo više u stranu, i onda pogleda svog suseda, osvetljenog slabom treperavom svetlošću i oslušnu.

On je bio u širokoj kabanici uspravna okovratnika koji je bio crveno postavljen i spušten, i držao šešir na krilu. Njegove širom otvorene crne oči ispod čeone stene i kose narasle kao kod Jupitera, ovoga puta nenapuderisane, skoro mladalački smeđe, iako proređene, posmatrale su je šeretskim pogledom.

„Dobro veče, draga moja“, reče glasom kojim je nekad verenici čitao *Osijana,* iz Klopštoka. „Pošto sam sebi morao uskratiti da večeras budem sa vama, a i inače ovih dana ostao nevidljiv, nisam ipak mogao odoleti a da vas ne otpratim kući posle uživanja u umetnosti.“

„To je vrlo pažljivo, Ekselencijo Gete“, odvrati ona „i naročito se radujem zbog toga što iz vaše odluke iz iznenađenja koje ste mi ovde priredili govori izvesna harmonija naših duša, ako o tome može biti govora između jednog velikog čoveka i jedne neznatne žene. Jer to mi pokazuje da biste i vi osećali nezadovoljstvo – nezadovoljstvo do žalosti – ako bi naš rastanak posle onih poučnih razgledanja bio poslednji i ne bi se nadovezalo bar još jedno viđenje koje sam zaista gotova da primim kao poslednje zauvek, samo ako bi ono dalo ovoj priči neki iole pomirljiv svršetak.“

„Jedan odeljak“ ču ona kako on govori iz svog ugla, „taj rastanak predstavlja jedan odeljak. Ponovno viđenje: malo poglavlje, fragmentarno.“

„Ja ne znam šta ti to pričaš, Gete“, odvrati ona, „a zapravo i ne znam kako čujem, ali ja se ne čudim, niti se ti smeš čuditi, jer ja jednom zauvek neću oprostiti maloj ženi sa kojom si se, nedavno bacio u poeziju na blistavoj Majni, a o kojoj mi je tvoj jadni sin pričao da se prosto sasvim unela u tebe i tvoje pesme i pisala isto tako dobre pesme kao i ti. Dabogme, ona je dete pozorišta i svakako je uzbudljive krvi. Ali žena je žena i mi se sve unosimo, ako tako mora biti, u čoveka i njegove pesme… Viđenje je, veliš, malo poglavlje, fragmentarno? Ali i sam si uvideo da nije trebalo da bude tako fragmentarno, te da se sa osećanjem potpunog neuspeha vratim u svoje samotno udovičko boravište.“

„Zar nisi zagrlila svoju milu sestru“, reče on, „posle tako dugotrajnog rastanka? Kako onda možeš da govoriš o potpunom

neuspehu svog puta?“

„Ah, ne rugaj mi se!“ odvrati ona. „Nije li to što mi je sestra bila samo izgovor ipak bio razlog da okajem jednu radost, koja mi je odavno ukrala mir: da otputujem u tvoj grad, da te posetim u tvojoj veličini u koju je sudbina utkala moj život, i ovoj fragmentarnoj priči ipak nađem neki svršetak za umirenje u predvečerju mog života. Reci da li ti je bilo suviše nezgodno što sam došla? Nije li to bila sasvim žalosna i glupa đačka ludorija?“

„To ipak nikako nećemo nazvati tim imenom“, odgovori on, „iako zaista nije dobro da se sipa ulje na vatru kad je svet već radoznao, sentimentalan i pakostan. Ali sa vaše strane, draga moja, mogu sasvim dobro da shvatim povod za ovo poštovanje; a i meni vaš dolazak, bar u dubljem smislu, nije pao nezgodno; naprotiv, moram reći da je dobro i duhovito kad je um najviši vodič koji u umetnosti i u životu sa puno smisla postavlja stvari na svoje mesto i upućuje nas da u svemu čulnom vidimo samo zamaskirane više odnose. Slučaj ne postoji u jedinstvu jednog iole značajnog života, i nije mi uzalud, nedavno, u proleće, opet došla do ruku naša knjižica *Verter*, da bi vaš prijatelj mogao zaroniti u ono staro proleće, pošto je osetio da je sasvim ušao u epohu obnavljanja i vraćanja, kojom su vladale znatno veće mogućnosti da ono strastveno iščezne u duhu. Ali kad se sadašnjost duhovito prikaže kao podmlađena prošlost, ne treba se čuditi ako u značajnom komešanju pojava dođe u posetu i nepodmlađena prošlost, ističući izbledele aluzije i dirljivo odajući neumitnost vremena podrhtavanjem glave.“

„Nije lepo od tebe, Gete, što baš to odavanje naročito ističeš i malo pomaže što ga nazivaš dirljivim, jer ti za dirljivo uopšte nisi, već tamo gde bismo se mi obični ljudi dirnuli, ti stvar hladno okrećeš na zanimljivo. Ja sam vrlo dobro zapazila da si ti uočio tu moju malu slabost, koja o mom opštem dobrom stanju i izgledu baš ništa ne kazuje i mnogo manje ima veze sa podložnošću vremenu, nego sa mojom isprepletanošću sa tvojim grandioznim životom, koju ja mogu da označim samo zlosrećnom i uzbudljivom. Ali ja nisam znala da si ti primetio i izbledele aluzije na mojoj haljini – dabogme, ti, naravno primećuješ više nego što bi se reklo po tvojim očima koje stalno beže; a na kraju i trebalo je da to primetiš, zbog toga sam tu šalu i smislila, računajući pritom na tvoj humor, iako sada uviđam da u tome nije bilo mnogo humora. No da se vratim na moju podložnost vremenu,

dozvoli da ti ipak kažem da nemaš mnogo razloga da na tome zameraš, Ekselencijo, jer uprkos svoj pesničkoj obnovi i podmlađivanju, tvoje stajanje i koračanje bilo je zaista kruto, da Bog sačuva, i čini mi se da je tvojoj dostojanstvenoj kurtoaziji isto tako potreban *opodeldok*."

„Ja sam vas, draga moja, naljutio svojom slučajnom primedbom", reče on tihim basom. „No ne zaboravite da sam to učinio u želji da opravdam vaš dolazak i objasnim zbog čega sam morao smatrati pravilnim i prirodnim što i vi dolazite lelujavo, u povorci duhova."

„Čudnovato", ubaci ona. „August, nezvanični verenik, pričao mi je da si njegovu majku, gospođicu, oslovljavao sa 'ti', dok ona tebe sa 'vi'. Primećujem da je kod nas obrnuto."

„Između 'ti' i 'vi'", odgovori on, „mi smo se i onda, u tvoje vreme, uvek kolebali, a, uostalom, uzrok ove njihove trenutne raspodele leži u našem obostranom raspoloženju."

„Dobro i pravo. Ali ti ovde govoriš o mom vremenu umesto da kažeš, naše vreme, jer ono je i tvoje bilo. Ali to je opet baš tvoje vreme, obnovljeno i podmlađeno kao duhovita sadašnjost, pošto je moje svega jednom bilo. I zar da me ne uvredi duboko što onako neposredno spominješ moju beznačajnu slabost, koja nažalost baš potvrđuje da je moje vreme samo bilo."

„Moja prijateljice", odvrati on, „zar vas zaista može mučiti vaš sadašnji lik i uvrediti vas bilo kakvo ukazivanje na njega, kad vam je sudbina pred milionima išla na ruku i podarila vam večitu mladost i pesmu? Ono što je prolazno čuva moja pesma."

„To može da se sluša", reče ona, „i to priznajem sa zahvalnošću uprkos sveg tereta i uzbuđenja koji su za mene jadnu sa tim povezani. Isto tako želim odmah da dodam, što ti svakako prećutkuješ samo iz dostojanstvene kurtoazije, da je bilo glupo što sam svoj sadašnji lik okitila amblemima prošlosti, koji pripadaju postojanom liku iz tvoje pesme. Najzad, ti imaš bar toliko ukusa da se šećeš u plavom fraku i žutom prsluku i čakširama, kao što su onda činili mnogi neobuzdani momci, već je sada tvoj frak crn i svilen, i moram reći da ti ona srebrna zvezda na njemu tako dobro stoji kao Egmontu orden zlatnog runa. Da, Egmont!" uzdahnu ona. „Zaista si dobro uradio, Gete, što si i svoj mladalački lik ovekovečio u pesmi, te da sada kao Ekselencija ukrućenih nogu možeš sa svim samopregornim dostojanstvom blagosiljati čorbu onim svojim čankolizima!"

„Zaista vidim“, odvrati on posle male pauze dubokim i dirljivim glasom, „da moja prijateljica oseća izvesno nezadovoljstvo ne samo zbog moje naizgled grube, a ipak srdačne primedbe o onom znaku vremena. Njena srdžba ili njen bol koji se izražava u srdžbi, pravednijeg je i mnogo časnijeg porekla. I nisam li ja nju čekao u kolima osećajući potrebu da izdržim tu bolnu srdžbu, da priznam njenu opravdanost i časnost i da je ako je moguće ublažim najsrdačnijom molbom za oproštaj?“

„O, bože“, reče ona prestravljeno, „na šta to pristajete, Ekselencijo! To nisam želela da čujem i crvenim zbog toga kao i za vreme one priče koju ste pričali uz pavlaku od malina. Oproštaj! Moj ponos, moja sreća, bi li sni trebalo da oproste? Ko je taj čovek koji bi smeo da se ravna sa mojim prijateljem? Kao što ga naš svet poštuje, tako će ga i buduća pokolenja sa poštovanjem spominjati.“

„Ni ova skromnost ni ta nevinost“, odvrati on, „ne bi bili manji po svireposti odbijajući ono za šta sam molio. Kazati; nemam šta da praštam, to znači pokazati se nepomirljivim prema nekome čija je sudbina oduvek bila da se uvija pod krivicom koju nije skrivio. Kad postoji potreba za praštanjem, ni skromnost ga ne sme uskratiti. Ta skromnost kao da ne poznaje onu potajnu duševnu patnju, ono uzavrelo osećanje koje prostruji čovekom kad ga usred tame njegovog prisnog samoosećanja iznenada pogodi opravdano prebacivanje, tako da on liči na gomilu užasnih školjki, koje tu i tamo upotrebljavaju za zidanje umesto kreča.“

„Prijatelju moj“, reče ona“ bilo bi mi strašno ako bi pomisao na mene ma i za trenutak mogla pomutiti tvoje prisno samoosećanje, do kojeg je toliko stalo svetu. Ali ja isto tako pretpostavljam da je ovaj prigodni žar u prvom redu namenjen onoj prvoj, kod koje je začeto odricanje i započeto njegovo ponavljanje: kćeri iz naroda kojoj si pružio ruku sa konja kad si hteo da odjašeš; jer se sa umirenjem može pročitati da si se sa mnom rastao osećajući se manje kriv, nego sa njom. Sirotica pod svojom humkom u Badenskoj! Meni, otvoreno rečeno, nije mnogo prirasla srcu, jer se ona nije najbolje držala i prepustila se čamotinji, dok je međutim potrebno, pa i onda kad je čovek samo nečije sredstvo, odlučno načiniti od sebe samog svoj cilj. Tako ona sada leži u Badenskoj, dok druge – posle plodnog života – provode tiho dane u svom dostojanstvenom udovištvu, prema čijoj čestitosti ono malo zlosrećnog podrhtavanja glavom baš ništa ne

znači. Ja sam ona koja je uspela – kao određena i nepobitna junakinja tvoje neumrle knjižice, nesumnjiva i neosporna do u tančine, uprkos onoj maloj zbrci sa crnim očima, pa me čak i Kinez, ma koliko bila različita njegova shvatanja, slika drhtavom rukom na staklu pored *Vertera* – mene i nijednu drugu. Ja na to polažem puno pravo i ne hajem za to što je u tome učestvovala i ona pod humkom, što je ona bila začetak i što ti je možda tek ona otvorila srce za Verterovu ljubav – jer za to niko ne zna, dok pred očima ljudi stoje moje crte lica i moje prilike. Bojim se samo da se jednom to ne obelodani i narod jednog dana otkrije da je ona baš ona pravo koja pripada tvojim poljima, kao Laura Petrarki, te da me sruši i zbaci i pocepa moju sliku u katedrali čovečanstva. To je ono što me ponekad uznemirava do suza."

„Ljubomora?" upita on smešeći se. „A je li Laura jedino ime koje treba da zvoni na svim nežnim usnama? Ljubomora – na koga? Na svoju sestru, ne, na svoj lik iz ogledala i drugo 'ti'? Kad oblak, uobličavajući se, svoj oblik menja, zar nije to još uvek isti oblak? A stotinu imena za Boga zar ne označava samo onog jedinog – i vas, draga deco? Ovaj život je samo promena oblika, jedinstvo u mnoštvu, trajnost u promenama. I ti i ona, sve ste vi samo jedna u mojoj ljubavi – i u mojoj krivici. Jesi li pošla na ovaj put da budeš utešena?"

„Ne, Gete", reče ona. „Došla sam da se raspitam za moguće, čija je štetnost prema stvarnom tako očigledna, a koje ipak uvek pored njega postoji u svetu kao 'ali ako bi' i 'kako bi tek', i vredno je našeg spominjanja. Ne nalaziš li i ti da je tako, stari prijatelju, i ne ideš li i ti katkad za mogućim u dostojanstvu svoje stvarnosti? Ona je delo odricanja, ja to dobro znam, a onda i propadanja ili i odricanja i propadanja, vrlo bliskih jedno drugom, i sva stvarnost i delo samo su propala mogućnost. Strašno je to propadanje, to ti kažem, i mi neznatni moramo da ga izbegavamo i da mu se suprotstavljamo svim silama iako glava drhti od napora, jer u protivnom nam ništa drugo ne preostaje osim humke u Badenskoj. Kod tebe je bilo nešto drugo, ti si imao šta da žrtvuješ. Tvoja stvarnost liči na nešto – ne na odricanje i neverstvo, već na samo ispunjenje i najčistiju vernost i toliko je impozantna da se pred njom niko i ne usuđuje da pita za ono moguće. Moje poštovanje!"

„Ona tvoja isprepletanost, drago dete, ohrabruje te na neuobičajen način prepoznavanja."

„Htela bih da imam od svega toga bar toliko da mogu i ja da

kažem i hvalim svoje mišljenje poverljivije nego nepozvana svetina! Ali smem i to da kažem, Gete: nije mi baš bilo toliko prijatno i ugodno u tvojoj stvarnosti, tvom domu umetnosti i tvom životnom krugu, to su bile pre neka mora i zabrinutost, dozvoli da to priznam, jer u tvojoj blizini suviše miriše na žrtvu, ne mislim na tamjan, to bi mi se još i dopalo – i sama je *Ifigenija* bila suglasna da pali tamjan u hramu Dijane Skitske, ali je bila protiv ljudskih žrtava, tu ona interveniše tražeći blažu odluku. A na ljudske žrtve, nažalost, liče i oni iz tvoje okoline, to je skoro kao neko bojište i carstvo nekog zlog cara. Oni Rimerovi koji se uvek dure i bure i čija se muževljeva čast stalno koprca na slatkom lepku, i tvoj jadni sin sa svojih sedamnaest čaša šampanjca, i ono stvorenjce koje će se o Novoj godini udati za njega i uleteti u tvoje gornje odaje kao leptirica u svetlo, a da i ne govorimo o Marijanima Bomarše koje nisu umele da se drže kao ja, i koje je jektika odvela pod humku – šta su oni drugo nego žrtve tvoje veličine. Ah, kako je divno podnositi žrtvu, ali gorka sudbina biti žrtva!“

Nemirna svetlost prelazila je i poigravala preko lika čoveka u kabanici pored nje. On reče: „Draga dušo, dozvoli da ti iskreno odgovorim u znak rastanka i pomirenja. Ti govoriš o žrtvi, ali ona je tajna i veliko jedinstvo kao što su svet, život, ličnost i delo, a menjanje je sve. Bogovima se žrtvovalo, i na kraju je žrtva bio Bog. Ti si upotrebila jedno poređenje, koje mi je draže i bliže od svih ostalih, i koje mi oduvek obuzima dušu: poređenje o leptirici i plamenu koji smrtno mami. Ako želiš da ja budem taj plamen u koji se leptirica požudno baca, ja sam onda u menjanju i promeni stvari i ona goruća sveća, koja žrtvuje svoje telo da bi svetlo svetlelo, a isto tako i onaj ošamućeni leptir koji propada u plamenu – poređenje svake žrtve života i tela sa najduhovnijim menjanjem. Stara dušo, draga, detinjasta, ja sam žrtva od početka do kraja – a istovremeno i onaj koji je podnosi. Negda sam ti izgoreo, i svagda ti izgaram u duh i svetlost. Znaj, metamorfoza je tvom prijatelju nešto najmilije i najprisnije, njegova velika nada i najdublja žudnja – igra promena koja menja lik, gde se starac pretvara u mladića, dečak u mladića, prosto naprosto ljudsko lice na kome se menjaju crte uzrasta, i izbija magično mladost iz starosti, starost iz mladosti: zato mi je bilo milo i blisko, budi sasvim mirna, što si ovo smislila i došla k meni, otkrivši svoj starački lik znacima mladosti. Jedinstvo, voljena, odelito pojavljivanje, menjanje samog sebe, zamena stvari i to onako kao što

život pokazuje čas prirodno, čas moralno lice... kao što se prošlost pretvara u sadašnjost, ova upućuje na prošlost i uvodi u budućnost kojom je oboje već bilo avetinjski ispunjeno. Predosećanja, prošla i buduća osećanja – osećanje je sve. Oslobodimo svoj pogled i raširimo oči za jedinstvo sveta – širom, veselo i svesno. Žudiš li za ispaštanjem? Pusti, evo vidim kako mi ono jaše u susret u sivom runu. Tada će u ponoć opet kucnuti *Verterov* i *Tasov* čas isto onako kao što izbija u podne, i to što mi je Bog dao da mogu kazati koliko patim – samo će mi to ostati kao prvo i poslednje. Onda će odlazak biti samo još rastanak, rastanak zauvek, samrtni ropac osećanja, i čas pun strahovitih bolova, bolova koji izvesno vreme prethode smrti, a koji su umiranje, iako još ne smrt. Smrt, poslednji let u plamen, kako da i ona u sveopštim jedinstvu ne bude samo promena? Počivajte mirno u mom smirenom srcu, mili likovi – koliko će to biti prijatan trenutak kad se jednom opet svi zajedno probudimo." Glas koji se čuo umuče.

„Mir tvojoj starosti" prošaputa još.

Kola se zaustaviše. Njihova svetla sijala su zajedno sa dva fenjera koja su gorela pored ulaza hotela *Slon*. Stojeći između njih i držeći ruke na leđima, Mager, dignuta nosa ispitivaše magličasto-zvezdanu jesenju noć, i on sad potrča preko pločnika, u mekanim cipelama za poslugu, kako bi otvorio vrata na kočiji pre sluge. Naravno, nije samo onako dotrčao, već je trčao kao čovek koji se već malo odvikao od trčanja, šepurio se dostojanstveno i prema ramenima podigao ruke čije je prste prefinjeno držao.

„Gospođo dvorska savetnikovice", reče on. „Dobrodošli ste kao i uvek! Svakako su gospođa dvorska savetnikovica provele jedno uzvišeno veče u našem hramu muza! Smem li ponuditi ovu ruku kao siguran oslonac? Dobri bože, gospođo dvorska savetnikovice, moram ovo da kažem: Verterovoj Loti pomoći da siđe sa Geteovih kola, to je doživljaj... kako da ga nazovem? To je vredno da se zabeleži."

Tomas Man

Tomas Man (nem. Paul Thomas Mann; Libek, 6. jun 1875—Cirih, 12. avgust 1955), je nemački romanopisac i pripovedač, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1929. godine.

Rođen je u nemačkom gradu Libeku 6. juna, u staroj i uglednoj trgovačkoj porodici. Bio je drugo od petoro dece trgovca Tomasa Johana Hajnrifa Mana i Julije de Silva Bruns, Brazilke nemačkog i portugalskog porekla koja je emigrirala u Nemačku sa svojih sedam godina. Njegov stariji brat Hajnrih, koji će i sam postati pisac, rođen je 1871. godine. Imao je i dva mlađa brata, Karla i Viktora i sestru Juliju.

Pohađao je gimnaziju „Katherineum“ u Libeku, ali su ga mnogo više od škole interesovali muzika, čitanje i pisanje. Prve književne pokušaje, po ugledu na Hajnea na kojima se potpisao sa Paul Tomas, objavio je u gimnazijskom časopisu *Prolećna oluja* koji je sam uređivao.

U ranom detinjstvu živeo u dobrostojećoj porodici, ali se to menja posle očeve smrti 1891. godine. Porodica se seli u Minhen, dok je Tomas ostao da završi školu u Libeku. Pošto se pridružio porodici u Minhenu, tokom 1894. i 1895. na Visokoj tehničkoj školi u tom gradu sluša predavanja iz istorije umetnosti, istorije književnosti i ekonomije. U tom periodu objavljuje i prvu zapaženu novelu u časopisu *Dvadeseti vek* koji je uređivao njegov brat Hajnrih.

Man je u gimnaziji objavio svoje književne prvence (Vizija), a 1893. i 1894. prve novele: *Posrnula* i *Volja za sreću*. Ubrzo potom (1898) objavljena je i njegova prva zbirka novela *Mali gospodin Frideman*. „Junaci ovih kratkih priča obično su ljudi nastranih ćudi, ljudi izdvojeni iz društva, zatvoreni u sebe i u svoju usamljenost“. Na taj način Man je u svojim prvim radovima najavio i prvu veliku temu koja će obeležiti njegova najznačajnija dela: položaj umetnika u društvu.

Već u ranoj mladosti započeo je rad na prvom zahtevnijem delu koje je u početku trebalo da bude obimnija novela – Budenbrokovi (1901) Ipak, delo je naraslo u veliki porodični roman autobiografskog karaktera, koji kroz nekoliko generacija prati sudbinu jedne libečke građanske porodice. Nobelova nagrada koju je dobio 1929. godine, kako je navedeno na povelji, dodeljena mu je upravo za ovaj roman.

1903. objavljena je druga Manova zbirka novela pod nazivom Tristan u kojoj se pojavila i novela Tonio Kreger. Tema Tristana je antagonizam između umetnosti i života, a ista problematika će činiti osnov novele Tonio Kreger, a radi i na prikupljanjem i oblikovanjem materijala i za dramu „Firenca“.

1905. godine Tomas Man se oženio Katarinom Pringshajm, devojkom iz ugledne i bogate minhenske jevrejske porodice, sa kojom će imati šestoro dece, od kojih će neka, kao Klaus, krenuti očevim stopama i poslati književnici. Pored Klausa, Manovi su imali i kćerke Eriku, Moniku i Elizabetu, i sinove Gotfrida i Mihaela.

Nakon ženidbe sledi razdoblje koje će sve do 1914. godine obeležavati njegova, na kraju i uspešna, nastojanja da se situira i u građanskom životu. Reč je o razdoblju relativne slave i blagostanja, s nizom gostovanja na kojima čita iz svojih dela, odlascima u banje i na odmore. To, međutim, ne znači da Tomas zanemaruje svoju književničku delatnost. Naprotiv, u to doba dovršava svoj jedini izlet u dramsko stvaralaštvo, dramu Firenca, zatim i svoj drugi duži roman „Veličanstvo“, kao i niz kraćih pripovedaka kao „Iscrpljeni sat“, „Krv Velzunga“ i „Smrt u Veneciji“.

Manov rani stvaralački period, obeležen pre svega novelističkim radom, završava se delom Smrt u Veneciji koje je objavljeno 1912. godine. Zrelim periodom Manovog stvaralaštva dominira svakako veliki roman Čarobni breg koji je završen 1924. godine. Neposrednu inspiraciju za nastanak romana Man je doživeo kada je 1912. godine posetio svoju suprugu Katju koja se lečila u sanatorijumu u Davosu. Lično i intenzivno iskustvo boravka u izolovanom lečilištu Man je inkorporirao u svog junaka Hansa Kastorpa, tako gradeći složenu celinu u kojoj breg postaje simbol celokupne sudbine čoveka.

1929. godine Tomas je kupio vikendicu u malom ribarskom selu Niden u Istočnoj Pruskoj (danas Nida, Litvanija) gde je bila nemačka likovna kolonija i gde je proveo leta 1930-1932 radeći na kvadrologiji

„Jozef i njegova braća“. Ta vikendica je sad kulturni centar posvećen njegovom liku sa malom spomen izložbom.

Tokom Prvog svetskog rata Tomas Man je zbog političkih stavova došao u sukob sa bratom Hajnrihom. Neposredan povod za netrpeljivost bilo je objavljivanje Manovog teksta *Fridrih i velika koalicija* u kojem je branio nemačku politiku. Ipak, dve decenije kasnije, u vreme uspona Hitlera, Man uviđa opasnost od nacizma i 1929. godine drži govor koji je 1930. godine objavljen pod nazivom *Apel razumu*. Kada je tokom 1933. godine, zajedno sa suprugom putovao po Evropi i držao predavanja, sin Klaus i kćerka Erika mu šalju upozorenje da se ne vraća u Nemačku jer nije sigurno. Kuća Manovih je konfiskovana; tada je i doneta odluka o deportaciji Manovih u logor Dahau.

Porodica je (osim dvoje najstarijih) emigrirala u Kisnaht, u malom mestu blizu Ciriha u Švajcarskoj. 1936. godine dobio čehoslovački pasoš i državljanstvo. Od 1934. Man putuje više puta u Ameriku gde drži predavanja, da bi konačno postao profesor na Prinstonu 1938. godine. U Americi je Man prihvaćen kao slavni evropski emigrant. Ubrzo se cela porodica okupila u Americi, 1942. godine porodica se preselila u Pacifičke Palisade u Los Anđelesu, Kalifornija, gde su živeli do kraja II svetskog rata. Zvanično Man postaje američki državljanin 1944. godine. Tokom 40-ih drži više govora protiv nacizma, koji su objavljeni 1944.godine.

Posle rata, godine 1952, prelazi ponovo u Švajcarsku. Do kraja života putuje i drži predavanja. Nikad više nije živeo u Nemačkoj iako je redovno putovao tamo. Njegova najznačajnija poseta Nemačkoj bila je 1949. godine, na 200.-ti rođendan Getea gde je prisustvovao svečanostima u Frankfurtu na Majni i Vajmaru. Na putu za Holandiju 1955. se razboleo, te je hitno prebačen u bolnicu u Cirihu, gde je umro 12. avgusta.

Mnoge institucije su imenovane u njegovu čast, kao na primer Tomas Man gimnazija u Budimpešti.

DELA

Romani

1901. Budenbrokovi, propadanje jedne porodice
1909. Kraljevsko visočanstvo
1924. Čarobni breg
1933–1943. Josif i njegova braća, tetralogija
1933. Priče Jakovljeve
1934. Mladi Josif
1936. Josif u Egiptu
1943. Josif hranitelj
1939. Lota u Vajmaru
1947. Doktor Faustus
1951. Izabranik
1954. Ispovesti varalice Feliksa Krula

Pripovetke i novele

1893. Vizija
1894. Posrnula
1896. Volja za sreću
1896. Razočarenje
1897. Smrt
1897. Mali gospodin Frideman
1897. Pajac
1898. (Tobias Mindernickel)
1899. (Der Kleiderschrank)
1899. (Gerächt)
1900. (Luischen)
1900. (Der Weg zum Friedhof)
1902. (Gladius Dei)
1903. Tonio Kreger
1903. Tristan
1903. (Die Hungernden)
1903. (Das Wunderkind)
1904. (Ein Glück)
1904. (Beim Propheten)
1905. Teški čas

1908. (Anekdote)
1909. (Das Eisenbahnunglück)
1911. (Wie Jappe und Do Escobar sich prügelten)
1911. Smrt u Veneciji
1918. Gospodar i pas
1919. Pesma o detencetu
1921. (Wälsungenblut)
1923. (Tristan und Isolde)
1926. (Unordnung und frühes Leid)
1930 Mario i mađioničar
1940. (Die vertauschten Köpfe. Eine indische Legende)
1944. (Das Gesetz)
1953. Prevarena